

પ્રસ્તાવના

ભેટની બુક

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકના ગ્રાહકોને આ વેવીશમા તથા ચોવીશમા વર્ષની " શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણ " નામની બુક ભેટ તરિકે આપતા અમોને આનંદ થાય છે દર વર્ષે વિવિધ વિષયો તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ ચરિત્ર કથાનુયોગ અને આચાર વિગેરેના પુસ્તકો ઉદાર ભાવનાથી ભેટ આપવામા આવે છે તેથીજ તેવા આનદ થાય તે સહજ છે

ગ્રંથકર્ત્તા મહાત્માનો પરિચય અને કાળ

આ ગ્રંથના કર્ત્તા **શ્રી શાંતિસૂરિ** મહારાજ છે કે જેઓ શ્રી બૃહદ ગચ્છમા શ્રી સર્વદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી નેમિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેઓશ્રીએ સંવત ૧૨૭૧ ના વૈશાખ શુ૦ ૮ ગુરૂવારના રોજ આ ગ્રંથ રચ્યો છે અને તે સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સાથે છે આ ગ્રંથના રચનાર મહાત્માથી અર્વાચીન શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ આ ગ્રંથની બીજી મોટી ટીકા ચૌદમા સૈકાના આરંભમા રચેલ છે તેટલી સામાન્ય હકીકત આ ગ્રંથ મૂળ આ સભા તરફથી બાર વર્ષ પૂર્વે પ્રકટ થયેલ છે તેની પ્રસ્તાવનામાંથી મળેલ આ સ્થળે આપી ગ્રંથકર્ત્તા મહાન પુરૂષે મંદબુદ્ધિવાળાને બોધ થવા માટે આ ધર્મરત્ન ગ્રંથ લખ્યો છે અને ધર્મ ગ્રહણ કરવા તથા તેને પાલન કરવા માટે સંક્ષિપ્તમા જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે સામાન્ય રીતે હવે જણાવીયે છીયે.

ગ્રંથપરિચય

આ ગ્રંથમા શ્રાવક અને સાધુના સંબંધથી બે પ્રકારના ધર્મરત્ન કહેલ છે જેને એકવીશ ગુણરૂપી રત્નની સંપત્તિ સુસ્થિર છે, તેજ મનુષ્ય આ (શ્રાવક અને સાધુ) બન્ને પ્રકારના ધર્મરત્નને મેળવી શકે છે અને તે એકવીશ ગુણોએ જે યુક્ત હોય એવો મનુષ્ય સદા ધર્મરત્નને યોગ્ય છે

ગ્રંથમા આપવામા આવેલ ત્રણ વાચના

આ ગ્રંથમા મુખ્યત્વે કરીને ત્રણ વાચના (વિષયો) ઉપર વિવેચન કરેલ છે પ્રથમ સર્વધર્મ સ્થાનની આધારરૂપ ભૂમિકારૂપ એકવીશ ગુણોનુ સ્વરૂપ, બીજામા ભાવશ્રાવકના લક્ષણ અને તેનુ વિવેચન અને ત્રીજા વિષય તરીકે ભાવસાધુના લક્ષણો અને સ્વરૂપ અને છેવટે ધર્મરત્નનુ અનતર અને પરપર ફળ બતાવેલ

આ ગ્રંથમા ત્રણે વાચનામા જુદા જુદા વિષયો ઉપર અઠાવીશ કથાઓ આપી દરેક વિષયની પુષ્ટિ કરેલ છે

ધર્મરત્નના અધિકારી પ્રથમ શ્રાવક રત્નનો સામાન્ય અર્થ અને તેના ભેદો

આ ગ્રંથનુ નામ ધર્મરત્ન છે અને તેના અધિકારી ઉત્તમ શ્રાવક અને અનગાર કે જે ૨૧ ગુણો જેમનામા બિરાજમાન—સુસ્થિર હોય તે છે તેથી પ્રથમ શ્રાવક કોને કહેવો તે સક્ષિપ્તમા જણાવીયે તો તે અસ્થાને નહિ ગણાય

શ્રાવક શબ્દનો અર્થ નીચે મુજબ છે

श्रद्धालुता श्राति श्रणोति शासन,
वन वपेदाशु वृणोति दर्शनम् ।
कृतत्यपुण्यानि करोति सयम,
त श्रावक प्राहुरमी विचक्षणा

" श्री जिनमडन गणी "

ભાવાર્થ—જે શ્રદ્ધાળુપણાને દૃઢ કરે જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાને શ્રવણ કરે શુભ ક્ષેત્રમા ધનને વાવવાને (વ્યય કરે) સમ્યક્ત્વને વરે પાપોનો નાશ કરે સયમ કરે (મન ઇંદ્રિયોને વશ કરે) તેને વિચક્ષણ પુરુષો શ્રાવક કહે છે

શ્રાવકો શાસ્ત્રમા ચાર પ્રકારના કહેલા છે કુળ ક્રમાગતથી પ્રાપ્ત થયેલ હોય પરંતુ વ્રતાદિક ન લે ત્યાં સુધી તે પ્રથમ નામ શ્રાવક કોઇનુ નામજ શ્રાવક

હોય તે બીજો નામ શ્રાવક, તેમજ ચિત્રામણ કે મૂર્તિમા શ્રાવકપણુ સ્થાપ્યુ હોય તે ત્રીજા સ્થાપના શ્રાવક આ ત્રણ પ્રકારના શ્રાવકને શ્રાવક કહેવામા આવતા નથી પરતુ ચોથા ભાવ શ્રાવકને માટે અત્રે કહીયે છીયે, આ ધર્મરત્ન ગ્રથમા બતાવેલ ગુણોનો અધિકારી પણ તેજ હોઇ શકે કે ઉપરના શ્લોકમા શ્રાવકોને કહેલો તે બતાવ્યુ છે તે ભાવ શ્રાવકને માટેજ છે કારણ કે તે પુરૂષ જૈન દર્શનની અનેક પ્રકારે પરીક્ષા કરી તેના ઉપર વિશેષ શ્રદ્ધાળુ થાય જિનેશ્વર ભગવાનના શાસ્ત્રો નિરતર સાભળવાથી સમાર્ગનુ અમાર્ગપણુ અને લક્ષ્મીની ચચળતા જાણતા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ ધન શુભ ક્ષેત્રમા નીતિ નામ વગેરેની અપેક્ષા ગણ્યા વિના લાભાલાભ જાણી વાપરે આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયુ કે તેમ જાણવુ અને સમ્યક્ત્વ રત્નની પ્રાપ્તિ થઇ તો પછી સ્વયમેવ પાપનો નાશ થઇ જાય છે અને ઇંદ્રિયો તથા મન સહજ પ્રયત્નથી વશ થાય છે તેથી સયમ કરનારો થાય છે આવા લક્ષણો વાળોજ ખરેખરો શ્રાવક છે અને તેવા પુરૂષજ ધર્મરત્નને યોગ્ય હોય છે

હવે શ્રાવક શબ્દનો અર્થ સક્ષિપ્તમાત્ર જણાવી આ ગ્રથનુ જેનુ નામ ધર્મરત્ન છે તે ધર્મ કોને કહેવો અને તે ધર્મરૂપી રત્ન

ધર્મ કોને કહેવો?

ઉપાર્જન કેમ થાય તે આ ગ્રથના કર્તા મહાત્માએ જે જણાવેલ છે તે કહેવામા આવે છે દુર્ગતિમા પડતા પ્રાણીઓને જે ધારણ કરી રાખે તે ધર્મ કહેવાય છે તે ધર્મજ સમગ્ર અનર્થોનો નાશ કરવામા હેતુભૂત હોવાથી તથા કલ્યાણના સમૂહને કરનાર નાર હોવાથી રત્નરૂપ છે આવા ધર્મરત્નની જેઓ પ્રાર્થના કરે તેઓ ધર્મરત્નના અર્થીઓ (અધિકારીઓ) કહેવાય છે જે સૂત્રમા કહેલા લેપવાળા ન હોય તે અધિકારી કહેવાય અને જે વિનયવાળો ગુરૂ પાસે પ્રાપ્ત થયેલો અને ધર્મને પૂજનાર હોય તેજ આ ધર્મરત્નનો અર્થી કહેવાય છે

આ અપાર ભવસાગરમા ભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓને મનુષ્યપણુજ પામવુ પ્રથમ દુર્લભ છે, તેમા વળી અનર્થોને દૂર કરનાર સદ્ધર્મ રૂપી શ્રેષ્ઠ રત્ન પામવુ તે તો અતિ દુર્લભ છે નિર્ભાગીઓને તો ધર્મપ્રાપ્તિ

ઉંજ નહિ અને પચેદ્રિય જીવાને તેની યોગ્યતાના હેતુરૂપ (મનુષ્યભવ કર્મભૂમિ આર્યદેશ ઉચ્ચ કુળ દીર્ઘ આયુષ્યની પ્રાપ્તિ ધર્મશ્રવણ કરવાની શ્રદ્ધા, સદ્‌ગુરૂનો યોગ ધર્મનુ શ્રવણ કરવુ) ગુણોની સામગ્રી સહિત હોય તો તેમને પણ ધર્મરૂપી રત્ન સુલભ નથી જેથી એકવીશ ગુણવાળો જીવ ધર્મ પ્રાપ્તિને યોગ્ય છે તે પ્રથમ ગ્રથકાર મહારાજે બતાવેલ છે જેમ મહેલ

પ્રથમ વાચના એકવીશ ગુણનુ સ્વરૂપ

બનાવવા માટે કાકરા વગેરે શલ્ય દૂર કરી પાયો ચણવાનો આરભ કરવામા આવે છે કેમકે તે વગર મજબુત પ્રાસાદ બનતો નથી તેમ ધર્મના અર્થી જનોએ આ ગુણો સારી રીતે ઉપાર્જન કરવા જોઈએ કારણકે વિશિષ્ટ પ્રકારના ધર્મની પ્રાપ્તિ તે ગુણોનેજ આધિન છે તેથી તે શ્રાવકના એકવીશ ગુણો અક્ષુદ્રપણુ વગેરેનુ સરલ અને સુદર વિવેચન કથાઓ સાથેજ પ્રથમ વાચનામા આપેલ છે

૧ પ્રથમ **અક્ષુદ્રપણુ**—સ્વપરનો ઉપકાર કરવામા શક્તિમાન હોય અને ગભીરતાવાળો અને બુદ્ધિની નિપુણતા સહિત હોય તે ત્રણે બાબતોને વિસ્તારથી જણાવી તે ઉપર નારદ અને પર્વતકની કથા આપી આ ગુણનુ સ્વરૂપ સમજાવેલ છે **બીજો પ્રશસ્ત રૂપવાગો**—તે ઉપર ચદના માલ્હીની કથા **ત્રીજા સૌમ્ય પ્રકૃતિ** ગુણ ઉપર અગઋષિની કથા, **ચોથા લોકપ્રિય** ગુણ ઉપર સુજાતની કથા **પાચમા અક્રૂર** ગુણ, **છઠ્ઠા પાપભીરૂ** ગુણ ઉપર સુનસની કથા, **સાતમા અશઠપણુ, આઠમા સુદાક્ષિણ્યતા** ગુણ ઉપર ક્ષુલ્લકનુ દૃષ્ટાત **નવમા લજ્જાળુ** ગુણ ઉપર ચડરૂદ્ર સૂરિનુ દૃષ્ટાત **દશમા દયાળુપણાના** ગુણ ઉપર ધર્મરૂચિનુ દૃષ્ટાત **અગ્યારમા મધ્યસ્થ** ગુણ ઉપર સોમવસુનુ દૃષ્ટાત **બારમા ગુણાનુરાગી** ગુણ ઉપર ધનસાર્થવાહ અને વકચૂળનુ દૃષ્ટાત **તેરમા સત્કથ** ગુણ, **ચૌદમા સુપક્ષયુક્ત** ગુણ, **પદરમા દીર્ઘદર્શીપણાના** ગુણ ઉપર ધનશ્રેષ્ઠીનુ દૃષ્ટાત **સોળમો વિશેષજ્ઞ, સતરમો વૃદ્ધાનુગગુણ, અઢારમો વિનયગુણ** ઉપર પુષ્પસાલના પુત્ર કૃળમાલનુ દૃષ્ટાત **ઓગણીશમા કૃતજ્ઞતાના** ગુણ ઉપર ભીમનુ દૃષ્ટાત **વીશમા પરહિતાર્થકારી** ગુણ ઉપર વિજયનુ દૃષ્ટાત અને **એકવીશમા લબ્ધલક્ષ્ય** નામના ગુણ ઉપર આર્યરક્ષિતની કથા, સાથે

તે તે ગુણોનું સામાન્ય અને વિશેષ રીતે વિસ્તારથી સ્વરૂપ જણાવી તે ઉપર ઉપરોક્ત કથાઓ આપી ગ્રંથકાર મહારાજે આ પ્રથમ વિષયને સહજ સરલ કરી આપ્યો છે કે જેથી વાચકો કે જિજ્ઞાસુ તેને સુગમતાથી આદર કરી શકે. છેવટે આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા આ એકવીશ ગુણો પૈકી કેટલા ગુણ હોય તે પુરુષ ધર્મનો અધિકારી થઇ શકે? તેમ ચિત્રકાર જેમ પ્રથમ ભૂમિકા શુદ્ધ કરે છે તેમ ધર્મરત્નના અધિકારી થવા માટે ભૂમિકા શુદ્ધ કરવારૂપ આ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ તેમ જણાવી આ પ્રથમ વિષય સમાપ્ત કરવામાં આવેલ છે.

બીજી વાચના-ભાવશ્રાવકનું સ્વરૂપ

બીજા ભાવશ્રાવકના વિષયમાં પ્રથમ ભાવશ્રાવક કોને કહેવા? ચાર પ્રકારના શ્રાવકોનું વર્ણન, ભાવશ્રાવકના ૭ લિંગોનું સ્વરૂપ, (સાંભળવું, જાણવું, ગ્રહણ કરવું અને પાળવું એ ચાર પ્રકારના કૃતવ્રત કર્મનું વિવેચન તેના ઉપર આરોગ્યદ્વિજની કથા) શિલવંત શ્રાવક કોને કહેવા? તેના શું શું રૂપ? તેના ઉપર મહાશતકની કથા, ભાવશ્રાવકના પાંચ ગુણનું સ્વરૂપ ત્રીજા લક્ષણ ઉપર યશમુવશની કથા ચોથા લક્ષણ ઉપર ધમનંદનું દૃષ્ટાન્ત ત્રીજા ચોથા બેઉ ઉપર સંપ્રતિ રાજાનું દૃષ્ટાન્ત પાંચમા લક્ષણ પ્રવચન કુશળ ઉપર શ્રાવ ધર્મ રાજાની કથા, ભાવના વિસ્તારવાળા બીજા સત્તર લિંગોમાં આગમપૂર્વક ક્રિયાઓ કેમ કરવી? ચૈત્યગુરૂ વંદન વિધિ, પ્રત્યાખ્યાન વિધિ ધર્મ-ક્રિયા કરતા લજ્જા નહિ પામના ઉપર નાગદેવ અને તત્ત્વશ્રેષ્ઠીની કથા દેહસ્થિતિના કારણરૂપ ધન વગેરેમાં ભાવશ્રાવક કેમ રહે છે તેનું વિવેચન ચારિત્રના મનોરથ ચિન્તવતા મંદ આરંભવાળો થઇ ગૃહવાસ પાશ જેવો ગણી તેનું પાલન કરે તેજ ભાવશ્રાવક તે ઉપર વસુશ્રેષ્ઠીના પુત્ર સિદ્ધની કથા વગેરે હકીકત વાચતા આત્મા ઉત્પન્ન કરે તેવી હકીકત તેમજ મોક્ષાભિલાષિ જનો ખાસ જાણવા અને આદરવા લાયક હોઇને ગ્રંથકર્તા મહાત્માએ બહુ સુંદર અને સ્પષ્ટ રીતે જણાવેલ છે આ રીતે બીજા ભાવશ્રાવકના વિષયનો સમાપ્ત કરી ત્રીજા ભાવસાધુનું સ્વરૂપ બતાવતા આ પ્રમાણે સત્તર ગુણોએ કરી યુક્ત ભાવશ્રાવક ભાવસાધુ કઇ રીતે છે?

તે પ્રથમ જણાવી આવા દ્રવ્યસાધુ કુશળ યોગને ઉપાર્જન કરતા શીઘ્રપણે ભાવસાધુપણું પામે છે તે રીતે ત્રીજા ભાવસાધુનો વિષયનો

ત્રીજી વાચના— ભાવસાધુ કોને કહેવા?

સબંધ જોડી ભાવસાધુનુ સ્વરૂપ જણાવવામા આવે છે પ્રથમ ભાવસાધુની સામાન્ય વ્યાખ્યા જણાવી ભાવ સાધુ કેવા હોય તે જાણવા માટે તેના સાત લિંગો (સમગ્ર ક્રિયા માર્ગાનુસારી હોય, ધર્મમા ઉત્કૃષ્ટ શ્રદ્ધા, સરલ ભાવને લીધે પ્રજ્ઞાપનીયપણું, ક્રિયાઓ કરવામા અપ્રમાદિપણું, બની શકે તેના અનુષ્ઠાનમા આરંભ, ગુણને વિષે અત્યંત અનુરાગ, અને અત્યંત ગુરૂની આજ્ઞાનુ આરાધન) ના સ્વરૂપ સાથે અનુક્રમે કોને કહેવી? શુભ દેશના શુનાન કેમ આપવુ દેશનાશુદ્ધિ સ્ખલિતશુદ્ધિ વગેરે અનેક વિષયોના અંતર્ગત-વિવેચનો અને પાચમા લિંગ ઉપર આર્ય મહાગિરિ અને અગવ્યાનુગમ ઉપર શિવભૂતિની કથા આપી તે લક્ષણને સરલતાપૂર્વક સમજાવેલ છે

તેમજ છેવટે સાતમા લિંગ ગુરૂઆજ્ઞા આરાધનને માટે કહેવામા આવતા શ્રી આચારાંગસૂત્રમા જણાવેલ ગુરૂકુળ વાસમાં રહેતા સાધુને પ્રગટ થતા ગુણો અને ગુરૂકુળ વાસમા વસવુ તે સર્વ ગુણોનુ મૂળરૂપ છે તે બતાવી ગુરૂકુળ વાસનો ત્યાગ કરવાથી શુદ્ધ ભિક્ષા ઉપધિ વગેરે આગમમા સારા કહ્યા નથી તેના ઉપર શાસ્ત્રકારની કથા અને સાથે બ્હેતાલીશ પ્રકારના આહારના દોષોનુ સાથે જ સ્વરૂપ આપી આ ભાવસાધુના સાત લિંગ લક્ષણોનુ વિસ્તારપૂર્વક ખાસ જાણવા યોગ્ય વિવેચન કરવામા આવેલ છે ત્યારબાદ જે ગુણવાન હોય તેજ ગુરૂ અને યથાર્થ રીતે શાસ્ત્રના અર્થને જે કહે તેવો ગુણ હોય તે ગુરૂ એવી ટુકી વ્યાખ્યા કરી છ વ્રતનુ પાળવુ છ કાયની રક્ષા અકલ્પ્ય ગૃહીભાજન પલ્યંક નિષદ્યા સ્નાન અને શોભા એ છ વસ્તુનો ત્યાગ તેવા મુખ્ય અઢાર ગુણો સહિત તેને ગુરૂ કહેવા, અને તેની સેવા આત્મા ફળ આપનાર છે આવુ ગુરૂ માટે જણાવી ત્યાં શિષ્ય શંકા કરે છે કે પ્રમત્ત ગુણસ્થાને રહેલા સાધુઓને સર્વ ગુણોની સંપત્તિ દુર્લભ છે અને તેના તરતમપણાએ કરીને અનેક ગુરૂઓ જોવામાં આવે છે અને સામાચારી પણ વિવિધ પ્રકારની જોવામા આવે છે તો કોનો આશ્રય

કરવો ? તે પ્રશ્નના જવાબમા, મૂળ ગુણો—પાચ મહાવ્રતોવડે મહમોક્ષપૂર્વક ઉદ્યમના અતિશયે કરી યુક્ત, દોષ વચના યોગથી, થોડા દોષના સ બધથી તેવા ગુરૂ ત્યાગ કરવા લાયક નથી

કેટલાક આવા ગુરૂપ્રકૃતિથી મદ હોય અથવા વૃદ્ધ હોય માદા હોય કે અલ્પશ્રુતવાળા હોય (તો પણ તેઓ શ્રુતજ્ઞાન સહિત અને શુદ્ધ આચરણ વાળા હોય તો) તેની હિલના કરનાર મૂઢ આત્મા મિથ્યાત્વ પામી સસારમા પડે છે આગમના વચનોને અનુસરી શુદ્ધ મૂળ ગુણવાળા ગુરૂને સામાચારીનો ભ્રે છતા પણ નહીં તજવા યોગ્ય બતાવી, તેવા કાઇક પ્રમાદવાળા તે ગુરુ જોવામા આવે તો પ્રિયવચન અજલી અને પ્રણામપૂર્વક ઉત્સાહના વચનોએ કરીને ફરી તેમને સન્માગના અનુષ્ઠાનમા પ્રવર્તાવે પરતુ મૂળ ગુણો યુક્ત હોવાથી તજે નહિ, આવી રીતે ગુરૂનુ સ્વરૂપ બતાવી ગાઢ પ્રમાદિ થયેલા સેલગ સૂરિને તેના શિષ્ય પથકે કેવી રીતે ફરીથી માર્ગમા સ્થાપ્યા તે સેલગસૂરિ કથા વિસ્તારથી આપી આ વિષયને સ ગ્રહુ કર્યો છે આ વિષયમા ગુરૂ કોને કહેવા ? ગુરૂકુળવાસમા રહેવાથી ઉત્પન્ન થતા ગુણો તજવાથી થતા દોષો પ્રમત્ત ગુરૂ પ્રત્યે સુશિષ્યનુ કર્તવ્ય અને છેવટે સમાચારી બે ના શુદ્ધ મૂળ ગુણવાળા ગુરૂને તજવા નહિ વગેરે હકીકતો મનનપૂર્વ જાણવા જેવી છે ગુરૂનુ બહુમાન કરવાથી ઉપજતા ગુણો અને ન કરવાથી ઉપજતા દોષો તે પછી જણાવે છે અને જિનશાસનમા પાચ પ્રમારના સાધુઓ પુલાક બકુશ કુશીલ નિગ્ર થ અને સ્નાતક જે કહ્યા છે તેનુ વર્ણન આપવામા આવે છે, જે મનન કરવા જેવુ છે બકુશ અને કુશીલ જે તીર્થ કહેવાય છે જેમા દોષના લેશો સભવે છે છતા તેને ન વર્જવા અને પછી ન વર્જવા યોગ્ય કોઇ નહીં થાય સર્વ વર્જવા યોગ્ય થશે તેવી શકાના સમાધાનમા બકુશ અને કુશીલ કોને કહેવા તેનુ સ્વરૂપ કહેતા સાથે તેમનામા દોષલવ હોય છતા પ્રમત્ત અને ગુણસ્થાને પ્રવર્તતા છતા ચારિત્રવાનજ છે, કારણ કે જ્યા સુધી તેમણે એક પણ વ્રત ઓળગ્યુ ન હોય ત્યાસુધી તે તીર્થને પ્રવર્તાવનાર સભવે છે આથી જીને કેટલાક પામત્થાદિનુ પણ ચારિત્ર ઇચ્છેનુ કે એટલે કે મૂળ ગુણ (પાચ મહાવ્રત) માથી એ પણ ઓળગે તો પાચે ઓળ

આ છે વગેરે જણાવી કોને તજવા અને કોને ન તજવા એ હકીકતનુ સમર્થન ગ્રથકાર મહારાજે કીધ કર્યું છે ઉપરોક્ત ગુણોએ કરી યુક્ત બતાવેલ ગુરૂની અવગણના કરનાર પાપશ્રમણ અને હામી કરનાર મહા મોહને આવે છે અને તપ કરતા છતા અનતસસારી થાય છે, અને તેને તજ નાર ભાવસાધુ શુદ્ધ ચારિત્ર પામે છે વગેરે જણાવી ભાવસાધુ ધર્મના સાત લક્ષણની સમાપ્તિ અને તેના ફળને જણાવી તે ત્રીજી વાચના પૂર્ણ કરવામા આવે છે

શ્રાવક અને સાધુના સબધથી બે પ્રકારના ધર્મરત્નને આ ગ્રથમા જણાવેલ છે તે જેનામા પ્રથમ વાચનામા બતાવેલા એકવીશ ગુણરૂપી રત્નની સપત્તિ સુસ્થિર છે તેજ મનુષ્ય આ બને પ્રકારના ધર્મરત્નને સપૂર્ણ મેળવી શકે છે અને આ ધર્મરત્નને યોગ્ય છે છેવટે પૂર્વાચાર્યો પુરૂષોની શ્લાઘા કરી સ્વપરના અનુગ્રહથીજ પોતાનાજ મતિવૈભવ અનુસારે આ ભાવાર્થ સક્ષિપ્તમા ગ્રથવડે રચ્યો છે અને તેને સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધાતને અનુસરી યુક્તિવડે જે વિચારે છે તેઓ પાપપક રહિત થઇ મોક્ષસુખ પામે છે એમ જણાવી શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને છેવટે નમસ્કાર કરી શ્રી શાતિસૂરિ મહારાજે આ ગ્રથ સમાપ્ત કર્યો છે

આ ધર્મરત્ન ગ્રથ તે ખરેખર રત્નરૂપજ હોઇ તેના પઠન પાઠન કરનાર મનુષ્યને નિશ્ચયથી ધર્મરત્નને લાયક બનાવે છે

અતિમ-પ્રાર્થના. તેટલુજ નહિ પરતુ આ ગ્રથમા આવેલ પ્રથમથી છેવટ સુધીના તમામ વિષયો ઉપદેશરૂપી મધુરરસથી ભરપુર હોઇ વાચકને તેમા પ્રવેશ કરતા પોતે જાણે અમૃતનુ જ પાન ન કરતો હોય તેમ સ્વાભાવિક જણાય છે મોક્ષના અભિલાષિ-ભવ્ય આત્માઓને આ ધર્મરત્નમા જણાવેલ વિષયો લેખપૂર્વક આદર કરવા યોગ્ય હોઇ નિશ્ચય મોક્ષ નજીક તેવા આત્માઓને લઇ જવા માટે પ્રબળ સાધન રૂપ છે અને તેના વાચક વર્ગ-ગ્રાહક મનુષ્ય તેને ગ્રહણ કરી સિદ્ધાત્મા બને તેજ પરમાત્મા પરત્વે અતિમ પ્રાર્થના

આ મૂળ ગ્રથ આ સભાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે અને મનુષ્યને તે અત્યત

ઉપકારક હોવાથી પ્રવર્ત્તક શ્રી મહારાજ શ્રી કાન્તિવિજયજી
આભારદર્શન મહારાજના શિષ્યરત્ન મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી
મહારાજે આ ગ્રંથ ભાષાંતર કરાવી પ્રગટ કરવા આજ્ઞા કરી
હતી. આ સભા તરફથી પ્રગટ થતા સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મોટે ભાગે ઉપકાર પણ આ મહાત્માઓનોજ છે, અને તે માટે આ સભા તેઓશ્રીની ઋણી છે તેમાં આ એક ગ્રંથ પ્રગટ થતાં તે મહાત્માની વિશેષ આભારી આ સભા થઇ છે તે સાથે તેઓની કૃપા અને ઉપદેશથી આ સભાના ઓનરરી સેક્રેટરી શેઠ હરજીવનદાસ દીપચંદ પોતાના સ્વર્ગવાસી પિતાશ્રી શેઠ દીપચંદ ગાંડાભાઇના સ્મરણાર્થે આ ગ્રંથમાં સહાય આપી પિતૃભક્તિ બજાવી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. વળી આ ગ્રંથનું ભાષાંતર સાદ્યંત તપાસી જવા માટે મ ગુણાનુરાગી મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજે જે કૃપા બતાવી છે અને કોઇ કોઇ પ્રસંગે તેની કૃપા બતાવે છે તે માટે પણ તેઓશ્રીનો આભાર માનવાનું અમારે તેમ આ સ્થાને ભૂલવા નથી. આ ગ્રંથની શુદ્ધિમાટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે છતાં દૃષ્ટિદોષ કે પ્રેસદોષને લઇને અથવા બીજી રીતે કોઈ પણ સ્થળે સ્ખલના જણાય તો મિથ્યાદુષ્કૃત પૂર્વક ક્ષમા માગવા સાથે અમોને જણાવવા વિજ્ઞપ્તિ કરીયે છીયે.

કોઇ પણ માસિક કે સંસ્થા આવા અતિ ઉપયોગી અને આવો મોટો ગ્રંથ ગ્રાહકોને ભેટ આપે છે એમ આ સભાની જેમ આપતીજ નથી તેમ બીજા માસિકોએ જ્યારથી આના મોટા છપાઇ બાઇડીંગ વિગેરેની મોઘવારી થતાંજ તરતજ લવાજમ વધારેલ છતાં આ સભાએ જૈનસમાજને વાચનનો બહોળો લાભ આપવાના ઉદારતાથી આર્થિક બાબતમાં કેટલુંક સહન કરીને પણ અત્યાર સુધી લવાજમ વધાર્યું નથી અને દરવર્ષે આવી મોટી ભેટની બુક આપવાનો ક્રમ પણ (લવાજમ ઉપર ગણના રાખ્યા-સિવાય) ઉપરના ઉચ્ચ હેતુને લઇને ચાલુ રાખેલ છે, તે જૈન બંધુઓના ધ્યાનમાં હેતુજ જોઇએ આ સભા હજીપણ સાહિત્ય માટે ભવિષ્યમાં અનેક લાભો ઉદારતાથી આપવા માગે છે પરંતુ તે બધું ગ્રાહકોની સંખ્યાની વૃદ્ધિ ઉપર

અને જૈન બધુઓની જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્ય માટે આ સભાને પૈસાની સહાય આપના ઉપર જ છે સાહિત્યની પ્રગતિ, સસ્તુ સાહિત્ય પ્રગટ કરીને અને તેવી સાહિત્ય પ્રચારની સેવા આ સભા બજાવવા માગે છે પરતુ તેનો આધાર જૈન શ્રીમતો પોતાની ઉદારતા તેવા ગ્રથો પ્રગટ કરવા આ સભાને બતાવે-આર્થિક સહાય કરે તેના ઉપર છે પર માત્મા તેવી શુભ ઇચ્છા, આ સભાની પાર પાડે તેમ પ્રાર્થના કરીયે છીએ

આત્માનદ ભવન
વીર સવત ૨૪૫૨ આત્મ
સવત ૩૧ વિક્રમ સવત ૧૯૮૨
જ્યેષ્ટ કૃષ્ણ ૫ઢી ગુરુવાર

ગાધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ,
સેક્રેટરી

સ્વ. શેઠ દીપચંદ ગાંડાભાઇ—ભાવનગર

આનંદ પ્રેસ-ભાવનગર.

શ્રીમાન શેઠ દીપચંદ ગાડાભાઈ–ભાવનગર

લઘુવયથી સામાન્ય સ્થિતિમા વ્યવહારિક જીવનનો આરંભ કરી, અમુક વર્ષ પછી [illegible] અને વ્યાપારીબુદ્ધિથી સંપત્તિની વૃદ્ધિ કરી, છેવટની જીંદગી સુધી સદ્વર્તન અને ભદ્રિકપણાએ કરી દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની ભક્તિ કરવામા તત્પર રહેલા અને આ સભા ઉપર અત્યંત પ્રીતિ ધરાવનાર એવા ગુણોથી આકર્ષાઈ આ લઘુ ગ્રંથ આ સ્વર્ગવાસી આત્મા પ્રતિ અર્પણ કરીએ છીયે

પ્રકાશક –

વિષયાનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	મંગલાચરણ	૧
૨	નમસ્કાર પ્રયોજન	૫
	પ્રથમ ભાવનાના વિષયો	
૩	મનુષ્યપણું અને પ્રથમ પગથીયાની દુર્લભતા	૬
૪	ધર્મરત્નના દુર્લભપણા ઉપર દૃષ્ટાંત	૭
૫	[illegible] ગુણ [illegible] રૂપે પગથીયા	૮
૬	ચૌદ ગુણના નામો	૧૦
૭	[illegible] પ્રથમ ગુણસ્થાન અને તે ઉપર નાગદત્ત અને [illegible]ની કથા	૧૨
૮	સાસ્વાદન બીજા ગુણનું સ્વરૂપ	૧૮
૯	પ્રકૃતિ મીશ્ર ઇતિ ત્રીજા ગુણનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર [illegible] દૃષ્ટાંત	૨૧
૧૦	[illegible] ચોથા ગુણનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર સુલસાની કથા	૨૨-૨૫
૧૧	[illegible] નામના પાંચમા ગુણનું સ્વરૂપ	૨૬
૧૨	પ્રમત્ત છઠ્ઠા ગુણનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર [illegible] દૃષ્ટાંત	૩૦
૧૩	અપ્રમત્ત નામના સાતમા ગુણનું સ્વરૂપ	૩૨
૧૪	[illegible] નામના આઠમા ગુણનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર [illegible] કુમારનું આખ્યાન	૩૩
૧૫	[illegible] નામના નવમા ગુણનું સ્વરૂપ તે ઉપર [illegible] મુનિની કથા	૩૭
૧૬	[illegible] નામના દશમા ગુણનું સ્વરૂપ તે ઉપર [illegible] વૃત્તાંત	૪૧
૧૭	[illegible] નામના અગ્યારમા ગુણનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર [illegible] ચરિત્ર	૪૩
૧૮	[illegible] નામના બારમા ગુણનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર [illegible] અને [illegible]ની કથા	૪૮
૧૯	[illegible] નામના તેરમા ગુણનું સ્વરૂપ	૫૦

બીજી વાચનાના વિષયો

ત્રીજી વાચનાના વિષયો

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકે આપેલી ભેટો

૧-૨ શ્રી નવતત્વનો સુંદર બોધ.	(ભાષાન્તર સાથે)
૩ શ્રી જીવવિચારવૃત્તિ	(,,)
૪ શ્રી જૈન ધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	(જુદી જુદી હકીકતોનો સંગ્રહ)
૫ શ્રી દંડકવિચારવૃત્તિ.	(ભાષાન્તર સાથે)
૬ શ્રી નયમાર્ગ દર્શક	(સાત નયનું સ્વરૂપ)
૭ શ્રી મોક્ષપદસોપાન	(ચૌ. ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ)
૮ શ્રી જૈન તત્ત્વસાર	(તત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ)
૯ શ્રી શ્રાવક કલ્પતરૂ	(શ્રાવકના બારવ્રતનું સ્વરૂપ)
૧૦ શ્રી ધ્યાનવિચાર.	(ચાર ધ્યાનનું સ્વરૂપ)
૧૧ શ્રી જંબુસ્વામી ચરિત્ર	(અપૂર્વ ચરિત્ર)
૧૨ શ્રી જૈન ગ્રંથ ગાઇડ	(શ્રી ગ્રંથ માર્ગદર્શક ભોમીયો)
૧૩ શ્રી ચંપકમાલા ચરિત્ર	(અપૂર્વ સતી ચરિત્ર)
૧૪ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર	(ભાષાન્તર સાથે)
૧૫ શ્રી ગુરૂગુણમાળા અને સમયસાર પ્રકરણ	(,,)
૧૬ શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	(અપૂર્વ અધ્યાત્મ ગ્રંથ)
૧૭ શ્રી દેવભક્તિમાલા	(દેવભક્તિનું સ્વરૂપ)
૧૮ શ્રી ઉપદેશસપ્તતિકા	(અનેક જૈન ઐતિહાસિક બાબતોથી ભરપૂર)
૧૯ શ્રી સંબોધસપ્તતિકા	(તત્ત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ)
૨૦ શ્રી સુમુખનૃપાદિ ધર્મપ્રભાવકોની કથા	(અપૂર્વ કથાઓ)
૨૧-૨૨ શ્રી આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો.	(સતી ચરિત્રો)
૨૩-૨૪ શ્રી ધર્મરત્નપ્રકરણ	(ભાવ શ્રાવક તથા ભાવ સાધુનું સ્વરૂપ)

श्री पार्श्वनाथाय नम. ।

ધર્મરત્ન પ્રકરણ

યાને

શ્રાવકના એકવીશ ગુણનુ અનેક કથાઓ સાથે વિવેચન

—→*◎*←—

 સર્વજ્ઞ સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરી, મદ બુદ્ધિવાળા જનોને બોધ થવા માટે, આ ધર્મરત્ન પ્રકરણની સક્ષેપથી સ્ફુટ અર્થ બતાવનારી ટીકાને હુ (શાતિસૂરિ) કરૂ છુ

આ સસારમા હેય (ત્યાગ કરવા લાયક) અને ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા લાયક) પદાર્થોના જ્ઞાનવડે શોભતા અસાર સસારરૂપી અપાર સમુદ્રમા પડેલા જતુ સમૂહના નિરતર દુખ સતાપને જાણતા અને જન્મ, જરા, મરણ રોગ, શોક વિગેરેના દુખથી તથા પરભવમા દુર્ગતિની પ્રાપ્તિના ભયથી અત્યત પીડા પામેલા ભવ્ય પ્રાણીએ સ્વર્ગ અને મોક્ષ વિગેરેની સુખસપત્તિને પ્રાપ્ત કરવામા સફળ

(અદ્વિતીય) કારણરૂપ જિનધર્મરૂપી મહારત્ન ઉપાર્જન કરવુ યોગ્ય છે તે ઉપાર્જન કરવાનો ઉપાય ગુરૂના ઉપદેશ વિના જાણી શકાતો નથી અને ઉપાયમા પ્રવૃત્તિ કર્યા વિના કોઇ પણ વાછિત કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી, તેથી દયાવડે પવિત્ર અ ત કરણવાળા આ પ્રકરણના કર્તા શ્રીશાતિસૂરિ ધર્મના અર્થી જીવોને ધર્મ ગ્રહણ કરવાનો તથા તેને પાલન કરવાનો ઉપદેશ દેવાની ઇચ્છાથી શિષ્ટજનોના માર્ગને અનુસરી, પ્રથમ ઇષ્ટ દેવના નમસ્કારાદિકને પ્રતિપાદન કરવા માટે પહેલી ગાથા કહે છે —

नमिऊण सयलगुणरयणकुलहर विमलकेवल वीर ।
धम्मरयणत्थियाण, जणाण वियरेमि उवएस ॥ १ ॥

મૂલાર્થ—સમગ્ર ગુણરત્નોના કુળગૃહ સમાન અને નિર્મળ કેવળજ્ઞાનવાળા શ્રી મહાવીરસ્વામીને નમસ્કાર કરી, ધર્મરૂપી રત્નના અર્થી જનોને હુ ઉપદેશ આપુ છુ

ટીકાર્થ—આ ગાથામા પહેલી અર્ધી ગાથાએ કરીને ઇષ્ટદેવના નમસ્કાર દ્વારા ભાવિ વિઘ્નની શાતિ કરવા માટે મગળ કહેલુ છે, અને બીજી અર્ધી ગાથાએ કરીને આ ગ્રથનુ અભિધેય (વાચ્ય-વક્તવ્ય) કહ્યુ છે, તથા સબધ અને પ્રયોજન તો સામર્થ્યથી જ આવી શકે છે આ ગ્રથનો સબધ ઉપાય ઉપેય અથવા સાધ્ય સાધન નામે છે તેમા આ પ્રકરણ (ગ્રથ) ઉપાય અથવા સાધન કહેવાય છે, અને આ પ્રકરણના અર્થનુ જે જ્ઞાન થાય તે સાધ્ય અથવા ઉપેય કહેવાય છે તથા આ ગ્રથનુ પ્રયોજન બે પ્રકારનુ છે એક કર્તાનુ અને બીજુ શ્રોતાનુ આ બન્નેના અનતર પ્રયોજન અને પરપર પ્રયોજન એવા બે બે પ્રકાર છે તેમા આ ગ્રથ ભણવાથી પ્રાણીઓના જે કાઇ ઉપકાર થાય તે કર્તાનુ અનતર પ્રયોજન છે, અને શ્રોતાને આ પ્રકરણના અર્થનુ જ્ઞાન થાય તે શ્રોતાનુ અનતર પ્રયોજન છે, તેમજ

પરંપરાએ ક્રમે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય એ આ બન્નેનું પરંપર પ્રયોજન છે,

હવે ગાથાની વ્યાખ્યા કરે છે તેમાં વ્યાખ્યા કરવાનો વિધિ આ પ્રમાણે કહ્યો છે —" સંહિતા ૧, પદ ૨, પદાર્થ ૩, પદવિગ્રહ ૪, ચાલના (પ્રશ્ન) ૫, અને પ્રત્યવસ્થાન (ઉત્તર) ૬, આ છ પ્રકારે ગ્રન્થની વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ " તેમાં સ્ખલના રહિત વિગેરે ગુણવાળા સૂત્રનો જે ઉચ્ચાર કરવો તે સંહિતા કહેવાય છે તે અહીં સ્પષ્ટ રીતે જ કહેવામાં આવી છે ૧ પદ એટલે સૂત્રમાં જેટલા પદો (શબ્દો) હોય તે છુટા પાડીને બતાવવા તે. તેથી તે પદો સંસ્કૃત ભાષામાં આ રીતે જૂદા પડે છે [1]नत्वा [2]सकलगुणरत्नकुलगृह [3]मिलषकेवल [4]वीर [5]धर्मरत्नार्थिना [6]जनाना [7]वितरामि [8]उपदेश આ પદો થયા ૨ હવે પદાર્થ એટલે પદના અર્થો આ રીતે છે —[1]નત્વા એટલે નમસ્કાર કરીને, [2]સમગ્ર ગુણરૂપી રત્નોના કુળગૃહ (નિવાસ સ્થાન)રૂપ વીર ભગવાનને, અહીં ગુણ એટલે વસ્તુના ધર્મ, તે જો કે શુભ અને અશુભ બન્ને પ્રકારના કહેવાય છે, તોપણ અહીં શુભ જ જાણવા કારણ કે અશુભ ગુણોનું રત્નપણું કહી શકાતું નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—" દરેક જાતિમાં જે જે ઉત્તમ હોય તે રત્ન કહેવાય છે એમ વિવાદ રહિતપણે ઉત્તમ વિદ્વાનો કહે છે " [3]વિમલ એટલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના એક પરમાણુના પણ સંબંધ રહિત કેવળ એટલે સંપૂર્ણજ્ઞાન જેને છે તે તથા [4]કર્મનું વિદારણ (નાશ) કરવાથી, તપવડે વિરાજમાન (શોભતા) હોવાથી અને ઉત્તમ વીર્યવડે યુક્ત હોવાથી જગતમાં જે વીર એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે તેને, વીર શબ્દના અર્થ માટે કહ્યું છે કે—" કર્મને વિદારે છે, તપવડે વિરાજે છે અને તપના વીર્યવડે યુક્ત છે, તેથી વીર એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે " તથા [5]દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને જે ધારણ કરી રાખે તે ધર્મ કહેવાય છે તે વિષે કહ્યું છે કે—" જે સારી રીતે (વિધિ પ્રમાણે) આચરણ કરવાથી દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને ધારી રાખે છે, તેથી તે ધર્મ કહેવાય છે,

ત ધર્મજ સમગ્ર અનર્થોનો નાશ કરવામાં હેતુભૂત હોવાથી તથા કલ્યાણના સમૂહને કરનાર હોવાથી રત્નરૂપ છે તે ધર્મરત્નની જેઓ પ્રાર્થના કરે તેઓ ધર્મરત્નના અર્થીઓ કહેવાય છે આવા ધર્મરત્નના અર્થી "જનોને-લોકોને હું "આપુ છું શું આપુ છું ? કે જે ઉપદેશ કરાય તે ઉપદેશ "કહેવાય છે એટલે હિતની પ્રવૃત્તિનો હેતુરૂપ વચનનો વિસ્તાર, તેને હું કરૂં છું વર્તમાન તીર્થના સ્વામી શ્રીમહાવીર પ્રભુને નમસ્કાર કરી ધર્માર્થી જનોને હું ઉપદેશ આપુ છું

આ પદોની ઘટના થઇ તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—પૂર્વકાળને (ભૂતકાળને) જણાવનાર, ઉત્તર (પછીની) ક્રિયાનું આકર્ષણ કરનાર અને સ્યાદ્વાદરૂપી સિંહનાદનો સવાદ કરનાર नत्वा (નમીને) એ પદે કરીને એકાંત નિત્ય વસ્તુને માનનાર તથા એકાંત ક્ષણિક વસ્તુને માનનાર વાદીરૂપી મૃગલાઓનું મુખ બંધ કરાય છે કારણ કે એકાંત નિત્ય અથવા એકાંત ક્ષણિક (અનિત્ય) કર્તા બે ક્રિયા કરવાને સમર્થ થઇ શકતો નથી કેમકે ક્રિયાનો ભેદ હોવાથી કર્તાનો પણ ભેદ હોય છે તેથી કરીને બીજી ક્રિયા કરતી વખતે કર્તાના અનિત્યપણાનો અને અભાવપણાનો પ્રસંગ આવવાથી બન્ને મતનો પરાભવ થાય છે (એટલે કે જો આત્મા એકાંત નિત્ય હોય તો એકીવખતે સર્વ ક્રિયાઓ થઇ જવી જોઇએ, નહીં તો તે બીજી ક્રિયા કરતી વખતે અનિત્ય થશે. અને જો આત્મા એકાંત ક્ષણિક હોય તો પહેલા ક્ષણની ક્રિયા કરનાર આત્માનો નાશ થયો, તે બીજી ક્રિયા શી રીતે કરી શકે ?) 'सकलगुणरत्नकुलगृहं'-' સમગ્ર ગુણરત્નોના કુલગૃહરૂપ ' આ પદે કરીને સમસ્ત સુર, અસુર અને મનુષ્યના નાયકોને વિષે પણ ભગવાનનું પ્રધાનપણું-મુખ્યપણું કહ્યું (અર્થાત્ તે સર્વેથી પ્રભુ શ્રેષ્ઠ છે) કેમકે તે સુરાદિકમાં કોઇને કોઇ પણ ગુણ નહીં હોવાથી પ્રકર્ષ શબ્દની પ્રવૃત્તિ લાગુ પડતી નથી તથા 'विमलकेवल' —' નિર્મળ કેવળ જ્ઞાનવાળા ' આ પદે કરીને ભગવાન જ્ઞાનના અતિશયથી યુક્ત છે અને સત્ય અર્થને કહેનાર છે એમ કહ્યું કેમકે તે

કેવળજ્ઞાન વિના સૂક્ષ્મ, બાદર, મૂર્ત, અમૂર્ત, વિગેરે પદાર્થો કહી શકાય નહીં તથા 'धर्मरत्नार्थिभ्य '—' ધર્મ રૂપી રત્નના અર્થી ઓને ' આ પદે કરીને શ્રવણ કરવાના અધિકારીઓ (શ્રોતાઓ) નુ મુખ્ય લિગ (ચિન્હ) અર્થિપણુ જ છે (એટલે કે શ્રોતાઓએ પ્રથમ તો ધર્મરત્નના [1]અર્થી થવુ જોઈએ) એમ કહ્યુ તેને માટે વૃદ્ધોએ કહ્યુ છે કે— ' તેમા (ઉપદેશ સાભળવામા) જે સૂત્રમા કહેલા દોષ વાળો ન હોય, તે અધિકારી અર્થી અને સમર્થ કહેવાય છે તથા જે વિનયવાળો, ગુરૂ પાસે પ્રાપ્ત થયેલો અને ધર્મને પૂછનાર હોય તે અર્થી કહેવાય છે

' जनाना (जनेभ्य) '—' માણસોને ' એ બહુવચનવાળુ પદ કહેવાથી આ પ્રમાણે જણાવ્યુ છે કે—એક રાજાદિક મોટા પુરૂષને આશ્રીને જ ઉપદેશ દેવા પ્રવર્તવુ નહીં, પરતુ સામાન્યે કરીને સર્વ પ્રાણીઓને સાધારણપણે જિનાગમને અનુસારે ઉપદેશ કરવો તેને માટે કહ્યુ છે કે—" જે પ્રમાણે પૂર્ણ (રાજાદિક) ને ઉપદેશ દેવો તેજ પ્રમાણે તુચ્છ (ગરીબ) ને પણ દેવો, અને જે પ્રમાણે તુચ્છને દેવો તેજ પ્રમાણે પૂર્ણને પણ દેવો. ' वितरामि उपदेशं '—' હુ ઉપદેશ આપુ છુ ' આમ કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે જે—હુ બુદ્ધિના ગર્વથી કે બીજાનો પરાભવ કરવાની ઇચ્છાથી કે કાઇ પણ (ધનાદિક) ઉપાર્જન કરવાના હેતુથી ઉપદેશમા પ્રવર્તતો નથી (ઉપદેશ દેતો નથી) પરતુ શી રીતે આ પ્રાણીઓ સદ્ધર્મ માર્ગને પામીને સાદિ અનત મોક્ષસુખ મેળવે ? એ પ્રમાણે બીજાઓ ઉપર અનુગ્રહ કરવાની બુદ્ધિથી ઉપદેશ આપુ છુ, તેમજ પોતાના આત્માના ઉપકારને માટે પણ આપુ છુ, તે વિષે પૂર્વના આચાર્યોએ કહ્યુ છે કે—" જે શુદ્ધ માર્ગનો ઉપદેશ કરીને પ્રાણીઓના ઉપર અનુગ્રહ કરે છે, તેણે પોતાના આત્મા ઉપર પણ મોટો અનુગ્રહ કર્યો એમ જાણવુ " વળી બીજુ પણ કહ્યુ છે કે—" હિતોપદેશનુ શ્રવણ કરવાથી સર્વ શ્રોતા

[1] પ્રયોજનવાળા.

એને એકાંતપણે ધર્મ પ્રાપ્ત થાય જ છે, એનો કાંઈ ચોકસ નિયમ નથી. પરંતુ અનુગ્રહની બુદ્ધિથી ઉપદેશ કરનાર વક્તાને તો એકાંત પણે ધર્મ થાય છે જ " આ પ્રમાણે ભાવાર્થ સહિત પદોનો અર્થ કહ્યો. ૩ ચોથો પદનો વિગ્રહ તે તો સમાસાદિક પદોને વિષે દેખાડી દીધો જ છે, તેથી જુદો દેખાડતા નથી ૪ હવે ચાલના, તે આ પ્રમાણે—કોઈ શંકા કરે કે—મૂળ ગાથામાં 'सयलगुणरयणकुलगृह' એ પદ કહ્યું છે માટે 'विमलकेवल' આ પદ કહેવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી કારણ કે કેવળજ્ઞાન પણ ગુણ હોવાથી સમગ્રગુણમાં તેનો સમાવેશ થઈ જાય છે કેમકે સમગ્ર શબ્દ સર્વ ગુણોનો સંગ્રહ કરે છે ૫ આ પ્રશ્ન ઉપર પ્રત્યવસ્થાન (ઉત્તર) આપે છે —સર્વ ગુણોમાં કેવળજ્ઞાનરૂપ ગુણનું પ્રધાનપણું જણાવવા માટે તેનું જુદું ગ્રહણ કર્યું છે કેમકે આ કેવળજ્ઞાન રૂપી ગુણ હોવાથી અવશ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે સર્વ ગુણોમાં આ ગુણ પ્રધાન છે, તેથી તેને જુદો પાડીને કહ્યો છે આવો ન્યાય લોકમાં પણ જોવામાં આવે છે જેમકે 'સર્વે બ્રાહ્મણો આવ્યા છે, અને વશિષ્ઠ પણ આવ્યા છે ' (અહીં વશિષ્ઠ પોતે બ્રાહ્મણ હોવાથી સર્વ બ્રાહ્મણોમાં જ તેનો સમાવેશ થઈ શકે છે, તો પણ વશિષ્ઠ સર્વમાં મુખ્ય હોવાથી તેનું નામ દઈને જુદું કહ્યું) આ પ્રમાણે પહેલી ગાથાનો અર્થ પૂર્ણ થયો.

'હું ઉપદેશ આપું છું ' એમ જે પ્રતિજ્ઞા કરી, તેનેજ કહેવાની ઈચ્છાવી ગ્રંથકાર પ્રસ્તાવના કરે છે —

भवजलहिम्मि अपारे, दुलहं मणुयत्तणं पि जंतूणं ।
तत्थ वि अणत्थहरणं, दुलहं सद्धम्मवररयणं ॥ २ ॥

મૂલાર્થ—અપાર ભવસાગરમાં ભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓને પ્રથમ મનુષ્યપણું પામવું એ પણ દુર્લભ છે તેમાં પણ અનર્થને દૂર કરનાર સદ્ધર્મરૂપી શ્રેષ્ઠ રત્ન પામવું એ તો અતિ દુર્લભ છે ૨

ટીકાર્થ—જેને વિષે પ્રાણીઓ, નારકી, તીર્યંચ, મનુષ્ય અને

દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય તે 'ભવ' એટલે સંસાર કહેવાય છે તે ભવ જ જન્મ, જરા અને મરણાદિક રૂપ જળને ધારણ કરવાથી સમુદ્રરૂપ છે તે અનાદિ અનંત હોવાથી 'અપાર' એટલે છેડા રહિત છે, તેમા 'भ्रमम्यमाणाना' એ પદ અધ્યાહાર હોવાથી ભ્રમણ કરતા જ તુઓને મનુજત્વ પણ—મનુષ્યપણુ પણ દુર્લભ છે—મળવુ મુશ્કેલ છે તો પછી આર્યદેશ, ઉત્તમ કુળ અને શરીરની આરોગ્યતા વિગેરે દુર્લભ હોય તેમા શુ કહેવુ? એ 'अपि'—'પણ' શબ્દનુ તાત્પર્ય છે આ દુર્લભતા વિષે ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ અષ્ટાપદથી આવેલા મુનિ શ્રી ગૌતમને કહ્યુ છે કે-"હે ગૌતમ! કર્મનો વિપાક ગાઢ હોવાથી સર્વ પ્રાણીઓને ચિરકાળ સુધી પણ ભવમા ભ્રમણ કરતા મનુષ્યપણુ પામવુ ઘણુ દુર્લભ છે તેથી એક સમયમાત્ર પણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી" આવુ (દુર્લભ) મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થયા છતા પણ 'अनर्थहरण'—જે દારિદ્ર અને તુચ્છ ઉપદ્રવો વિગેરે કષ્ટો કોઇ પણ પ્રાણીથી પ્રાર્થના કરાતા નથી એટલે ઇચ્છાતા નથી, તે કષ્ટો જેનાથી હરણ કરાય-નાશ કરાય તે અનર્થહરણ-અનર્થને દૂર કરનાર સદ્ધર્મ રૂપી શ્રેષ્ઠ રત્ન દુર્લભ-દુઃખે મળે તેવુ છે સત્ એટલે સારો, ધર્મ એટલે સમકિત દર્શનાદિરૂપ, તે જ વર એટલે પ્રધાન, રત્ન સમાન છે, કારણ કે તે સમગ્ર કષ્ટનો નાશ કરનાર છે કહ્યુ છે કે—મનુષ્યભવ, કર્મભૂમિ, આર્યદેશ, ઉચ્ચકુળ, દીર્ઘ આયુષ્યની પ્રાપ્તિ, ધર્મ શ્રવણ કરવાની શ્રદ્ધા, કથક (સદ્ગુરૂનો યોગ) અને ધર્મનુ શ્રવણ કરવુ, આટલી સામગ્રી મળ્યા છતા પણ બોધિ (સમકિત) ની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે ૨

ઉપરના અર્થને જ દૃષ્ટાંત સહિત વધારે સ્પષ્ટ કરે છે—

जह चिंतामणिरयणं, सुलहं न हु होइ तुच्छविहवाणं ।
गुणविभववज्जियाणं, जियाण तह धम्मरयणं पि ॥ ३ ॥

મૂળાર્થ—જેમ અલ્પ ધનવાળાને ચિંતામણિ રત્ન સુલભ

ન હોય તેમ ગુણરૂપી વનનડે રહિત જીવોને ધર્મરૂપી રત્ન પણ સુલભ નથી

ટીકાર્થ—' यथा ' શબ્દ દૃષ્ટાંતને માટે છે એટલે જે પ્રકારે પ્રસિદ્ધ એવુ ચિંતામણિ રત્ન સુલક્ષ-સુખે પામી શકાય તેવુ નૈવ-નથી જ કોને ? તુચ્છ વિભવવાળાને—અલ્પ ધનવાળાને સુલભ નથી, કારણ કે તે રત્નના મૂલ્ય જેટલો પોતાનો વૈભવ[1] નથી, તે જ પ્રકારે આગળ કહેવાશે તેવા ગુણોનુ જે વિશેષે કરીને હોવુ તે ગુણ વિભવ કહેવાય છે અથવા ગુણોરૂપી જે વિભવ-વિભૂતિ તે ગુણવિભવ કહેવાય છે, તેણે કરીને વર્જિત-રહિત એવા, जियाण અહીં પ્રાકૃત શૈલીથી जि દીર્ઘને સ્થાને હ્રસ્વ થયો છે जीवाना એટલે પંચેદ્રિય જીવોને ધર્મરત્ન સુલભ નથી જીવ શબ્દના અર્થ માટે કહ્યુ છે કે —' દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય અને ચતુરિંદ્રિયો પ્રાણ કહેવાય છે, વનસ્પતિઓ ભૂત કહેવાય છે, પંચેદ્રિયો જીવ કહેવાય છે, અને બીજા સત્ત્વ કહેલા છે ' ગાથાને છેડે अवि શબ્દ કહેલો છે, તેનો અહીં સબંધ કરવાથી તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો—વિકલેદ્રિયોને તો ધર્મપ્રાપ્તિ છે જ નહીં અને પંચેદ્રિય જીવો તેની યોગ્યતાના હેતુરૂપ ગુણોની સામગ્રી રહિત હોય તો તેમને પણ ધર્મરૂપી રત્ન સુલભ નથી એવો સબંધ કરવો ૩

કેટલા ગુણવાળો જીવ તે ધર્મની પ્રાપ્તિને યોગ્ય હોય ? એવા પ્રશ્નની શંકા કરીને કહે છે—

इगवीसगुणसमेओ, जोगो एयस्स जिणमए भणिओ ।
तदुवज्जणम्मि पढमं, ता जइयव्वं जओ भणियं ॥ ४ ॥

મૂલાર્થ—એકવીશ ગુણવાળો જીવ આ ધર્મરત્નને યોગ્ય છે એમ જિનમતને વિષે કહેલુ છે તેથી તેને ઉપાર્જન કરવામા

1 પુણ્યરૂપી વૈભવ સમજવો ૨ जुग्गो પાઠાન્તર

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકના ગ્રાહકોને ૨૩-૨૪ મી ભેટ

શ્રી શાંતિ સૂરિ કૃત—

ધર્મરત્ન પ્રકરણ.

(જેમાં ધર્મરત્નને યોગ્ય થવા માટે સર્વ ધર્મસ્થાનની સાધારણ ભૂમિરૂપ એકવીશ ગુણો ભાવશ્રાવક અને ભાવ સાધુનું વિસ્તારપૂર્વક અનેક રસિક કથાઓ સહિત સ્વરૂપ આપેલ છે)

ધર્મરૂપી રત્નના અર્થી મનુષ્યો માટે—

પ્રસિદ્ધ કર્તા

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા

ભાવનગર.

કીં રૂ ૨-૦-૦

શ્રી જૈન આત્માનંદ ગ્રંથમાળા નં ૫૪

ભાવનગર
ધી 'આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇએ છાપ્યું

પ્રસિદ્ધકર્ત્તા
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ભાવનગર

જ પ્રથમ યત્ન કરવો જોઇએ કારણકે તે વિષે (પૂર્વાચાર્યોએ) કહ્યુ છે

ટીકાર્થ—આગળ કહેવામા આવશે એવા એકવીશ ગુણોએ કરીને યુક્ત, બીજી વાચનામા સમેત ને બદલે સમૃદ્ધ છે, એટલે સંપૂર્ણ અથવા સમિદ્ધ એટલે દેદીપ્યમાન એવો જીવ યોગ્ય-ઉચિત શેને ? એતસ્ય આ પ્રસ્તાવ કરેલા ધર્મરત્નને. જિનમતે-અરિહંતના શાસનમા ભણિત કહેલો છે, કોણે ? 'તદભિજ્ઞૈ' 'જિનમતને જાણનારાઓએ' આ પદ અધ્યાહારથી જાણવુ તેથી કરીને શુ કરવું ? તે માટે કહે છે કે—તદુપાર્જનમિ—તે ગુણોને ઉપાર્જન કરવા માટે, પ્રથમ-પહેલા, તસ્માત્-તે હેતુથી, યતિતવ્ય ઉદ્યમ કરવો જોઈએ અહીં ભાવાર્થ એ છે જે-જેમ પ્રાસાદ બનાવવાના અર્થીએ હાડકા વિગેરે શલ્ય દૂર કરી પીઠ (પાયો) બાધવા વિગેરેના કાર્યમા આદર કરવો જોઇએ. કેમકે તેમ કર્યા વિના સુંદર-દૃઢ પ્રાસાદ બની શકે નહીં તેમ ધર્મના અર્થીઓએ આ ગુણો સારી રીતે ઉપાર્જન કરવા જોઇએ કારણકે વિશિષ્ટ પ્રકારના ધર્મની પ્રાપ્તિ તે ગુણોને જ આધીન છે યત જેથી કરીને ભણિત કહ્યુ છે પૂર્વાચાર્ય પૂર્વના આચાર્યોએ આ પદનો અધ્યાહાર જાણવો ૪

પૂર્વાચાર્યોએ જે કહ્યુ છે, તે જ કહે છે —

धम्मरयणस्स जोगो, अक्खुद्दो रूववं पयइसोमो ।
लोगप्पिओ अकूरो, भीरू असढो सुदक्खिन्नो ॥ ५ ॥
लज्जालुओ दयालू, मज्झत्थो—सोमदिट्ठि गुणरागी ।
सक्कह सुपक्खजुत्तो, सुदीहदरिसी विसेसन्नू ॥ ६ ॥
वुड्ढाणुगो विणीओ कयन्नुओ परहियत्थकारी य ।
तह चेव लद्धलक्खो, इगवीसगुणेहिं संपन्नो ॥ ७ ॥

મૂલાર્થ—આ એકવીશ ગુણોએ કરીને જે યુક્ત હોય તે ધર્મરત્નને યોગ્ય છે તે ગુણો આ પ્રમાણે—અક્ષુદ્ર ૧, રૂપવાન ૨, પ્રકૃતિ વડે સૌમ્ય ૩ લોકપ્રિય ૪, અક્રૂર ૫, ભીરૂ ૬, અશઠ ૭, દાક્ષિણ્યતાનાળો ૮, લજ્જાળુ ૯, દયાળુ ૧૦, મધ્યસ્થ અને સૌમ્ય દૃષ્ટિવાળો ૧૧, ગુણનો રાગી ૧૨, સારી કથા કરવાવાળો ૧૩, સારા (કુટુંબના) પક્ષનાળો ૧૪, દીર્ઘદૃષ્ટિનાળો ૧૫, વિશેષ જાણનાર ૧૬, વૃદ્ધને અનુસરનાર ૧૭, વિનયવાળો ૧૮, કૃતજ્ઞ ૧૯, પરના હિતને કરનાર ૨૦ અને લક્ષ્યને પામેલો-ચકોર ૨૧

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂરિની કરેલી આ ત્રણ ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—ધર્મોને મધ્યે જે રત્ન જેવો છે તે ધર્મરત્ન એટલે જિનેશ્વરે કહેલો દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ રૂપ સદાચાર તેને યોગ્ય એટલે ઉચિત, ભવતિ થાય છે આ પદનો અધ્યાહાર જાણવો एकविंशति-भिर्गुणै सपन्न -એકવીશ ગુણોએ કરીને યુક્ત એ છેલ્લા પદની સાથે સબંધ કરવો તેજ ગુણોને કહેવા માટે 'ગુણ અને ગુણી નો કથંચિત અભેદ છે' એ ન્યાયને બતાવવા માટે ગુણીને દેખાડવાપૂર્વક ગુણોને કહે છે અક્ષુદ્ર, આ પદનો અર્થ આગળ કહેશે ૧ તથા રૂપવાન-પ્રશસ્ત રૂપવાળો અહીં वत् પ્રત્યયનો અર્થ પ્રશસારૂપ થાય છે, કેવળ રૂપ માત્ર જ કહેવુ હોય તો इन् પ્રત્યય જોવામા આવે છે જેમકે रुपिण पुद्गलाः ''प्रोक्ता '-' પુદ્ગલો રૂપવાળા કહ્યા છે' ૨, તથા પ્રકૃતિવડે-સ્વભાવવડે સૌમ્ય-પ્રશાત ચિત્તવાળો હોવાથી સુદર સ્વભાવવાળો ૩, સદાચારનુ આચરણ કરવાથી લોકોને પ્રિય ૪, પરના દોષ જોવા એ વિગેરે ક્રૂર સ્વભાવ નહીં હોવાથી અક્રૂર ૫, ત્રાસ પામવાનો સ્વભાવ હોવાથી આ લોક અને પરલોકના કષ્ટથી ભય પામનાર ૬, સાચી ક્રિયા વિધિપૂર્વક કરવાથી અશઠ-શઠતા રહિત ૭, કોઈની પ્રાર્થનાનો સત્કાર કરવાથી દાક્ષિણ્યતાવાળો ૮, પાપ કરવામા શકિત હોવાથી લજ્જાળુ ૯, ચિત્તમા દયા હોવાથી દયાળુ ૧૦ मज्झत्थोसोमदिट्ठि એ આખુ એક જ પદ જાણવુ પ્રાકૃત હોવાથી मज्झत्थो અહીં વિભક્તિનો લોપ થયો નથી. તેથી કરીને મધ્યસ્થ

એટલે રાગદ્વેષ રહિત અને સૌમ્ય એટલે ક્રૂરતા રહિત જેની દૃષ્ટિ હોય તે મધ્યસ્થ સૌમ્ય દૃષ્ટિવાળો કહેવાય છે, કેમકે તે યથાર્થ વસ્તુ તત્ત્વને જોનાર હોય છે ૧૧, લઘુકર્મીને લીધે ગુણોને વિષે બહુમાનવાળો હોવાથી ગુણાનુરાગી ૧૨, સત્કથ એટલે સદાચારનું આચરણ કરનાર હોવાથી દુષ્ટ આચરવુ, સાભળવુ કે કહેવુ, તેને વિષે રૂચિવાળો નહીં તે ૧૩, સુપક્ષયુક્ત સારા પરિવારવાળો અર્થાત્ ધર્મમા વિરોધ ન કરે તેવા બધુ અને પરિવારવાળો ૧૪, સુદીર્ઘદર્શી-બુદ્ધિમાન હોવાથી વિચાર કરીને જેનુ પરિણામ સુદર હોય એવા કાર્યને કર નાર ૧૫ વિશેષજ્ઞ—સત્ અને અસત્ વસ્તુને જાણનાર, પરંતુ રાગ દ્વેષવડે મૂઢ થવાથી અથવા કોઇએ પ્રથમથી ભરમાવેલો હોવાથી અગીકાર કરેલા કદાગ્રહમા જ મનને તલ્લીન કરનારો ન હોય ૧૬, વૃદ્ધાનુગ—જેની બુદ્ધિ પરિણામ પામેલી હોય—પરિપક્વ થયેલી હોય તેવા પુરૂષના વિચારને અનુસરનાર ૧૭ વિનીત—ગુરૂજનની ભક્તિ કરનાર ૧૮, કૃતજ્ઞ—કોઇએ આ લોક અથવા પરલોક સબધી થોડો પણ ઉપકાર કર્યો હોય તેને જાણનાર, પણ ભૂલી ન જનાર ૧૯, પરહિતાર્થકારી—પ્રત્યુપકારની આશા ગણ્યા વિના બીજાના હિત કારક કાર્યો સાધી દેવાના સ્વભાવવાળો અહીં કોઇ શકા કરે કે—દાક્ષિણ્યતાના ગુણમા અને આ ગુણમા તફાવત શો છે? તેનો જવાબ એ છે જે—દાક્ષિણ્ય ગુણવાળો પુરૂષ અન્યની પ્રાર્થના વડે જ પરોપ કાર કરે છે, અને આ તો સ્વભાવથી જ પોતાની મેળે પરનુ હિત કરવામા પ્રીતિવાળો હોય છે ૨૦ तह चेव અહીં तथा શબ્દ પ્રકાર અર્થવાળો છે, च શબ્દનો અર્થ સમુચ્ચય-સમૂહ છે, અને एव નો અર્થ અવધારણ-નિશ્ચયવાળો છે, તેથી ફરીને તેનો અર્થ આ રીતે કરવો-જેમ આ વીશ ગુણો છે તે જ પ્રકારે વળી લબ્ધલક્ષ્ય ગુણ વાળો પણ ધર્મનો અધિકારી છે એ પ્રમાણે પદની યોજના કરવી તે પદનો અર્થ આ પ્રમાણે—જેણે લક્ષ્ય કરવા લાયક (ઓળખવા લાયક) ધર્મક્રિયાનો વ્યવહાર પ્રાપ્ત કર્યો છે તે લબ્ધલક્ષ્ય કહેવાય

છે, અર્થાત્ આના ગુણવાળા પુરૂષને સુખે કરીને શીખવી શકાય છે-ધર્મોપદેશ આપી શકાય છે ૨૧ આ એકવીશ ગુણોએ કરીને યુક્ત પુરૂષ ધર્મરત્નને યોગ્ય છે, એમ પૂર્વે કહ્યું જ છે આ પ્રમાણે ત્રણ દ્વારગાથાનો શબ્દાર્થ થયો ૫-૬-૭

આ ત્રણ ગાથાનો ભાવાર્થ પ્રકરણકાર પોતે જ કહે છે

खुद्दो त्ति अगंभीरो, उत्ताणमई न साहए धम्मं ।
सपरोवयारसत्तो, अक्खुद्दो तेण इह जोग्गो ॥ ८ ॥

મૂલાર્થ—ક્ષુદ્ર એટલે ગંભીરતા રહિત, તે બુદ્ધિની નિપુણતા રહિત હોય તેથી ધર્મ સાધી શકતો નથી, તેથી કરીને અક્ષુદ્ર એટલે સ્વપરનો ઉપકાર કરવામાં શક્તિમાન જે હોય તે અહીં યોગ્ય છે

ટીકાર્થ—અહીં જો કે ક્ષુદ્ર શબ્દના ઘણા અર્થો છે, તે આ પ્રમાણે-ક્ષુદ્ર એટલે તુચ્છ, ક્ષુદ્ર એટલે ક્રૂર, ક્ષુદ્ર એટલે દરિદ્ર, ક્ષુદ્ર એટલે લઘુ (નાનો) વિગેરે તો પણ આ ઠેકાણે ક્ષુદ્રનો અર્થ તુચ્છ લઇને અગંભીર લેવાનો છે તે વળી ઉત્તાનમતિ-અનિપુણ બુદ્ધિવાળો હોવાથી ધર્મને સાધી શકતો નથી-આરાધી શકતો નથી કેમકે ધર્મને સૂક્ષ્મબુદ્ધિવાળો જ સાધી શકે છે તે વિષે કહ્યું છે કે-" ધર્મના અર્થી મનુષ્યોએ નિરંતર સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવડે ધર્મ જાણવો જોઇએ અન્યથા-નહીં તો ધર્મની બુદ્ધિથીજ તે ધર્મનો વિનાશ પ્રાપ્ત થાય છે જેમ કોઇએ માંદા સાધુને હું ઔષધ આપીશ એવો અભિગ્રહ લીધો. પછી કોઇ માંદો સાધુ નહીં મળવાથી તે ઉદ્વેગ શોક કરવા લાગ્યો કે—"અહો ! મે ઘણો ઉત્તમ અભિગ્રહ ગ્રહણ કર્યો, પરંતુ કોઈ ઠેકાણે કોઇ માંદો થયો નહીં, માટે હું અધન્ય છું, મારૂં વાંછિત સિદ્ધ ન થયું, એ મહા કષ્ટની વાત છે" આ પ્રમાણે સાધુઓનું માંદગીપણું ઇચ્છીને જે અભિગ્રહ-નિયમ લેવો તે તત્ત્વથી દોષ છે, એમ મહાત્માઓએ જાણવું આ ક્ષુદ્રથી જે વિપરીત હોય એટલે પોતાના અને પરના ઉપકાર કરવામાં શક્ત-સમર્થ હોય તે અક્ષુદ્ર એટલે

કહેવુ પણ નહીં, કારણ કે એનો એવોજ વિધિ છે ' એ સાભળી 'ગુરૂની આજ્ઞા અલઘ્ય છે ' એમ જાણી તે બકરો લ, એક શૂન્ય (નિર્જન) શેરીમા ગયો. 'અહીં કોઇ જુએ છે કે નહીં ? ' એમ નિપુણતાથી તે જોવા લાગ્યો, તો ઉપર આકાશમા તારામડળ જોયુ તેથી ' અરે ! અહીં તો મને દેખે છે એમ જાણી સભ્રાત થઇ કોઇ યક્ષના દેરામા પેઠો. ' અહીં પણ યક્ષ દેખે છે ' એમ ધારી કોઇ શૂન્ય ઘરમા ગયો ત્યા પણ " પાચ લોકપાળ અને દિવ્યજ્ઞાનીઓ જુએ છે એઓ કોઇ પણ ઠેકાણે જોતા ન હોય એવુ તો કોઇ પણ સ્થાન નથી. તેથી ખરેખર આ હણવા યોગ્ય નથી, એવો જ ગુરૂનો આદેશ છે કારણ કે ગુરૂ મહા દયાળુ છે આવુ કાર્ય કરેજ નહીં. " આ પ્રમાણે વિચારી મનમા નિશ્ચય કરી તે હર્ષિત મુખે ગુરૂની પાસે ગયો, અને તેણે તેને પોતાની વાર્ત્તા નિવેદન કરી તે સાભળી ઉપાધ્યાયે વિચાર્યું કે-" આ તો સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળો જ છે, તેથી તે દુર્ગતિમા જશે નહીં. તો શુ મારો જ પુત્ર દુર્ગતિમા જશે ? અથવા તેની પણ પરીક્ષા કરૂ " એમ નિશ્ચય કરી તેજ વિધિ પ્રમાણે પર્વતકને મોકલ્યો. તે શૂન્ય શેરીમા ગયો ' અહીં કોઇ જોતુ નથી ' એમ જાણી તે બકરાને હણીને તે ઘેર આવ્યો માતા પાસે હાથ પગ ધોવા પાણી માગ્યુ ત્યારે ઉપાધ્યાયે કહ્યુ ' અરે ! શુ છે ? ' તેણે જવાબ આપ્યો -" તેમાથી ઘણો રૂધિરનો પ્રવાહ નીકળ્યો, તેથી મારૂ શરીર ખરડાયુ છે ' ઉપાધ્યાયે પૂછ્યુ -" ક્યા તે એને હણ્યો ? અને કોઇએ તને કેમ ન દીઠો ? ' તેણે કહ્યુ-" શેરી શૂન્ય હતી, અધકાર પણ ઘણો હતો, અને લોકનો સચાર પણ નહોતો, તેથી મને કોઇએ દીઠો નથી ' તે સાભળી ઉપાધ્યાયે કહ્યું -" ઉપર આકાશમા રહેલા નક્ષત્રોએ, પાચ લોકપાળોએ, દિવ્ય જ્ઞાનીઓએ અને તારી પાચ ઇંદ્રિયોએ શુ તને જોયો નથી ? ' તે બોલ્યો.-" અમે તો કાઇ એટલુ બધુ નથી જાણતા. તો મને શા માટે ફોગટ મોકલ્યો ? " તે સાભળી ઉપાધ્યાયે વિચાર્યું કે-" અહો ! આ નિર્દય છે પાપકર્મ કરતા શકા પામતો નથી. તેથી

તે નિશ્ચે નરકગામી થશે. પરંતુ હું શી રીતે આ પાપના લેપથી મૂકાઇશ ?' આ પ્રમાણે ચિંતા કરતાં તેણે જેમ તેમ મહાકષ્ટથી રાત્રિ નિર્ગમન કરી. પછી પ્રાતઃકાળે તેજ મુનિઓની શોધ કરતો તે ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં તે મુનિઓને જોઇ તેમને નમસ્કાર કરી તેણે પૂછ્યું કે-"હે ભગવાન ! ઘરના કુટુંબમાંથી કોઇ પણ માણસ જો અન્યાયમાં પ્રવર્તે તો ઘરનો સ્વામી તે કર્મથી બંધાય કે નહીં ?" સાધુએ કહ્યું-"જો કોઇ અગ્નિથી સળગાવેલો તૃણનો પૂળો હાથમાં રાખે તો તે દાઝે કે નહીં ?" બ્રાહ્મણે કહ્યું-'હા, દાઝે' ત્યારે મુનિએ કહ્યું-'તો તેજ રીતે ઘરનો સ્વામી પણ બંધાય' તે સાંભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું-'હે ભગવાન ! તે બંધનથી શી રીતે મુક્ત થાય ?' સાધુએ કહ્યું-"જેમ સળગતા પૂળાનો ત્યાગ કરનાર પુરૂષ દાઝતો નથી, તેમ પાપી મનુષ્યનો ત્યાગ કરનાર ગૃહસ્વામી પણ મૂકાય છે" આ પ્રમાણે સાંભળીને વૈરાગ્ય પામેલા ક્ષીરકદંબકે તે જ મુનિની પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી, અને તે સદ્ગતિનો સાધક થયો.

ત્યાર પછી લેખશાળા ભાંગી પડી, તેથી નારદ પોતાને સ્થાને ગયો. પર્વતકે ઉપાધ્યાયનું સ્થાન ગ્રહણ કર્યું. વસુ પણ રાજ્યને પામ્યો. તે ન્યાયથી રાજ્યનું પાલન કરવાથી પ્રસિદ્ધિને પામ્યો. પરંતુ શિકાર કરવામાં લંપટ હોવાથી તે હંમેશાં હિંસા કરવા લાગ્યો. એકદા તે વનમાં શિકાર કરવા ગયો, ત્યાં અત્યંત વિશ્વાસ પામેલું મૃગનું ટોળું જોઇ તેણે એકલાએ પદસંચાર ન થાય તે રીતે ગુપ્તપણે બાણ મૂક્યું. પરંતુ તે બાણ વચ્ચે જ કોઇ ઠેકાણે અફળાઇને ચૂરેચૂરા થઇ ગયું. તે જોઇ આશ્ચર્ય પામી નિપુણતાથી જોતાં તેણે હસ્તનો સ્પર્શ કરવાથી આકાશના જેવી નિર્મળ સ્ફટિક મણિની શિલા જાણી. પછી રાજાએ તે શિલા ગુપ્ત રીતે રાત્રે ઘેર આણી સભામાં સ્થાપન કરી અને તેના પર સિંહાસન મૂક્યું. તે જોઇ લોકો કહેવા લાગ્યા કે -"સત્યવાદીપણાથી રાજાનું સિંહાસન આકાશમાં રહેલું છે" આવી વાત સાંભળીને નારદ કૌતુકથી ત્યાં આવ્યો. તેનો પર્વતકે,

તેની માતાએ અને રાજાએ ઘણો સત્કાર કર્યો તે પણ સ્નેહના વશથી ત્યાં જ સુખે રહ્યો.

એકદા પર્વતકે છાત્રોની પાસે 'अजैर्यष्टव्यम्' આ વેદના વાક્યનું વ્યાખ્યાન કર્યું તેમાં તે બોલ્યો કે—'अजैः એટલે બકરાવડે (બકરા મારીને) यष्टव्यम् એટલે યજ્ઞની ક્રિયા કરવી.' તે સાંભળી નારદે કહ્યું કે—"હે ભાઇ! એનો અર્થ એવો નથી. કારણ કે ધર્મને માટે જે યજ્ઞ ક્રિયા કરાય છે તે બકરા મારીને કરવી યોગ્ય નથી," ત્યારે પર્વતક બોલ્યો કે—"ત્યારે તું કહે. એનો અર્થ કેવો કરવો?" નારદ બોલ્યો—"આપણા ગુરૂએ अज શબ્દનો અર્થ સાત વર્ષની જૂની વ્રીહિ કહ્યો છે, કેમકે તે વાવવાથી ફરી ઉગતી નથી, માટે તેનું નામ अज (એટલે ઉત્પન્ન ન થાય તે) કહેવાય છે તે ગુરૂનું વચન જ આપણને પ્રમાણ છે' તે સાંભળી પર્વતકની બુદ્ધિ મંદ હોવાથી તેને તે અર્થ યાદ આવ્યો નહીં, અને 'છાત્રોની મધ્યે મારી લઘુતા થશે' એમ ધારી મોટા અભિમાનથી તે બોલ્યો કે-"અરે! શું તું મારાથી પણ વધારે પંડિત છે? ગુરૂએ તને જ તત્ત્વાર્થ કહ્યો છે? આપણા બેમાં જે આ બાબતમાં અસત્યવાદી ઠરે, તેના દંડમાં જિહ્વાનો છેદ કરવો, અને આનો નિર્ણય કરવામાં સત્યવાદી વસુરાજા જ આપણને પ્રમાણ છે" તે સાંભળી નારદે કહ્યું—'ભલે એમ હો.' આ વૃત્તાંત તેની માતાએ જાણ્યો, ત્યારે તેણે પર્વતકને કહ્યું કે—"હે પુત્ર! સ્નેહના વશથી આ નારદ અહીં તારી પાસે આવ્યો છે, તેની સાથે કલહ કરવો યોગ્ય નથી" ત્યારે તે બોલ્યો—"હે માતા! હું કલહ કરતો નથી પરંતુ છાત્રોના સમૂહમાં આ નારદ મારો અર્થ ખોટો પાડે છે" માએ પૂછ્યું—'શી રીતે?' ત્યારે પર્વતકે સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો તે સાંભળી માતાએ કહ્યું—"હે વત્સ! મારી સમક્ષ તારા પિતાએ પણ એવો જ અર્થ કહ્યો હતો. તેમાં નારદનો શો દોષ છે?" તે સાંભળી પર્વતક બોલ્યો—"હે માતા! જો એમ જ છે, તો મારી જિહ્વા ગઇ કેમકે રાજા પણ સત્યવાદી છે, તેથી એવો જ અર્થ કહેશે."

ત્યાર પછી તેની માતા પુત્રના સ્નેહથી મોહ પામી, તેથી રાજાએ પૂર્વે આપેલુ વરદાન તેની પાસે માગવા ગઇ રાજાએ પણ ઉભા થઈ પ્રણામ કરી આવવાનુ પ્રયોજન પૂછ્યુ તેણીએ પણ એકાતમા કહ્યુ કે—"હે પુત્ર! જો તમને પૂર્વે આપેલુ વરદાન યાદ હોય તો તે હુ આજે માગવા આવી છુ" રાજાએ કહ્યું—"હે માતા! મને બરાબર યાદ છે તે ઋણથી મને મુક્ત કરો. તમને જે રૂચે તે માગો." ત્યારે તેણીએ સર્વ વૃત્તાત જણાવી કહ્યુ કે—"સર્વથા પ્રકારે તમારા ભાઇની જિહ્વાનુ રક્ષણ કરો." રાજાએ કહ્યું—"બહુ સારૂ હુ તેમ કરીશ" તે સાભળી તે પોતાને ઘેર ગઇ તેણીએ પર્વતકને ધીરજ આપી.

પછી બીજે દિવસે પર્વતક અને નારદ હર્ષ સહિત ચારે વર્ણના મુખ્ય પુરૂષોથી ભરાયેલી રાજસભામા ગયા. ત્યા તેઓએ સર્વ વૃત્તાંત રાજાને કહી સભળાવી ન્યાય માગ્યો. ત્યારે પ્રધાન (મુખ્ય) જનોએ રાજાને કહ્યુ કે—'હે દેવ! તમે છઠ્ઠા લોકપાળ છો તમારા સત્યવાદી પણાના ગુણથી તમે આકાશમા રહો છો આ બન્નેના તમે ગુરૂભાઇ છો તેથીજ લાકડે પેદા થનાર અગ્નિની પેઠે તમે એ બન્ને ઉપર સરખા ચિત્તવાળા છો અને તેથી તમે તે પદની વ્યાખ્યા યથાર્થ કહો. કહ્યુ છે કે—"સત્યવાદી પુરૂષ અગ્નિનુ સ્તભન કરી શકે છે"

રાક્ષસ, સિહ, સર્પ, ભૂત, પ્રેત અને બળવાન શત્રુએ કરેલા ભયનો નાશ કરી શકે છે, સર્વ લોકને માન્ય થાય છે, પરલોકમા સારી ગતિને પામે છે, તથા સૌભાગ્યવાળો થાય છે સત્યવાદી શુ શુ કલ્યાણને નથી પામતો? સર્વ કલ્યાણને પામે છે માટે હે સ્વામી! સત્ય બોલજો." આ પ્રમાણે કહ્યા છતા રાજાએ ભવિતવ્યતાના વશથી કહ્યુ કે—"જે આ ઉપાધ્યાયનો પુત્ર કહે છે તેજ સત્ય છે" આ પ્રમાણે કહેતાજ ભુવન દેવતાએ કોપથી સ્ફટિક શિલા અને સિહાસનનો ચૂરો કરી રાજાને પૃથ્વીપર નાખી દીધો, તે મરીને નરકે ગયો

૨

લોકો તે જોઇ બોલ્યા કે—" અહો ! આ પર્વતકે રાજા પાસે ખોટી સાક્ષી પૂરાવી " એમ કહી તેનો તિરસ્કાર કરી તેને નગરી બહાર કાઢી મૂક્યો અને નારદ સત્યવાદી છે એમ કહી તેનો સત્કાર કર્યો પછી નારદ પોતાને સ્થાને ગયો બાકીની કથા બીજા ગ્રથથી જાણી લેવી

આ કથાનો ઉપનય (તાત્પર્ય) એ છે જે—નારદે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિને લીધે બકરાને હણ્યો નહીં, અને પર્વતકે ક્ષુદ્ર બુદ્ધિને લીધે તેને હણ્યો તેથી નારદ પોતાનો અને પરનો ઉપકારી થયો, તથા પર્વતક સ્વપરનો અનર્થકારક થયો. ઇતિ

—⊰(◎)⊱—

હવે બીજા ગુણમા પ્રશસ્ત રૂપવાળો એમ જે કહ્યુ, તેનુ સ્વરૂપ અને ફળ બતાવે છે

सपुन्नगोवगो, पचिंदियसुदरो सुसघयणो ।
होइ पभावणहेऊ, खमोय तह रूवव धम्मे ॥ ६ ॥

મૂલાર્થ—સ પૂર્ણ અ ગોપાગવાળો, પાચે ઇદ્રિયો વડે સુ દર અને સારા સ ઘયણવાળો જે હોય તે રૂપવાન કહેવાય છે તેવો પુરૂષ ધર્મને દીપાવી શકે છે, તથા ધર્મ પાળવામા સમર્થ હોય છે

ટીકાર્થ—જેના મસ્તક વિગેરે અંગો તથા અ ગુલિ વિગેરે ઉપાગો સ પૂર્ણ હોય એટલે ન્યૂનતા રહિત હોય તે સ પૂર્ણ અ ગોપા ગવાળો કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—" મસ્તક, છાતી ઉદર (પેટ), પીઠ, બે હાથ અને બે સાથળ એ આઠ અંગો કહેવાય છે, આગળી વિગેરે ઉપાગ કહેવાય છે, અને બાકીના અ ગોપાગ કહેવાય છે " અર્થાત્ વિકળ અ ગવાળો ન હોય એ તાત્પર્ય છે તથા पचेन्द्रियसुन्दर'— પ્રાકૃત હોવાથી (સમાસમા) વિશેષણ (सुन्दर) ને પાછળ મૂકયુ

છે પાચે ઇંદ્રિયો જેની સુંદર હોય તે, અર્થાત્ કાણો, ખોખરો, બહેરો અને મૂંગો વિગેરે દોષવાળો ન હોય તથા **सुसघयणो**—જેને સારૂ સંઘયણ-શરીરનુ સામર્થ્ય હોય તે **सुसहनन** કહેવાય છે અર્થાત્ પહેલુ જ સંઘયણ હોવુ જોઈએ એવો કાઇ નિયમ નથી કારણ કે બીજા સંઘયણોમા પણ ધર્મની પ્રાપ્તિ હોય છે, કહ્યુ છે કે—'સર્વ સંસ્થાનમા ધર્મની પ્રાપ્તિ હોય છે, તેજ પ્રમાણે સર્વ સંઘયણોમા પણ ધર્મ પ્રાપ્તિ રહેલી છે' તે **सुसहनन** કહેવાય છે ભાવાર્થ એ છે જે—તપ અને ચારિત્ર રૂપ ક્રિયા કરી શકાય તેવા સામર્થ્યે સહિત હોવો જોઈએ આવા મનુષ્યને ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે હવે તેનુ ફળ કહે છે—આવો પુરૂષ વૈર (વજ્ર) સ્વામીની જેમ **प्रभावनाहेतु**—તીર્થની ઉન્નતિનુ કારણ **भवति**—થાય છે કહ્યુ છે કે—"અતિશય રૂપવાળા વજ્રઋષિ જ્યા જ્યા વિચરતા હતા, ત્યા ત્યા શ્રી જિનધર્મ અત્યંત ઉન્નતિને પામતો હતો જેણે પૂર્વ જન્મમા સુકૃત કર્યું હતુ એવી ગૃહપતિની પુત્રી વજ્રસ્વામી મુનીશ્વર ઉપરના રાગે કરીને સેંકડો દુ ખનો નાશ કરનારા ચારિત્રને પામી" આગમમા પણ કહ્યુ છે કે—"ધર્મ-પુણ્યના ઉદયવડે સુંદર રૂપ મળે છે તેવા સુંદર રૂપ પામેલા પણ સાધુ ધર્મને આચરે છે સુંદરરૂપ પામવુ એ પૂર્વે આચરેલ વ્રત-નિયમનુ જ "પરિણામ-ફળ છે તેથી તેવા સુંદર રૂપની અમે પ્રશંસા કરીએ છીએ"

અહીં કોઇ શંકા કરે કે—નંદિષેણ અને હરિકેશિબળ વિગેરે કુરૂપી હતા તો પણ તેમને ધર્મની પ્રાપ્તિ થયેલી સંભળાય છે, તો જે રૂપવાળો હોય તેજ ધર્મનો અધિકારી થાય એમ કેમ કહ્યું? આ શંકાનો ઉત્તર આપતા ગુરૂ કહે છે કે—તારી શંકા સાચી છે, પરંતુ અહીં રૂપ બે પ્રકારનુ છે એક સામાન્ય રૂપ અને બીજુ અતિશયવાળુ રૂપ. તેમા સામાન્ય એટલે જેના અંગોપાંગ સંપૂર્ણ હોય તે આવું સામાન્યરૂપ નંદિષેણ વિગેરેને હતુ જ, માટે તેમા કાઇ વિરોધ નથી.

વળી આ રૂપવાળાપણાનો જે ગુણ કહ્યો છે, તે પ્રાયિક એટલે [1]બહોલ તાએ જાણવો કારણકે બીજા ગુણો હોય તો કુરૂપપણાનો અને બીજા કોઇ પણ ગુણરહિતપણાનો દોષ નથી (અર્થાત્ બીજા બધા ગુણો હોય અને સારૂ રૂપ કે બીજો કોઈ એકાદ ગુણ ન હોય તો તેમા કાઇ દોષ નથી) કેમકે—" पायद्धगुणविहीणा एएसिं मज्झिमाऽवरा नेया " (આ ગુણોમા જેને ચોથા ભાગે ઓછા ગુણો હોય તે મધ્યમ અને અર્ધા ગુણો ઓછા હોય તે અધમ જાણવો) એમ આગળ (૩૦ મી ગાથામા) કહેશે. જો કે અતિશાયી રૂપ તો તીર્થંકરાદિકનેજ સભવે છે તોપણ જે રૂપે કરીને કોઇ પણ દેશ, કાળ કે વયમા રહેલો પ્રાણી ' આ રૂપવાન છે ' એવી લોકોને પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરે તેજ રૂપ અહીં અધિકારી છે એમ જાણવુ આવા રૂપે કરીને યુક્ત ધાર્મિક પુરૂષ સદા ચારમા પ્રવર્તન કરવાથી ભવ્ય પ્રાણીઓને ધર્મને વિષે ગૌરવ (ભક્તિ -શ્રદ્ધા) ઉત્પન્ન કરી ધર્મની પ્રભાવના કરે છે, તેથી તે 'પ્રભાવનાનો હેતુ થાય છે ' એમ ઉપર કહ્યુ છે તથા क्षम—સમર્થ ગાથામા च શબ્દ કહ્યો છે તે भवति ક્રિયાપદને ખેચવા (લાવવા) માટે છે, અને तथा શબ્દ સમુચ્ચય અર્થવાળો છે તેથી તેનો અર્થ આ પ્ર માણે છે—કેવળ પ્રભાવનાનુ કારણ છે એટલુ જ નહીં, પરતુ રૂપવાન પુરૂષ ધર્મને વિષે-ધર્મ પાળવામા સમર્થ પણ હોય છે આ સારા સઘયણનુ ફળ કહ્યું ૯

અહીં ચ દના સાધ્વીની કથા છે—રૂપાદિક ગુણે કરીને સર્વજ નોને આશ્ચર્ય પમાડનારી ચ દના કર્મગ્રથિનો ભેદ કરી શ્રી મહાવીર સ્વામીની પ્રવર્તિની સાધ્વી થઇ આ કથા પ્રસિદ્ધ હોવાથી લખી નથી.

[1] અર્થાત્ હોય તો સારૂ એ પ્રાયિકનો અર્થ છે

હવે ત્રીજો ગુણ કહે છે

पयईसोमसहावो, न पावकम्मे पवत्तई पाय ।
हवइ सुहसेवणिज्जो, पसमनिमित्त परेसिं पि ॥ १० ॥

મૂલાર્થ—જે સ્વભાવથીજ સૌમ્યપ્રકૃતિવાળો હોય તે પ્રાયે કરીને પાપ કર્મમા પ્રવર્તતો નથી, તેથી કરીને જ તે સુખે સેવવા લાયક થાય છે, અને બીજાઓને પણ ઉપશમનુ કારણરૂપ થાય છે

ટીકાર્થ—प्रकृत्या–અકૃત્રિમપણાએ કરીને सौम्यस्वभाव—ભય કર આકૃતિ રહિત અર્થાત્ વિશ્વાસ કરી શકાય તેવા રૂપવાળો, આક્રોશ (ગાળો દેવી તે) અને વધ કરવો એ વિગેરે અથવા હિંસા અને ચોરી વિગેરે પાપ કર્મમા નથીજ પ્રવર્તતો–નથીજ વ્યાપાર કરતો, प्राय—પ્રાયે કરીને એટલે [1]અનિર્વાહાદિક કારણ વિના, તેથી કરીનેજ सुखसेवनीय —કલેશ વિનાજ આરાધના કરી શકાય તેવો અને प्रशमनिमित्त—ઉપશમનુ કારણ, કોને ? अन्येषा—જે કહી ન શકાય તેવા બીજાઓને. ૧૦

અહીં અ ગર્ષિનુ ઉદાહરણ છે.

ચ પા પુરીમા કૌશિકાર્ય નામના ઉપાધ્યાયને અ ગર્ષિ અને રૂદ્રક નામના બે શિષ્યો હતા. તેમા પહેલો અ ગર્ષિ સૌમ્ય મૂર્તિવાળો પ્રિયવાદી, ન્યાયમાર્ગે ચાલનાર અને વિનયવાળો હતો તે કોઇને છેતરતો નહીં તેમા પણ ઉપાધ્યાયને તો વિશેષ કરીને બિલકુલ છેતરતો નહોતો અને બીજો રૂદ્રક તેનાથી વિપરીત સ્વભાવવાળો હતો. ઉપાધ્યાય અ ગ છાત્રની પ્રશ સા કરતો હતો, તેને તે સહન કરતો

[1] નિર્વાહ ન થઇ શકે એ વિગેરે

નહોતો, અને તેથી તે મનમાં સંતાપ પામી તેના છિદ્ર શોધવામાં તત્પર રહેતો હતો એકદા પ્રાત કાળેજ ઉપાધ્યાયે તે બન્નેને ઈંધણા લાવવા મોકલ્યા તે વખતે અગર્ષિ ઉપાધ્યાયની આજ્ઞાને બહુમાન સહિત અંગીકાર કરી તરતજ અરણ્યમાં ગયો બીજો રૂદ્રક આળસુ હોવાથી નૃતના સ્થાનમાં અને દેવાલયમાં થતા નાટક જોવામાં રોકાયો, ત્યાં મધ્યાન્હ સમય સુધી રહ્યો તેટલામાં અધ્યાપકની આજ્ઞા સ્મરણમાં આવવાથી તે અટવી તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં તેણે મોટો લાકડાનો ભારો લઇને આવતા અંગર્ષિને જોયો તે જોઇ અત્યંત ભય પામી શીઘ્રપણે જતા કો ઠેકાણે નિર્જન નદીને કાંઠે પંથક નામના પુત્રને ભાત (ભોજન) આપી પાછી વળેલી અને મોટા કાષ્ઠના ભારથી નીચે નમી ગયેલી જ્યોતિર્યશા નામની વૃદ્ધ સ્ત્રીને જોઇ ધર્મની મર્યાદાને પણ ભુલી જઇ તેણીને મારી તેણીનો કાષ્ઠભારો પોતે લઇ પાછો ફરી આડે માર્ગે શીઘ્રગતિથી ઉપાધ્યાયની પાસે આવી બોલ્યો કે—' હે ઉપાધ્યાય ! હે ઉપાધ્યાય ! તમારા અતિવહાલા શિષ્યની ચેષ્ટા સાંભળો તે તમારી આજ્ઞાને તૃણ તુલ્ય પણ નહીં માની કોઇ ઠેકાણે મધ્યાન્હ સુધી ક્રીડા કરવામાં રોકાયો તે હમણા જ અટવીમાં જઇ ત્યાં આમતેમ અટન કરતો હતો, તેવામાં તેણે બીચારી લાકડાના ભારાના ભારથી પીડાયેલી પંથક નામના વત્સપાળની માતાને જોઇ તેણીને ડોક મરડીને મારી નાખી તેનો કાષ્ઠભારો લઇને હમણાજ આવે છે આ પ્રમાણે તે કહે છે, એટલામાં અંગર્ષિ આવ્યો તે જોઇ અત્યંત ક્રોધ પામેલા ઉપાધ્યાયે તેને કહ્યુ કે—" અરે પાપી ! જ્યાં તુ મારી દૃષ્ટિએ ન પડે ત્યાં જતો રહે '

ઇત્યાદિક કઠોર વચનો કહી તેને પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂકયો. તે સૌમ્ય સ્વભાવવાળો હોવાથી ગુરૂ ઉપર દ્વેષ કર્યા વિના જ નગરની બહાર જઇ સમીપે કોઈ વૃક્ષની છાયામાં બેસી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—' અહો ! ચંદ્રમંડળમાથી અંગારાની વૃષ્ટિની જેમ આ અસંભવિત થયુ, કેમકે આજેજ આ ગુરૂએ પ્રિયવાદી જનોના મુગટ સમાન

છતા પણ મને સળગતા અગ્નિની જ્વાળા જેવી વાણી કહી તેથી અવ શ્ય મારો કોઇક મોટો અપરાધ હોવો જોઇએ " એમ વિચારી પોતાના મનમા આલોચના કરવા લાગ્યો, પરંતુ કાંઇ પણ પોતાનો દોષ તેને સ્મરણમા આવ્યો નહી તો પણ તે મનમા કહેવા લાગ્યો કે—" ગુરૂ જનને ઉદ્વેગ કરનાર અને અધન્ય એવા મને ધિક્કાર છે જે સર્વ પ્રાણીઓને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે છે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે " ઇત્યાદિક વિશુદ્ધ અને અતિવિશુદ્ધ અધ્યવસાયના હેતુની ભાવના ભાવતા તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તેથી પૂર્વ ભવમા અભ્યાસ કરેલી ભાવ નાને ભાવતો તે મહાત્મા અગર્વિ કેવળજ્ઞાનની લક્ષ્મી પામ્યો તે વખતે તેના પ્રભાવથી રંજિત થયેલા સમીપના દેવોએ તેનો મોટો મહિમા કર્યો, અને ઉંચે સ્વરે આખી નગરીમા આઘોષણા કરીકે— "હે લોકો ! મહા પાપી રૂદ્રકે પોતે વત્સપાળની માતાને મારી નાખી મહા ઋષિ અગર્વિને અભ્યાખ્યાન-ખોટુ આળ આપ્યું છે, તેથી તેની સાથે જોવુ કે તેની સાથે બોલવુ, તે યોગ્ય નથી" આવા વચનો સાભળી પશ્ચાત્તાપ રૂપી અગ્નિથી બળતા ઉપાધ્યાયે નગરના લોકો સાથે અગર્વિ પાસે આવી તેને ખમાવ્યો. તેની પાસેથી ધર્મ સાભળી ઉપાધ્યાય પ્રતિબોધ પામ્યો રૂદ્રક પણ લોકોનો નિંદાપાત્ર થયો, તેથી તીવ્ર પશ્ચાત્તાપ કરી વૈરાગ્ય પામી કેવળજ્ઞાન પામ્યો

આ રીતે સામ્ય પ્રકૃતિવાળો પ્રાણી પ્રાયે કરીને પોતાના અને પરના ઉપકારને માટે થાય છે, તેથી અગર્વિની જેમ તે ધર્મનો અધિકારી થાય છે

હવે ચોથા ગુણને આશ્રીને કહે છે

इहपरलोयविरुद्धं न सेवए दाणविणयसीलड्ढो ।
लोअप्पिओ जणाण, जणेइ धम्मंमि बहुमाणं ॥ ११ ॥

મૂળાર્થ—જે આ લોક અને પરલોકમા વિરૂદ્ધ એવુ કાર્ય સેવતો ન હોય, તથા દાન, વિનય અને શીળે કરીને સહિત હોય, તે લોકપ્રિય કહેવાય છે તેથી તે બીજા માણસોને પણ ધર્મને વિષે બહુમાન ઉત્પન્ન કરે છે

ટીકાર્થ—આ લોકને વિરૂદ્ધ તથા પરલોકને વિરૂદ્ધ કાર્ય સેવે નહીં કોણ ? જે લોકપ્રિય હોય તે આ પ્રમાણે સ બ ધ કરવો, તેમા પરની નિંદા વિગેરે જે કરવુ તે આ લોક વિરૂદ્ધ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—" કોઇપણ પ્રાણીની નિ દા કરવી, તેમા પણ વિશેષે કરીને ગુણી જનની નિ દા કરવી, સરળતાથી ધર્મ કરનારની હાસી કરવી, લોકમા જે પૂજ્ય ગણાતા હોય તેમનુ અપમાન કરવુ, ઘણા માણસો સાથે જે વિરોધ કરતો હોય તેનો સ ગ કરવો, દેશાદિકના આચારનુ ઉલ્લ ઘન કરવુ, ઉદ્ધતવેષ રાખવો, બીજાઓ જાણે તેમ કીર્તિને માટે પ્રગટ રીતે દાનાદિક કરવા, સત્પુરૂષોને કષ્ટ પડે તે જોઇ આન દ પામવો, તથા શક્તિ છતા સત્પુરૂષના દુ ખનો પ્રતીકાર (ઉપાય) ન કરવો આ વિગેરે કાર્યો આ લોક વિરૂદ્ધ જાણવા તથા પરલોક વિરૂદ્ધ ખરકર્મ એટલે કઠોર કર્મ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે—" રાજ્ય ખેતરોનુ રખા ળીપણુ અને જકાત ઉઘરાવવા વિગેરેનુ કામ, એ ખરકર્મ કહેવાય છે આવા પ્રકારનુ કાર્ય વિરતિ ન હોય તો પણ ડાહ્યા પુરૂષે કરવુ નહીં." તથા દ્યૂત વિગેરે બ ને લોક વિરૂદ્ધ છે કહ્યુ છે કે—" જુગાર, માસ, મદિરા, વેશ્યા, શિકાર ચોરી અને પરસ્ત્રીની સેવા આ સાત વ્યસનો જગતમા અત્ય ત પાપી પ્રાણીને નિરતર (વળગેલા) હોય છે જેનુ મન વ્યસનમા આસક્ત હોય, તેને આ લોકમા ઉત્તમ પુરૂષો નિંદે છે, અને તે અધમ મનુષ્ય રક્ષણ વિનાજ મરણ પામી દુર્ગતિમા જાય છે " તાત્પર્ય એ છે જે—લોકોની અપ્રીતિના કારણરૂપ આવા કાર્યો ત્યાગ કરવાથીજ મનુષ્ય ઉત્તમ પુરૂષોને પ્રિય થાય છે, તથા ધર્મનો અધિકારી પણ તેજ થાય છે તથા દાન-ધનનો ત્યાગ એટલે સુપાત્રાદિકને આપવું તે, વિનય-યોગ્ય સત્કાર અને શીળ-સદાચરમા પ્રવૃત્તિ,

આટલા વડે જે આઢ્ય—પરિપૂર્ણ હોય તે લોકપ્રિય થાય છે કહ્યુ છે કે—" દાન કરવાથી પ્રાણીઓ વશ થાય છે દાનથી વૈર નાશ પામે છે, અને દાનથી શત્રુ પણ બધુ રૂપ થાય છે, તેથી નિરતર દાન આપવુ યોગ્ય છે જે માણસનુ કાઇ પણ કામ પડે તેમ ન હોય એવો માણસ પણ જો ઘેર આવે તો તેને સજ્જન પુરૂષો હસતે મુખે આવકાર દઇ આસન આપે છે જે શુદ્ધ આચારને પાળતો હોય તે આ લોકમા યશ અને કીર્તિ પામે છે, તથા સર્વ જનને પ્રિય થાય છે, અને પરભવમા શુભ ગતિને પામે છે " આવા લોકપ્રિયને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય તો તેનુ શુ ફળ ? તે કહે છે—આવા પ્રકારનો લોકપ્રિય માણસ અન્ય જનોને—સમકિત રહિત પ્રાણીઓને ધર્મમા—યથાર્થ મોક્ષ માર્ગમા બહુ માન—અભ્યતર (અત કરણની) પ્રીતિને અથવા ધર્મની પ્રાપ્તિના હેતુભૂત સમકિતને સુજાતની જેમ ઉત્પન્ન કરે છે એ સુજાત કોણ હતો ? એમ કોઇ પ્રશ્ન કરે, તો તેની કથા કહે છે—

—※—

સુજાતની કથા

ચપા નગરીમા મિત્રપ્રભ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે સમગ્રશ્રેષ્ઠીઓમા શ્રેષ્ઠ ધનમિત્ર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેને અત્યત રૂપ અને ગુણવાળી ધનશ્રી નામની ભાર્યા હતી જિનધર્મની આરાધના પૂર્વક ધર્મ અર્થ અને કામને સાધવાથી ઉત્પન્ન થતા સુખને અનુભવતા તેમનો ઘણો કાળ વ્યતીત થયો, ત્યારે પૂર્વ જન્મના ઉપાર્જન કરેલા સુકૃત (પુણ્ય) નો જાણે સમૂહ હોય તેવો એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો તેના વર્ધાપન ઉત્સવમા ઘણી નાગરિક સ્ત્રીઓએ તે બાળકના માથા ઉપર અક્ષત નાખી ' હે પુત્ર તુ [1] સુજાત થા-થજે ' એ પ્રમાણે આશીર્વાદ દીધો. તેથી પિતાએ તેનુ સુજાત નામ પાડયુ

[1] સારો ઉત્પન્ન થયેલો

ત્યારપછી તે શુકલ પક્ષના ચદ્રની જેમ અનુક્રમે સમગ્ર કળાઓને ગ્રહણ કરતો યુવાવસ્થાની લક્ષ્મીને પામ્યો ત્યારપછી તે સરખી વય વાળા અનેક નાગરિક કુમારોની સાથે સ્વેચ્છાએ વિચરવા લાગ્યો કોઇવાર વીતરાગના મદિરોમા વિચિત્ર સ્નાત્રપૂજા, શ્રેષ્ઠ વાજિત્ર, ગીત, નૃત્ય વિગેરે વિનોદને કરતો હતો, કોઇવાર આચાર્ય મહારાજ પાસે જઇ શુદ્ધ તત્ત્વનો બોધ કરનારી ધમકથા સાભળતો હતો, કોઇ વખત હેતુ અને યુક્તિ પૂર્વક ઉત્તમ ધર્મના આચારને વિષે વિચાર કરતો હતો, અને કોઇ વખત દીનહીન જનોને તેના મનોરથ કરતા પણ અધિક દાનવડે આનદ પમાડી તેઓએ ,વર્ણન કરાતી જિન ધર્મની પ્રશસા સાભળતો હતો આ પ્રમાણે કરવાથી તેણે ઘણા ભવ્યજનોને જિનમુનિઓની સેવા કરવામા રસિક બનાવ્યા

એકદા ધર્મઘોષ નામના મત્રીની ભાર્યા પ્રિય ગુની દાસીઓએ તે સુજાતને મિત્રમડળ સાથે ક્રીડા કરતો જોયો. તેથી તેઓનુ હૃદય અત્યત આકર્ષાયુ, તેથી ચિરકાળ સુધી તેઓ ત્યાજ ઉભી રહી પછી મત્રીને ઘેર ગઇ તેઓને પ્રિય ગૂએ વિલબ થવાથી ઘણો ઠપકો આપ્યો ત્યારે તેઓ બોલી કે- હે સ્વામિની ! આજે અમે કાઇક અપૂર્વ આશ્ચર્ય જોયુ, તે જોઇ અત્યત મોહ પામી પ્રયોજન (કામ) ને પણ વીસરી જવાથી કાળનો અતિક્રમ થયો તે પણ અમારા જાણ વામા આવ્યો નહીં, તેથી આ એક અમારો અપરાધ સહન કરો. ” તે સાભળી પ્રિય ગૂએ વિશેષ પ્રકારે પૂછ્યુ ત્યારે તેઓએ કહ્યુ કે— ‘ અહીં આપણી નગરીમા ધનમિત્ર શ્રેષ્ઠીનો સુજાત નામે પુત્ર છે તેના વિલાસો વચનથી કહી શકાય તેવા નથી, માત્ર તેની દૃષ્ટિજ જોનારને અત્યત સુખ ઉત્પન્ન કરે છે જો તેનુ સ્મિતવડે મનોહર દેખાતુ મુખ-કમળ નથી જોયુ, તો જીવવાથી શુ ફળ છે ? ” તે સાભળી તે પ્રિય ગૂ તેના દર્શનમા ઉત્સુક થઇ તેથી તેણીએ દાસીઓને હુકમ કર્યો કે— “ જ્યારે તે અહીં સમીપના માર્ગે થઇને જાય ત્યારે મને તે દેખાડજો.” પછી એકદા તેને ત્યાથી જતો જોઇ પ્રિય ગૂનુ હૃદય અત્યત મોહિત

થયુ તેથી તેણી સુજાતનો વેષ પહેરી સમગ્ર દાસીઓની મધ્યે સુજાતના નેત્ર, મુખ, અને હાથ પગની ચેષ્ટાનુ અનુકરણ કરવા લાગી. તે વખતે ધીમે ધીમે આવેલા મ ત્રીએ ભીંતને આતરે રહી તેણીની ચેષ્ટા જો તથા સુજાત ! સુજાત ! એવા શબ્દ સાભળી તેણે વિચાર કર્યો કે—" અહો ? મારૂ અ ત પુર વિનાશ પામ્યુ આ મહાધૂર્ત્ત સુજાત મારે ઘેર આવતો હોય તેમ જણાય છે પર તુ અહીં તેને પ્રત્યક્ષ જોયા વિના દ ડ કરવાથી તેનુ પરિણામ સારૂ આવે નહીં કારણ કે તે રાજાદિકને પ્રિય છે " આ પ્રમાણે વિચારી તેણે એક ખોટો લેખ લખ્યો પછી એક અજાણ્યા પુરૂષને તે લેખ આપી બરાબર શીખવી રાજા પાસે લઇ ગયો રાજાને તે લેખ બતા યો તેમા આ પ્રમાણે લખેલુ હતુ—" હે સુજાત ! તે મને કહ્યુ હતુ કે દશ દિવસની અ દર મિત્રપ્રભને બાંધી હુ તને અર્પણ કરીશ. તો કેમ હજુ સુધી પ્રમાદ કરે છે ? ત તો રાજદ્વારમા પણ અસ્ખલિત ગતિવાળો છે " ઇત્યાદિક લેખનો અર્થ જાણી રાજા કોપ પામ્યો તો પણ સુજાતને આવુ સ ભવતુ નથી એમ કહી મ ત્રીને રજા આપી પોતે વિચાર કરવા લાગ્યો—" જો કે તે સુજાત આવી રીતે અપરાધી છે, તોપણ તેનો પ્રગટ રીતે દ ડ કરી શ ાય તેમ નથી કારણ કે આના અપરાધની કોઇ શ કા પણ કરે તેમ નથી પર તુ મારા ઉપર લોકોનો વિરાગ થશે આ પ્રમાણે વિચારી રાજાએ બીજો ઉપાય ધાર્યો તે એ કે–રાજકાર્યના વિચારના મિષથી પોતાના દેશને છેડે રહેલી અરતુરી નામની નગરીમા સુજાતને તેણે મોકલ્યો અને તેનો સ્વામી ચ દ્રધ્વજ નામનો કે જે પોતાનો સામ ત રાજા હતો. તેને લેખ લખી જણાવ્યુ કે—' આ વણિકને ગુપ્ત રીતે મારી નાખવો ' ચ દ્રધ્વજ રાજાએ પણ સુજાતનુ રૂપ જોઈ વિચાર્યું કે—" આવી મૂર્તિવાળો કદી પણ વિરૂદ્ધ આચરણ કરે નહી, તો કેમ રાજાએ આવી આજ્ઞા આપી ? અથવા ભલે ગમે તેમ હોય, પરતુ હુ આની ઉપર દ્રોહ નહીં કરૂ " એમ વિચારી સુજાતને એકાતમા તે લેખ બતાવ્યો, અને કહ્યુ કે—" જો કે રાજાનો

આદેશ આવો છે તો પણ હુ તે પ્રમાણે નહીં કરૂ પરતુ તારે મારા પર કૃપા કરીને ગુપ્ત રીતે રહેવુ ' આ પ્રમાણે કહીને કાંઈક ચર્મ-દોષના રોગવાળી ચદ્રયશા નામની પોતાની બેહેન તેને પરણાવી સુજાત પણ સસારની અસારતા ભાવતો તેજ પ્રમાણે રહ્યો તે રાજ પુત્રી પણ તેની પાસેથી શ્રાવક ધર્મ પામી, તેજ રોગથી પરાભવ પામી સમાધિ વડે દેહનો ત્યાગ કરી દેવલોકમા ગઇ ત્યાર પછી અત્યત ઉપકારી સુજાતને પ્રણામ કરી તે બોલી કે—"હે સ્વામી! કહો હમણા તમારૂ શુ વાછિત કરૂ ?" સુજાતે કહ્યુ—"જો હુ કલક રહિત થઇ માતા પિતાના દર્શન કરૂ, તો પછી તરતજ દીક્ષા અગીકાર કરૂ આટલો મારો મનોરથ તુ પૂર્ણ કર " તે સાભળી તે દેવે ચપાનગરી ઉપર મોટી શિલા વિકુર્વીને આકાશમા રહીને જ રાજાને કહ્યુ કે— "તે દુષ્ટ મત્રીના લખેલા ખોટા લેખથી છેતરાઈને નિરપરાધી અને ધર્મી જનોના શિરોમણિ સુજાતનો નાશ કરાવ્યો છે, તે દુષ્ટ નીતિના ફળને હવે તુ ભોગવ હમણાજ હુ તને સ્ત્રી પુત્ર, નગરી અને નગરીના લોકો સહિત યમરાજના મદિરમા લઇ જાઉ છુ ' તે સાભળી પશ્ચાત્તાપરૂપી અગ્નિથી હૃદયમા બળતો રાજા બોલ્યો કે—"હે સ્વામી! તમે આવી રીતે દયા રહિત ન થાઓ. હવે જે કરવા યોગ્ય હોય તેની આજ્ઞા આપો ' આ પ્રમાણે કહી નમસ્કાર કરવા પૂર્વક તેણે દેવને પ્રસન્ન કર્યો ત્યારે તે દેવ બોલ્યો કે—"હજુ પણ તેને મોટા ગૌરવ-માનપૂર્વક જો ચપાપુરીમા તુ પ્રવેશ કરાવે તો તારો છૂટકારો છે, અન્યથા નથી ત્યારે રાજા બોલ્યો કે—"મોટો પ્રસાદ મોટો પ્રસાદ પરતુ તે હમણા કયા છે ?" દેવે કહ્યુ—"તેને મે અહીંજ ઉદ્યાનમા આણેલો છે " તે સાભળી આનદના સમૂહથી વ્યાપ્ત થયેલા રાજાએ મોટી સમૃદ્ધિ પૂર્વક તેને પુરીમા પ્રવેશ કરાવ્યો. તેના માતા પિતા ખુશી થયા માણસોને પણ મોટો આનદ થયો, જિનધર્મની પ્રભાવના થઇ પછી અત્યન્ત વૈરાગ્ય થવાથી સુજાતે રાજાની આજ્ઞા લઇ માતા, પિતા અને બીજા ભવ્યજનો સહિત દીક્ષા લીધી, અને તે સદ્ગતિને પામ્યો.

આ પ્રમાણે જે લોકપ્રિય હોય તે લોકો ધર્મને વિષે બહુમાન ઉત્પન્ન કરે છે બીજાઓએ પણ કહ્યુ છે કે—" શુદ્ધ રીતે લોકપ્રિય થવુ તે યોગ્ય છે કારણ કે તે અત્યત ધર્મની સિદ્ધિના ફળને આપનાર છે, તથા ધર્મની પ્રશસા કરવાથી તે બોધિબીજનુ કારણ થાય છે "

હવે પાચમો અક્રૂર નામનો ગુણ છે, તેને ક્રૂરનુ સ્વરૂપ જણાવવા પૂર્વક બતાવે છે

कूरा किलिट्ठभावा सम्म धम्मं न साहिउं तरइ।
इय सो न एत्थ जोगो, जोगो पुण होइ अक्कूरो ॥ १२ ॥

મૂળાર્થ—ક્રૂર માણસ કિલષ્ટ પરિણામવાળો હોય છે, તેથી તે સમ્યક પ્રકારે ધર્મનુ આરાધન કરી શકતો નથી. તેથી કરીને તે આ ધર્મને વિષે યોગ્ય નથી પરતુ અક્રૂર જ યોગ્ય છે

ટીકાર્થ—ક્રૂર માણસ क्लिष्टभाव—ક્રોધાદિક દોષના પરિણામ વાળો હોય છે તે सम्यक्—કલક રહિત (શુદ્ધ) ધર્મનુ આરાધન કરવા શક્તિમાન નથી. કારણકે તે ક્રૂર માણસ પરના છિદ્ર જોવામા લપટ અને કલુષ-મલિન મનવાળો હોવાથી ધર્મનુ અનુષ્ઠાન કરતા છતા પણ ધર્મના ફળનો ભાગી થતો નથી કહ્યુ છે કે—" ધર્મરૂપી રત્ન પ્રાપ્ત થયા છતા પણ ક્રૂર માણસ ક્રોધ અને મોહથી અધ થઇને તેને હારી જાય છે—ગુમાવે છે અહીં ગુરૂનો દ્વેષી કુલવાલક નામનો [1]સાધ્વાભાસનુ ઉદાહરણ છે કિલષ્ટ પરિણામવાળાને તપ, શ્રુત, વિનય કે દેવપૂજા વિગેરે કાઇ પણ રક્ષણ કરતુ નથી અહીં ક્ષપક-સાધુનો વિનય કરનારી કુતનદેવીનુ ઉદાહરણ છે " આ હેતુથી આવો ક્રૂર માણસ આ શુદ્ધ ધર્મને વિષે યોગ્ય નથીજ अत्र એ સપ્તમી છે પરતુ સપ્તમી અને ષષ્ઠી વિભક્તિના અર્થમા કાઇ તફાવત નથી,

[1] માત્ર સાધુનો આભાસ થાય તેવો.

માટે अन्न ને બદલે अस्व એટલે આ ધર્મને યોગ્ય નથી એમ જાણવુ पुन શબ્દ एव (નિશ્ચય) ના અર્થમા અહી છે, તેથી તેનો સબધ આ પ્રમાણે કરવો-અક્રૂરજ લઘુકર્મી હોવાથી યોગ્ય છે કહ્યુ છે કે—"

હવે છઠ્ઠા પાપભીરૂ ગુણનુ સ્વરૂપ કહે છે

इहपरलोगावाए, समारेंतो न वट्टई पावे ।
बीहइ अयसकलंका, तो खलु धम्मारिहो भीरू ॥१३॥

મૂળાર્થ—ભીરૂ માણસ આ લોક અને પરલોકના કષ્ટનો વિચાર કરે છે, અને અપયશના કલકથી બીએ છે, તેથી તે પાપકર્મમા પ્રવર્તતો નથી તેથી કરીને તે પાપભીરૂ માણસ ધર્મને યોગ્યજ છે

ટીકાર્થ—રાજાનો નિગ્રહ (દડ) વિગેરે આ લોકના કષ્ટ અને નરક ગતિમા જવુ વિગેરે પરલોકના કષ્ટને મનમા વિચારતો માણસ હિંસા, અસત્ય વિગેરે પાપકર્મમા પ્રવર્તતો નથી. તથા અપયશના કલકથી એટલે કુળનુ મલિનપણુ થશે એવા હેતુથી પણ પાપમા પ્રવર્તતો નથી એમ સબધ કરવો. તેથી કરીને खलु શબ્દનો નિશ્ચય અર્થ હોવાથી પાપભીરૂ પુરૂષ ધર્મને યોગ્યજ છે ભાવાર્થ એ છે કે—જે માણસને પાપકર્મ કરવાની ઇચ્છા ન હોય તે જ સુકૃત્ય અકૃત્યનો વિચાર કરે છે, માટે તેજ ધર્મને યોગ્ય છે કહ્યું છે કે—" અનુરાગ અને એકાન્તવડે પ્રેરિત એવો ઇદ્રિયોનો સમૂહ ચપળ છતા જે વિદ્વાન મનુષ્યો યુક્તાયુક્તનો વિચાર કરે છે, તેઓને ધન્ય છે કારણકે તેવો પુરૂષ—" વધ, મારણ, અભ્યાખ્યાન (ખોટુ આળ) દેવું અને પરધનનો વિનાશ કરવો એ વિગેરે પાપ કર્મ એકવાર કરવાથી પણ તેનો સર્વથી જઘન્ય ઉદય દશ ગુણો થાય છે ' આવા આવા પાપના ફળ સાભળીને સુનસની જેમ દુર્ગતિના હેતુઓનો અત્યત ત્યાગ કરે છે

સુલસની કથા

રાજગૃહ નગરમા કાલસૌકરિક નામનો કસાઇ હતો તે અભવ્ય હતો તે હમેશા પાચસો પાડાની હિંસા કરતો હતો તે કર્મથી તેણે સાતમી નરકથી પણ વધારે પાપ ઉપાર્જન કર્યું આયુષ્યને છેડે મહા વ્યાધિની પીડાથી તે ગ્રહણ કગયો ધાતુના વિપરીતપણાને લીધે પાચે ઈંદ્રિયોના વિષયો તેને વિપરીત જણાવા લાગ્યા સુગંધી અને શીતળ વિલેપન તેને અશુચિ અને ઉષ્ણ કાદવ જેવુ લાગ્યુ એજ પ્રમાણે ભોજન, પાન, સુવાની તળાઇ વિગેરે તેને વિપરીત લાગ્યા. તેને સુલસ નામે પુત્ર હતો તે સર્વ રીતે આદર પૂર્વક તેનો પ્રતિકાર (ઉપાય) કરાવતો હતો જ્યારે તેને કાઇપણ ઉપાય સુખકારક ન લાગ્યો, ત્યારે સુલસે પોતાના મિત્ર અભયકુમાર મત્રીને પૂછ્યુ તેણે જવાબ આપ્યો કે—"હે ભદ્ર! તારા પિતાએ ઘણા જીવનો ઘાત કરી મહા ઘોર પાપકર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે, તે પાપ આ ભવમાજ તેને ઉદય આવ્યુ છે તેથી તુ તેને કાટાની શય્યામા સુવાડ, અશુચિ પદાર્થનુ વિલેપન કર, અને ખારૂ, કષાયલુ તથા દુર્ગંધવાળુ પાણી પા તેથી તેને સુખ ઉપજશે. સુલસે પણ તેજ પ્રમાણે કર્યું તેનાથી તેને કાઇક સુખ ઉપજ્યુ પછી તે સૌકરિક કેટલોક કાળ જીવી મરણ પામી સાતમી નરકે ગયો. ત્યારપછી તેને સ્થાને તેના સ્વજનોએ સુલસને સ્થાપન કર્યો, અને કહ્યુ કે-" તુ તારા પિતાનો ધંધો કર." ત્યારે તે પણ પિતાએ અનુભવેલા દુખને સભારી બોલ્યો કે-" હુ તે પાપનુ ફળ ભોગવવા શક્તિમાન નથી." એમ કહી તે ઇચ્છતો નહોતો ત્યારે તેના સ્વજનોએ કહ્યું કે—"પાપનો વિભાગ પાડીને અમો સર્વે ગ્રહણ કરશું " ત્યાર પછી તેમને બોધ કરવા માટે સુલસે પોતાના પગમા તીક્ષ્ણ કુહાડો માર્યો અને પછી બૂમો પાડતા તેણે સ્વજનોને કહ્યુ કે—" આ મારૂ દુખ વિભાગ કરીને થોડુ થોડુ ગ્રહણ કરો જેનાથી મને કાઇક સુખ થાય " ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે—" હે વત્સ! જો તે દુખ અમારા શરીરમા

સહુએ તો અમે સુખેથી ગ્રહણ કરીયે પરંતુ તેમાં કાંઇપણ ઉપાય નથી, કે જે અન્યનું દુઃખ બીજામાં નાખી શકાય ” તે બોલ્યો—“ ત્યારે તમે કેમ કહો છો ? કે તારૂં પાપ અમે વહેંચી લેશું ?” આ પ્રમાણે સુલસના કહેવાથી તેમણે તેનો નિશ્ચય જાણ્યો, અને તેથી તે સ્વજનો મૌન થયા પછી સુલસને અભય કુમારે ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીની પાસે શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કરાવ્યો તેને સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરી તે સ્વર્ગે ગયો.

હવે સાતમા ગુણનું સ્વરૂપ તથા તેનું ફળ કહે છે

असढो पर न वचइ, वीससणिज्जो पससणिज्जो य ।
उज्जमइ भावसारं, उचिओ धम्मस्स तेणेसो ॥ १४ ॥

મૂલાર્થ—શઠતા રહિત મનુષ્ય અન્ય માણસને છેતરતો નથી. તેથી તે વિશ્વાસ કરવા લાયક અને પ્રશંસા કરવા લાયક થાય છે, તથા તે ભાવ સહિત ધર્મ કાર્યમાં ઉદ્યમ કરે છે તેથી તે ધર્મને યોગ્ય છે

ટીકાર્થ—શઠ એટલે માયાવી તેનાથી જે વિપરીત હોય તે અશઠ કહેવાય છે તે અન્યને છેતરતો નથી, તેથી તે વિશ્વાસ કરવા લાયક એટલે પ્રતીતિનું સ્થાન થાય છે તેથી બીજો એટલે શઠ પુરૂષ બીજાને કદાચ છેતરે નહીં તો પણ તે વિશ્વાસનું કારણ (સ્થાન) થતો નથી કહ્યું છે કે—“ માયા-કપટ કરવાના સ્વભાવવાળો પુરૂષ જો કે કાંઇ અપરાધ કરતો ન હોય તો પણ તે પોતાના જ દોષથી હણાયેલો હોવાથી સર્પની જેમ અવિશ્વાસને લાયક થાય છે ” તથા જે અશઠ હોય તે પ્રશંસનીય એટલે શ્લાઘા કરવા લાયક કહેવાય છે કહ્યું છે કે—‘ જેવું ચિત્ત તેવી વાણી અને જેવી વાણી તેવી જ ક્રિયા, આ ત્રણેમાં જેઓને વિસંવાદ-વિપરીતપણું ન હોય, તે પુરૂષો ધન્ય છે ’ તથા અશઠ પુરૂષ ભાવસાર એટલે શ્રેષ્ઠ ભાવથી સુંદર રીતે ધર્માનુષ્ઠા

નમા યત્ન કરે છે પરંતુ કપટી ક્ષપકની જેમ અન્ય જનોને રંજન કરવા માટે બાહ્ય દેખાવથી જ કરે તેમ નહીં કહ્યું છે કે—

'જે કોઇ નિર્ગમ મધ્ય (વન-અટવી) વાસી દુષ્ટ આશય છતો કપટક્ષપકની પેરે માયા મૃષાવાદ વડે મુગ્ધજનોને ખાડામા પાડી વન વાસ આદરે છે તે પસ્તાવો પામે છે' તેથી કરીને આવો જે અશઠ હોય તે ઉપર કહેલા ધર્મને ઉચિત એટલે યોગ્ય પાત્ર છે સર્વ લોક સ્વાર્થમા પ્રવર્તેલો હોવાથી તેવા પ્રકારનો પુરૂષ અતિ દુર્લભ છે કહ્યું છે કે—"ઘણા લોકોને ચમત્કાર પમાડે એવા માણસો દુનિયામા ઘણા છે પરંતુ જેઓ પોતાના ચિત્તને રંજન કરે તેવા તો પૃથ્વી પર પાંચ-છ જ છે" ૧૪

હવે આઠમા ગુણ વિષે કહે છે

उवयरइ सुदक्खिन्नो, परेसिमुज्झिय सकज्जवावारो ।
तो होइ गज्भवक्को—णुवत्तणीओ य सव्वस्स ॥ १५ ॥

મૂલાર્થ—સારા દાક્ષિણ્ય ગુણવાળો પુરૂષ પોતાના કાર્યનો વ્યાપાર છોડીને બીજાનો ઉપકાર કરે છે તેથી તેનું વચન સૌ કોઇ ગ્રહણ કરે છે, અને તેને જ સર્વ જનો અનુસરે છે

ટીકાર્થ—સારા દાક્ષિણ્યવાળો પુરૂષ એટલે કે જે આ લોક અને પરલોક બન્નેના ઉપકારવાળું કાર્ય હોય તેમા જ દાક્ષિણ્ય ગુણવાળો હોય, પરંતુ પાપના કાર્યમા તેનો ન હોય, એમ જણાવવા માટે સુ શબ્દે કરીને દાક્ષિણ્યનું વિશેષણ કર્યું છે આ ગુણવાળો પુરૂષ બીજાની આગળથી તેમના ઉપકારને માટે પ્રવર્તે છે કેવી રીતે ? તે કહે છે—પોતાના કાર્યની પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને તેથી કરીને તે સર્વ ધાર્મિક જનોને આદ્યવાક્ય એટલે ગ્રહણ કરવા લાયક જેનું વચન છે તેવો અને

અનુવર્તનીય એટલે ઇષ્ટ ચેષ્ટાવાળો (બીજાને અનુકરણ કરવા લાયક) થાય છે આવો પુરૂષ દાક્ષિણ્યના ગુણે કરીને ક્ષુલ્લક કુમારની જેમ ઇચ્છા વિના પણ ધર્મનુ સેવન કરે છે

ક્ષુલ્લક કુમારની કથા.

સાકેત નગરમા પુ ડરીક નામે રાજા હતો તેનો ભાઈ કંડરીક યુવરાજ હતો તે યુવરાજને રૂપ વડે દેવાગનાનો પણ તિરસ્કાર કરે, નાર યશોભદ્રા નામની ભાર્યા હતી તે કોઇ એક દિવસે શ્રેષ્ઠ શણગાર પહેરીને બેઠી હતી તેને રાજાએ જોઇ, અને તેનુ હૃદય કામદેવના બાણુની વેદનાથી વિહ્વળ થયુ, તેથી તેણે બે ત્રણ વાર તેણીની પ્રાર્થના કરી, પરતુ તે ઇચ્છતી નહોતી, અને તેણીએ કહ્યું કે-"કેમ તમે તમારા ભાઈથી પણ લજ્જા પામતા નથી ?' તે સાભળી "મારો ભાઇ જીવતો હશે ત્યા સુધી આ મને ચહાશે નહી" એમ ધારી તેણે કોઇ વખત છિદ્ર જોઇ કડરીકને મારી નાખ્યો. ત્યારપછી યશોભદ્રાએ તેનો પરમાર્થ જાણી વિચાર્યું કે-"આ રાજાએ પોતાના ભાઇને પણ મારી નાખ્યો, તો પછી તેને અકાર્ય કાઇ પણ નથી ' એમ ધારી શીળવ્રતનો ભગ થવાના ભયથી તે ત્યાથી નાઠી અનુક્રમે આવસ્તિ નગરીએ પહોચી. ત્યા નગરીની બહાર થડિલની ભૂમિએ નીકળેલી સાધ્વીઓને તેણે જોઇ તે તેમની પાછળ પાછળ ચાલી તેમના ઉપાશ્રયે ગઇ ત્યાં કીર્તિમતી નામની મહત્તરિકા (ગુરૂણી) ને પગે પડી, તેણીએ તેણીને ધર્મલાભ આપી શાત કરી તેણીએ પણ રોતા રોતા પોતાનુ વૃત્તાત કહી પ્રવ્રજ્યા માગી ગુરૂણીએ તેણીને યોગ્ય જાણી વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપી. તે પણ યત્નથી પાળવા લાગી, પરતુ તેણીને ગુપ્ત ગર્ભ હતો, તેથી 'મને પ્રવ્રજ્યા નહી આપે' એમ ધારી તેણીએ પ્રથમ દીક્ષા લેતી વખતે મહત્તરિકાને તે વાત કરી નહોતી પછી તે ગર્ભ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો તે જોઇ ગુરૂણીએ પૂછયુ ત્યારે તેણીએ

સત્ય વાત નિવેદન કરી મહત્તરિકાએ પણ શ્રાવિકાને તે વાત કહી ત્યારે તેણીએ માતાની જેમ પ્રીતિપૂર્વક તેણીની સારવાર કરી. સમય પૂર્ણ થયે તેણીને પુત્ર જન્મ્યો તે શુભ લક્ષણવાળા પુત્રને પાલન પોષણ કરી આઠ વર્ષનો કર્યો પછી તે કુમારને અજિતસેન સૂરિએ દીક્ષા આપી તેનુ નામ ક્ષુલ્લક કુમાર પાડયુ તે વ્રતનુ પાલન કરી બાર વર્ષના સાધુ પર્યાયવાળો થયો એકદા વસત સમયે વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરતા યૌવનવયના મનુષ્યોને જોઇ તે ચારિત્ર પરિણામથી ભ્રષ્ટ થયો તેણે આર્તધ્યાનને વશ થઇ પોતાની પાસે રહેતા એક સાધુને તે વાત કહી તેણે ઘણી રીતે તેને સમજાવ્યો. પણ તે બોધ પામ્યો નહીં, ત્યારે તેણે તેની માતાને તે વાત કહી તેણીએ પણ ઘણે પ્રકારે સમજાવ્યા છતા તે સમજ્યો નહી ત્યારે કહ્યુ કે-"હે વત્સ! તે બાર વર્ષ સુધી તારી ઇચ્છાથી જ વ્રત પાળ્યુ છે, તો હવે મારા વચનથી તુ બીજા બાર વર્ષ સુધી પાલન કર" તે સાભળી દાક્ષિણ્ય ગુણને લીધે તે તેટલો કાળ ચારિત્રમા રહ્યો. ત્યાર પછી તેણે માતાને પૂછયું ત્યારે તે બોલી કે-"મારી માતા સમાન મારી ગુરૂણી છે તેને તુ પૂછ" ત્યારે તેણે ગુરૂણી પાસે રજા માગી. તેણીએ પણ 'અશુભ કાર્યમા કાળ વિલબ કરવો સારો છે' એમ જાણી બીજા બાર વર્ષ સુધી પોતાના વચનથી ચારિત્રમા સ્થાપન કર્યો ત્યાર પછી એજ પ્રમાણે આચાર્યે તથા ઉપાધ્યાયે પણ બાર બાર વર્ષ સ્થાપન કર્યો પછી જ્યારે તે રહ્યો જ નહીં ત્યારે 'અહો! કર્મનો પરિણામ અત્યત ભયકર છે' એમ વિચારી સર્વેએ તેની ઉપેક્ષા કરી પરતુ પુત્ર સ્નેહથી મોહ પામેલી તેની માતાએ ચિરકાળથી સાચવી રાખેલ મુદ્રારત્ન તથા રત્નકબલ એ બે વસ્તુ તેને આપી કહ્યુ કે-"સાકેત નગરમા તારો મોટો કાકો પુડરીક રાજા છે તેને તુ આ બે વસ્તુ દેખાડ જે તેથી તે આ મુદ્રારત્નને ઓળખીને તને રાજ્યનો ભાગ આપશે" તે લઇને તે સાધુ વેષેજ સાકેત નગરમા ગયો. ત્યા રાજમદિરના એક ભાગમા જઇને રહ્યો. તે વખતે રાજ મહેલના આગણામા મોટુ નાટક થવા લાગ્યુ તે જોવા માટે સર્વ પ્રધાન (મુખ્ય) લોકો ત્યા એકઠા થયા ક્ષુલ્લક કુમારે પણ

વિચાર્યું કે—" હુ પણ ઘણે કાળે આજ નાટક જોવાના સુખનો અનુ ભવ કરૂં " એમ વિચારી તે પણ જોવા ગયો ઘણા આનંદ રસથી ભરપૂર મોટુ નાટક થયુ જ્યારે રાત્રિ કાઇક થોડી બાકી રહી, અને કોઇએ ઇનામ આપ્યુ નહીં, ત્યારે થાકી ગયેલી નૃત્ય કરનારી આળ સથી નિદ્રાળુ થવા લાગી. તે જાણી રંગનો ભંગ ન થવા દેવા માટે [1]મહત્ત રિકાએ તેણીને બોધ કરવા (જગાડવા) આ પ્રમાણે ગાયુ—, "હે સુંદરી! અત્યાર સુધી સારૂ ગાયુ, સારૂ વગાડયુ અને સારૂં નચાયુ લાબી રાત્રિ સુધી નાટકનુ પાલન કર્યું, હવે તો રાત્રિનો છેડો આવ્યો છે માટે તુ પ્રમાદ ન કર." આના અર્થવાળુ ગાયન સાભળી ક્ષુલ્લક કુમારે પ્રતિબોધ પામી તે નર્તકી ઉપર ઇનામ તરીકે પોતાનો રત્નકબળ નાખ્યો, યશોભદ્ર નામના યુવરાજે કુડળ નાખ્યુ સાર્થવાહની સ્ત્રી શ્રીકાંતાએ હાર નાખ્યો, જયસધિ નામના રાજ મત્રિએ કકણ નાખ્યુ અને કર્ણપાળ નામના મોટા મહાવતે અકુશ રત્ન નાખ્યુ આ પાચે વસ્તુ લાખ લાખના મૂલ્યવાળી હતી તે ઉપ રાત રાજા વિગેરેએ પણ સારૂં ઇનામ નાખ્યું, એટલે નર્તકીને ઘણો મોટો લાભ થયો પછી પ્રાતઃકાળે રાજાએ ક્ષુલ્લકને પૂછયુ કે—' તુ કેમ આટલો બધો તુષ્ટમાન થયો ? ' ત્યારે તેણે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહી છેવટ રાજ્ય લેવા માટે આવ્યો છુ એમ કહ્યુ, અને રાજાને મુદ્રા રત્ન દેખાડયુ તે જોઇ રાજાએ તેને કહ્યું—' તો તારી ઇચ્છા પ્રમાણે રાજ્યનો ભાગ ગ્રહણ કર ' ક્ષુલ્લકે કહ્યુ—"હવે મારે રાજ્યથી સર્યું કારણ કે હવે જીવિત ઘણુ થોડુ બાકી રહ્યુ છે માટે હુ સયમનેજ પાળીશ. ' પછી યશોભદ્રને પૂછવાથી તેણે કહ્યું કે—" મે પણ ચિતવ્યુ હતુ કે—'રાજા વૃદ્ધ છે, માટે તેને મારીને હુ રાજ્ય ગ્રહણ કરૂં તેટલામા તે નર્તકીના ગાયનથી હુ બોધ પામ્યો ' પછી રાજાના પૂછ વાથી શ્રીકાંતા પણ બોલી કે— ' મારો પતિ સાર્થવાહ ઘણા કાળથી પરદેશ ગયો છે, તેથી હુ અન્ય પુરૂષ પાસે ગમન કરવાની ઇચ્છાથી

1 મોટી નાયકીએ

વિચાર કરતી હતી, તેવામાં નર્તકીના ગાયને મને બોધ પમાડી " મંત્રીએ પણ નિવેદન કર્યું કે—" મને તમારા શત્રુ રાજાએ લોભ પમાડ્યો હતો, તેથી હું મારા સ્વામીનો વધ કરૂં કે નહીં ? એવી ચિંતાથી આકુળ હતો તેવામાં તે નર્તકીએ મને બોધ પમાડ્યો " પછી કર્ણપાળે પણ કહ્યું કે—" મને અમુક શત્રુ રાજાએ ઘણું દ્રવ્ય આપી પટ્ટ હસ્તી માગ્યો હતો અથવા તેને મારી નાખવાનું કહ્યું હતું માટે મારે શું કરવું ? એવા વિચારમાં હું મૂઢ થયો હતો તેવામાં આ નર્તકીના ગાયનથી હું બોધ પામ્યો " તે સાંભળી રાજાએ સર્વેને કહ્યું કે—" તમે સર્વે પોત પોતાના મનની ઇચ્છા પ્રમાણે કરો " ત્યારે ઉત્તમ ઉપદેશ સાંભળવાથી પ્રતિબોધ પામેલા તે સર્વેએ ક્ષુલ્લક કુમારની પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી તે ચારે સહિત ક્ષુલ્લક કુમાર ગુરૂની પાસે ગયો ગુરૂએ ' આ તેં તારા કુળને યોગ્ય કર્યું ' એ પ્રમાણે તેની પ્રશંસા કરી પછી તે આત્મકાર્યનો સાધક થયો. આ પ્રમાણે આ ક્ષુલ્લક કુમારે ચિરકાળ સુધી દાક્ષિણ્ય ગુણે કરીને સંયમનું પાલન કર્યું તો તે પરિણામે પણ સુખકારક થયો.

—※◎※—

હવે નવમા ગુણને આશ્રીને કહે છે

लज्जालुओ अकज्जं, वज्जइ दूरेण जेण तणुय पि ।
आयरइ सयायारं, न मुयइ अंगीकयं कहवि ॥ १६ ॥

મૂળાર્થ—જેથી કરીને લજ્જાળુ માણસ થોડા પણ અકાર્યને દૂરથીજ વર્જે છે, સદાચારનું આચરણ કરે છે, અને અંગીકાર કરેલું વ્રત કોઇ પણ પ્રકારે મૂકતો નથી, તેથી તે ધર્મનો અધિકારી છે

ટીકાર્થ—लज्जालुओ-પ્રાકૃત ભાષાની શૈલી હોવાથી લજ્જાવાન પુરૂષ तनुकमपि—થોડું પણ अकार्य—નિંદિત કાર્ય અહીં નિષેધ વાચક ञ નો નિંદિત અર્થ કરવાનો છે दूरेण-દૂરથીજ વર્જે છે येन-જે

લાગ્યા તે શિષ્યે પણ "આ મહાત્માને મે સંતાપમાં નાખ્યા" એમ વિચારી સંવેગ પામી ગુરૂને પોતાની ખાંધે ચડાવ્યા. તો પણ અંધકારના દોષથી સ્ખલના પામતા તેને ગુરૂ વારંવાર તાડન કરવા લાગ્યા, અને કહેવા લાગ્યા કે—"અરે દુષ્ટ શિષ્ય! આવો માર્ગ તે શોધ્યો?" તે સાભળી તે શિષ્ય પણ "અહો! હું અધન્ય છું, કે જેથી મે આ મહાત્માને આવું કષ્ટ પમાડ્યું હવે પ્રભાતકાળ થશે ત્યારે હું તેની વિશ્રામણા કરવામાં એવો યત્ન કરીશ કે જેથી ગુરૂ સંતાપ રહિત થઇ સુખનું ભાજન થાય" આ પ્રમાણે ભાવના ભાવતો તે શુકલધ્યાન પામીને અપૂર્વ કરણ અને ક્ષપકશ્રેણિના ક્રમે કરીને કેવલજ્ઞાની થયો પછી સુખે સુખે સારે માર્ગે ચાલવા લાગ્યો. ત્યારે શાંત કોપવાળા આચાર્યે આશ્ચર્ય પામી તેને પૂછયું કે—"હે શિષ્ય કેમ હવે તું સ્ખલના પામતો નથી?" તે બોલ્યો કે—'હું હવે માર્ગને સારી રીતે જોઇ શકું છું' સૂરિએ કહ્યું—'ચક્ષુવડે કે જ્ઞાનવડે?' તેણે કહ્યું—'જ્ઞાનવડે' ગુરૂ બોલ્યા—'કેવું જ્ઞાન? છદ્મસ્થપણાનું કે કેવળ?' તે બોલ્યો—'હે પૂજ્ય! કેવળ' તે વચન સાભળતાં જ સૂરિ તેના સ્કંધ ઉપરથી નીચે ઉતર્યા, અને 'મે કેવળીની આશાતના કરી' એમ કહી પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યા. એટલામાં રાત્રી પૂર્ણ થઇ પ્રાત કાળ થયો, તે વખતે ગુરૂએ કેશના લોચથી અતિ કોમળ થયેલા તેના મસ્તક પર રૂધિરથી રાતા થયેલા દંડ પ્રહારના મણો (ચાઠા) જોયા. સૂરિએ વિચાર્યું—"મારી પંડિતાઇને ધિક્કાર હો, મારી મોટી વયને ધિક્કાર હો, અને મારા દીર્ઘકાળના ચારિત્ર પર્યાયને પણ ધિક્કાર હો, કે જેથી મે આ ક્રોધ રૂપી પિશાચને વશ કર્યો નહીં. જુઓ, આણે એક જ દિવસની દીક્ષાએ કરીને પણ પરમ ઉપશમ રસ પામી આત્મકાર્ય સાધ્યું" આ પ્રમાણે મહા વૈરાગ્ય માર્ગમા લાગેલા સૂરિ પણ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી અનુક્રમે મોક્ષ પામ્યા. આ પ્રમાણે ચંડરૂદ્ર સૂરિનો શિષ્ય લજ્જા ગુણવાળો હતો તેથી તેણે પામેલા ચારિત્રનું પાલન કર્યું

હવે દશમો દયાળુપણાનો ગુણ કહે છે.

मूल धम्मस्स दया, तयणुगय सव्वमेवमणुट्ठाण ।
सिद्ध जिणिंदसमए, मग्गिज्जइ तेणिह दयालू ॥ १७ ॥

મૂલાર્થ—ધર્મનુ મૂળ દયા છે, અને દયાને અનુસરીને જ સર્વ ધર્મ અનુષ્ઠાન જિનેદ્રના શાસનમા સિદ્ધ છે તેથી કરીને અહીં દયાળુ શોધાય છે

ટીકાર્થ—જેનો અર્થ ઉપર કહી ગયા છે એવા ધર્મનું મૂળ એટલે આદિ કારણ દયા-પ્રાણીની રક્ષા જ છે કેમકે આની રક્ષાને માટે જ બીજા વ્રતો કહેલા છે તેને માટે કહ્યુ છે કે—" સ્વર્ગ અને મોક્ષને સાધનારી અહિ સા જ મુખ્ય કહેલી છે, અને તે અહિ સાના રક્ષણને માટે જ સત્ય વિગેરે વ્રતોનુ પાળવુ યોગ્ય છે " તથા—" જેમ માટી વિના ઘડો બની શકતો નથી, જેમ બીજ વિના અ કુરો હોતો નથી, તેમ જીવરક્ષા વિના મલિનતા રહિત-શુદ્ધ ધર્મ થઇ શકતો નથી. " તથા તદનુગત-તે દયાની સાથે જ રહેલુ વિહાર, આહાર, તપ અને વૈયાવચ્ચ વિગેરે સર્વ શુભ અનુષ્ઠાન જિનેદ્રના આગમને વિષે સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ છે કહ્યુ છે કે—" જ્યા દયા ન હોય ત્યા દીક્ષા નથી, ભિક્ષા નથી, જ્ઞાન નથી. તપ નથી, દાન નથી અને ધ્યાન નથી અર્થાત્ દયા વિના કરેલા આ સર્વ શુભ અનુષ્ઠાનો વ્યર્થ છે " તેથી કરીને અહીં એટલે આ ધર્મના અધિકારમા દયાળુ માણસ શોધાય છે અહીં તાત્પર્ય એ છે કે-જે પોતાની જાતે જ દયાળુ હોય તે સુખે કરીને ઇર્યાસમિતિ, પાડલેહણ વિગેરે ક્રિયામા પ્રવર્તે છે તેથી તે ધર્મરૂચિની જેમ ધર્મને યોગ્ય થાય છે ૧૭

ધર્મરૂચિની કથા

કોઇ એક કુળપુત્રે પરલોકનો ભીરૂ હોવાથી ગૃહસ્થાશ્રમને ઘણા આરભવાળો જાણી તાપસોની મધ્યે દીક્ષા લીધી તે તાપસોને પણ કદમૂળને ખેચવા વિગેરેના આરભમા પ્રવર્તતા જોઇ તેને ખેદ થયો. કારણ કે તેઓ પણ ચતુર્દશી વિગેરે તિથિને દિવસે પોતાના આશ્રમમા અનાકુટ્ટિની આઘોષણા કરે છે, તેથી તે દિવસે પુષ્પ, ફળ અને કદ વિગેરે લાવવા માટે કોઇ પણ વનમા જતો નથી તે ધર્મરૂચિ પણ તે એક જ દિવસને સારો માની વિચારતો કે—"અહો! જો હમેશા આ અનાકુટ્ટિની આઘોષણા કરાય તો ઘણુ સારૂ થાય" એવો વિચાર કરતો તે રહ્યો તેવામા એકદા તેની પાસેના માર્ગે બે સાધુઓને જતા જોઇ ભદ્રકપણાથી તેણે તેમને પૂછયુ કે—"હે તપોધનો! તમે આજે અરણ્યમા કેમ ચાલ્યા છો? શું તમારા ધર્મમા આજે અનાકુટ્ટિ નથી?" તેને સરળ સ્વભાવનો જોઈને તે સાધુઓ બોલ્યા કે—"હે તાપસકુમાર! અમારા ધર્મમા તો હમેશા અનાકુટ્ટિજ છે કેમકે અમે કદાચિત્ પણ સચેતન પૃથ્વીનુ મર્દન કરતા નથી, સચેતન પાણી વાપરતા નથી, અનેક પ્રાણીઓના વિનાશના હેતુ રૂપ અગ્નિને સળગાવતા નથી તથા તૃણ લતા, પર્ણ, પુષ્પ ફળ અને કદ વિગેરે વનસ્પતિઓનો અમે સ્પર્શ કરતા નથી, ઉખેડતા નથી તથા જમતા પણ નથી તેથી અમારા ધર્મમા સર્વદા અનાકુટ્ટિ જ છે" આ પ્રમાણે સાંભળી તે ધર્મરૂચિ દયાના સ્વભાવવાળો હોવાથી તે બન્ને સાધુની સાથે ગુરૂ પાસે ગયો અને પોતાની હકીકત નિવેદન કરી તેણે શુદ્ધ દીક્ષા અંગીકાર કરી

—※(◎◎)※—

હવે અગ્યારમો ગુણ કહે છે

मज्झत्थ सोमदिट्ठी, धम्मवियारं जहट्ठिय मुणइ ।
कुणइ गुणसंपओगं, दोसे दूर परिच्चयइ ॥ १८ ॥

મૂલાર્થ—મધ્યસ્થ અને સૌમ્ય દૃષ્ટિવાળો પુરૂષ ધર્મના વિચારને યથાર્થ રીતે જાણે છે, અને તેથી તે ગુણનો સગ્રહ-સબધ કરે છે, તથા દોષોને દૂરથી જ તજે છે

ટીકાર્થ—મધ્યસ્થ એટલે કોઇ પણ દર્શન ઉપર પક્ષપાત રહિત અને સૌમ્ય એટલે દ્વેષ રહિત મનોહર દૃષ્ટિ જેને હોય તે મધ્યસ્થ સૌમ્યદષ્ટિ એટલે કે સર્વત્ર રાગદ્વેષ રહિત એવો પુરૂષ ધર્મ વિચારને એટલે વિવિધ પ્રકારના પાખડીઓના સમૂહના મડપમા સ્થાપન કરેલા ધર્મરૂપી કરીયાણાના સ્વરૂપને યથાર્થરીતે એટલે આ સગુણ છે કે નિર્ગુણ છે ? થોડા ગુણવાળુ છે કે ઘણા ગુણવાળુ છે ? એમ સુવર્ણની પરીક્ષા કરવામા નિપુણ વિશેષ પ્રકારના સુવર્ણના અર્થી પુરૂષની જેમ બરાબર જાણે છે અને તેથી કરીને ગુણ સપ્રયોગ એટલે જ્ઞાનાદિક ગુણની સાથે સબધને કરે છે, તથા ગુણના પ્રતિપક્ષ રૂપ દોષોને દૂરથીજ વર્જે છે

આ ઉપર સોમવસુ બ્રાહ્મણનુ દષ્ટાત

સોમવસુ નામનો એક બ્રાહ્મણ હતો. તેણે દુકાળના વખતમા કુટુબનો નિર્વાહ કરવા માટે શૂદ્રની વૃત્તિ ગ્રહણ કરી, તો પણ તેનુ કુટુબ જીવ્યુ નહીં, તેથી તે વૈરાગ્ય પામી કરેલી શૂદ્રવૃત્તિના પાપની શુદ્ધિને માટે પાટલિપુત્ર નગર તરફ ચાલ્યો. માર્ગમા કોઇ બ્રાહ્મણની સ્ત્રી પાપની શુદ્ધિને માટે અગ્નિમા બળી મરવા તૈયાર થઇ, તેને બ્રા

દાહ્યો અગ્નિદાહથી નિવારી તે જોઇ અવિધિથી મરવું પણ સારૂં નથી ' એમ વિચારતો તે એક ગામમાં ગયો ત્યાં એક અવ્યક્ત લિંગવાળા સાધુના મઠમાં ગયો. તે વખતે ભોજનનો સમય હતો, તેથી લિંગીએ તેને કહ્યું કે—' તું મારો અતિથિ આવ્યો છે માટે હમણાં આ મઠમાં બેશ " એમ કહી તે ગામમાં ગોચરીએ ગયો થોડી વારમાજ ઘણું ભોજન લઇને આવ્યો. બન્નેએ તૃપ્ત પર્યંત ભોજન કર્યું સમયે સોમવસુએ તેને પૂછયું કે—' તમારો ધર્મ કેવો છે ? અને તેમાં શું તત્ત્વ છે ? ' તેણે કહ્યું—' હે ભટ્ટ ! એક ગુરૂના અમે બે શિષ્યો છીયે. અમોએ દીક્ષા લીધા પછી થોડા સમયમાજ ગુરૂ પરોક્ષ થયા-પરલોકમાં ગયા. તેણે અમને ઉપદેશ આપ્યો હતો કે— ' સુખે સુવું, મિષ્ટ ભોજન કરવું, અને આત્મા લોક પ્રિય કરવો. ' પરંતુ આ ત્રણ પદનો ભાવાર્થ અમને કહ્યો નહોતો તેથી હું મારી બુદ્ધિથી આ ગામમાં રહું છું મંત્ર અને ઓષધ વિગેરેના પ્રયોગથી લોકોનો ઉપકાર કરૂં છું તેથીજ હું લોક પ્રિય થયો છું, અને ભોજન પણ મિષ્ટ પામું છું, તથા આ મારી શય્યા છે, તેમાં હું સુખે સુઇ રહું છું આટલું તત્ત્વ હું જાણું છું તેનો પરમાર્થ તો ગુરૂ મહારાજ જાણે તે સાભળી સોમવસુએ વિચાર્યું કે—' ગુરૂનો ઉપદેશ તો શ્રેષ્ઠ છે પરંતુ આ તેનો પરમાર્થ નથી. " એમ વિચારી તેણે ફરીથી પૂછયું કે—' તમારો ગુરૂભાઇ કયાં છે ? ' તેણે કહ્યું — અમુક ગામમાં છે ' તે સાભળી સોમવસુ બીજે દિવસે તે ગામમાં ગયો, અને તેને મળ્યો. તેણે પણ ઉચિત કર્યું અને ભોજન સમયે કહ્યું કે— મારી સાથે ભોજન કરવા ચાલ. ' પછી બંને ચાલ્યા. ગામમાં પેઠા તેટલામાં કોઇ ભક્તે તેને કહ્યું—કે ' મારે ઘેર પારણું કરવા ચાલો. ' તે બોલ્યો —' મારી સાથે આ મારો અતિથિ છે ' ભક્ત બોલ્યો કે—' તે પણ આવે, અને તમો પણ આવો ' એમ કહી તે બંનેને પોતાને ઘેર લઇ ગયો. તે બંનેના પગ ધોયા પછી મન વાછિત ઉત્તમ ભોજન કરાવ્યું ભોજન કરી બન્ને પોતાને સ્થાને ગયા બ્રાહ્મણે તેને તેનો આચાર

પૂછયો. તેણે પણ પ્રથમની જેમજ ત્રણ પદ કહ્યા બ્રાહ્મણે તેનો અર્થ પૂછયો, ત્યારે તેણે પણ પૂર્વની જેમ વૃત્તાંત કહીને કહ્યુ કે—" હુ એકાંતરે જમુ છુ, તેથી મારે તે ભોજન મિષ્ટ થાય છે, ધ્યાન અને અધ્યયન કરતા થાકી જાઉ ત્યારે જ્યા ત્યા સુઈ જાઉં છુ, તેથી સુખે નિદ્રા આવે છે, અને ચિત્તમા નિ સ્પૃહતા રાખુ છુ તેથી સર્વ લોકને પ્રિય લાગુ છુ " આ પ્રમાણે હુ ગુરૂના વચનની આરાધના કરૂં છું " તે સાભળી સોમવસુએ વિચાર્યું કે—" આ પહેલા કરતા સારો છે, પર તુ ગુરૂનો ઉપદેશ ગ ભીર છે તેનો પરમાર્થ બરા બર જણાતો નથી. " એમ વિચારતો તે પાટલીપુર નગરમા ગયો ત્યા એક ત્રિલોક નામે પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પ ડિત રહેતો હતો, તેને ઘેર તે ગયો. ઘરમા પ્રવેશ કરતા તેને ' હમણા જવાનો અવસર નથી ' એમ કહી દ્વારપાળે જતો અટકાવ્યો. એટલે તે બહારજ બેઠો. તેટલામા પુષ્પ અને દાતણ લઈને કોઈ સેવક ત્યા આવ્યો તેની પાસે દાતણ માગ્યા છતા તે આપ્યા વિનાજ ઘરમા પેઠો થોડી વારે બહાર નીકળી સર્વને દાતણ આપવા લાગ્યો તે જોઇ સોમવસુએ દ્વારપાળને પૂછ્યું કે—"કેમ પહેલા માગ્યા છતા આપતો નહોતો, અને હવે માગ્યા વિનાજ આપે છે?" દ્વારપાળે કહ્યું—"પ્રથમ સ્વામીને આપવાથી તેનુ ગૌરવ-માન સચવાય છે, નહિ તો સ્વામીની અવજ્ઞા કરી કહેવાય અને તેને આપ્યા પછી બાકી જે શેષ રહે તે તેની શેષા તરીકે સર્વને થાય છે " તેટલામા પાસેના ઘરમા કોઈ બે પુરૂષોએ મોઢુ ધોવા પાણી માગ્યુ, ત્યારે એક જુવાન સ્ત્રીએ એક પુરૂષને હાથોહાથ પાણીની ઝારી આપી અને બીજાને છેટેથી લાબી લાકડીએ કરીને પાણીનુ પાત્ર આપ્યુ તેનુ કારણ બ્રાહ્મણના પૂછવાથી દ્વારપાળે કહ્યુ કે-" પહેલો આ સ્ત્રીનો ભર્તાર છે અને બીજો પરપુરૂષ છે, તેથી બ નેને એવીજ રીતે આપવુ યોગ્ય છે " તે સાભળી ભટ્ટ વિચારવા લાગ્યો કે-"અહો! આ પ ડિતનો પરિવાર પણ નીતિવાળો છે " તેટલામા વાજિત્રના શબ્દવડે દિશાઓના આતરાઓને ભરી દેતી અને ઘણા ભાટ ચાર

લોથી સ્તુતિ કરાતી શિબિકામા બેઠેલી એક તરૂણી દ્વાર પાસે આવી તે જોઇ સોમવસુએ પૂછયુ કે—' આ કોણ છે ? અને આવી ધામધુમથી કેમ આવી ? ' દ્વારપાળે કહ્યુ-" આ પડિતજીની પુત્રી છે રાજાની સભામા સમસ્યાના એક પાદથી આખો શ્લોક તેણીએ પૂર્ણ કર્યો તેથી રાજાનુ સન્માન પામી ઉત્સવ પૂર્વક ઘેર આવી છે તે સમસ્યાનુ પાદ રાજાએ આ પ્રમાણેના અર્થવાળુ કહ્યુ હતુ-'તેની શુદ્ધિ વડે શુદ્ધ થાય છે' આની પૂર્તિ તેણીએ આ પ્રમાણે કરી-"સર્વ ઠેકાણે (મોહથી) વ્યાપીને રહેલુ મન દોષની રેણુથી મલિન થાય છે, તે સારા વિવેકરૂપી જળના સબધથી તેની શુદ્ધિ વડે શુદ્ધ થાય છે ' તેટલામા તે ઘરમા પેઠી. તેણીના પિતાએ તથા પરિવારે તેણીની પ્રશસા કરી. તે સર્વ જોઇ ' અહો ! આનો પરિવાર પણ પડિત છે ' એમ વિચારી સોમવસુ અવસર મળ્યો ત્યારે સભામા બેઠેલા પડિતની પાસે ગયો. તે પડિતને નમસ્કાર કરી તેનુ સન્માન પામી ઉચિત આસન પર બેઠો. આ અવસરે કોઇ વિદ્યાર્થીએ પડિતની પાસે આવી વિનતિ કરી કે-"મે આજે સ્વપ્નમા ગુરૂની સ્ત્રી સાથે ભોગ કર્યો, તે મારા પાપની શુદ્ધિ કરો " પડિતે કહ્યુ—" તપાવેલી લોઢાની પુતળીને આલિંગન કરવાથી તારી શુદ્ધિ છે ' તે સાભળી બટુકે તેમ કરવાનુ અગીકાર કર્યુ પછી અગ્નિના વર્ણવાળી લોઢાની પુતળી કરી તેને જેટલામા તે બટુક આલિગન કરે છે, તેટલામા પડિતે પ્રથમથી સકેત કરી રાખેલા પુરૂષોએ તેને પકડી લીધો અને 'તુ શુદ્ધ છે શુદ્ધ છે' એમ બોલતા સર્વ સભ્યોએ તાળીઓ પાડી. ત્યાર પછી સોમવસુએ પણ પોતાનુ વૃત્તાત જણાવવા પૂર્વક પોતાના પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યુ તે વખતે તેનો વિચાર કરી પડિતે એક લીલો અને એક સુકો એમ બે માટીના ગોળા ગ્રહણ કર્યા પછી તે બન્નેને ભીત ઉપર નાખ્યા તેમા લીલો ગોળો ભીતે ચોટી ગયો અને સુકો ચોટ્યો નહી, ત્યારે પડિતે સોમવસુને કહ્યું કે-" હે ભદ્ર ! તુ સુકા ગોળા જેવો છે, માટે શુદ્ધ જ છે " ફરીથી સોમવસુએ કહ્યુ —' હુ વ્રત ગ્રહણ કરવા ઇચ્છુ છુ તો કેવા ગુરૂપાસે

'અહો ! આપના જન્મને અને જીવિતને ધન્ય છે' એમ કહી ગુરૂને વાદી દિશા મ ડળને પ્રકાશિત કરતો પોતાને સ્થાને ગયો તે જો સોમવસુ પણ 'અહો ! આ ગુરૂનુ નિસ્પૃહપણુ આશ્ચર્યકારક છે,' એમ ક્ષણ ? ' પ ડિત કહ્યુ-" સુખે સુવુ, મિષ્ટ ભોજન કરવુ અને આત્માને લોકપ્રિય કરવો, આ ત્રણ પદનો પરમાર્થ જે જાણતો હોય, તે પ્રમાણે પાળતો હોય તથા સર્વથા નિ સ્પૃહ હોય, તેની પાસે તારે દીક્ષા લેવી." સોમવસુએ પૂછયુ-' આ પદોનો પરમાર્થ કેવો છે ?' પ ડિતે કહ્યુ-" જે રાગદ્વેષ રહિત થઇ સર્વ આરંભ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી તથા શુભધ્યાનને પામી સુવે છે તે સુખે સુવે છે, જે મધુકરની વૃત્તિએ, નહી કરેલુ, નહી કરાવેલુ અને સુધા પ્રાપ્ત થયેલુ અન્ન સર્વ પ્રાણીઓની પીડાને દૂર કરી રાગદ્વેષ સહિત ખાય છે, તે અન્ન પરિણામે સુ દર હોવાથી તેનો ખાનાર મિષ્ટ ભોજન કરે છે, તથા જે મ ત્ર મૂળ અને ઔષધ વિગેરે ઉપચાર કર્યા વિના જ માત્ર પરલોકના ઉત્તમ ક્રિયાનુષ્ઠાન કરવાથી સર્વ જનોને વહાલો લાગે છે તે લોકપ્રિય કહેવાય છે વળી જે પુરૂષ રાગી ભક્તલોકો પાસેથી ધન, ધાન્ય હિરણ્ય અને સુવર્ણ વિગેરેની ઇચ્છા પણ કરતો ન હોય તે નિ સ્પૃહ કહેવાય છે " આ પ્રમાણે તે પદોના ભાવાર્થને જાણી તે બ્રાહ્મણ ગુરૂને શોધવા ચાલ્યો કેટલેક દિવસે કોઇ નગરના ઉદ્યાનમા રહેલા સુઘોષ નામના ગુરૂને તે મળ્યો તેમને નમસ્કાર કરી તેણે પૂર્વે ભણેલા પદોનો અર્થ પૂછયો. ગુરૂએ તેને તેજ પ્રમાણે તેનો ભાવાર્થ કહ્યો. પછી ગુરૂનુ નિસ્પૃહપણુ જાણવા માટે તે બ્રાહ્મણ રાત્રિએ ત્યા જ રહ્યો. સાધુઓની આવશ્યકાદિક ક્રિયા પણ જોઇ છેવટ સાધુઓ સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરી સુખે સુતા ત્યાર પછી ગુરૂ વૈશ્રમણ નામનુ અધ્યયન ગણવા લાગ્યા તેના પ્રભાવથી વૈશ્રમણ (કુબેર) દેવ તેની પાસે આવ્યો. તે અધ્યયન સાંભળવા બેઠો. તે પૂર્ણ થયુ ત્યારે તે દેવ ' અહો ! સારો સ્વાધ્યાય કર્યો, સારો સ્વાધ્યાય કર્યો' એમ બોલતો ગુરૂના પગમા પડયો પછી તેણે વિનતિ કરી કે-" હે પૂજ્ય ! હુ આપના ઉપર પ્રસન્ન થયો છું

માટે વરદાન માગો હિરણ્ય, સુવર્ણ, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ વિગેરે જે આપને રૂચે તે સર્વ હુ આપુ " આચાર્ય બોલ્યા—'તને અમારો ધર્મલાભ હો. અમારે કોઇનુ કાંઇ પણ પ્રયોજન નથી ' તે સાભળી તે શ્રેષ્ઠ દેવ વિચારી મનમા આનદ પામ્યો. પછી તેણે પોતાનુ સર્વ વૃત્તાત કહી દીક્ષા માગી, ત્યારે ગુરૂએ તેને પ્રવ્રજ્યા આપી. તે સયમનો આરાધક થયો આવો મધ્યસ્થ માણસ ધર્મને યોગ્ય છે

હવે બારમા ગુણરાગી ગુણને તેનુ સ્વરૂપ
તથા ફળ દેખાડવા પૂર્વક કહે છે.—

गुणरागी गुणवंते, बहु मन्नइ निग्गुणे उवेहेइ ।
गुणसंगहे पवत्तइ, संपत्तगुणं न मय(इ)लेइ ॥ १९ ॥

મૂલાર્થ—ગુણરાગી માણસ ગુણવતોને બહુ માન આપે છે, ગુણ રહિત જનોની ઉપેક્ષા કરે છે ગુણોનો સગ્રહ કરવામા પ્રવર્તે છે અને પ્રાપ્ત થયેલા ગુણને મલિન કરતો નથી

ટીકાર્થ—ધાર્મિક મનુષ્યોમા રહેલા ગુણોને વિષે જે રાગવાળો થાય તે ગુણરાગી કહેવાય છે તે ઘણા ગુણવાળા સાધુ, શ્રાવક વિગેરેને બહુ માન આપે છે એટલે મનની પ્રીતિનુ સ્થાન કરે છે કે—'અહો! આ ગુણી જનોને ધન્ય છે એઓનો મનુષ્ય જન્મ સફળ છે ' ઇત્યાદિક પ્રશસા કરે છે અહીં કોઇ શકા કરે કે— જ્યારે ગુણીની પ્રશસા કરે છે, ત્યારે તો ગુણ રહિત જનોની નિદા કર છે એવો અર્થ તાત્પર્યથી આવશે જેમકે દેવદત્ત જમણી આખે જુએ છે, એમ કહેવાથી ડાબી આખે જોતો નથી એમ નિશ્ચય કરી શકાય છે અને નીતિ તો એમ કહે છે કે—'શત્રુના પણ ગુણો ગ્રહણ કરના, અને ગુરૂના પણ દોષો કહેવા.' તે શી રીતે ? આ શકાનો જવાબ આપતા કહે છે કે

એવુ ધાર્મિકને ઉચિત નથી, તે વાત કહે છે—નિર્ગુણીઓની ઉપેક્ષા કરે છે, એટલે કે પોતાનુ ચિત્ત સંક્લિષ્ટ પરિણામવાળુ થાય માટે તેઓની પણ નિંદા કરતો નથી કારણ કે તે એવો વિચાર કરે છે કે— " બીજાના છતા કે અછતા પણ દોષો કહેવાથી કે સાભળવાથી તે ગુણ કારક થતા નથી, કેમકે બોલનાર ઉપર [1]તેને વૈર વધે છે, અને સાભળ નારને કુબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે " તથા—"અનાદિ કાળમા અનાદિ દોષોથી વાસિત થયેલા આ જીવને વિષે એકાદ ગુણ પણ પ્રાપ્ત થાય તો તે પણ આશ્ચર્ય માનવા જેવુ છે ઘણા ગુણોવાળા તો વિરલાજ હોય છે, પણ એક એક ગુણવાળો જન પણ સર્વ ઠેકાણે મળી શકતો નથી, ગુણ ભલે ન હોય, પણ દોષ ન હોય તો તેવા મનુષ્યોનુ પણ કલ્યાણ થાઓ, અને દોષવાળાઓમા પણ જેનામા થોડા દોષો હોય તેની પણ અમે પ્રશંસા કરીયે છીયે " આવી રીતે સંસારના સ્વરૂપનો વિચાર કરીને તે ગુણરાગી નિર્ગુણીની પણ નિંદા કરતો નથી, પરંતુ તેની ઉપેક્ષા કરે છે, એટલે કે મધ્યસ્થ ભાવે રહે છે તથા તે ગુણરાગી ગુણોનો સંગ્રહ કરવામા–ગ્રહણ કરવામા પ્રવર્તે છે—યત્ન કરે છે અને અંગીકાર કરેલા સમ્યક્ત્વ, વિરતિ વિગેરે ગુણને મલિન કરતો નથી. એટલે તેને અતિચાર લગાડતો નથી આ ગુણરાગીપણાનુ ફળ છે, અન્યથા ગુણરાગીપણુ જ કહેવાય નહીં. ૧૯

અહીં ધન સાર્થવાહ અને વંકચૂલના દષ્ટાંતો છે.—

વરશી તપે કરીને જેનુ શરીર શુષ્ક થયુ હતુ, તથા જે નિરંતર સજ્ઝાય ધ્યાનમા તત્પર હતા, તેવા મુનિને જોઇને તે ધન નામનો સાર્થવાહ ગુણનો રાગી થયો તેનુ મન ગુરૂની ભક્તિમા તલ્લીન થયુ, તેથી તે સમકિત પામી દાન દઇ અનુક્રમે કલ્યાણની પરંપરાનો

[1] જેના દોષ કહ્યા હોય તેને

(મોક્ષનો) ભાગી થયો તથા-ગુણયુકત મુનિઓને નિરંતર જોવાથી વંકચૂલને પૂર્વે નહીં હતો તેવો ગુણને વિષે અનુરાગ થયો. ત્યારપછી ગુણનું બહુમાન થવાથી તેણે નિયમ ગ્રહણ કર્યા, અને તેનું સ્થિર તાથી પાલન કર્યું, તથા અંગીકાર કરેલા ગુણોનું તેણે પ્રાણાંત સંકટ આવ્યા છતાં પણ ખંડન કર્યું નહીં

આ બન્ને દૃષ્ટાંતો પ્રસિદ્ધ હોવાથી અત્રે વિસ્તારથી લખ્યા નથી.

હવે ધર્માધિકારીના તેરમા ગુણ (વખાણવા) નો અવસર આવ્યો છે. તે ગુણ સત્કથ નામનો છે. તેનાથી વિપરીતને વિષે દોષ દેખાડવા પૂર્વક તે ગુણને કહે છે—

नासइ विवेगरयणं, असुह कहासंगकलुसियमणस्स ।
धम्मो विवेगसारो त्ति, सक्कहो होज्ज धम्मत्थी ॥ २० ॥

મૂલાર્થ—અશુભ કથાના સંગથી કલુષિત મનવાળાનું વિવેક-રત્ન નાશ પામે છે, અને ધર્મ તો વિવેકરૂપી સારવાળો છે, તેથી ધર્મના અર્થીએ સત્કથ-શુભ કથાવાળા થવું જોઈએ

ટીકાર્થ—नश्यति—જતું રહે છે શું ? विवेकरत्न-વિવેક-સત્ અને અસત્ વસ્તુનું જ્ઞાન, તે જ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર હોવાથી રત્નરૂપ છે, अशुभकथा—વિકથા, તે સ્ત્રીકથા વિગેરે સાત પ્રકારની છે તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે-"સાત વિકથાઓ કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે-સ્ત્રીકથા ૧, ભક્તકથા ૨, દેશ કથા ૩, રાજ કથા ૪, મૃદુકારૂણિકી ૫, દર્શનભેદની ૬ અને ચારિત્ર ભેદની ૭" આમાંની પહેલી ચાર વિકથાઓ પ્રસિદ્ધજ છે, તોપણ તે વિષે કાંઈક કહે છે—પહેલી સ્ત્રી

કથા આ પ્રમાણે છે—" અમુક સ્ત્રી સારા ભાગ્યવાળી, મનોહર કાંતિવાળી, સુંદર નેત્રવાળી અને સારા ભોગવાળી છે, અથવા તેણીના [1]નિતંબબિંબ મનોહર છે, તથા સુંદર ભ્રુકુટીવાળી તેણીની વક્ર દૃષ્ટિ મનોહર લાગે છે તેમજ અમુક સ્ત્રીની ગતિ-ચાલ ઉંટના જેવી છે, તેનું શરીર મલિન છે, તેનો સ્વર કાગડા જેવો છે, અને તે દુર્ભાગ્યવાળી છે તેને ધિક્કાર છે આવી રીતે સ્ત્રીજનની સ્તુતિ અથવા નિંદા ધર્માર્થીએ દૂરથી જ વર્જવી જોઇએ ૧ બીજી ભક્તકથા આ રીતે છે—' અહો ! ઘી અને સાકરયુક્ત ખીર બહુ મધુર લાગે છે, જો દહીંનો ઉત્તમ સ્વાદ હોય એટલે ઉત્તમ સ્વાદવાળું દહીં હોય તો બીજાની શી જરૂર છે ? જરૂર ગરમ મસાલાવાળુ ઉત્તમ શાક હોય તો સુખને સુખ કરનારી બીજી શી વસ્તુ છે ? પકવાન્ન વિનાની બીજી વસ્તુ મનને આનંદ પમાડતી નથી, સ્વાદમા તો એક તાંબૂલ જ ખસ છે આવી ભોજન સબંધી વાર્તા ડાહ્યા મનુષ્યે સર્વદા તજવી જોઇએ ૨ ત્રીજી દેશ કથા આ પ્રમાણે— ' ઉત્તમ ધાન્ય અને સુવર્ણથી ભરેલો માળવા દેશ બહુ રમણીય છે, કાચી દેશનુ તો વર્ણન જ શું કરવુ ? ગુજરાત દેશની ભૂમિ વિષમ છે, લાટ દેશમા સુભટો ભિલ્લની જેવા ઘણા ઉદ્ધત છે સુખના નિધાનરૂપ કાશ્મીર દેશમા રેહવુ ઘણુ સારૂ છે, અને કુંતલ દેશ તો સ્વર્ગ સમાન છે આવા પ્રકારની દેશકથા શુભ બુદ્ધિવાળાએ દુર્જનના સંગની જેમ તજવા યોગ્ય છે " ૩ ચોથી રાજકથા આ પ્રમાણે—" આ રાજા શત્રુના સમૂહનો નાશ કરવામા સમર્થ છે, તે પોતાની પ્રજાનુ ક્ષેમકુશળ કરવામા તત્પર છે, તથા ચૌરાદિકનો નાશ કરનાર છે તે બન્ને રાજાઓનુ ભયંકર યુદ્ધ થયુ, એ દુષ્ટ મરી જાઓ, અને આ શ્રેષ્ઠ રાજા સારા આયુષ્યે કરીને પણ ચિરકાળ રાજ્ય કરો. આવી રીતની રાજકથા કે જે અત્યંત કર્મ બંધનનું કારણ છે, તે પંડિત જનોએ તજવા યોગ્ય છે ૪ પાંચમી મૃદુ કારૂણિકી—જે કથા શ્રોતાના મનમા કોમળતા ઉત્પન્ન કરે તે મૃદુ

૧ કેડની નીચેનો ભાગ.

(મોક્ષનો) ભાગી થયો તથા-ગુણયુક્ત મુનિઓને નિરંતર જોવાથી વ કચૂલને પૂર્વે નહીં હતો તેવો ગુણને વિષે અનુરાગ થયો. ત્યારપછી ગુણનું બહુમાન થવાથી તેણે નિયમ ગ્રહણ કર્યાં, અને તેનું સ્થિર તાથી પાલન કર્યું, તથા અંગીકાર કરેલા ગુણોનું તેણે પ્રાણાંત સંકટ આવ્યા છતાં પણ ખંડન કર્યું નહીં.

આ બન્ને દૃષ્ટાંતો પ્રસિદ્ધ હોવાથી અત્રે વિસ્તારથી લખ્યા નથી.

—•:(◎):•—

હવે ધર્માધિકારીના તેરમા ગુણ (વખાણવા) નો અવસર આવ્યો છે. તે ગુણ સત્કથ નામનો છે. તેનાથી વિપરીતને વિષે દોષ દેખાડવા પૂર્વક તે ગુણને કહે છે—

नासइ विवेगरयणं, असुह कहासंगकलुसियमणस्स ।
धम्मो विवेगसारो त्ति, सक्कहो होज्ज धम्मत्थी ॥ २० ॥

મૂલાર્થ—અશુભ કથાના સંગથી કલુષિત મનવાળાનું વિવેક રત્ન નાશ પામે છે, અને ધર્મ તો વિવેકરૂપી સારવાળો છે, તેથી ધર્મના અર્થીએ સત્કથ-શુભ કથાવાળા થવું જોઈએ.

ટીકાર્થ—नश्यति—જતું રહે છે શું ? विवेकरत्न-વિવેક-સત્ અને અસત્ વસ્તુનું જ્ઞાન, તે જ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર હોવાથી રત્નરૂપ છે, अशुभकथा —વિકથા, તે સ્ત્રીકથા વિગેરે સાત પ્રકારની છે તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે-"સાત વિકથાઓ કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે-સ્ત્રીકથા ૧, ભક્તકથા ૨, દેશકથા ૩, રાજકથા ૪, મૃદુકારુણિકી ૫, દર્શનભેદની ૬ અને ચારિત્રભેદની ૭" આમાંની પહેલી ચાર વિકથાઓ પ્રસિદ્ધજ છે, તોપણ તે વિષે કાંઈક કહે છે —પહેલી સ્ત્રી

કથા આ પ્રમાણે છે—" અમુક સ્ત્રી સારા ભાગ્યવાળી, મનોહર કાંતિવાળી, સુંદર નેત્રવાળી અને સારા ભોગવાળી છે, અથવા તેણીનો [1]નિતંબબિંબ મનોહર છે, તથા સુંદર ભ્રકુટીવાળી તેણીની વક્ર દૃષ્ટિ મનોહર લાગે છે તેમજ અમુક સ્ત્રીની ગતિ–ચાલ ઉંટના જેવી છે, તેનું શરીર મલિન છે, તેનો સ્વર કાગડા જેવો છે, અને તે દુર્ભાગ્યવાળી છે તેને ધિક્કાર છે આવી રીતે સ્ત્રીજનની સ્તુતિ અથવા નિંદા ધર્માર્થીએ દૂરથી જ વર્જવી જોઈએ ૧ બીજી ભક્તકથા આ રીતે છે—' અહો ! ઘી અને સાકરયુક્ત ખીર બહુ મધુર લાગે છે, જો દહીંનો ઉત્તમ સ્વાદ હોય એટલે ઉત્તમ સ્વાદવાળુ દહીં હોય તો બીજાની શી જરૂર છે ? જરૂર ગરમ મસાલાવાળુ ઉત્તમ શાક હોય તો સુખને સુખ કરનારી બીજી શી વસ્તુ છે ? પકવાન્ન વિનાની બીજી વસ્તુ મનને આનંદ પમાડતી નથી, સ્વાદમા તો એક તાબૂલ જ ખાસ છે આવી ભોજન સબધી વાર્તા ડાહ્યા મનુષ્યે સર્વદા તજવી જોઈએ. ૨ ત્રીજી દેશ કથા આ પ્રમાણે— ' ઉત્તમ ધાન્ય અને સુવર્ણથી ભરેલો માળવા દેશ બહુ રમણીય છે, કાચી દેશનુ તો વર્ણન જ શુ કરવુ ? ગુજરાત દેશની ભૂમિ વિષમ છે, લાટ દેશમા સુભટો બિલ્લની જેવા ઘણા ઉદ્ધત છે સુખના નિધાનરૂપ કાશ્મીર દેશમા રહેવુ ઘણુ સારૂ છે, અને કુતલ દેશ તો સ્વર્ગ સમાન છે આવા પ્રકારની દેશકથા શુભ બુદ્ધિવાળાએ દુર્જનના સગની જેમ તજવા યોગ્ય છે ' ૩ ચોથી રાજકથા આ પ્રમાણે—" આ રાજા શત્રુના સમૂહનો નાશ કરવામા સમર્થ છે, તે પોતાની પ્રજાનુ ક્ષેમકુશળ કરવામા તત્પર છે, તથા ચૌરાદિકનો નાશ કરનાર છે તે બન્ને રાજાઓનુ ભયકર યુદ્ધ થયુ, એ દુષ્ટ મરી જાઓ, અને આ શ્રેષ્ઠ રાજા સારા આયુષ્યે કરીને પણ ચિરકાળ રાજ્ય કરો. આવી રીતની રાજકથા કે જે અત્યત કર્મબધનનુ કારણ છે, તે પંડિત જનોએ તજવા યોગ્ય છે ૪ પાચમી મૃદુ કારૂણિકી—જે કથા શ્રોતાના મનમા કોમળતા ઉત્પન્ન કરે તે મૃદુ

૧ કેડની નીચેનો ભાગ

અને કરૂણા ઉત્પન્ન કરે તે કારૂણિકી કહેવાય છે આ કથામા મુખ્યત્વે કરીને પુત્રાદિકના વિયોગના દુ ખથી દુ ખી થયેલા માતાદિક સ્વ જનોએ કરેલા કરૂણા રસમય વિલાપો હોય છે તે આ પ્રમાણે--" હા પુત્ર ! હા પુત્ર ! હા વત્સ ! હા વત્સ ! મને અનાથને તેં કેમ મૂકી દીધી ? આ પ્રમાણે કરૂણા ઉત્પન્ન કરે તેવા વિલાપ કરતી તે આજે સળગતા અગ્નિમા પડી " ૫ છઠ્ઠી દર્શન ભેદની--કુતીર્થિકના જ્ઞાના દિકનો અતિશય જોઇ તેની શ્લાઘા કરવી તે જેમકે--બૌદ્ધનુ દર્શન (શાસ્ત્ર) સેકડો સૂક્ષ્મ યુક્તિઓથી ભરેલુ છે, અત્ય ત સૂક્ષ્મ બુદ્ધિને કરનારૂ છે, અને સૂક્ષ્મ પદાર્થોને જોનારાએ તે રચેલુ છે, માટે તે દર્શન સાભળવા યોગ્ય છે " ઇત્યાદિ આ પ્રમાણે સાભળવાથી શ્રોતાઓને તે દર્શન ઉપર રાગ-પ્રીતિ થાય, અને તેથી કરીને તેમના સમ કિતનો ભેદ-નાશ થાય, માટે તેવી કથા કરવા યોગ્ય નથી ૬ તથા સાતમી ચારિત્રભેદની—હાલના સમયમા પ્રમાદની બહોળતા હોવાથી, અતિચારો ઘણા લાગવાથી અને અતિચારનુ પ્રાયશ્ચિત્તને આપનાર આચાર્ય તથા તે પ્રાયશ્ચિત્તને કરનાર સાધુ સાધ્વીનો અભાવ હોવાથી પચ મહાવ્રતો સભવતા નથી વળી જ્ઞાન અને દર્શન વડે કરીને તીર્થ પ્રવર્તે છે એવુ વચન હોવાથી જ્ઞાન અને દર્શનના કાર્યોમાજ આદર કરવો યોગ્ય છે કહ્યુ છે કે--' હાલમા શોધિ (પ્રાયશ્ચિત્ત) છે નહીં, તેમજ તેના આપનાર તથા તે પ્રમાણે કરનાર પણ કોઇ દેખાતા નથી. તીર્થ અને જ્ઞાન દર્શનને પ્રગતિમા મૂકનારા જ નજરે પડતા નથી. માટે જ્ઞાન અને દર્શને કરીને તીર્થ પ્રવર્તે છે " ઇત્યાદિ આવી કથા સાભળવાથી જેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કરેલુ હોય તે પણ ચારિત્રથી વિમુખ થઇ જાય, તો પછી જે ચારિત્ર લેવા ઇચ્છના હોય તે વિમુખ થાય તેમા શુ કહેવુ ? માટે આવી ચારિત્રનો ભેદ કરનારી કથા કદી કરવી નહીં ૭ આવી અશુભ કથાના સગ-સગ--આસક્તિવડે જેનુ મન-અત ક રણ કલુષિત--મલિન થયુ હોય તેનુ વિવેકરત્ન નાશ પામે છે (એ રીતે પ્રથમની સાથે સબધ કરવો) અહીં તાત્પર્ય એ છે કે--વિકથામા પ્રવર્તેલો પ્રાણી પ્રાયે કરીને રાગ દ્વેષવાળો થાય છે અને તેથી

કરીને તે યુક્તાયુક્તનો વિવેક-વિવેચન કરી શકતો નથી, એટલુ જ નહીં પણ પોતાના સ્વાર્થની હાનિને પણ જાણી શકતો નથી વળી ધર્મ તો વિવેકસારજ એટલે હિતાહિતના સારરૂપજ છે અહીં વાક્યનુ નિશ્ચયના અર્થ સહિતપણુ હોવાથી વિવેકસાર જ છે એમ કહ્યુ છે જે ધાર્મિક માણસ હોય તે આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે—" જેટલામા આ મન પરના ગુણદોષ કહેવામા—જોવામા વ્યાપારવાળુ—તત્પર થાય, તેટલામા તે મનને વિશુદ્ધ ધ્યાનમા વ્યગ્ર-તત્પર કરવુ સારૂ છે" તેથી કરીને ધર્માર્થીએ—ધર્મના આચરણના અભિલાષીએ સત્કથ એટલે સત્કથાવાળા થવુ જોઈયે કે જેથી તે ધર્મરત્નને લાયક થાય અહીં સત્કથનો અર્થ સમાસ સહિત આ પ્રમાણે છે- સત્ એટલે સારી અર્થાત્ તીર્થકર, ગણધર અને મહર્ષિઓના ચરિત્રવિષયવાળી કથા એટલે વચનના વ્યાપારો જેને હોય તે સત્કથ કહેવાય છે ૨૦

—※※—

હવે સુપક્ષયુક્ત નામના ચૌદમા ગુણને કહે છે—

अनुकूलधम्मसीलो, सुसमायारो य परियणो जस्स ।
एस सुपक्खो धम्मं, निरंतराय तरइ काउ ॥ २१ ॥

મૂળાર્થ—જેનો પરિવાર અનુકૂળ, ધાર્મિક અને સદાચારવાળો હોય તે સુપક્ષ કહેવાય છે આવો પુરૂષ જ વિઘ્ન રહિત ધર્મક્રિયા કરી શકે છે

ટીકાર્થ—અહીં પક્ષ, પરિગ્રહ અને પરિકર એ સર્વે પર્યાય શબ્દો છે 'પક્ષ શબ્દ પરિગ્રહ અર્થમા પણ કહ્યો છે ' એવુ વચન છે જેને સારો પક્ષ હોય તે સુપક્ષ કહેવાય છે તેને જ વિશેષે કરીને કહે છે—અનુકૂળ-ધર્મમા વિઘ્ન ન કરે તેવો, ધર્મશીલ-ધાર્મિક, સુસમાચાર-સદાચારનુ આચરણ કરનાર, આવો પરિજન (પરિવાર) જેને હોય તે સુપક્ષ કહેવાય છે અને તેવો પુરૂષ ધર્મને અંતરાય રહિત-વિઘ્ન

રહિત કરવાને શક્તિમાન હોય છે ભાવાર્થ એ છે કે, જો પરિજન અનુકૂળ હોય તો તે ધર્મકાર્ય કરતા તેને ઉત્સાહ પમાડે છે અને સહાય કારક થાય છે ધર્મશીલ હોય તો ધર્મના કાયમાં તેને જોડવાથી તે પોતાના પર અનુગ્રહ માને છે, પણ વેઠ માનતો નથી તથા સદાચારવાળો હોય તો તે રાજવિરૂદ્ધાદિક કાર્યનો ત્યાગ કરવાથી ધર્મની લઘુતાનુ કારણ થતો નથી તેથી કરીને આવી રીતે સુપક્ષ પુરૂષ ધર્મનો અધિકારી થાય છે ૨૧ અહીં અનુકૂળ પરિવાર ન હોય તેના પર દૃષ્ટાત કહે છે —

પુડ્રવર્ધન નામના નગરમા દિવાકર નામે શ્રેષ્ઠી હતો, તેને જ્યોતિષ્મતી નામની ભાર્યાથી ઉત્પન્ન થયેલો પ્રભાકર નામે પુત્ર હતો, આ સર્વે બૌધ ધર્મી હતા એકદા વેપારને માટે પ્રભાકર હસ્તિનાપુર નગરમા ગયો. ત્યા એક જિનદાસ નામે શ્રેષ્ઠી હતો તેને પદ્મશ્રી નામની સ્રી હતી, અને તેમને જિનમતી નામની સુદર શરીરવાળી પુત્રી હતી આ સર્વે શ્રાવકો હતા. પ્રભાકરે જિનદાસની ભાડશાળામા પોતાના ભાડ-કરીયાણા નાખ્યા ત્યા જિનમતીનુ મનોહર રૂપ જોઇ પ્રભાકર અત્યત મોહ પામ્યો તેથી તેણે એકદા જિનદાસ પાસે તેણીની યાચના કરી ત્યારે તેણે કહ્યુ કે હુ શ્રાવકને આપવાનો છુ, તમારી જેવા મિથ્યાદષ્ટિને મારી દીકરી આપીશ નહીં.' તે સાભળી બીજો કાઇ ઉપાય નહી હોવાથી તે પ્રભાકર કપટથી શ્રાવકધર્મ શીખવા લાગ્યો ધર્મનુ શ્રવણ કરવા લાગ્યો, ચૈત્યોને વાદવા લાગ્યો અને સાધુઓને ઘી ગોળ, વસ્ત્ર, અન્ન વિગેરે વહોરાવવા લાગ્યો અનુક્રમે ધર્મશ્રવણ કરતા તેને ભાવથી ધર્મ પરિણમ્યો, તે કન્યા ઉપર પણ મદ રાગવાળો થયો, અને સાધુની પાસે ખરી હકીકત કહી અણુવ્રતને ગ્રહણ કરી શુદ્ધ શ્રાવક થયો. તેનો પરમાર્થ જાણી જિનદાસે તેને પોતાની પુત્રી જિનમતી પરણાવી તેણીને લઇ તે પ્રભાકર પોતાના પુડવર્ધન નગરમા ગયો ત્યા જિનમતીને તેની સાસુ અને નણદ કહેવા લાગી કે-" બૌધ દેવને પગે લાગ, અને ભિક્ષુઓને વદના કર" જિનમતીએ

તે વાત અગીકાર ન કરી ત્યારે તેઓએ તેણીની નિદા તર્જના કરી. તે જાણી પ્રભાકર માતપિતાથી જુદા થયો. પછી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તે દપતી જૈન સાધુઓને દાન દેવા લાગ્યા. એકદા માતાપિતાએ પ્રભાકરને કહ્યુ કે-" હે પુત્ર ! તુ ભિક્ષુકોને નિમત્રણ કર " તેણે તેમ કરવાની ના કહી ત્યારે તેને ઘણો આગ્રહ કરી બળાત્કારે ભિક્ષુ પાસે મોકલ્યો. તે ત્યાં ગયો ત્યારે ભિક્ષુઓએ વિદ્યાથી મત્રીને તેના હાથમા એક ફળ આપ્યુ તેથી તેના શરીરમા વ્યતરીએ પ્રવેશ કર્યો, પછી તેણે ઘેર જઇ ભાર્યાને કહ્યુ કે-' આજે આપણે ભિક્ષુઓને દાન દઇયે.' જિનમતીએ ના કહી, ત્યારે તે પોતે રસોઇ કરવા લાગ્યો શ્રાવિકાએ સૂરિ પાસે જઇ તે વાત કહી. સૂરિએ મત્રીને તેણીને ચૂર્ણ આપ્યુ તે પાણીમા નાખીને તેણીએ પ્રભાકરને પાયુ તરતજ વ્યતરી તેના શરીરમાથી નાશી ગઇ એટલે પ્રભાકર પોતાની સ્વાભાવિક સ્થિતિમા આવ્યો ત્યારે તેણે ' આ શો આરભ કર્યો છે?' એમ ભાર્યાને પૂછ્યુ તે બોલી-' તમે જ ભિક્ષુઓને માટે આ આરભ કર્યો છે ' તે બોલ્યો- ' હુ સાધુ વિના બીજા કોઇને આપવાનો નથી મારા માતાપિતાએ મને છેતર્યો જણાય છે ' એમ કહી તે પ્રાસુક અન્ન તેણે સાધુઓને વહોરાવ્યુ આ પ્રમાણે અનુકૂળ પરિજન ન હોવાથી વિઘ્નનો સભવ થાય છે તેથી કરીને જ કહ્યુ છે કે—અનુકૂળ અને ધર્મશીલ વિગેરે વિશેષણવાળો પરિજન જેને હોય તે ધર્મનો અધિકારી છે

હવે પદરમા દીર્ઘદર્શીપણાનો ગુણ કહે છે —

आढवइ दीहदमी, सयल परिणामसुंदर कज्ज ।
बहुलाभमप्पकेसं, सलाहणिज्ज बहुजणाण ॥ २२ ॥

મૂળાર્થ-દીર્ઘદૃષ્ટિવાળો પુ.ષ જે જે પરિણામે સુદર હોય, જેમાં

ઘણો લાભ અને થોડા કલેશ-પ્રયાસ હોય, તથા ઘણા માણસોને શ્લાઘા કરવા લાયક હોય તે તે સર્વ કાર્યનો આરંભ કરે છે

ટીકાર્થ—આરંભે છે એટલે અંગીકાર કરે છે કોણુ ? દીર્ઘદર્શી તેમાં દીર્ઘ-પરિણામે સુંદર એવું કાર્ય, અહીં કાર્ય શબ્દનો અધ્યાહાર છે અથવા દીર્ઘ એટલે પરિણામે સુંદર જેમ હોય તેમ એ ક્રિયાવિશેષણ જાણવું દ્રષ્ટું એટલે જોવાનો જેનો સ્વભાવ છે તે દીર્ઘદર્શી કહેવાય છે આવો જે પુરૂષ હોય તે સકળ-સમગ્ર પરિણામસુંદર એટલે ભવિષ્ય કાળે સુખકારક એવું કાર્ય-કૃત્ય, તથા બહુલાભ-ઘણી ઇચ્છિત વસ્તુની સિદ્ધિ કરનારૂં, અલ્પકલેશ-થોડા પ્રયાસવાળું, શ્લાઘનીય-પ્રશંસા કરવા લાયક, કોને ? બહુ જનોને—સ્વજનો તથા અન્ય જનોને અર્થાત શિષ્ટ પુરૂષોને, દીર્ઘદર્શી પુરૂષ ધન શ્રેષ્ઠીની જેમ પારિણામિકી બુદ્ધિએ કરીને સુંદર પરિણામવાળા આ લોક સંબંધી કાર્યને પણ કરે છે તેથી ધર્મનો પણ તેજ અધિકારી છે કહ્યું છે કે—" જે પુરૂષ બુદ્ધિમાન હોય તે ઉપાધિ રહિત અને શુદ્ધ એવા ધર્મના સ્થાનનો વિચાર કરે છે જુએ છે તેમજ વળી પોતાની યોગ્યતાનો તથા શુભ અનુબંધ પરિણામનો પણ તે વિચાર સાવધાનતાથી કરી શકે છે એ ધન, શ્રેષ્ઠી કોણુ થયો તે કહે છે

ધનશ્રેષ્ઠીનું દષ્ટાંત

રાજગૃહનગરમાં મહા ધનિક ધન નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને સ્વભાવે ભદ્રિક પરિણામવાળી સુભદ્રા નામે સ્રી હતી. તેમને ધનપાળ, ધનદેવ, ધનગુપ્ત અને ધનરક્ષિત નામે ચાર પુત્રો હતા તે ચારે સુંદરતાના મંદિર, કળાઓમાં કુશળ અને સુજનતાવડે સંપૂર્ણ હતા. તેઓને અનુક્રમે શ્રી, લક્ષ્મી, ધના અને ધન્યા નામે સારા કુળની સ્રીઓ હતી તે ચારે પુત્રો પિતાના પ્રસાદથી નિરંતર સુખે રહેતા હતા.

એકદા વૃદ્ધ અવસ્થાવાળા શ્રેષ્ઠીએ પરલોકમા હિતકારક એવો ધર્મ કરવાની ઇચ્છાથી વિચાર કર્યો કે—" આ છોકરાઓને મે આટલા કાળ સુધી સુખી કર્યા છે, હવે જો આ વહુઓમાથી કોઇપણ વહુ ગૃહ કાયની ચિ તા કરે તો હુ પ્રવ્રજ્યા લઉં તોપણ મારા મનમા શાતિ થાય, પરતુ તેઓમાથી કઇ વહુ ગૃહની ચિ તા કરવામા લાયક હશે ? ઠીક જાણ્યુ જે અધિક પુણ્યવાળી હોય તે પરતુ તે શીરીતે જણાય ? બુદ્ધિથી કારણકે લોકમા કર્માનુસારિણી બુદ્ધિ કહેવાય છે " આ પ્રમાણે વિચાર કરી શ્રેષ્ઠીએ તેઓની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવાનો આરભ કર્યો તેમા પ્રથમ પોતાને ઘેર કાઇ નિમિત્ત લઇ ઉત્સવ કરવા માડયો, તેથી પોતાના અને વહુઓના સ્વજનોને આમત્રણ કર્યું, તેમને ભક્તિ પૂર્વક ભોજન કરાવ્યુ, ભોજન કર્યા પછી ચિત્રશાળામા સુખેથી બેઠો, તે સ્વજનોને પુષ્પ, વિલેપન, પાનસોપારી વિગેરે આપી તેમનુ સન્માન કર્યું, ત સર્વેની સમક્ષ ધન શ્રેષ્ઠીએ વહુઓને બોલાવી, તેમને પાચ પાચ શાલિ (ડાગર) ના દાણા આપીને કહ્યુ કે—" આ દાણાનુ સારી રીતે પાલન કરવુ, અને જ્યારે હુ માગુ ત્યારે મને પાછા આપવાના છે, ' પછી તેણે સર્વ સ્વજનોને રજા આપી ' આમ કરવાનુ શુ તાત્પર્ય હશે ? ' એમ વિચાર ક તા તેઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા, પછી મોટી વહુએ તે પાચ દાણાઓ તજી (નાખી) દીધા, અને જ્યારે માગશે ત્યારે ગમે ત્યાથી લ ને આપીશ એમ વિચાર કર્યો, બીજીએ પણ તવોજ વિચાર કર્યો, પરતુ તે પાચે દાણાના ફોતરા ઉખેડી તેને ખાઇ ગઇ, ત્રીજીએ સારા વસ્ત્રમા બાધી ઘરેણાની પેટીમા મૂકયા, અને દરરોજ ત્રણે કાળે તેની સભાળ કરવા લાગી, તથા ચોથીએ તે દાણા પોતાને પીયર મોકલ્યા, ત્યા વર્ષાઋતુમા તેને વાવ્યા પછી સમય આવે ઉખેડીને ફરીથી રોપ્યા તે પાક્યા ત્યારે પહેલે વરસે કુલડ પ્રમાણ ચોખા થયા, બીજે વરસે આઢક પ્રમાણ થયા, ત્રીજે વરસે ખારી પ્રમાણ થયા, ચોથે વર્ષે કુભ પ્રમાણ થયા અને પાચમે વર્ષે હજાર કુભ પ્રમાણ થયા, પાચ વર્ષ પૂરા થતા ત્યારે ધન-

શ્રેષ્ઠીએ ફરીથી સર્વ સ્વજનોને આમંત્રણ કરી તેમની સમક્ષ મોટી વહુ પાસે તે પાંચ દાણા માગ્યા. ત્યારે તેણીએ મહાકષ્ટે સ્મરણ કરી ક્યાંઇથી લાવીને પાંચ દાણા આપ્યા 'આ દાણા મેં આપ્યા હતા તેજ છે કે બીજા ?' એમ શપથપૂર્વક પૂછ્યું ત્યારે તેણીએ સત્ય વાત નિવેદન કરી બીજીએ પણ તેજ પ્રમાણે કહ્યું; પરંતુ તેના ફોતરાં ઉખેડીને તે મેં ખાધા હતા એટલું વિશેષ કહ્યું ત્રીજીએ વસ્ત્રને છેડે બાંધેલાજ આપ્યા, અને મેં તેજ રાખી મૂક્યા છે એમ કહ્યું ચોથીએ કુંચીઓ આપીને કહ્યું કે—' મારા પિતાને ઘેર તે દાણા છે ગાડાં વિગેરે મોકલીને મંગાવી લ્યો " શ્રેષ્ઠીએ પૂછ્યું—" હે પુત્રી ! તેં શી રીતે કર્યું ?' તે બોલી– " આપે કહ્યું હતું કે આનું પાલન કરવું તેથી આમ કરવાથીજ તેનું સારી રીતે પાલન થાય છે, એમ ધારી મેં તેવી રીતે કર્યું " પછી શ્રેષ્ઠીએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવી તેઓના સ્વજનોને કહ્યું કે—" આ કાર્યમાં શું કરવું ઉચિત છે ?" તેઓ બોલ્યા—' તમેજ નિપુણ બુદ્ધિવાળા છો માટે પ્રમાણરૂપ છો.' ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું —" આ મોટી વહુએ દાણાનો ત્યાગ કર્યો છે તેથી ઘરમાં જે કાંઇ રાખ, છાણ, કચરો વિગેરે નાખી દેવા જેવું હોય તે કામ તેણે કરવું જે કાંઇ રાંધવું ખાંડવું, દળવું વિગેરે કામ હોય તેમાં બીજીનો અધિકાર કરૂં છું, ત્રીજીને હું ભંડારનો અધિકાર આપું છું, અને ચોથીને સર્વ ગૃહનો અધિકાર સોંપું છું આની આજ્ઞા પ્રમાણેજ બીજી ત્રણેએ વર્તવું આ પ્રમાણે કરવાથીજ તેઓ સુખી થશે " આ પ્રમાણે શેઠની વ્યવસ્થા સર્વેએ અંગીકાર કરી ત્યારથી તે સ્ત્રીઓ આવા નામે પ્રસિદ્ધ થઈ પહેલી ઉઝિતા, બીજી ભોગવતી, ત્રીજી રક્ષિકા અને ચોથી રોહિણી આ રીતે શ્રેષ્ઠીનું ગૃહ વ્યવસ્થાવાળું સુખી થયું લોકોએ શ્રેષ્ઠીની પ્રશંસા કરી. શ્રેષ્ઠીએ પણ હૃદયમાં ઇચ્છેલું પોતાનું પરલોક હિત સાધ્યું આવો દીર્ઘદર્શી પુરૂષ ધર્મનો અધિકારી છે

હવે સોળમો વિશેષજ્ઞ ગુણ કહે છે—

वत्थूण गुणदोसे, लक्खेइ अपक्खवायभावेण ।
पाएण विसेसन्नू, उत्तमधम्मारिहो तेण ॥ २३ ॥

મૂલાર્થ—વિશેષજ્ઞ પુરૂષ પ્રાયે કરીને પક્ષપાત રહિતપણે વસ્તુઓના ગુણદોષને જાણે છે તેથી કરીને તે ઉત્તમ ધર્મનો અધિકારી છે

ટીકાર્થ—વસ્તુઓના—સચિત્ત અચિત્ત દ્રવ્યોના અથવા ધર્મ અધર્મના હેતુરૂપ પદાર્થોના ગુણોને તથા દોષોને પક્ષપાત રહિતપણે—મધ્યસ્થ અને સ્વસ્થ ચિત્તે કરીને જાણે છે પક્ષપાતવાળો માણસ દોષને ગુણરૂપે અને ગુણને દોષરૂપે દેખે છે તથા તેજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે કહ્યું છે કે—" આગ્રહી—પક્ષપાતી માણસ જ્યાં પોતાની મતિ હોય, ત્યાંજ તે વિષયને સિદ્ધ કરવા યુક્તિને શોધ્યા કરે છે અને પક્ષપાત રહિત જે હોય તેને તો જ્યાં યુક્તિ હોય—જે વિષય યુક્તિ યુક્ત જણાતો હોય ત્યાં મતિ પ્રવર્તે છે ' તેથી પ્રાયે કરીને એટલે બહોળતાએ વિશેષજ્ઞ—સાર અસારને જાણનાર પુરૂષ સુદર્શન દની જેમ ઉત્તમધર્માર્હ—પ્રધાન ધર્મને ઉચિત (યોગ્ય) થાય છે અહીં ભવતિ—થાય છે એ પદ અધ્યાહાર છે કહ્યું છે કે—" આનાથી આ સુદર છે, અને આનાથી આ સુદર છે એમ જે વિશેષ પ્રકારે જાણે છે તે શ્રમણધર્મને પામે છે અહીં સુદર્શન દનુ દષ્ટાત છે "

હવે સતરમો વૃદ્ધાનુગ નામનો ગુણ કહે છે—

वुड्ढो परिणयबुद्धी, पावायारे पवत्तई नेय (व) ।
वुड्ढाणुगोऽवि एव, संसग्गिकया गुणा जेण ॥ २४ ॥

મૂલાર્થ—વૃદ્ધ માણસ પરિપકવ બુદ્ધિવાળો હોય છે, તેથી તે પાપના આચરણમા પ્રવર્તતોજ નથી તેમજ વૃદ્ધને અનુસરનાર પણ તેવોજ હોય છે કારણકે ગુણો સગતિથી પ્રાપ્ત થાય છે

ટીકાર્થ—વૃદ્ધ-મોટી ઉમ્મરવાળો પરિણતબુદ્ધિ-પરિપકવ મતિવાળો એટલે પરિણામે સુદર મતિવાળો હોય છે, તેથી તે પાપાચા મા—અશુભ કાર્યમા પ્રવર્તતો જ નથી. કારણકે તે યથાર્થરીતે વસ્તુતત્ત્વને જાણે છે અહી એક ઉદાહરણ છે કે—" એક રાજાને બે પ્રકારના મત્રીઓ હતા એક જુવાન અને બીજા વૃદ્ધ તેમા જુવાન મત્રીઓ રાજા પાસે નિરતર બોલતા હતા કે—" આ વૃદ્ધ મત્રીઓ બુદ્ધિથી ભ્રષ્ટ થયેલા છે, તેથી તેઓ સારી રીતે મત્ર-વિચાર કરી શકતા નથી, માટે એઓની શી જરૂર છે ? અમે જ મુખ્ય છીએ. " એકદા તેમની પરીક્ષા કરવા માટે રાજાએ કહ્યુ કે—' જે માણસ મારા મસ્તકપર પગની પાનીનો પ્રહાર કરે તેનો શો દડ કરવો જોઇએ ? " જુવાન મત્રીઓ બોલ્યા—' એમા શુ વિચારવાનુ છે ? તેના શરીરના તલ તલ જેવડા કકડા કરવા જોઇયે અથવા પ્રદીપ્ત અગ્નિમા તને નાખવો જોઇયે " પછી રાજાએ તે જ પ્રશ્ન વૃદ્ધ મત્રીઓને પૂછયો, ત્યારે તેઓએ એકાતમા જઇ વિચાર કર્યો કે—" ક્રીડા વિલાસમા પ્રધાન એવી મહારાણીજ આવુ કાર્ય કરી શકે, માટે તેની તો પૂજાજ કરવી યોગ્ય છે આ અર્થજ કહેવા લાયક છે " એમ નિશ્ચય કરી તેઓએ રાજાને ઉત્તર આપ્યો કે—' જે મનુષ્ય આવુ મહા સાહસ કર તેના શરીરને મસ્તકથી તે પગ સુધી સુવર્ણ અને રત્નના અલકારોવડે શણગારવુ જોઇયે " તે સાભળી તુષ્ટમાન થયેલા રાજાએ કહ્યુ કે—' તમે બરાબર જાણ્યુ ' પછી આ વૃદ્ધ મત્રીઓ સત્ય વાતને જોનારા છે એમ ધારી રાજાએ તેઓનેજ પ્રમાણરૂપ કર્યા " વૃદ્ધો અહિતના હેતુમા પ્રવર્તતા નથી તેથી જે વૃદ્ધોને અનુસરનારા હોય છે એટલે કે તેમના મત પ્રમાણે ચાલનાર હોય છે તે વૃદ્ધાનુગ કહેવાય છે તે પણ તેજ રીતે પાપમા પ્રવર્તતો નથી શાથી પ્રવર્તતા નથી ?

તે કહે છે—જેથી કરીને પ્રાણીઓને સંગાતથી ઉત્પન્ન થનારા ગુણો હોય છે તે માટેજ કહ્યું છે કે—" ઉત્તમ પુરૂષનો સંગ શીળ રહિત માણસને પણ શીળવાળા કરે છે જેમકે મેરૂ પર્વતને લાગેલું તૃણ પણ સુવર્ણપણાને પામે છે "

હવે અઢારમા વિનય ગુણને આશ્રી કહે છે—

विणओ सव्वगुणाण, मूलं सन्नाणदंसणाईण ।
मोक्खस्स य ते मूलं, तेण विणीओ इह पसत्थो ॥ २४ ॥

મૂલાર્થ—વિનય એ સત્ય જ્ઞાન અને દર્શન વગેરે સર્વ ગુણોનું મૂળ છે, અને તે ગુણો મોક્ષનું મૂળ છે, તેથી વિનયવાળો માણસ અહીં ધર્મના અધિકારમાં પ્રશસ્ત કહ્યો છે

ટીકાર્થ—विनीयते—દૂર કરાય અથવા લીન કરાય આઠ પ્રકારનું કર્મ જેનાવડે તે વિનય કહેવાય છે એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ છે કહ્યું છે કે—" જેથી કરીને ચાતુરંગ મોક્ષને માટે આઠ પ્રકારના કર્મને દૂર કરે છે, તેથી કરીને સંસારનો નાશ કરનાર વિદ્વાનો તેને વિનય કહે છે " તે વિનય સર્વ ગુણોનું મૂળ કારણ છે તે વિષે સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—" વિનય શાસનનું મૂળ છે, અને વિનયવાળોજ સંયમી થાય છે જે માણસ વિનયથી રહિત હોય તેને ધર્મ ક્યાથી હોય ? અને તપ પણ ક્યાથી હોય ? " ક્યા ગુણોનું મૂળ છે ? સત્ જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરેનું તે વિષે કહ્યું છે કે—" વિનયથી જ્ઞાન, જ્ઞાનથી દર્શન, દર્શનથી ચારિત્ર અને ચારિત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે મોક્ષમાં નિરાબાધ સુખ છે " તેથી કરીને શું ? તે કહે છે—'પુન' —'ફરીથી' શબ્દના અર્થવાળા च શબ્દનો અહીં સંબંધ છે, તેથી વળી તે ગુણો મોક્ષનું મૂળ છે કેમકે ' સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચા

ત્રિ એ મોક્ષનો માર્ગ છે ' એમ તત્વાર્થમા કહ્યુ છે તેથી કરીને વિનયવાળો માણસ અહીં ધર્મના અધિકારમા પ્રશસ્ત છે—વખાણેલો છે જે સ્વભાવથીજ વિનયવાન્ છે, તે માણસ પુષ્પસાલના પુત્ર ફળસાલની જેમ તે ગુણથીજ ધર્મને પામે છે, તથા તેની આરાધના પણ કરે છે

પુષ્પસાલના પુત્ર ફળસાલની કથા—

મગધ દેશના અલ કારરૂપ અને ધન ધાન્યની સમૃદ્ધિવાળુ શાલિ ગ્રામ નામનુ ગામ છે ત્યા પુષ્પસાલ નામનો ગાથાપતિ હતો. તેને ફળસાલ નામે પુત્ર હતો તે પ્રકૃતિએ કરીને ભદ્રિક, વિનયવાળો અને પરલોકથી ભીરૂ હતો. તેણે એકદા ધર્મશાસ્ત્રને ભણાવનાર પાસે સાભ ળ્યુ કે—" જે માણસ મોટાનો વિનય કરે, તે પરભવમા મોટાથી પણ મોટો થાય છે " તે સાભળીને તેણે વિચાર્યુ કે—' મારા પિતા ઉત્તમ મોટા છે ' એમ જાણી તે સર્વ પ્રકારે આદર પૂર્વક તેનો વિનય કરવા લાગ્યો. એકદા તેણે પોતાના પિતાને તે ગામના સ્વામીનો વિનય કરતો જોયો તે જોઇ મારા પિતા કરતા પણ આ ઉત્તમ-મોટો છે ' એમ જાણી પિતાની આજ્ઞા લઈ ગામના સ્વામીનો પણ વિનય કરવા લાગ્યો કોઇ વખત તે તેની સાથે રાજગૃહ નગરમા ગયો ત્યા તે ગ્રામા ધિપ તેના મહત્તરને (પ્રધાનને) પ્રણામાદિક કરતો હતો, તે જોઇ ' આનાથી પણ આ ઉત્તમ છે, ' એમ જાણી તેણે મહત્તરનો પણ વિનય કર્યો તેને પણ શ્રેણિક રાજાનો વિનય કરવામા તત્પર જોઇ તે શ્રેણિકનો પણ વિનય કરવા લાગ્યો. એકદા તે નગરના ઉદ્યાનમા શ્રીમહાવીર સ્વામી સમવસર્યા તેમને વ દના કરવા માટે સૈન્ય અને વાહન સહિત શ્રેણિકરાજા ગયો. તે વખતે તે ફળસાલ ભગવાનને સમ વસરણની લક્ષ્મીથી શોભતા જોઇ વિસ્મય પામ્યો. તેણે વિચાર્યુ કે—" આ ખરેખર સર્વોત્તમ છે કેમકે આને સર્વે દેવે દ્રો, અસુરે દ્રો

અને નરેન્દ્રો વાંદે છે તો હવે બીજાએ કરીને મારે સર્યું આનો જ હું વિનય કરૂ ” ત્યારપછી અવસર મળ્યો ત્યારે તેણે હાથમા રાખેલી ઢાલ તરવાર સહિતજ પ્રભુના ચરણમા પડી વિનતિ કરી કે—“ હે ભગવાન ! આપ મને અનુજ્ઞા આપો. હુ આપના પગમાં પડયો છુ ” ભગવાન બોલ્યા—“ હે ભદ્ર ! હાથમાં ઢાલ તરવાર રાખીને મારા પગમા પડવુ યોગ્ય નથી, પરંતુ રજોહરણ અને મુખવસ્ત્રિકા હાથમા રાખી મારા પગમાં પડાય છે, જેમ આ બધાઓ લાગે છે તેમ પગે લાગવું જોઇયે ” ત્યારે તે બોલ્યો કે—“ આપ જેવી આજ્ઞા આપો, તે પ્રમાણે હુ લાગુ ” તે સાંભળી ‘ આ યોગ્ય છે ’ એમ જાણી ભગવાને તેને દીક્ષા આપી અને તે સદ્ગતિને પામ્યો આ પ્રમાણે વિનયવાળો માણસ ધર્મને યોગ્ય છે

—※—

હવે ઓગણીશમા કૃતજ્ઞતા ગુણનો અવસર છે. તેમા જે બીજાના કરેલા ઉપકારને વિસ્મરણ રહિતપણે જાણે તે કૃતજ્ઞ કહેવાય છે, તેથી તે કૃતજ્ઞને ફળદ્વારાએ બતાવે છે—

बहु मन्नइ धम्मगुरु, परमुवयारि त्ति तत्तबुद्धीए ।
तत्तो गुणाण वुड्ढी, गुणारिहो तेणिह कयन्नू ॥ २६ ॥

મૂળાર્થ—કૃતજ્ઞ માણસ ધર્મગુરૂને ‘ આ મારા પરમ ઉપકારી છે ’ એવી તત્ત્વબુદ્ધિથી બહુ માને છે તેથી કરીને તેના ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે આ કારણથી કૃતજ્ઞ માણસ અહીં ગુણને (ધર્મને) યોગ્ય કહ્યો છે

ટીકાર્થ—ધર્મગુરૂને ધર્મદાતા આચાર્યાદિકને ‘ આ મારા પરમ ઉપકારી છે, અતિ ઘોર સંસારરૂપી કૂવામા પડતા મને કારણ વિના જ

વત્સલતાવાળા આ ગુરૂએ ખેચી કાઢયો છે ' એવા પ્રકારની તત્વ-બુદ્ધિવડે-પરમાર્થ સારવાળી મતિ વડે બહુ માને છે-ગૌરવતા સહિત જુએ છે તે આ પ્રમાણે આગમના વાકયની ભાવના કરે છે —" હે આયુષ્યમાન શ્રમણ ! આ જગતમા ત્રણ પુરૂષો [1]દુષ્પ્રતિકાર છે તે આ પ્રમાણે—માતા પિતા, સ્વામી અને ધર્માચાર્ય " વગેરે. તત્ત કૃતજ્ઞતાપણાથી ઉત્પન્ન થયેલા ગુરૂના બહુમાનથી ક્ષાતિ વગેરે અથવા જ્ઞાન વિગેરે ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે અહીં ' भवत्ति-થાય છે ' એ ક્રિયાપદ અધ્યાહાર છે તે ગુરૂના ઉપકારની ભાવના ભાવે છે તેથી તેની નિર્ભર્ત્સના (તર્જના) કરી હોય તો પણ તે કોપ કરતો નથી, મનમા માન લાવતો નથી વિનયની હાનિ કરતો નથી, તેમજ છેતર વાનો વિચાર પણ કરતો નથી. તેથી કરીને જ પ્રસન્ન થયેલા ગુરૂ પાસેથી તે જ્ઞાનાદિક ગુણોને પામે છે, અને અનુક્રમે ગુરૂના સ્થાનને પણ પામે છે આ કારણથી આ ધર્મના અધિકારીના વિચારમા કૃતજ્ઞ માણસને ગુણાર્હ-ધર્મની પ્રાપ્તિમા યોગ્ય કહ્યો છે અહી ભીમનુ દષ્ટાત છે

ભીમની કથા—

તગરા નામની નગરીમા રતિસાર નામે રાજા હતો. તે શ્રાવક ધર્મી હતો તેને ભીમ નામે પુત્ર હતો તે સમગ્ર કળાના સમૂહને ભણી રહ્યા પછી વિવિધ પ્રકારની ક્રીડાવડે ક્રીડા કરતો હતો તેને એકદા રાજાએ કહ્યુ કે—" હે પુત્ર ! હજુ તુ અર્ધી કળા શીખ્યો છે, માટે કેમ ક્રીડા કરવાનુ ઇચ્છે છે ? ' તે બોલ્યો—' હે પિતા ! શી રીતે હુ અર્ધું શીખ્યો છુ ? ' ત્યારે રાજાએ કહ્યુ—" જ્યા સુધી સર્વ કળાઓમા મુખ્ય એવી ધર્મકળા જાણી ન હોય ત્યાસુધી બોતેર કળામા પડિત થયેલા પુરૂષો પણ અપડિત જ છે " તે સાભળી ભીમે

1 પ્રત્યુપકાર ન કરી શકાય તેવા.

ચિ તવ્યુ —" પિતા મને અધુ શીખેલો કહે છે તે સત્ય છે, કેમકે મે પૂર્વે ધર્મકથાનુ નામ પણુ સાભળ્યુ નથી માટે હુ પિતાનેજ પૂછુ " એમ વિચારી તેણુે પૂછયુ કે-" હે પિતા ! તે કળા કયા મળે ? " તેણુે કહ્યુ -' સાધુ પાસે ' ' તો મને ત્યા લઇ જાઓ " એમ તેણુે કહ્યુ ત્યારે રાજા તેને સાધુ પાસે લઇ ગયો સાધુએ ધર્મ સ ભળાવ્યો. કુમારને તેના પર રૂચિ થઇ ત્યારપછી તે ચૈત્યવ દન વિગેરે શીખ્યો અણુવ્રતો ગ્રહણુ કર્યા, અને તે ઉત્તમ શ્રાવક થયો. જિનધર્મની પ્રાપ્તિ થવાથી તે ચક્રવર્તીના રાજ્યની પ્રાપ્તિ કરતા પણુ અધિક ખુશી થયો તે વિચારવા લાગ્યો કે-" અહો ! પિતાની પુત્ર ઉપર કેવી વત્સલતા (પ્રીતિ) છે ? કે જેણુે ભય કર સ સારરૂપી સમુદ્રથી મારા ઉદ્ધાર કર્યો? અને બળતા ઘરમા સુતેલાને તેણુે જગાડ્યો છે સર્વથા પ્રકારે તે મારા પરમ ઉપકારી છે, તેથી તેને અપ્રિય લાગે તેવુ લેશ માત્ર પણુ હુ કરીશ નહીં, અને તેને જેમ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તેજ રીતે હુ યત્ન કરીશ " આ પ્રમાણુે અભિગ્રહ ધારણુ કરીને તે શ્રાવક ધર્મ પાળવા લાગ્યો. એકદા રાજા રાજવાટિકાએ નીકળ્યો, તે વખતે તેણુે એક પ્રાસાદની ઉપર ક્રીડા કરતી કોઇ શ્રેષ્ઠીની કન્યા જોઇ તેણીના અત્ય ત મનોહર રૂપથી ર જિત થયેલા તેણુે મ ત્રીદ્વારા શેઠ પાસે તે કન્યાની માગણી કરી, પરંતુ શ્રેષ્ઠીએ આપી નહીં, અને કહ્યુ કે-" કદાચ મારી પુત્રીને પુત્ર થાય તો પણુ તે કાઇ રાજ્ય પામી શકે નહીં. કારણુ કે રાજાનો ભીમ કુમાર રાજ્યને લાયક છે " પછી તે કન્યાને નહીં પામવાથી રાજા અત્ય ત અરતિ પામવા લાગ્યો. આ વાત ભીમના સાભળવામા આવી, ત્યારે તેણુે વિચાર્યુ કે-" મારી હાજરીને લીધે પિતાની ઇચ્છાનો ભ ગ થયો " એમ વિચારી તરતજ તે શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયો અને તેને કહ્યું કે-" તમારી દીકરી રાજાને આપો મે રાજ્ય લેવાનો નિયમ કર્યો " શ્રેષ્ઠીએ કહ્યુ-" કદાચ તમે રાજ્ય ન કરો તો

પણ તમારે પુત્રો થાય, અને તે મારી દીકરીના પુત્રનો પરાભવ કરી રાજ્ય લઇ લે" ત્યારે કુમારે કહ્યું—"જો એમ હોય તો હુ પરણીશ જ નહીં તમે વિશ્વાસ રાખીને રાજાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરો" આ પ્રમાણે કુમારના કહેવાથી શ્રેષ્ઠી તુષ્ટમાન થયો, અને તેણે પોતાની પુત્રી રાજા સાથે પરણાવી પછી તેજ પટ્ટરાણી થઇ, અનુક્રમે તેણીએ સર્વ શુભ લક્ષણવાળો પુત્ર પ્રસવ્યો તે કાળે કરીને વૃદ્ધિ પામ્યો, અને રાજા થયો ભીમકુમાર પણ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી શ્રાવક ધર્મનુ પાલન કરતો હતો એકદા ઇંદ્રે તેના દૃઢ મતની પ્રશસા કરી, તે સાભળી કોઇ એક દેવે તેની પર શ્રદ્ધા કરી નહીં, તેથી તેણે એક ગણીકાનુ રૂપ કરી તથા તેણીની માતાનુ (અક્કાનુ) રૂપ કરી કુમાર પાસે જઇ કહ્યુ કે—"હે કુમાર! તુ ઉત્તમ કુળમા જન્મેલો છે, ધાર્મિક છે, દયાળુ છે અને કોઇની પ્રાર્થનાનો ભગ કરતો નથી તો આ બિચારી મારી પુત્રીનુ શરીર તારૂ રૂપ જોવાથી ઉત્પન્ન થયેલા કામદેવ રૂપી અગ્નિની જ્વાળાથી બળે છે, તેથી તે મરણ પામશે પરતુ તારી સ્નેહવાળી દૃષ્ટિથી જ જીવે તેમ છે, તો તેણીને જીવાડીને મોગ પુણ્યનો સચય તુ કર" કુમારે કહ્યું—"હે ભદ્રે! વિષ ખાવાથી કદી જીવાતુ નથી સનિપાતના વ્યાધિવાળાને કદાપી દુધ પથ્ય હોતુ નથી તેથી તેણીને ધર્મરૂપી ઔષધ આપ. હુ વ્રતના ભગનો અગીકાર નહી કરૂ દયા તો એ જ કહેવાય કે જેનાથી બીજો કોઇ પણ પાપમા ન પડે" આવા કોમળ વચનોવડે તેણે કુટ્ટણીનો પ્રતિષેધ કર્યો તે જોઇ 'આ તો કપે તેવો નથી' એમ જાણી દેવે ભીમની પ્રસશા કરી પછી ભીમ અનુક્રમે પરલોકનો આરાધક થયો આવો કૃતજ્ઞ પુરૂષ સૂત્રમા કહેલા ગુણનુ સ્થાન થાય છે

—※○○○※—

હવે વીશમા ગુણવાળો પરહિતાર્થકારી-પરનુ હિત કરનાર છે, તેનો અર્થ નામથીજ જાણી શકાય તેવો છે, તેથી તેને ધર્મપ્રાપ્તિનુ ફળ કહે છે

परहिअनिरओ धन्नो सम्म विन्नायधम्मसब्भावो ।
अन्नेऽवि ठवइ मग्गे, निरीहचित्तो महासत्तो ॥ २७ ॥

મૂલાર્થ—પરહિતમા તત્પર રહેનાર પુરૂષ ધન્ય છે, કારણ કે તે સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મનું તત્વ જાણે છે, તેનુ ચિત્ત નિસ્પૃહ હોવાથી તથા તે મહાસત્વવાળો હોવાથી બીજાઓને પણ માર્ગમા સ્થાપન કરે છે

ટીકાર્થ—જે પ્રકૃતિએ કરીને જ બીજાઓનુ હિત કરવામા નિરતર તત્પર હોય છે, તે પુરૂષ ધર્મરૂપી ધનને લાયક હોવાથી ધ ય છે, કારણકે તેણે સમ્યક્ વિજ્ઞાતધર્મસદ્ભાવ-યથાર્થ ધર્મતત્વ જાણેલું હોય છે અર્થાત્ તે ગીતાર્થ થયેલો હોય છે, એમ કહેવાથી એવુ જણાવ્યુ કે-જે ગીતાર્થ ન હોય તે પરનુ હિત કરવા ઇચ્છતો હોય તો પણ તે કરી શકતો નથી તે વિષે આગમમા પણ કહ્યું છે કે—"જે માણસ સમ્યક પ્રકારે આગમનુ તત્વ જાણતો ન હોય તે બીજાને અસદુપદેશ આપીને કષ્ટમા નાખે છે આથી વધારે કષ્ટકારક—શોક કરવા લાયક શુ છે ?" બીજા પણ મ દ બુદ્ધિવાળાને માર્ગમા-શુદ્ધ ધર્મમા સ્થાપન કરે છે-સ્થિર કરે છે કેવો છતો ? તે કહે છે-નિરીહચિત્ત-સ્પૃહા રહિત મનવાળો, જે સ્પૃહાવાળો હોય તે કદાચ શુદ્ધ માર્ગનો ઉપદેશ કરે, તો પણ તે વખાણવા લાયક નથી. કહ્યુ છે કે—"જગતમા સર્વોત્તમ તેજ તપ અને શ્રુત એ બે જ છે, તે જ તપ અને શ્રુત જો યાચકપણાને લીધે સાર રહિત થાય તો તે તૃણ સમાન (તુચ્છ) છે," તેવો પુરૂષ નિસ્પૃહ કેમ હોય? તે ઉપર કહે છે—મહાસત્વવાળો છે માટે કારણકે સત્વવાનાને જ

આટલા ગુણો હોય છે — ' પરોપકાર કરવામા જ પ્રીતિ, નિસ્પૃહતા, વિનયીપણુ, સત્ય બોલવાપણુ, ચિત્તની અતુચ્છતા, નિર તર વિદ્યાનો વિનોદ તથા અદીનપણ આટલા ગુણો સત્વવાળામા રહેલા છે' '

—⊰(◎◎)⊱—

અહીં વિજયનુ દષ્ટાંત છે —

વિજયવર્ધન નામના નગરમા વિશાળ નામે શ્રેષ્ઠી હતો તેને વિજય નામે પુત્ર હતો તેણે એકદા ઉપાધ્યાય પાસે સાભળ્યુ કે— " મનુષ્યે ક્ષમા ગુણમા અને પરોપકાર કરવામા તત્પર થવુ જોઇયે. કારણકે આ બે ગુણથી જ આ લોક અને પરલોકમા કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય છે " આ ઉપદેશનુ વચન વિજયે તત્વબુદ્ધિથી ગ્રહણ કર્યુ એકદા તે વિજય નવી પરણેલી પોતાની ભાર્યાને તેડવા માટે સાસરાને ગામ ગયો ત્યાથી ભાર્યાને લઇને તે પોતાના ગામ તરફ પાછો વળ્યો માર્ગમા ભાર્યાએ વિચાર્યુ કે–" હા ! મને નિર્દયને ધિક્કાર છે, કે જેથી હુ માતા પિતાને છોડીને બીજાને ઘેર જાઉં છુ હવે અહીં મારે શો ઉપાય કરવો ? કે જેથી આનાથી હુ છુટુ ? ' તેટલામા માર્ગે જતા થોડે દૂર એક જીર્ણ કુવો જોઇ તેણીએ ભર્તારને કહ્યુ કે–" મને તરસ ઘણી લાગી છે જો મને પાણી નહી આપો તો હુ હમણા જ મરી જઇશ " તે સાભળી વિજય બોલ્યો–" ચાલ આ કુવામાથી તને પાણી પાઉં ' એમ કહી તે કુવા તરફ ચાલ્યો તેની ભાર્યા પણ તેની પાછળ ગઇ તે વિશ્વાસ પૂર્વક–નિ શ કપણે કુવામા જોતો હતો તેટલામા તેને ધક્કો મારી નાખીને પોતાને ગામ ગઇ, અને ' શુભ શુકન નહીં થવાથી મને લઇ ન ગયા ' એમ તેણીએ માતાપિતાને કહ્યુ અહીં વિજય પણ પડતા પડતા કુવાના તટમા ઉગેલા વૃક્ષના થડને શીઘ્ર વળગી ગયો, અને તેને આધારે જ કુવામાથી બહાર નીકળ્યો. ' તે બિચારીએ મને કુવામા કેમ ધક્કો માર્યો હશે ? ' એમ વિચારતા વિજયને તર્ક થયો કે–" ઠીક પોતાના ઘરમા રહેવાની ઉત્કઠાને લીધે

તણીએ આમ કર્યું જણાય છે વળી ઉપાધ્યાયે મને કહ્યું છે કે-ક્ષમા જ રાખવી. તો તેણીના ઉપર મારે કોપ કરવો યોગ્ય નથી " આ પ્રમાણે આત્માને સ્થિર કરી તે પોતાને ઘેર ગયો તેની માતાએ તેને 'વહુ કેમ ન આવી ?' એમ પૂછ્યુ ત્યારે તે બોલ્યો કે-" તે તો આવતી જ હતી, પરંતુ માર્ગમા અપશકુન થવાથી મે તેને પાછી મોકલી " ત્યારપછી ઘણીવાર વિજયને તેડવા જવાનુ કહ્યુ, તો પણ તે જતો નથી, અને તે વિચારતો હતો કે-" તે બીચારીને શા માટે દુઃખ ઉત્પન્ન કરવુ જોઇયે ?" એકદા તેના મિત્રોએ તેની ઘણી મશ્કરી કરી, ત્યારે તે સસરાને ઘેર ગયો ત્યા ગૌરવ સહિત કેટનાક દિવસ રહ્યો. પછી તેણીને સાથે લઇને પોતાને ઘેર આવ્યો. કેટલેક કાળે તે બન્નેને પરસ્પર સ્નેહ થયો, અનુક્રમે માતા પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે તે દંપતી જ ઘરના સ્વામી થયા.

એકદા વિજયે વિચાર્યું કે-"અહો ! ઉપાધ્યાયે મને યથાર્થ ઉપદેશ કર્યો હતો. ક્ષમાનો શો ગુણ થાય છે ? તે સાક્ષાત જોયો. હવે હુ પરોપકાર કરવામાં રક્ત થાઉં, " એમ વિચારી તે દીન હીન વગેરેને દાન આપવા લાગ્યો. કોઇને વિવાદ કરતા તે જોતો, ત્યારે તે તેમને મધુર વચનોવડે શાંત પાડતો અને કહેતો કે-સ્વજનનો છતો અપરાધ આપણે જોયો હોય તો પણ મનમા જ રાખવો. વારંવાર કે બોલવા કરતા ન બોલવુ સારૂ છે, બીજાને પૂછવુ તે કરતા ન પૂછવુ જ સારૂ છે, અને સાભળ્યા કરતા ન સાભળ્યુ સારૂ છે આ પ્રમાણે વર્તવાથી સ્વજનપણ સુખકારક થાય છે " એકદા મોટા પુત્રે વિજયને પૂછ્યુ કે-" હે પિતા ! તમે આ પ્રમાણે સર્વ લોકોને કેમ ઉપદેશ આપો છો ? ' વિજયે કહ્યુ-" હે પુત્ર ! મને એ અનુભવ સિદ્ધ છે તેથી લોકોને એવો ઉપદેશ આપુ છુ, " ફરીથી પુત્રે પૂછ્યુ-" શી રીતે તમને અનુભવ સિદ્ધ થયુ ? તે કહો મને તે જાણવામા કૌતુક છે " વિજયે કહ્યુ-" તારે એવો પ્રશ્ન કરવો નહીં, કારણ કે મે ઉપદેશમા જ કહ્યુ છે કે-પૂછ્યા કરતા ન પૂછવુ સારૂ છે, અને સાભળ્યા કરતા ન સાભળ્યુ

સારૂ છે માટે તારે પૂછવું પણ નહીં, અને સાભળવું પણ નહીં. તે વિષે આગ્રહ કરવાથી સર્યું" તે સાભળી પુત્રને અત્યત કૌતુક થયું, તેથી તે વારવાર આગ્રહથી પૂછવા લાગ્યો. તેનો અત્યત નિશ્ચય જોઇ પિતાએ કહ્યું-" મને પહેલા તારી માતાએ જીર્ણ કુવામા નાખી દીધો હતો. તે વાત મે એટલી બધી ગુપ્ત રાખી કે તારી માતાને પણ મે કોઇ વખત કહી નથી, તેનુ પરિણામ સુદર આવ્યું તારે પણ આ વાત કોઇને કહેવી નહીં" પછી એકદા પુત્રે હસતા હસતા પોતાની માને પૂછયું કે-"હે મા ! તે મારા પિતાને જીર્ણ કુવામા નાખી દીધા હતા તે વાત શુ સાચી છે ?" માએ પૂછયું-'હે પુત્ર! તને શી ખબર ?' તેણે કહ્યુ—" મારા પિતાએ જ મને કહ્યુ છે" તે સાભળી 'ભર્તારને મે ધક્કો માર્યો હતો, તેની તેને માહિતિ છે' એમ જાણી તે અત્યત લજ્જિત થઈ, અને તરતજ હૃદય ફાટી જવાથી તે મરણ પામી, તેનો હાહારવ સાભળી વિજય શેઠ પણ ત્યા આવ્યો, અને વૃત્તાત જાણી અત્યત ખેદ પામ્યો, તથા 'આ દોષ મારોજ છે' એમ ઘણા કાળ સુધી ઝુરવા લાગ્યો. પછી તે પાપની શુદ્ધિ કરવા ઇચ્છતા તેણે કોઇ ઠેકાણે સાધુઓને જોયા તેની પાસે તેણે શુદ્ધિ—આલોયણ માગી. તેઓએ કહ્યુ—"દીક્ષા ગ્રહણ કર" તે બોલ્યો "પરિગ્રહ રહિત થાઉં તો નિર્ધનપણાને લીધે પરોપકાર શી રીતે કરી શકુ ? અને પરોપકાર સિવાય બીજુ કલ્યાણનુ સાધન શુ છે!" સાધુઓએ કહ્યુ—'હે ભદ્ર! ધર્મોપદેશ અને અભયદાન સિવાય બીજું કાઇ પણ પરહિત છે જ નહીં કહ્યુ છે કે—'પ્રાણીઓના દુ ખનો નાશ કરનારી ધર્મદેશના જેટલો ઉપકાર કરે છે, તેટલો ઉપકાર જગતમા બીજા કોઇથી થતો નથી' તથા—'રાજા પણ પોતાના જીવિતને માટે થઇને પોતાની આખી પૃથ્વી આપી દે છે, માટે દુનિયામા પ્રાણીની રક્ષા સમાન બીજુ કોઇ ઉત્તમ દાન નથી વળી—'કોઇ માણસ મહિને મહિને હજાર હજાર ગાયોનુ દાન કરે, તેના કરતા કાઇ પણ દાન નહીં કરનારનો સયમ અત્યત કલ્યાણકારક છે" આ પ્રમાણે

સાભળી પ્રતિબોધ પામી વિજયે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી અને તે પોતાના અને પરના ઉપકારનો સાધક થયો. આ પ્રમાણે પરહિતને કરનારો ધર્માધિકારી છે

—⊰(◎)⊱—

હવે એકવીશમો લબ્ધલક્ષ્ય નામનો ગુણ છે, તે કળદ્વારા બતાવે છે—

लवखेइ लद्धलक्खो सुहेण सयल पि धम्मकरणिज्ज ।
दक्खो सुसासणिज्जो, तुरिय च सुसिक्खिओ होइ ॥२८॥

મૂલાર્થ—લબ્ધલક્ષ્ય પુરૂષ સમગ્ર ધર્મકાર્યને સુખે કરીને જાણી શકે છે તેથી કરીને જ તે ધર્મકાર્યને શીઘ્ર કરનારો, સહેલાઇથી શીખવવા લાયક થાય છે, અને શીઘ્રપણે જ શિક્ષાનો પારગામી થાય છે

ટીકાર્થ—જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અલ્પ હોવાથી જેણે લક્ષ્ય–શીખવા લાયક અનુષ્ઠાન लब्धमिव लब्ध-પ્રાપ્ત કર્યાની જેમ પ્રાપ્ત કર્યું હોય તે લબ્ધલક્ષ્ય કહેવાય છે, તેવો પુરૂષ सुखेन-કલેશ વિનાજ એટલે પોતાને તથા શિખવનારને કષ્ટ ઉત્પન્ન કર્યા વિના ज सकल સમગ્ર ધર્મકરણીય-વ દન, પ્રત્યુપેક્ષણ વિગેરે ધર્મ કાર્યને जानाति-જાણી શકે છે ભાવાર્થ એ છે કે-જાણે કે પૂર્વભવમા અભ્યાસ કર્યો હોય તેમ તે જલદીથી જાણી જાય છે કહ્યુ છે કે- " જીવોએ દરેક જન્મમા જે કાઇ શુભ કે અશુભ કર્મનો અભ્યાસ કર્યો હોય, તે જ (કર્મનો) તે જ અભ્યાસના યોગથી તે સુખે કરીને અભ્યાસ કરી શકે છે ' તેથી કરીને જ दक्ष -શીઘ્રપણે કાર્યને કરનારો, सुशासनीय -સુખે શીખવવા લાયક, અને त्वरित–થોડા કાળમાજ सुशिक्षित-શિક્ષાનો પારગામી થાય છે અહીં મૂળમા જે च શબ્દ છે તેનો સુશિક્ષિતની પછી સ બ ધ કરવાનો છે

—⊰(◎)⊱—

તે ઉપર આર્યરક્ષિતની કથા—

દશપુર નામના નગરમા સોમદેવ નામનો બ્રાહ્મણ હતો. તેને રૂદ્રસોમા નામની પત્નીથી ઉત્પન્ન થયેલો આર્યરક્ષિત નામે પુત્ર હતો તે પાટલીપુત્ર વિગેરે નગરમા જઈ કોઇની પાસે અભ્યાસ કરી ચૌદ વિદ્યાનો પારગામી થયો પછી તે પોતાના નગરમા આવ્યો તે વખતે રાજા અને નગરના લોકોએ તેની સન્મુખ જઇ ઉત્સવપૂર્વક પુર પ્રવેશ કરાવ્યો એ રીતે તે પોતાને ઘેર આવ્યો ત્યા ઘરની બહારની શાળામા બેઠો તેની સ્વજનોએ એકઠા થઇ શ્લાઘા કરી પરતુ એક તેની માતાજ તેની પાસે આવી નહીં, તેથી માતાને મળવાની ઉત્કંઠા થવાથી તે માતાને નમસ્કાર કરવા ઘરમા ગયો. માતાના ચરણને નમસ્કાર કર્યો ત્યારે માતાએ મધ્યસ્થવૃત્તિએ કરી તેને આશીર્વાદ આપી બોલાવ્યો, પરતુ અત્યત હર્ષ દેખાડયો નહીં તેનો અભિપ્રાય જાણી તેણે પૂછયુ કે-“ હે માતા ! મારા આવવાથી સ્વજન અને અન્યજન સર્વે અત્યત હર્ષ પામ્યા છે, પરતુ તમે હર્ષ પામ્યા નથી તેનુ કારણ શુ ? ' તે બોલી-' પુત્ર ' મને હર્ષ શી રીતે થાય ? દુર્ગતિમા લઇ જવાના કારણભૂત કુશાસ્રોનો અભ્યાસ કરીને તુ આવેલો છે માટે જો તુ દૃષ્ટિવાદ ભણીને મને આનદ પમાડે, તો પછી બીજા જનોને આનદ પમાડવાથી શુ છે ? ” તે સાભળી ' માતાને જે રૂચે તે જ ભણવુ યોગ્ય છે ' એમ વિચારી તેણે માને પૂછયુ કે- ' હે માતા ! તે દૃષ્ટિવાદ કયા મળે ? તેણીએ કહ્યુ-“ હે પુત્ર ' તારા જ શેરડીના વાડમા તોસલિપુત્ર નામના આચાર્ય છે, તેની પાસે મળે છે ' તે સાંભળીને તે બોલ્યો કે-“ હે માતા ! જો એમ છે તો તમે પ્રસન્ન થાઓ. પ્રાત કાળે જ તમારા મનોરથોને હુ પૂર્ણ કરીશ ' એમ કહીને દૃષ્ટિવાદ શબ્દના અર્થનુ સ્મરણ કરતો તે રાત્રીને અ તે પ્રાતકાળ થતા જ માતાની રજા લઇ સૂરિ પાસે જવા નીકળ્યો નીકળતાં જ માર્ગમા પ્રથમ તેને તેનો મિત્ર મળ્યો. તે આગલે દિવસે મળ્યો

નહોતો તેણે તેને શેરડીના કેટલાક સાઠા આપી નમસ્કાર કર્યાં ' આ ઉત્તમ શુકન થયા ' એમ જાણી આનદ પામી તેણે શેરડીના સાઠા ગણ્યા. તો નવ સાઠા આખા અને એક અર્ધો જોઈ તેણે વિચાર્યું કે-"તે દષ્ટિવાદમા કેટલા અધિકારો હશે ? તે તો હુ જાણતો નથી, પરતુ હુ તેમાથી નવ અધિકાર પૂર્ણ ભણીશ, અને દશમો અર્ધો ભણીશ " એમ વિચારી માતાને ધીરજ આપવા માટે તેણે મિત્રને કહ્યુ કે-" આ સાઠા મારી માતાને તુ આપજે, અને કહેજે કે-જે કાર્યને માટે તમારો પુત્ર ગયો છે, તેમા હુ જ તેને પ્રથમ સામો મળ્યો છુ ' પછી મિત્રે જઇને તેને તે જ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે માતાએ પણ તે સાઠા ગણીને તે જ પ્રમાણે તેનુ ફળ વિચાર્યું પછી આર્યરક્ષિત પણ સાધુના ઉપાશ્રય પાસે ગયો. તેને વિચાર થયો કે-"સાધુના વદનાદિક વ્યવહારને હુ જાણતો નથી, તેથી ગામડીયાની જેમ હુ તેમની પાસે શી રીતે જઉ ? " આ પ્રમાણે તે વિચાર કરતો હતો તેટલામા તેણે ઉપાશ્રયમા પ્રવેશ કરતા એક શ્રાવકને જોયો. તેથી તેની પાછળ પાછળ તે પણ ગયો ત્યા નિસીહિ, ઇર્યાપથિકીનુ પ્રતિક્રમણ, વદન, પ્રત્યાખ્યાન અને સાધુવદન વિગેરે સર્વ ક્રિયા તેની સાથે જ કરીને તે ગુરૂની પાસે બેઠો તે શ્રાવક મોટો હતો, તેને તેણે નમસ્કાર કર્યાં નહી, તેથી ગુરૂએ તેને ' કોઇ આ નવો શ્રાવક છે ' એમ જાણી તેને પૂછ્યુ કે-" હે દેવાનુપ્રિય ! તને ધર્મની પ્રાપ્તિ ક્યાથી થઇ ? ' આર્યરક્ષિત બોલ્યો-' આ વૃદ્ધ શ્રાવક પાસેથી ' ' ક્યારે ? ' ' હમણાજ ' તેટલામા બીજા સાધુઓએ ગુરૂને કહ્યુ કે-" આ શ્રાવિકાનો પુત્ર આર્યરક્ષિત છે કાલે રાજાએ જેનો પ્રવેશોત્સવ કર્યો હતો તેજ આ છે " તે સાભળી ' અહો ! આનુ લક્ષણપણુ કેવુ છે ? ' એ પ્રમાણે વિચારી આશ્ચર્ય પામેલા સૂરિએ સ્નિગ્ધ અને મધુર દૃષ્ટિથી તેની સામુ જોઈ કહ્યુ કે-" હે સૌમ્ય ! તમે સર્વ જનને વહાલા છો તેથી તમારૂ અમે શુ અતિથિપણુ કરીએ ? " તે સાભળી બે હાથ જોડી તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે- ' હે ભગવાન ! મને દૃષ્ટિવાદ આપી મારા પર કૃપા કરો." સૂરિ બોલ્યા-" બહુ સારૂ બહુ સારૂ, તારો મનોરથ

ઉત્તમ છે તુ દૃષ્ટિવાદને અત્યંત યોગ્ય છે, પરંતુ તે દૃષ્ટિવાદ ગૃહસ્થી ઓને આપી શકાતો નથી સાધુઓ પણ અગ્યાર અંગ ભણ્યા પછી તે દૃષ્ટિવાદ ભણવાના અધિકારી થાય છે ” ત્યારે તે બોલ્યો કે ‘ જેમ ઠીક લાગે તેમ મને ભણાવો. અને દીક્ષા પણ આપો. ’ ગુરૂ બોલ્યા- ‘ જો એમ હોય તો રાજા તથા સ્વજનવર્ગની રજા લઇ આવો ’ તે બોલ્યો-“ મારે રાજા વિગેરેની રજાનુ કાઇ કામ નથી મારે માતાના મનોરથ પૂર્ણ કરવા એ જ મારે કરવાની ઇચ્છા છે ” એમ કહી તેણે માતાની સાથે થયેલી વાત ગુરૂને જણાવી, તે સાભળી ગુરૂએ વિચાર્યું કે-“ આની બુદ્ધિનો વૈભવ અતુલ છે માટે આ દૃષ્ટિવાદને અત્યંત યોગ્ય છે ” એમ વિચારી સૂરિએ તેને દીક્ષા આપી પછી તેના સ્વજ નાદિકના ભયથી સર્વે સાધુઓએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો બાકીની કથા આવશ્યક સૂત્રમાથી જાણવી અહીં તાત્પર્ય એ છે જે-માત્ર ધર્મક્રિયા જોઇને જ તે પ્રમાણે ગ્રહણ કરનાર લબ્ધલક્ષ્ય કહેવાય છે, અને તે આર્યરક્ષિતની જેમ ધર્મનો અધિકારી થાય છે એમ જણાવ્યુ

—※(◎)※—

હવે પ્રસ્તાવ કરેલા ગુણોનો ઉપસંહાર કરવા પૂર્વક પ્રકરણના અર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કહે છે

एए इगवीस गुणा, सुयाणुसारेण किंचि वक्खाया ।
अरिहंति धम्मरयणं घेत्तुं एएहिं संपन्ना ॥ २९ ॥

મૂળાર્થ—આ પ્રમાણે એકવીશ ગુણો શ્રુતને અનુસારે કાઇક વ્યાખ્યાન કર્યા છે તે એટલા માટે કે આ ગુણોએ કરીને જે યુક્ત હોય તેઓ જ ધર્મરત્નને ગ્રહણ કરવામા યોગ્ય છે

ટીકાર્થ—एते-પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાળા આ એકવીશ ગુણો श्रुतानुसारेण-બીજા પ્રકરણોના જ્ઞાનને અનુસરીને किञ्चित्-કાઇક

એટલે અસમર્થપણે (સંક્ષેપથી) તે ગુણોની બીજા પ્રકરણોમાં વિચિત્ર વ્યાખ્યા કરેલી હોવાથી તે સર્વ અહીં કહી શકાય નહીં તેથી કાંઇક વ્યાખ્યાતા-સ્વરૂપ થકી અને ફળ થકી બતાવ્યા છે. શા માટે ? તે કહે છે—કારણ કે યોગ્યતાના સારરૂપ ધર્મરત્નને ગ્રહણ કરવામાં યોગ્ય છે, પરંતુ હુતાશણીના રાજાની જેમ રાજાની ક્રીડાને ગ્રહણ કરવા લાયક નથી. કોણ ? તે કહે છે—આ હમણા કહેલા એકવીશ ગુણોએ કરીને જે સંપૂર્ણ હોય તે ૨૯

અહીં કોઇ શંકા કરે કે—શું આટલા ગુણોએ કરીને જે યુક્ત હોય તે જ એકાંતપણે ધર્મના અધિકારી છે ? કે તેમાં કોઇ અપવાદ પણ છે ? તે પ્રશ્નના જવાબમાં કહે છે—

पायद्धगुणविहीणा, एएसिं मज्झिमा वरा नेया ।
एत्तो परेण हीणा, दरिद्दपाया मुणेयव्वा ॥ ३० ॥

મૂળાર્થ—આ ગુણોને મધ્યે જે ચતુર્થાંશ ગુણે કરીને હીન હોય તે મધ્યમ અધિકારી જાણવા, તથા અર્ધા ગુણે કરીને રહિત હોય તે જઘન્ય જાણવા, તથા અર્ધાથી પણ ઓછા ગુણ હોય તો તે દરિદ્ર જેવા જાણવા.

ટીકાર્થ—અહીં ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એવા ત્રણ પ્રકારના અધિકારી કહ્યા છે. તેમાં જે સંપૂર્ણ ગુણવાળા હોય તે ઉત્તમ છે. પાદ—ચોથો ભાગ, અર્ધ-અર્ધનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ગુણ શબ્દનો દરેક સાથે સંબંધ કરવાનો છે. તેથી ક્રમે પાદ પ્રમાણ અને અર્ધપ્રમાણ ગુણોએ કરીને જે હીન હોય તે एतेषां- એટલા ગુણોને મધ્યે અનુક્રમે મધ્યમ અને જઘન્ય-કનિષ્ઠ જાણવા. એટલે કે ચોથા ભાગના ગુણોએ કરીને રહિત હોય તે મધ્યમ અને અર્ધા ગુણોએ કરીને રહિત હોય તે જઘન્ય જાણવા. તેનાથી પણ વધારે ઓછા ગુણ હોય તો તેની શી વાત કરવી ? એ શંકા ઉપર કહે છે—એનાથી આગળ એટલે કે અર્ધાથી પણ વધારે ઓછા ગુણ હોય તો તે દરિદ્ર પ્રાય-દરિદ્ર જેવા

જાણવા જેમ દરિદ્ર લોકો ઉદર ભરવાની ચિંતામા વ્યાકુળ હોવાથી રત્નને વેચાતુ લેવાનો મનોરથ પણ કરી શક્તા નથી, તેમ આ પણ ધર્મના અભિલાષને પણ કરી શક્તા નથી ૩૦

આ પ્રમાણે હોવાથી જે કરવા લાયક છે તે કહે છે—

धम्मरयणत्थिणा तो पढम एयज्जणम्मि जइयव्व ।
ज सुद्धभूमिगाए, रेहइ चित्त पवित्त पि ॥ ३१ ॥

મૂલાર્થ—તેથી કરીને જે ધર્મરત્નનો અર્થી હોય તેણે પ્રથમ આ ગુણો જ ઉપાર્જન કરવા યત્ન કરવો જોઇએ કારણ કે મનોહર ચિત્ર પણ શુદ્ધ ભૂમિ ઉપર જ શોભા આપે છે

ટીકાર્થ—તેથી કરીને કહેલા સ્વરૂપવાળા ધર્મરત્નને મેળવવા જે ઇચ્છતો હોય તેણે પ્રથમ આ ગુણોને ઉપાર્જન કરવામા યત્ન કરવો જોઇએ કારણકે તે ગુણો વિના ધર્મની પ્રાપ્તિ થઇ શકતી નથી આ ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે—જેથી કરીને કલ ક વિનાની શુદ્ધ ભૂમિકામા જ આળેખેલુ સુ દર ચિત્ર પણ શોભા આપે છે ૩૧

અહીં અજ્ઞાની જનને બોધ કરવા માટે આગમમા કહેલા ઉદાહ રણને આચાર્ય બતાવે છે—

સાકેત નામના નગરમા મહાબળ નામે રાજા હતો તેણે એકદા પોતાના દૂતને પૂછ્યુ કે-- બીજા રાજ્યમા હોય એવી રાજાને ક્રીડા કરવામા ઉચિત કઇ વસ્તુ મારે નથી ?'' દૂતે કહ્યુ —'' હે દેવ ' આપના રાજ્યમા સર્વ વસ્તુ છે માત્ર એક ચિત્રસભા નથી. તેવી સભામા નેત્ર અને મનને અ ન દ આપનાર વિચિત્ર ચિત્રો જોવાથી રાજાઓ હરતા ફરતા આન દ મેળવે છે '' તે સાભળી રાજાએ મનમા કૌતુક થવાથી મ ત્રીને આજ્ઞા આપી. તેણે શીઘ્રપણે મોટી વિશાળ મહા સભા કરાવી પછી તે નગરમા વિમળ અને પ્રભાસ નામના બે ચિતારા મુખ્ય હતા, તેમને બોલાવ્યા. તેમને સભાનો અર્ધા અર્ધા ભાગ

કરી વચમા પડદો નાખી એકેક ભાગ બન્નેને આપી કહ્યુ કે—"તમારે એક બીજાનુ ચિત્ર કર્મ જોવુ નહી, પોતપોતાની બુદ્ધિથીજ ચિત્રામણ કરવાનુ છે, આ કામમા તમારે વેઠ માનવાની નથી, તમારી જેવી કળાકુશળતા હશે તે પ્રમાણે તમને ઇનામ મળશે" ત્યારપછી તે બને ઉત્સાહથી શીઘ્રપણે કામ કરવા લાગ્યા જ્યારે છ માસ પૂરા થયા, ત્યારે રાજાએ ઉત્સુકપણાથી તેમને પૂછ્યુ, તે વખતે વિમળે કહ્યુ કે—"મારો ભાગ મે તૈયાર કર્યો છે" ત્યારે રાજાએ જઈને તે ભાગ જોયો, 'આ કામ અતિ સુદર થયુ છે' એમ કહી તેને ઘણુ ઇનામ આપ્યુ ત્યારપછી રાજાએ પ્રભાસને પૂછ્યુ ત્યારે તે બોલ્યો કે—"હે સ્વામી! હજુ મે ચિતરવાનુ કામ શરૂ કર્યું નથી આટલા દિવસ સુધી મે ભૂમિકાને જ સમારી તૈયાર કરી છે' તે સાભળી 'એવુ તે ભૂમિકમ કેવુ છે? એમ વિચારી આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ વચમાંથી પડદો કાઢી નાખ્યો, તેટલામા તે ભીત ઉપર વધારે મનોહર ચિત્રકર્મ ચિતરેલુ જોયુ ત્યારે રાજા કોપ પામ્યો હોય તેમ પ્રભાસ પ્રત્યે બોલ્યો કે—'શુ તુ અમને પણ ઠગે છે!' તે બોલ્યો—'સ્વામી ઠગવા લાયક હોય જ નહીં. આ તો સામેના ચિત્રોનુ પ્રતિબિબ પડ્યુ છે' એમ બોલતા તેણે વચ્ચે હતો તેન પડદો કર્યો ત્યારે ચિત્ર વિનાની ભીંત જોઇ આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ કહ્યુ—"શુ આવી ભૂમિ પણ કરાય છે?" પ્રભાસ બોલ્યો—'હાજી, આવી ભૂમિમા ચિત્ર અતી સ્થિર થાય છે વર્ણો (રગો)ની કાતિ બમણી વિસ્તાર પામે છે, અને જે સ્વરૂપો આળેખ્યા હોય તેના ભાવનો ઉલ્લાસ થાય છે એટલે કે સાચા સચેતન જેવા ભાસે છે" તે સાભળી તુષ્ટમાન થયેલા રાજાએ તેને બમણુ ઇનામ આપ્યુ, અને કહ્યુ કે—"આ ભીંત આમની આમ જ ભલે રહી સચરતા ચિત્રવાળી આ સભા થઇ તેથી મારી અપૂર્વ પ્રસિદ્ધિ થશે"

આ કથાનો ઉપનય (રહસ્ય) એ છે જે—જેમ ચિત્ર કરવા માટે બીજા ચિતારાએ અનુક્રમે ભૂમિને સારી રીતે સમારી, તેજ પ્રમાણે

ધર્મરૂપી ચિત્રના અર્થીએ પણ આ એકવીશ ગુણોએ કરીને આત્મા સમારવો જોઇયે એટલે કે શુદ્ધ કરવો જોઇયે

હવે કોઇ શકા કરે કે- ધર્મ બે પ્રકારનો છે- શ્રાવકધર્મ ૧ અને સાધુ ધર્મ ૨ શ્રાવકધર્મ પણ અવિરત અને વિરત એમ બે પ્રકારનો છે તેમા પહેલા અવિરતનો અધિકારી અન્ય શાસ્ત્રમા આ પ્રમાણે કહ્યો છે—" જે માણસ ધર્મનો અર્થી હોય, શક્તિમાન હોય અને સૂત્રથી પ્રતિકૂળપણે વર્તતો ન હોય તે અધિકારી છે તથા તેજ અર્થી કહેવાય છે કે જે વિનયવાળો હોય ધર્મ કરવા ઉઠયો હોય એટલે તત્પર થયો હોય અને ગુરૂપાસે જઇ ધર્મને પૂછતો હોય " આવી રીતે અધિકારી કહ્યો છે, બીજા વિરતને માટે પણ—" જે માણસ સમકિત વિગેરેને પામીને હ મેશા મુનિઓ પાસે શ્રેષ્ઠ સામાચારીનુ શ્રવણ કરે છે, તેને જ શ્રાવક કહ્યો છે " તથા- " જે માણસ પરલોકમા હિતકારક જિનવચનને ઉપયોગપૂર્વક સારી રીતે સાભળે છે, તે અતિ તીવ્રકર્મનો નાશ કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક થાય છે " ઇત્યાદિક શ્રાવક શબ્દની પ્રવૃત્તિના હેતુભૂત અસાધારણ વિશેષ-પ્રકારના સૂત્રો વડે પરમાર્થથી તો આવા પ્રકારના જે હોય તે શ્રાવકધર્મના અધિકારી કહ્યા છે તથા સાધુ ધર્મના અધિકારીઓ પણ અન્યસૂત્રોમા જૂદી રીતે જ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે-" જેઓ આર્યદેશમા ઉત્પન્ન થયા હોય, જાતિ અને કુળથી વિશિષ્ટ હોય એટલે ઉત્તમ જાતિ અને કુળવાળા હોય, જેમનો કર્મમળ પ્રાયે કરીને ક્ષીણ થયો હોય, જેઓ નિર્મળ બુદ્ધિવાળા હોય, તથા-' આ ભવસમુદ્રમા મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવુ દુર્લભ છે, જન્મ એ મરણનુ નિમિત્ત છે, સ પત્તિઓ ચપળ છે, વિષયો દુ ખના હેતુરૂપ છે, સ યોગમા અવશ્ય વિયોગ રહેલો જ છે સમય સમય પ્રત્યે મરણ રહેલુ જ છે અને કર્મનો વિપાક અતિ દારૂણ છે,' આ પ્રમાણે સ્વભાવથી જ જેઓએ સ સારનો નિર્ગુણ સ્વભાવ જાણેલો હોય, અને તેથી કરીને જ જેઓ વૈરાગ્ય પામેલા હોય, જેઓના કષાય પાતળા પડ્યા હોય, જેઓને હાસ્યનો ઉદય અલ્પ હોય,

જેઓ સારી રીતે કૃતજ્ઞ હોય, જેઓ વિનયવાળા હોય જેઓ રાજવિરૂદ્ધાદિક કામો કરતા ન હોય, જેઓ સુદર શરીરવાળા હોય, જેઓ શ્રદ્ધાળુ, સ્થિર ચિત્તવાળા અને સર્વ સામગ્રી યુક્ત હોય, તેઓ પ્રવ્રજ્યા લેવાને યોગ્ય છે " તો આ એકવીશ ગુણોએ કરીને કયા ધર્મનુ અધિકારીપણુ કહ્યુ ? આ પ્રશ્નનો જવાબ આપે છે કે-" જે આ સર્વે અન્ય શાસ્ત્રોના લક્ષણો કહ્યા તે પ્રાયે કરીને તે તે ગુણોના સ્થાનોના અગભૂત જ છે જેમ ચિત્રામણમા વર્ણની શુદ્ધિ, વિચિત્ર (જૂદા જૂદા) વર્ણ-રગ, રેખાની શુદ્ધિ અને જુ દા જુદા (શોક હર્ષાદિક) ભાવો દેખાય છે તેમ અહીં પણ જાણવુ અને આ એકવીશ ગુણો તો બધી જાતના ચિત્રોની સાધારણ ભૂમિકાની જેમ સર્વ ધર્મના સ્થાનોમા સાધારણ જ છે એમ સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારવુ તે વિષે આગળ दुविह पि धम्मरयणं ના અર્થમા કહેશે કે-" જેને આ એકવીશ ગુણરૂપી રત્નની સપત્તિ સારી રીતે પ્રાપ્ત થઇ હોય, તે પુરૂષ આ બન્ને પ્રકારના ધર્મરત્નને સપૂર્ણ રીતે ગ્રહણ કરવા શક્તિમાન છે " તેથી કરીને જ કહે છે —

सइ एयम्मि गुणोहे, सजायइ भावसावयत्त पि ।
तस्स पुण लक्खणाइ एयाइ भणति सुहगुरुणो ॥ ३२ ॥

મૂળાર્થ—આ ગુણોનો સમૂહ હોય તો જ ભાવશ્રાવકપણુ પણ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે ભાવશ્રાવકના લક્ષણો ઉત્તમ ગુરૂઓ આ પ્રમાણે કહે છે

ટીકાર્થ—આ હમણા કહેલો જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપ ગુણોનો સમૂહ વિદ્યમાન છતેજ ભાવશ્રાવકપણુ પણ સભવે છે, તો પછી ભાવસાધુપણુ તો દૂર રહો એ અપિ (પણ) નો ભાવાર્થ છે અહીં કોઇ શકા કરે કે-તમે ભાવશ્રાવકપણુ એવો શબ્દ બોલ્યા તો શુ તે સિવાય બીજુ પણ શ્રાવકપણુ છે ? તેનો જવાબ આપે છે કે-હા, બીજુ પણ છે કેમકે આ જિનાગમને વિષે સર્વ પદાર્થો ચાર

પ્રકારના હોય છે-નામ, સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા (૧-૫) કહ્યુ છે તેમા નામ શ્રાવક તે કહેવાય છે કે જે કોઇ સચેતન કે અચેતન પદાર્થનુ શ્રાવક એવુ નામ કહીયે જે ચિત્ર અને પુસ્તક વિગેરેમા શ્રાવક રહ્યો હોય તે સ્થાપના શ્રાવક કહેવાય છે જે [1]જ્ઞશરીર અને [2]ભવ્યશરીરથી જૂદો કહીયે તો દેવ, ગુરૂ અને તત્ત્વ વિગેરેની શ્રદ્ધા રહિત અને તથાપ્રકારની આજીવિકાને માટે જ શ્રાવકના વેષને ધારણ કરતો હોય તે દ્રવ્ય શ્રાવક કહેવાય છે તથા ભાવ શ્રાવક આ પ્રમાણે છે—તે વિષે કહ્યુ છે કે-" 'શ્રા' એટલે જે શ્રદ્ધાણ પણ ધારણ કરે અને શાસ્ત્રનુ શ્રવણ કરે, 'વ' એટલે સાત ક્ષેત્રમા ધન વાવે અને સમકિતને વરે-ધારણ કરે, 'ક' એટલે પાપને કાપે અને સયમને કરે-પાળે, તેને પ ડિતો શ્રાવક એવા શબ્દથી કહે છે " આ પ્રમાણે શ્રાવક શબ્દના અર્થને ધારણ કરનાર અને આગળ કહેવાશે તે રીતે વિધિ પ્રમાણે શ્રાવકને ઉચિત એવા વ્યાપારમા જે તત્પર હોય તે ભાવશ્રાવક કહેવાય છે, તેનો જ અહીં અધિકાર છે બાકીના ત્રણ પ્રકારો યથાકથચિત્ રહેલા છે એટલે કે તેની અહીં જરૂર નથી.

અહીં કોઈ શ કા કરે કે-આગમમા શ્રાવકના ભેદો જૂદી રીતે સ ભળાય છે જેમકે સ્થાનાગમા આ પ્રમ ણે કહ્યુ છે—" શ્રાવક ચાર પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રમાણે—માતપિતા સમાન ૧, ભાઈ સમાન ૨, મિત્ર સમાન ૩ અને સપત્ની-શોક્ય (શત્રુ) સમાન ૪ અથવા બીજી રીતે ચાર પ્રકારના શ્રાવકો કહેલા છે તે આ પ્રમ ણે— આદર્શ સમાન ૧, પતાકા સમાન ૨ વૃક્ષના ઠુ ઠા સમાન ૩ અને ખર ટ સમાન ૪ " આ બન્ને પ્રકારના ભેદો સાધુને આશ્રીને જાણવા, એટલે કે તેઓ સાધુ પ્રત્યે માતપિતા જેવા અને ભાઇ વિગેરે જેવા હોય છે આવા પ્રકારના શ્રાવકો ઉપર કહેલા નામાદિક શ્રાવકોમાથી કઇ જાતના શ્રાવકમા આવી શકે છે ? તે શ કાનો જવાબ આપે છે—

---

૧ શ્રાવકનુ જીવરહિત શરીર ૨ જે હવે પછી શ્રાવક થવાનો હોય તે.

વ્યવહાર નયના મતે કરીને આ સર્વ ભેદો ભાવશ્રાવકજ કહેવાય છે, કેમકે તેઓનો તે જ પ્રમાણે વ્યવહાર થાય છે પરતુ નિશ્ચયનયના મતમા તો ખરટ અને સપત્ની જેવા જે કહ્યા તે મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી દ્રવ્ય શ્રાવક અને બાકીના ભાવશ્રાવક કહેવાય છે. તે સર્વેનુ સ્વરૂપ આગમને વિષે આ પ્રમાણે કહ્યુ છે—" જે હ મેશા મુનિઓના કાર્યનુ ચિ તવન કરતો હોય, જે મુનિની સ્ખલના-ભૂલ જોયા છતા પણ તેના ઉપર સ્નેહ રહિત ન થતો હોય, અને મુનિઓને એકાતપણે જે વત્સલ હોય તે શ્રાવક માતા સમાન કહેલો છે ૧ જે સાધુજન ઉપર હૃદયથી પ્રીતિ રાખતો હોય, પર તુ તેનો વિનય કરવામા મ દ આદરવાળો હોય, તથા સાધુનો પરાભવ થાય તો તરત તેને સહાયકારક થાય, તે શ્રાવક સાધુને ભાઇ તુલ્ય છે ૨ સાધુ કોઇ કાર્યમા પોતાને ન પૂછે તો મા નને લીધે કાઇક સાધુ ઉપર જે રોષ કરે તથા જે પોતાને મુનિઓના સ્વજનો કરતા પણ હુ અધિક છુ, એમ માને, તે મિત્ર સમાન કહે વાય છે ૩ જે શ્રાવક સ્તબ્ધ (માનવાળો) હોઇ સાધુના છિદ્રોજ જોતો ફરે, તેના પ્રમાદને નિત્ય ગાયા કરે, અને સાધુને તૃણતુલ્ય ગણે તે સપત્ની તુલ્ય કહ્યો છે ૪ " તથા બીજી રીતના ચાર પ્રકાર માટે પણ આ પ્રમાણે કહ્યુ છે—' ગુરૂએ કહેલો સૂત્રનો અર્થ જેના હૃદયમા યથાર્થ રીતે પ્રતિબિંબિત થાય, તે સુશ્રાવકને સિદ્ધાતમા આદર્શ સમાન વર્ણવ્યો છે ૧ વાયુવડે પતાકાની જેમ જે મૂઢ લોકો વડે ભ્રમિત થાય-નિશ્ચયથી ક્ષ્ર્યા કરે તે ગુરૂના વચન ઉપર ખરી શ્રદ્ધાવાળો નહીં હોવાથી પતાકા તુલ્ય કહેવાય છે ૨. જે ગીતાર્થ મુનિએ સમજાવ્યા છતા પણ પોતે અગીકાર કરેલા કદાગ્રહને મૂકે નહીં તેને થાણ સમાન જાણવો વિશેષ એ છે કે તે મુનિ જન ઉપર દ્વેષી હોતો નથી ૩ ગુરૂ સત્ય અર્થની પ્રરૂપણા કરતા હોય તોપણ તેને કહે કે—તમે ઉન્માર્ગના દેશક છો, નિન્હવ છો, મૂઢ છો, અને ધર્મ ક્રિયામા મ દ-શિથિળ છો, એવા શબ્દો કહી જે ગુરૂને ખરડે તે ખરટ

તુલ્ય કહ્યો છે જેમ ઢીલો અશુચિ પદાર્થ સ્પર્શ કરનાર માણસને ખરડે છે, તેમ જે શિખામણ આપનારને પણ દૂષિત કરે છે તે ખરટ સમાન કહેલો છે ૪ આમાના ખરટ તુલ્ય અને સપત્ની તુલ્ય એ બે પ્રકારના શ્રાવકો નિશ્ચય નયના મતથી મિથ્યાત્વીઓ છે, અને વ્યવહાર નયના મતથી તો તેઓ જિનચૈત્યાદિકમા જાય છે માટે શ્રાવક કહેવાય છે " આ રીતે કહ્યુ છે તે ઉપર વિસ્તાર કરવાથી સર્યું.

વળી તે ભાવશ્રાવકના લક્ષણો-ચિન્હોને શુભ ગુરૂઓ—સવિગ્ન આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે ૩૨

—⊰(◎)⊱—

તે જ લક્ષણોને કહે છે —

कयवयकम्मो तह सी-लव च गुणव च उज्जुववहारी ।
गुरुसुस्सूसो पवयण-कुसलो खलु सावगो भावे ॥ ३३ ॥

મૂલાર્થ--વ્રતનુ કૃત્ય કરનાર ૧ શીલવાન ૨, ગુણવાન ૩, ઋજુવ્યવહારી ૪, ગુરૂની સેવા કરનાર ૫, અને પ્રવચનમા કુશળ ૬, આ છ ગુણવાળો જે હોય તે ભાવશ્રાવક કહેવાય છે

ટીકાર્થ—જેણે આગળ કહેવાશે તેવુ વ્રતનુ કર્મ કર્યું હોય તે કૃતવ્રતકર્મ કહેવાય છે ૧ તથા જેનુ સ્વરૂપ આગળ કહેશે એવો શીલવાન હોય ૨, આગળ કહેવાશે તેવા ગુણોવડે યુક્ત-ગુણવાન હોય ૩, च શબ્દનો અર્થ સમુચ્ચય છે, અને તેનો સબધ આગળ છે તેથી ऋजुव्यवहारी च-અને સરળ મનવાળો હોય ૪, ગુરૂની સેવા કરનાર હોય ૫, પ્રવચનમા કુશળ એટલે જિનમતના તત્ત્વને જાણનાર હોય ૬ खलु શબ્દનો નિશ્ચય અર્થ હોવાથી આવા પ્રકારનોજ શ્રાવક ભાવને વિષે હોય છે એટલે ભાવશ્રાવક હોય છે ૩૩

—⊰◎⊱—

એ છ લિંગોના ભાવાર્થને ગ્રંથકાર પોતેજ કહેવાની ઇચ્છાથી 'જેવો ઉદ્દેશ તેવો નિર્દેશ' એ ન્યાયથી પ્રથમ કૃતવ્રત કર્મ નામના પહેલા લિંગને કહે છે.

तत्थायन्नणजाणण-गिण्हणपडिसेवणेसु उज्जुत्तो ।
कयवयकम्मो चउहा, भावत्थो तस्सिमो होइ ॥ ३४ ॥

મૂળાર્થ—તેમા સાભળવુ ૧, જાણવુ ૨, ગ્રહણ કરવુ ૩, અને પાળવુ ૪ એટલાને વિષે જે ઉદ્યમવત હોય તે આ ચાર પ્રકારનો કૃતવ્રત-કર્મ કહેવાય છે તેનો ભાવાર્થ આ રીતે છે

ટીકાર્થ—તેમા એટલે તે છ લિંગને મધ્યે કૃતવ્રતકર્મ ચાર પ્રકારે હોય છે એમ સબધ કરવો. તે ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે—આ કર્ણન એટલે શ્રવણ કરવુ તે ૧ જ્ઞાન એટલે અવબોધ-જાણવુ તે ૨, ગ્રહણ એટલે સ્વીકારવુ તે ૩, અને પ્રતિસેવન એટલે સારી રીતે પાળવુ તે ૪, આ ચાર શબ્દોનો દ્વદ્વ સમાસ છે વ્રતોના શ્રવણાદિકને વિષે જે ઉદ્યમવત હોય તે કૃતવ્રતકર્મ કહેવાય છે તે ચારે પ્રકારનો ભાવાર્થ હમણાજ કહેવાશે તેવો છે ૩૪

તે ભાવાર્થને જ કહે છે

विणयबहुमाणसारं, गीयत्थाओ करेइ वयसवणं
भगयभेयइयारे, वयाण सम्मं वियाणाइ ॥ ३५ ॥

મૂળાર્થ—વિનય અને બહુમાન સહિત ગીતાર્થની પાસે વ્રતનુ શ્રવણ કરે ૧ વ્રતના ભગ, ભેદ અને અતિચારોને સારી રીતે જાણે ૨

ટીકાર્થ—વિનય એટલે ઉભા થવુ વિગેરે. કહ્યું છે કે-"ગુરૂજન

આવે ત્યારે ઉભા થવુ, હાથ જોડવા, તેમને આસન આપવુ, તથા ભક્તિભાવથી તેના શરીરની સેવા કરવી, તે સર્વ વિનય કહેવાય છે ' તથા બહુમાન એટલે મનની વિશેષ પ્રકારની પ્રીતિ. કહ્યુ છે કે-" આ નવા લાયક જનને વિષે આ જ ગુરૂ છે, પડિત છે, અને મહાત્મા છે,એવો હમેશા ભાવથી-અ ત કરણથી જે મનનો પરિણામ થાય તે બહુમાન કહેવાય છે " તે વિનય અને બહુમાને કરીને સાર-પ્રશસ્ત રીતે વ્રતનુ શ્રવણ કરે એવો સ બધ કરવો. અહીં વિનય અને બહુમાનના ચાર ભાગાઓ છે તે આ રીતે—કોઇ ધૂર્ત જાણવાની ઇચ્છા થવાથી વ દનાદિક આપીને વિનય સહિત સાભળે છે, પણ તે વ્યાખ્યાન આપનાર ઉપર ભારે કર્મી હોવાથી બહુમાનવાળો થતો નથી ૧ કોઇ બહુમાનવાળો હોય છે પણ શક્તિરહિત હોવાથી વિનય કરી શકતો નથી, તે ગ્લાન વિગેરે જાણવો ૨ જેનુ નજીકમા કલ્યાણ થવાનુ હોય એવો કોઇ વિનય અને બહુમાન એ બન્ને સહિત સાભળે છે ૩ તથા કોઇ અત્ય ત ભારે કર્મી જીવ એમાથી એકે કરતો નથી, અને સાભળે છે ૪ આ ચોથા ભાગાવાળાને આગમને અનુસારે પ્રવર્તનાર ગુરૂએ ભણાવવો પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે આગમમા કહ્યું છે કે-"ચાર જણ વાચનાને અયોગ્ય કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે વિનય રહિત ૧, વિગઇમા આસક્તિ વાળો ૨, ક્રોધ જેણે ઉપશમાવ્યો નથી તેવા ૩ અને પ્રબળ કષાયવાળો ૪" તથા—" ઓઘે કરીને એટલે સર્વને સામાન્ય રીતે ઉપદેશ દેતા છતા પણ જે વિનયવ ત હોય તેને સર્વથી જુદો પાડીને મધુર વાણી વડે જ્ઞાનાદિકની વૃદ્ધિ કરનારો તે ઉપદેશ આદેશે (આજ્ઞાએ) કરીને દેવો ' કારણ કે-' અવિનીતને કહેવામા કલેશ (પ્રયાસ) ઘણો થાય છે, અને કહેલુ ફોગટ થાય છે (જાય છે) કયો માણસ ઘ ટા કરવાનુ લોહુ જાણીને (જાણતા છતા) તેના વડે સાહડી બનાવવામા પ્રવૃત્તિ કરે ? ' આથી કરીને વિનય અને બહુમાન સહિત વ્રતનુ શ્રવણ કરે એ પ્રકૃત સિદ્ધ થયુ કોની પાસેથી ? તે કહે છે -ગીતાર્થ પાસેથી ગીતાર્થનુ લક્ષણ આ પ્રમાણે છે—" ગીત એટલે સૂત્ર કહેવાય છે,

અને અર્થ એ તેનુ જ વ્યાખ્યાન કહેવાય છે માટે ગીત અને અર્થ એ બન્ને વડે જે યુક્ત હોય તે ગીતાર્થ કહેવાય છે" બીજાની પાસે અન્યથા પ્રકારની પ્રરૂપણા પણ સભવે છે, અને તેથી વિપરીત બોધ થઇ જાય છે માટે ગીતાર્થ પાસે શ્રવણ કરવુ, આ પહેલુ વ્રત કર્મ થયુ ૧

વ્રતોના એટલે અણુવ્રતાદિકના ભાગા ભેદો અને અતિચારોને સારી રીતે જાણે તેમા ભાગા આ પ્રમાણે—" દ્વિવિધ ત્રિવિધ એ ૫ હેલો ભાગો ૧ દ્વિવિધ દ્વિવિધ એ બીજો ૨, દ્વિવિધ એક વિધ એ ત્રીજો ૩, એક વિધ ત્રિવિધ એ ચોથો ૪, એક વિધ દ્વિવિધ એ પાચમો ૫, એકવિધ એકવિધ એ છઠ્ઠો ૬, ઉત્તર ગુણનો સાતમો ૭ અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિનો આઠમો ભાગો છે ૮' આ દરેકના છ છ ભેદો છે તથા બબે વિગેરેના સયોગીયા ભાગા કરીયે તો અનેક પ્રકારો થાય છે કહ્યુ છે કે-" પાચ અણુવ્રતોમા એક સયોગીયા ભાગા ૫ છે દ્વિક સજોગીયા ૧૦ છે, ત્રિક સંયોગીયા ૧૦ છે, ચાર સજોગીયા ૫ છે, અને પાચ મંજોગીયો એક ભાગો છે. તેમા પાચે વ્રતોના થઇને એક સજોગીયા ૩૦ ભાગા છે, દ્વિક મજોગીયા જે દશ ભાગા છે તેના કુલ ૩૬૦ ભાગા થાય છે, ત્રિક મજોગીયા જે દશ ભાગા છે, તેના ૨૧૬૦ ભાંગા છે, ચાર સજોગીયા જે પાચ ભાગા છે તેના ૬૪૮૦, પાચ મંજોગીયાનો જે એક ભાગો છે તેના ૭૭૭૬ ભાગા થાય છે, તથા ઉત્તર ગુણ અને અવિરતના બે ભાગા મેળવવાથી કુલ ૧૬૮૦૮ ભાગા થાય છે આ પ્રમાણે શ્રાવકોને સંક્ષેપથી વ્રત ગ્રહણ કરવાનો વિધિ કહેલો છે" આ જ પ્રમાણે એક એક વ્રતના નવ નવ ભાગાની કલ્પના કરવાથી, એકવીશ એકવીશ ભાગાની કલ્પના કરવાથી અને ઓગણપચાસ ઓગણ પચાસ ભાગાની કલ્પના કરવાથી શ્રાવકના વ્રતના ભાગાઓ અનેક પ્રકારે થાય છે તે ભાગાઓ સાવધાન પણે ઇંદ્રિયો વિગેરેને આશ્રીને થાય છે તેની માત્રિકા આ પ્રમાણે છે યોગને[૧] આશ્રીને પ્રથમ ત્રણ

૧ મન, વચન, કાયાના યોગ.

ત્રિક, પછી ત્રણ દ્વિક અને પછી ત્રણ એકેક મૂકવા. તથા [1]કરણાદિકને આશ્રીને ત્રણ બે એક, ત્રણ બે એક તથા ત્રણ બે એક એમ મૂકવા. તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે

૩	૩	૩	૨	૨	૨	૧	૧	૧
૩	૨	૧	૩	૨	૧	૩	૨	૧

આ પ્રથમ નવ ભાગા છે કહ્યું છે કે—' ન કરવુ, ન કરાવવુ, અને કરતા એવા બીજાને ન અનુમોદવુ તે પણ મન, વચન અને કાયાએ કરીને આ પ્રમાણે એક વ્રતને આશ્રીને નવ ભાગા થયા તે પ્રમાણે બીજા વ્રતોમા પણ જાણવુ " આ નવમાથી જ અનુમતિના પ્રત્યાખ્યાનવાળા પહેના ત્રણ ત્રિક કાઢી નાખીએ તો બાકી છ રહે છે એ સર્વમાથી એક અનુમતિને દૂર કરીયે તો એકવીશ થાય. તે આ પ્રમાણે—' પહેલા પદમા એક ભાગો, બીજામા ત્રણ, ત્રીજામા ત્રણ, ચોથામા બે, પાચમામા છ અને છઠ્ઠામા છ, એ સર્વ મળી એકવીશ થાય છે " તથા ઓગણપચાસ ભાગા આ રીતે થાય છે —' પ્રથમ એક, (૧) પછી ત્રણ સ્થાને ત્રણ ત્રણ (૯), પછી બે સ્થાને નવ નવ (૧૮), પછી ત્રણ (૩) અને પછી બે સ્થાને નવ નવ (૧૮), આ સર્વ મળી ૪૯ ભંગ થાય છે" આ પ્રમાણે વ્રતના ભાગા અનેક રીતે થાય છે તે સર્વને જાણે તથા સૂક્ષ્મ, બા ર, સ કલ્પજ, આરભજ સાપરાધ અને નિરપરાધ વિગેરે ભેદોને જાણે તથા વધ, બધ, છવિચ્છેદ વિગેરે અતિચારોને જાણે વ્રત એટલે અણુવ્રતાદિકના સારી રીતે વિચારેલા ભાગાદિકને વિશેષે કરીને જાણે તે બીજુ વ્રતકર્મ ર ૩૫.

હવે ત્રીજુ (તથા ચોથુ) વ્રતકર્મ કહે છે —

गिण्हइ गुरूण मूले, इत्तरमियर व कालमह तोइ ।
आसेवइ थिरभावो, आयङ्कुवसग्गसंगेवि ॥ ३६ ॥

[1] કરવુ કરાવવુ અને અનુમોદવુ

મૂલાર્થ—ત્યાગ પછી તે વ્રતો ગુરૂની સમીપે થોડા કાળ પર્યંત અથવા યાવજ્જીવ પર્યંત ગ્રહણ કરે ૩ (ગ્રહણ કર્યા પછી) વ્યાધિ અથવા ઉપસર્ગોની પ્રાપ્તિ થાય તો પણ મન દૃઢ રાખીને તેનુ સેવન કરે ૪

ટીકાર્થ—ગુરૂની એટલે આચાર્યાદિકની સમીપે ગ્રહણ કરે કહ્યુ છે કે-" સ વેગ પામેલો શ્રાવક ઉપયોગી થઈ ગુરૂની સમીપે થોડા કાળ પર્ય ત અથવા જાવજ્જીવ પર્ય ત (ગ્રહણ કરી) હ મેશા તેનુ સ્મરણ કરી વિશુદ્ધ પરિણામે તેનુ પાલન કરે ' અહીં કોઇ શ કા કરે કે-જે શ્રાવક વ્રતોનો અ ગીકાર કરે તે દેશવિરતિનો પરિણામ હોય તો ગ્રહણ કરે ? કે તેવો પરિણામ ન હોય તો ગ્રહણ કરે ? તેમા જો પહેલો પક્ષ કહેશો તો તે શ્રાવકને ગુરૂ પાસે જવાની શી જરૂર છે ? કારણ કે જે સાધવુ છે તે સિદ્ધ જ થઇ ગયુ છે એટલે કે વ્રતો અ ગીકાર કરીને પણ દેશવિરતિનો પરિણામ જ સાધવો છે, તે તો તેને પોતાની મેળે જ (ગુરૂ વિના જ) સિદ્ધ થયો છે વળી ગુરૂ પાસે જવાથી ગુરૂને વ્રત આપવામા પરિશ્રમ પડશે અને તેના યોગમા અ તરાય થશે એ દોષો ગુરૂ પાસે નહીં જવાથી દૂર થશે અને જો બીજો પક્ષ કહેશો તો ગુરૂ તથા શ્રાવક બન્નેને મૃષાના નો પ્રસ ગ આવશે કેમકે તેવો પરિણામ નહીં હોય તો તે પાળી શકશે નહીં આ પ્રમાણે કોઇ શ કા કરે તો તેનુ સર્વ કહેલુ અયુક્ત છે કેમકે બન્ને પક્ષમા ગુણની પ્રાપ્તિ જ છે તે આ પ્રમાણે — જો દેશ વિરતિનો પરિણામ હશે તો ગુરૂની પાસે વ્રત લેવાથી તેના માહાત્મ્યને લીધે ' મારે સદ્ગુણી ગુરૂની આજ્ઞા આરાધવા લાયક છે ' એમ ધારી પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો નિશ્ચય થવાથી વ્રતમા તેની દૃઢતા થશે. અને જિનેશ્વરની પણ આજ્ઞા આરાધી કહેવાશે. કહ્યુ છે કે-' ગુરૂની સાક્ષીએ ધર્મ અ ગીકાર કરવાથી સ પૂર્ણ વિધિ કરેલો હોવાથી વિશેષ ગુણ થશે અને વળી સાધુની સમીપે પાપનો ત્યાગ કરવાથી તીર્થ કરની આજ્ઞા પણ પાળી કહેવાય " વળી ગુરૂની ધર્મદેશના સાભળવાથી અત્ય ત શુભ અધ્યવસાય-પરિણામ ઉત્પન્ન થશે, અને

તેથી કરીને કર્મના ક્ષયોપશમ અત્યંત અધિક થશે, અને તેથી કરીને થોડા વ્રત લેવાની ઇચ્છા હશે તો પણ તેને વધારે વ્રત લેવાની ઇચ્છા થશે. એ વિગેરે અનેક ગુણો ગુરૂની પાસે વ્રત લેવાથી થાય છે તથા જો કદાચ વિરતિનો ભાવ નહી હોય તો પણ ગુરૂનો ઉપદેશ સાભળવાથી અથવા નિશ્ચયથી તે વ્રત પાળવાથી સરળ હૃદયવાળા શ્રાવકને અવશ્ય વિરતિ પરિણામ થશે માટે ગુણનો લાભ થવાથી ગુરૂ અને શ્રાવક એ બન્નેને મૃષાવાદનો પ્રસંગ આવતો જ નથી અને જો કદાચ તે વ્રત લેનાર શઠ જ હોય તો તો તેવાને ગુરૂએ વ્રત આપવાના જ નથી છતા છદ્મસ્થપણાને લીધે કદાચ ગુરૂએ તેની શઠતા ન ઓળખી તો પણ ગુરૂનો શુદ્ધ ભાવ હોવાથી તેને તો દોષ લાગતો જ નથી આ કાંઇ અમે અમારી જ બુદ્ધિથી કહીયે છીયે તેમ નથી. તે વિષે શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તિમા પણ કહ્યુ છે કે—" દેશવિરતિનો પરિણામ છતા પણ ગુરૂ પાસે વ્રત લેવાથી તેમા દ્રઢતા, તીર્થંકરની આજ્ઞાનુ પાલન અને કર્મના ક્ષયોપશમની વૃદ્ધિ, એટલા ગુણો થાય છે આ પ્રમાણે ફળનો અધિક લાભ હોવાથી બન્નેને કાંઇ પણ દોષ લાગતો નથી. અને તેવો પરિણામ ન હોય તોપણ ગુણ કારક હોવાથી બ નેમાથી એકેને મૃષાવાદનો દોષ લાગતો નથી કારણ કે તે વ્રત ગ્રહણ કરવાથી કાળે કરીને પણ અશઠ હૃદયવાળાને તેવો પરિણામ થશે જ અને જો તે શઠ હૃદયવાળો હોય તો તો તેને વ્રત આપવાનુ જ નથી છતા ગુરૂ છેતરાઇને આપે તો પણ ગુરૂ પોતે અશઠ હોવાથી શુદ્ધ જ છે " આ વિષે વધારે વિસ્તાર કરવાથી સર્યું

વળી કોઇ ફરી શંકા કરે છે કે—આપ વિસ્તારના ભીરૂ છો તો પણ ચાલતા વિષયમા કાંઇક શંકા થવાથી પૂછુ છુ કે-હાલમા દુષમ કાળના દોષને લીધે ગુણી ગુરૂઓ મળતા નથી, તેથી સ્થાપનાચાર્યની પાસે શ્રાવક વ્રતનો અંગીકાર કરી શકે ? કે નહીં ? તેના જવાબમા ગુરૂ કહે છે કે—હે ભદ્ર ! કેમ ગુણી ગુરૂ મળતા નથી ? દૂર દેશમા હોવાથી ? કે તેવા ગુરૂનો અત્યંત (કેવળ) અભાવ જ છે ? તેમા જો

દૂર દેશમા હોવાના કારણે મળતા ન હોય તો તેના અર્થીઓએ ત્યાજ જવુ ઉચિત છે અન્યથા ધર્મનુ અર્થીપણુ જ નહીં કહેવાય અને જો તેના નહીં મળવાના કારણમા તેવા ગુરૂનો અત્યત અસભવ કહીશ તો તેવુ વચન અત્યત અનુચિત છે કેમકે તેથી તો સૂત્રનો વિરોધ આવે છે કહ્યુ છે કે—" નિર્ગ્રથ વિના તીર્થ નથી, અને તીર્થ વિના નિર્ગ્રથ નથી. માટે જ્યાસુધી છ કાયનો સયમ છે, ત્યાસુધી બન્ને વિદ્યમાનજ છે " અહીં બન્ને એટલે સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય (ચારિત્ર) અથવા બકુશ અને કુશીલ (સાધુઓ) સમજવા.

વળી ગુરૂ વાદીને કહે છે કે—જો કદાચ તમે આગમના વિરોધના ભયથી તેવા સાધુનો અત્યત અભાવ નથી માનતા, પરતુ તેવા ગુરૂ વિદ્યમાન છતા કોઇ ઠેકાણે અમને મળતા નથી એમ તમે કહેતા હો તો તે પણ તમારી મહા ધૃષ્ટતા છે કેમકે પાચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર, પાચ સમિતિને પ્રધાન ગણનારા ત્રણ ગુપ્તિનુ પાલન કરવામા તત્પર, સમયોચિત યતના કરવામા ઉદ્યમી, નિરતર સિદ્ધાત રસનુ પાન કરવામા લાલસાવાળા અને મનમા કદાગ્રહનો ત્યાગ કરનારા સેકડો મહા મુનિઓ છે તો તેઓ મધ્યસ્થ બુદ્ધિવાળા ધાર્મિક જનોને કેમ ન મળી શકે? તેથી કરીને આવા ગુરૂ વિદ્યમાન છતા તેની જે અપ્રાપ્તિ કહેવી તે (નિજ) દૃષ્ટિનુ મોટુ દૂષણ છે અને જો તે દૃષ્ટિદોષ હોય તો પછી મત ગ્રહણ કરવાથી જ શુ ફળ છે? કાઇ જ નથી. તથા ગુરૂની પાસે મૂળ ગુણને અગીકાર કરનાર સાધુની જેમ શ્રાવકને પણ તેવા ગુરૂને વિરહે સ્થાપના ગુરૂ કહેલા છે તેને માટે કહ્યું છે કે—" પૂર્વાચાર્યોએ સિદ્ધાતમા ગુરૂના વિરહે સ્થાપના કહેલી છે આકુટ્ટી-નિ:શકતા (હિંસા) અને દર્પ (સ્વેચ્છાચાર) રહિત અપ્રમાદજ કલ્પમા (વખાણેલ છે) " ગુરૂનો સયોગ ન હોય અથવા ગુરૂ પોતેજ વિદ્યમાન ન હોય તો એકાતપણે તેના વિરહનો સભવ નથી તેથી વ્યવહાર નયનો આશ્રય કરીને કહ્યુ કે કાળને ઉચિત ક્રિયા કરનાર, ગીતાર્થ, નિસ્પૃહ મતિવાળા અને સર્વ પ્રાણીઓને વત્સલ

એવા ગુરૂની પાસે ગૃહસ્થી મહાવ્રતોની જેમ અણુવ્રતોને ગ્રહણ કરે, પરંતુ સ્થાપના ગુરૂ પાસે ગ્રહણ ન કરે એમ સિદ્ધ થયું વળી તે વ્રત ઇત્વર—ચાતુર્માસ વિગેરે થોડા કાળ પર્યંતનું અથવા ઇતર જાવજીવ પર્યંતનું ગ્રહણ કરે અથ-વ્રતનું જ્ઞાન થયા પછી, તાનિ-તે પ્રસ્તુત વ્રતોને. આ ત્રીજું વ્રતકર્મ કહ્યું ૩

આતંક-રોગ અને ઉપસર્ગ-દિવ્યાદિક ઉપદ્રવ તેમનો સંબંધ થયા છતાં પણ સ્થિરભાવ-ચિત્તમાં ક્ષોભ્યા વિના સમ્યક્ પ્રકારે પાળે. (આ ચોથું વ્રતકર્મ ૪) તેમાં વ્યાધિના સંબંધમાં આરોગ્યદ્વિજનું દૃષ્ટાંત અને ઉપસર્ગના સંબંધમાં કામદેવ શ્રાવકનું દૃષ્ટાંત જાણવું ૩૯-

આરોગ્ય દ્વિજની કથા

ઉજ્જયિની નગરીમાં દેવગુપ્ત નામનો બ્રાહ્મણ હતો તેને નંદા નામની ભાર્યા હતી તેની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલો તેને એક પુત્ર હતો તે કોઈ પણ પૂર્વ જન્મના દુષ્કૃતથી રોગોવડે વ્યાપ્ત હતો, તેથી તેનું નામ પાડયું નહોતું, પણ લોકમાં તેનું રોગ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું હતું એકદા ઈશ્વર નામના મુનિ ગોચરી માટે અટન કરતા તેને ઘેર આવ્યા તે વખતે બ્રાહ્મણે તે પુત્રને સાધુના પગમાં પાડી વિનંતિ કરીકે—" હે ભગવાન ! તમે સર્વ જાણો છો, તેથી કરૂણા કરીને આ પુત્રના રોગની શાંતિનો ઉપાય કહો " સાધુએ કહ્યું —" ગોચરી માટે નીકળેલા અમે કોઈ સાથે કાંઈ પણ વાત કરતા નથી " ત્યારે તે બ્રાહ્મણ મધ્યાન્હ સમયે પુત્રને સાથે લઈ ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં ગુરૂને વાંદી તેણે પૂછયું ત્યારે ગુરૂ બોલ્યા કે—" દુઃખ પાપથી થાય છે, તે પાપ ધર્મથી અવશ્ય નાશ પામે છે કેમકે અગ્નિથી બળતું ઘર જળના સમૂહથી બુઝાઈ જાય છે સારી રીતે આચરેલા ધર્મવડે સમગ્ર દુઃખો શીઘ્રપણે નાશ પામે છે, અને બીજા ભવમાં પણ ફરીને તે દુઃખો

અવશ્ય ઉત્પન્ન થતા નથી " આ પ્રમાણે દેશના સાભળી ત બન્ને પ્રતિબોધ પામ્યા, અને તેથી તે બન્ને શ્રાવક થયા તેમા પણ તે પુત્ર ધર્મમા વિશેષ દૃઢ થઇ શુભ ભાવના પૂર્વક રોગને સહન કરવા લાગ્યો, અને તે સાવદ્ય ઔષધને પણ કરાવતો નહીં એકદા ઇંદ્રે તેના દૃઢ ધર્મની પ્રશ સા કરી. તેના પર શ્રદ્ધા નહીં થવાથી બે દેવો વૈદ્યનુ રૂપ કરી ત્યા આવી બોલ્યા કે—"અમે આ બટુકને સાજો કરીએ પરતુ અમારા કહ્યા પ્રમાણે ક્રિયા ્રવી જોઇએ." તેના સ્વજનો બોલ્યા કે— "તે ક્રિયા કેવી રીતે છે?" તઓ બોલ્યા— પ્રાત કાળે મ ર ખાવાનુ છે, સાજને વખતે મદિરા પીવાની છે, રાત્રે ભોજન કરવાનુ છે, માખ ણની સાથે કૂરીયા ખાવાના છે, અને ઔષધની સાથે જળચર, સ્થળચર અને ખેચરનુ માસ ભક્ષણ કરવાનુ છે" તે સાભળી બટુકે કહ્યું— "વ્રતના ભ ગના ભયને લીધે તેમાનુ એક પણ હુ કરીશ નહીં" ત્યારે વૈદ્યો બોલ્યા—"ધર્મનુ સાધન શરીર છે તેથી તેને કોઇ પણ પ્રકારે કરીનેસાજુ કરવું જોઇયે. તેમ-ગ્તાજો વ્રતનો ભ ગ થાય તો પછી થી પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાથી તે વ્રત શુદ્ધ થઇ શકે છે" આ પ્રમાણે તેમના કહ્યા પછી તેના સ્વજનોએ અને છેવટે રાજાએ પણ તેને ઘણી યુક્તિઓથી કહ્યુ તો પણ તેણે અ ગીકાર કર્યું નહીં ત્યારે પ્રસન્ન થયેલા દેવોએ પ્રગટ થઇ તેની પ્રશ સા કરી, અને તેનુ શરીર રોગ રહિત કર્યું સર્વે સ્વજનો આન દ પામ્યા બીજા લોકો પણ ખુશી થયા. અને 'અહો! ધર્મનુ માહાત્મ્ય અદ્દભુત છે!' એમ જાણી ઘણા લોકો પ્રતિબોધ પામ્યા ત્યારથી તેનુ આરોગ્યદ્વિજ એવુ નામ પ્રસિદ્ધ થયુ આ પ્રમાણે આરોગ્યદ્વિજનુ ચરિત્ર સક્ષેપથી કહ્યુ વિસ્તારથી જાણવુ હોય તેણે પૃથ્વીચદ્રનુ ચરિત્ર જોઇ લેવુ આ પ્રમાણે વ્યાધિનો સ ગ થયા છતા શ્રાવકે સ્થિરચિત્તવાળા થવુ તથા કામદેવનુ ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ હોવાથી અહીં લખ્યુ નથી.

પહેલુ કૃતવ્રતકર્મ કહી દીધુ હવે શીળવતને કહે છે.

आययण खु निसेवइ, वज्जइ परगेहपविसणमकज्जे ।
निच्चमणुब्भडवेसो, न भणइ सवियारवयणाइ ॥ ३७ ॥
परिहरइ बालकील, साहइ कज्जाइँ महुरनीईए ।
इय छव्विहसीलजुओ, विन्नेओ सीलवंतोऽत्थ ॥ ३८ ॥

મૂળાર્થ—આયતનનુ સેવન કરે ૧, કાર્ય વિના પરઘરમા પ્રવેશ ન કરે ૨, નિરંતર અનુદ્ભટ વેષ રાખે ૩, વિકારવાળા વચનો બોલે નહીં ૪, બાળક્રીડાનો ત્યાગ કરે ૫, અને સારી નીતિથી કાર્ય સાધે ૬, આ છ પ્રકારના શીળથી જે યુક્ત હોય તે અહીં શીળવત જાણવો.

ટીકાર્થ—આયતન એટલે ધર્મિષ્ઠ માણસોને એકઠા થવાનુ સ્થાન. કહ્યુ છે કે—" જે સ્થાને ઘણા સાધર્મિકો, શીળવાળા, બહુશ્રુત અને ચારિત્રાચાર સહિત જનો એકઠા થતા-રહેતા હોય, તે સ્થાનને આ યતન જાણવુ " ખુ શબ્દ અવધારણ અર્થવાળો છે તે પ્રતિપક્ષનો નિષેધ કરવા માટે છે તેથી કરીને ભાવ શ્રાવક આયતનને જ સેવે, અનાયતનને સેવે નહીં એવો સબંધ જાણવો કહ્યું છે કે-"ભિલ્લની પલ્લીમા, ચોરના નિવાસસ્થાનમા પર્વતના માણસો રહેતા હોય તેવા સ્થાનમા, તથા હિંસક અને દુષ્ટ મનવાળા લોકોની પડોશમા કદાપિ વસવુ નહીં કારણ કે સત્પુરૂષો કુસંગતિની નિંદા કરે છે" તથા-"જ્યા સમકિતનો નાશ કરનારી અને ચારિત્રનો નાશ કરનારી વિકથા નિરંતર પ્રવર્તતી હોય, તેવુ અનાયતન સ્થાન મહાપાપનુ કારણ છે " આ પહેલુ શીળ કહ્યુ ૧ તથા કાર્ય વિના બીજાના ઘરમા જવુ વર્જે છે કારણ કે તેની કોઇ પણ વસ્તુ ખોવાઇ કે ચોરાઇ હોય તો તે બાબતની તેના પર શંકા ઉત્પન્ન થાય અહીં આ પ્રમાણે સામાચારી છે-'જો કે શ્રાવકને અંતઃપુરને છોડીને પરઘરમા પ્રવેશ કરવાનુ કહેલુ છે તો

પણ તેણે પુરૂષ રહિત પરઘરમા એકલાએ પ્રવેશ કરવો નહીં કદાચ કાંઇ કાર્યને લીધે જવુ પડે તો મોટી વયના પુરૂષને સાથે લઇને જવુ," આ બીજુ શીલ કહ્યુ ૨ તથા હમેશા શ્રાવકે અનુદ્ભટ (સાદો) વેષ પહેરવો પરતુ [૧]ખિઙ્ગની જેવો આછકડો વેષ પહેરવો નહી ખિઙ્ગ પુરૂષનો વેષ આવો હોય છે–' જેમ લ ખ પુરૂષોનુ પરિધાન (ધોતીયુ) અગ દેખાય તેવુ હોય છે, અ ગરખુ કસકસતુ હોય છે, અને મસ્તકની પાઘડી વાકી અને અર્ધુ માથુ દેખાય તેવી હોય છે તેવોજ વેષ ખિઙ્ગ પુરૂષોનો પણ જાણવો. તેમ સ્ત્રીઓના સે થાનો અગ્રભાગ તથા નાભિનો ભાગ ઉઘાડો હોય છે, પડખાનો ભાગ અર્ધ ઢાંકેલો હોયછે, અને કાચળી કસકસતી તથા ખભા સુધીનો ભાગ ઉઘાડો રહે તેવી હોય છે આવો વેશ્યાનો વેષ જાણવો " અહીં ભાવાર્થ એ છે કે–પુરૂષોને તથા સ્ત્રીઓને જૂદા જૂદા દેશોમા જૂદા જૂદા વેષો હોય છે, તેથી જે ઠેકાણે જે વેષ નિ દા રહિત અને સત્પુરૂષોને ઇષ્ટ હોય તેવો વેષ શ્રાવક અને શ્રાવિકાએ રાખવો જોઇયે. અહીં કોઇ કહે છે કે-" કુળ અને દેશને વિરૂદ્ધ એવો વેષ રાજાને પણ શોભાકારક થતો નથી તો વણિક જનોને વિશેષે કરીને અને તેમાં પણ તેમની સ્ત્રીઓને તો અવશ્ય વિરૂદ્ધ વેષ શોભાકારક નથી. તથા નીચેનુ વસ્ત્ર પગની પાની સુધી રાખવુ, ચોળી વિગેરે શરીર ઢકાય તેવુ રાખવુ અને ઓઢવાનુ વસ્ત્ર સારૂ જાડુ રાખવુ આવો વેષ રાખવાથી ધર્મ, લક્ષ્મી અને યશ પ્રાપ્ત થાયછે તથા નીચેનુ વસ્ત્ર અનુદ્ભટ એટલે પગના અગ્રભાગ સુધી પહોચે તેવુ અને તે વ અનોસ્પર્શ કરે તેટલી (કેડ સુધી પહોચે તેટલી) લાબી અને જાડા લુગડાની ચોળી રાખવી. " આ રીતે કેટલાક કહે છે તે પણ યોગ્યજ છે પરતુ આવો વેષ કોઇક દેશમા અને કોઇક કુળમા સભવે છે, અને શ્રાવકો તો જુદા જુદા દેશોમા તથા જુદા જુદા કુળમા સભવે છે, તેથી દેશ અને કુળને વિરૂદ્ધ ન હોય તેવો વેષ રાખવો એવુ સર્વને લાગુ પડે તેવુ સામાન્ય વ્યાખ્યાન અહીં કર્યુ છે, તે યુક્તિ યુક્ત જ છે

[૧] હલકા માણસની જેવો

આ ત્રીજુ શીળ કહ્યુ ૩ તથા રાગ દ્વેષ રૂપી વિકારને ઉત્પન્ન કરવામા કારણરૂપ વચનોને હાસીએ કરીને, નિદ્રાના સ્વભાવે કરીને અથવા વાચાળપણાએ કરીને પણ બોલવા નહીં તેમા રાગને ઉત્પન્ન કરનાર વચનો શ્રૃગાર રસવાળા હોય છે તે આ પ્રમાણે–" રાજાને આખા રાજ્યમા પૃથ્વી સારભૂત છે, પૃથ્વીમા પણ પોતાની રાજધાનીનુ નગર સારભૂત છે, નગરમા પણ પોતાનો રાજમહેલ સારભૂત છે, મહેલમા પણ પોતાની શય્યા સારભૂત છે, અને શય્યામા પણ કામદેવનુ સર્વસ્વ રૂપ શ્રેષ્ઠ પ્રિયા સારભૂત છે આ સસાર અસાર છે તો પણ દહીં, શીતળ જળ, તાબૂલ અને સુદર વેશ્યાઓએ કરીને જાણે સારવાળો હોય તેમ દેખાય છે " તથા–' અમારે પ્રિયાનુ જ એક દર્શન હો. બીજા બીજા (આદિત્યાદિક) દર્શનથી શુ ફળ છે ? કારણ કે પ્રિયારૂપ દર્શનથી તો સરાગચિત્તે કરીને પણ નિર્વાણ[1] પ્રાપ્ત થાય છે " દ્વેષને ઉત્પન્ન કરનાર વચનો આ પ્રમાણે છે –" રે દાસીપુત્ર ! રે માયાવી ! તારી માયા લોકપ્રસિદ્ધ જ છે " આવા કઠોર વચનથી ક્રોધ પામીને માણસ કાતો પોતે મરે છે, અથવા સામાને મારે છે વળી–આ ચોર છે, જાર છે, આણે છાની રીતે નિધાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, આ રાજાનો વિરોધી છે, અથવા આ માસ ખાનારો છે, રાજાઓ પાપી જ હોય છે કારણ કે શાસ્ત્રમા રાજાને દશ વેશ્યા સમાન કહેલો છે, આ રાજાનો પુરોહિત મદિરા પીયે છે, વળી તે દાસીનો પતિ છે તેથી તે ગુરૂ કેમ કહેવાય ? આવા આવા કઠોર વચનો કે જે પોતાને અને પરને ઉપઘાત કરનારા છે, તથા કુળનો ક્ષય કરવાના કારણ રૂપ છે, તેવા સર્વ વચનો શાસ્ત્રમા નિષેધ કરેલા છે ' તથા જે ભાવશ્રાવક હોય તે ધર્મ-વિરૂદ્ધ વચનો પણ બોલતો નથી ધર્મવિરૂદ્ધ વચન આ પ્રમાણે છે— ' હાથમા આવેલા આ કામભોગો ભવિષ્યના કામભોગની ઈચ્છાથી કેમ જતા કરાય ? કારણ કે પરલોક છે કે નહીં ? તેની જ કોને ખબર છે ? " ઇત્યાદિ આ ચોથુ શીળ કહ્યુ ૪ તથા મૂર્ખ માણસને આનદ

૧ સુખ મોક્ષ

પમાડે તેવી બાળક્રીડાનો ત્યાગ કરે-સેવે નહી કહ્યુ છે કે—"શેત્રંજ, સોગઠા બાજી, પાના, કુકડા વિગેરેના યુદ્ધો, પ્રશ્નોત્તર, યમક અને પ્રહેલિકા વિગેરે વડે ક્રીડા કરવી નહીં. આ પાચમુ શીળ કહ્યુ ૫ તથા મધુર નીતિએ કરીને એટલે સામ વચન કહેવા પૂર્વક કાર્યને સાધે તે આ પ્રમાણે—"હે સૌમ્ય ! હે સુદર ! તુ આ પ્રમાણે કર આવી રીતે કરવુ જોઇએ. આમ કરવાથીજ તે સારૂ થાય છે" આવા પ્રકારની શિખામણ આપીને પરિવાર અને ચાકર વિગેરે લોકને મધુર વાણી વડે કાર્યમા પ્રવર્તાવે છે કહ્યુ છે કે—"પ્રિય વચન બોલવાથી સર્વ પ્રાણીઓ ખુશ થાય છે તેથી તેવુ જ વચન બોલવુ યોગ્ય છે કેમકે વચન બોલવામા શા માટે દરિદ્રતા (કૃપણતા) રાખવી ! વળી-જો પોતાનો પરિવાર વર્ગ અશિક્ષત એટલે કેળવણી વિનાનો હોય તો તેના સ્વામીને ઘણો ખેદ કરવો પડે છે માટે હમેશા પોતે સ્વામીએ કોમળ વચનથી તેને શિખામણ આપવી જોઇયે" તથા-મધુરતા (મીઠાશ) પોતાને જ આધીન છે, અને વાકયોમા મધુર અક્ષરોજ જોઇયે છીયે, તો શા માટે સત્ત્વવાળા પુરૂષો કઠોર વચનો બોલતા હશે ? બીજાઓ પણ કહે છે કે—"ક્ષમાવાન પુરૂષ જે કાર્ય કરે છે તે ક્રોધ પામેલો પુરૂષ કરી શક્તો નથી. કારણ કે કાર્યને સાધનારી બુદ્ધિ જ છે, અને તે બુદ્ધિ ક્રોધ કરવાથી નષ્ટ થાય છે" કોઇના મતમા દુરારાધ્યતા નામનુ આ છઠ્ઠુ શીળ કહેલુ છે ૬ ભાવ-શ્રાવકને આ છ શીળ સીવાય બીજુ કોઇ શીળ નથી એવુ કહેવાપૂર્વક શીળવાળાનો ઉપસહાર કરે છે-આ પ્રમાણે-ઉપર દેખાડેલા છ પ્રકારના શીળે કરીને જે યુક્ત હોય તેજ આ શ્રાવકના અધિકારમા શીળવાન જાણવો ૩૭-૩૮

—⁂—

આ શીળનો જ ગુણ અને દોષ દેખાડવા પૂર્વક વિચાર કરે છે —

आययणसेवणाओ, दोसा झिज्जंति वड्ढइ गुणोहो ।
परगिहगमणं पि कल-कपकमूल सुसीलाण ॥ ३६ ॥

सहइ पसतो धम्मी, उब्भडवेसो न सुदरो तस्स ।
सवियारजपियाइ, नूणमुइरति रागग्गि ॥ ४० ॥

वालिसजणकीलाऽवि हु, लिंग मोहस्सऽणत्थदडाओ ।
फरुसवयणाभिओगो, न संगओ सुद्धधम्माण ॥ ४१ ॥

મૂળાર્થ—આયતન સેવવાથી દોષો નાશ પામે છે, અને ગુણનો સમૂહ વૃદ્ધિ પામે છે ૧, શીળવાળાને જે પરના ઘરને વિષે જવુ તે પણ કલકરૂપી પકનુ મૂળ-કારણ છે ૨, ધર્મી માણસ પ્રશાત વેષવાળોજ શોભે છે તેથી તેને ઉદ્ભટ વેષ પહેરવો સારો નથી ૩, વિકારવાળા વચનો અવશ્ય રાગરૂપી અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે છે ૪ બાળજનની ક્રીડા પણ અનર્થદડરૂપ હોવાથી મોહનુ કારણ છે ૫, તથા શુદ્ધ ધર્મિષ્ઠોને કઠોર વચન વડે આજ્ઞા કરવી યોગ્ય નથી ૬

ટીકાર્થ—આયતનનો અર્થ પૂર્વે કહ્યો છે, તેને સેવવાથી મિથ્યાત્વાદિક દોષો નાશ પામે છે, અને જ્ઞાનાદિક ગુણનો સમૂહ વૃદ્ધિ પામે છે કહ્યુ છે કે—' અગ્નિથી તપાવેલા લોઢા ઉપર પાણીનુ બિદુ પડ્યુ હોય તો તેનુ નામ પણ દેખાતુ નથી-તરતજ તે નાશ પામે છે, તેજ બિદુ કમળના પાદડા ઉપર પડ્યુ હોય તો તે મોતીની જેવુ શોભે છે, તથા તેજ બિદુ સ્વાતિ નક્ષત્રમા સમુદ્રની છીપડીની મધ્યે પડ્યુ હોય તો તે મોતીજ થાય છે ' માટે પ્રાયે કરીને અધમ, મધ્યમ અને ઉત્તમ ગુણ સવાસથીજ થાય છે " પરગૃહ પ્રવેશનો અર્થ પૂર્વે

કહ્યો છે અપિ (પણ) શબ્દનો સબધ આગળ કરશે પરગૃહમા પ્રવેશ કરવો તે સારા શીળવાળા સાધુને પણ કલકરૂપી ૫ કહુ કારણરૂપ એટલે ખોટા આળની પ્રાપ્તિનો હેતુ છે કેમકે સાધુ ભિક્ષાને માટે પર ગૃહમા પ્રવેશ કરે તોપણ તેણે ત્યા જરાપણ બેસવુ નહીં એમ આગ મમા બેસવાનો નિષેધ કર્યો છે કહ્યુ છે કે—" ગોચરીને માટે ગયેલો જે સાધુ તે ઘરમા બેસે છે, તેને અનાચાર તથા બોધિનો અભાવ થાય છે, બ્રહ્મચર્ય નષ્ટ થાય છે, પ્રાણીઓની હિસા થાય છે, બીજા ભિક્ષુ ઓને અતરાય થાય છે, ગૃહસ્થીને અનાદર થવાથી ક્રોધ થાય છે, બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિનો નાશ થાય છે, અને સ્ત્રીઓને શકા ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આવુ કુશીળની વૃદ્ધિ કરનારૂ સ્થાન દૂરથી વર્જવુ જોઇયે." વળી શ્રાવક તો અત્યત શકાનુ સ્થાન થાય છે, અને ઇદ્રિયો વશમા નહીં રહેવાથી વ્રતની હાનિને પણ પામે છે કહ્યુ છે કે—"જ્યા સુધી ભ્રકુટીરૂપી ધનુષ ઉપર ચડાવીને મૂકેલા, કર્ણ સુધી પહોચેલા, કાળી પાખો-પીછાવાળા અને પુરૂષના ધૈર્યનો નાશ કરનારા સ્ત્રીઓના દૃષ્ટિ રૂપી બાણો પુરૂષના હૃદયમા પડ્યા નથી, ત્યા સુધીજ પુરૂષ સન્માર્ગે રહી શકે છે, ત્યાસુધીજ ઇદ્રિયોને નિયમમા રાખી શકે છે, ત્યા સુધીજ લજ્જાને ધારણ કરે છે, અને ત્યા સુધીજ વિનય રાખી શકે છે" તથા ધર્મી એટલે ધર્મવાળો શ્રાવક કે યતિ શાત વેષવાળો જ શોભે છે તેથી કરીને તે ધાર્મિકને ઉદ્ભટ વેષ એટલે રાગમા અધ થયેલા નીચ માણસની જેવો વેષ સારો લાગતો નથી-શોભાકારી થતો નથી કારણ કે તેવા વેષથી તે અત્યત હાસીનુ સ્થાન થાય છે લોકમા કહેવત છે કે—"જે અકામી પુરૂષ હોય તેને મડન ઉપર-સારા વેષ ઉપર પ્રીતિ હોતી નથી." આ કહેવત સ્ત્રીઓએ અને તેમા પણ વિધવાએ અવશ્ય આદરવા યોગ્ય છે એટલે કે તેઓએ બિલકુલ ઉદ્ભટ (આછકડો) વેષ રાખવો નહીં. આ વિષય ઉપર કોઇયે કહ્યુ છે કે—"

તથા સવિકાર વચનો—શૃંગાર રસવાળા વચનો અવશ્ય રાગરૂપી અગ્નિને ઉદ્દીપન કરે છે કહ્યું છે કે—" જે કથા સાંભળવાથી મનમાં કામની ઉત્પત્તિ થાય, તેવી કથા સાધુએ કે શ્રાવકે કરવી નહીં " આ ઉપલક્ષણથી એમ પણ સમજવું કે દ્વેષરૂપી અગ્નિ પણ જેનાથી પ્રગટ થાય તેવી કથા કરવી નહીં દ્વેષાગ્નિ પ્રગટ કરનારા પણ કેટલાંક વચનો હોય છે, જેમકે કહ્યું છે કે—કોઇના મર્મ, કર્મ અને જન્મ આ ત્રણ કદાપિ પ્રગટ કરવા નહીં. કારણ કે મર્મ અને કર્મથી વિંધાયેલો માણસ મરે છે અથવા મારે છે " તથા બાળ જનની ક્રીડા પણ મોહનું-અજ્ઞાનનું ચિન્હ છે કારણ કે તેમાં અનર્થદંડની એટલે ફોગટ પાપના આરંભની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા શુદ્ધ ધર્મવાળાએ—જિનેશ્વરના મતને અંગીકાર કરનારાએ 'અરે દરિદ્રી અરે દાસીપુત્ર !' આવા કઠોર વચન બોલી આજ્ઞા આપવી, તે યોગ્ય નથી. કારણ કે કઠોર વચન ધર્મની હાનિ તથા ધર્મની લઘુતા કરનાર છે તે વિષે કહ્યું છે કે—" કઠોર વચન બોલવાથી એક દિવસના તપનો નાશ થાય છે, તિરસ્કાર કરવાથી એક માસનો તપ નાશ પામે છે ગાળો દેવાથી એક વર્ષનો તપ નષ્ટ થાય છે અને માર મારવાથી ચારિત્ર નાશ પામે છે " ઈત્યાદિક આપ્ત વચનથી ધર્મની હાનિ થાય છે તથા ધર્મની લઘુતા આ રીતે થાય છે—" અહો ! આ શ્રાવકો મોટા ધાર્મિક, પરની પીડાનો ત્યાગ કરનાર અને બહુ વિવેકી છે કે જેથી આ રીતે બળતા અંગારાના સમૂહ જેવી વાણી બોલે છે " ઈત્યાદિક લોકો હાંસી કરે છે તેમજ—" કોઇ પુરૂષને અપ્રિય વચન કહીયે તો તેઓ ઉલટું બમણું અપ્રિય વચન બોલે છે, તેથી કરીને જે પુરૂષ અપ્રિય વચન સાંભળવા ઇચ્છતો ન હોય તેણે બીજાને અપ્રિય વચન કહેવું નહીં " તથા—" નિરંતર કઠોર ભાષા બોલવાથી તેનો પરિવાર વિરાગી—રાગ રહિત થાય છે, અને પરિવાર વિરાગી થવાથી મનુષ્યોનું પ્રભુપણું-સ્વામીપણું નષ્ટ થાય છે " આવા આવા આ લોકમાં જ કઠોર વચન બોલનારને અનર્થોની પ્રાપ્તિ થાય છે જૈનોને સર્વથા પ્રકારે કષાયરૂપી અગ્નિનું ઉદ્દીપન કરવું સારૂં નથી કહ્યું છે

છે-" જો કદાચ લોકમા કુશાસ્ત્રરૂપી પવનથી દીપ્ત થયેલો કષાયાગ્નિ જાજ્વલ્યમાન થાય તો ભલે થાય (તેમા કાઇ આશ્ચર્ય નથી) પરંતુ જિનેશ્વરના વચનરૂપી જળથી સિંચન કરાયા છતા પણ તે કષાયાગ્નિ જાજ્વલ્યમાન થાય તો તે મોટુ આશ્ચર્ય છે " આ કારણથી જ ભગવાન શ્રીમહાવીર સ્વામીએ મહાશતક નામના શ્રાવકને સત્ય છતા પણ કઠોર વચન બોલવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યુ હતુ

મહાશતકની કથા

રાજગૃહનગરમા મહાશતક નામે ગાથાપતિ હતો તેને આઠ કરોડ સોનૈયા નિધાનમા દાટેલા હતા, આઠ કરોડ વ્યાજે હતા અને આઠ કરોડ દેશ પરદેશના વ્યાપારમા વિસ્તારેલા હતા, તથા દરેકમા દશ દશ હજાર ગૌ હોય તેવા દશ ગોકુળ હતા તેને રેવતી વિગેરે તેર ભાર્યાઓ હતી. તેમા રેવતીને તેના પીયર તરફથી મળેલા આઠ કરોડ સોનૈયા નિધાનમા, આઠ કરોડ વ્યાજમા અને આઠ કરોડ વેપારમા હતા, તથા દશ દશ હજાર ગાયોવાળા આઠ ગોકુળ હતા. અને બાકીની બાર ભાર્યાઓને તેમના પીયર તરફથી મળેલા ત્રણે સ્થાનોમા એક એક કરોડ સોનૈયા તથા દશ દશ હજાર ગાયોવાળુ એક એક ગોકુળ હતુ આ પ્રમાણે તે મહાશતક મોટી ઋદ્ધિવાળો, દેદીપ્યમાન, કોઇથી પરાભવ નહીં પામનાર, ઘણા શ્રેષ્ઠી અને સાર્થવાહોને મધ્યે મુખ્ય તથા સ્વજનો અને પરિવારજનોને પ્રિય હતો.

એકદા ભગવાન શ્રીમહાવીર સ્વામી ગામે ગામ વિહાર કરતા રાજગૃહ નગરની બહાર ગુણશીલ નામના ઉદ્યાનમા પધાર્યા દેવોએ સમવસરણ રચ્યુ ભગવાનને વંદન કરવા શ્રેણિક રાજા, નગરના લોકો અને મહાશતક એ સર્વે ગયા. સર્વે વાદીને યોગ્ય સ્થાને બેઠા, તે વખતે ભગવાને આ પ્રમાણે દેશના આપી-" હે ભવ્ય પ્રાણીઓ !

આ સસાર જન્મ, જરા, મરણ, રોગ અને શોક વિગેરે મહા શત્રુથી ઉત્પન્ન થતા સતાપથી ભરેલો છે, તેથી તે અસાર છે ઉંચ જાતિ, ઉંચ કુળ, સારૂ રૂપ અને આરોગ્યતાવાળો મનુષ્ય ભવ પામવો દુર્લભ છે નિરતર વહેતુ આ જીવિત-આયુષ્ય અનિત્ય છે મૃત્યુરૂપી મહા રાક્ષસ ક્યારે આવશે ? તેની કોઇને ખબર નથી તેથી વિદ્વાન જનોએ સમસ્ત અનર્થના સમૂહરૂપી હસ્તીનુ નિવારણ કરવામા સિહ સમાન ધર્મમા જ સર્વથા પ્રકારે ઉદ્યમ કરવો યોગ્ય છે " ઇત્યાદિ અમૃતરસની જેવી મનોહર જિનેશ્વરની દેશના સાભળીને ઘણા પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા, અને પોતપોતાને ઉચિત ધર્મને ગ્રહણ કરી સર્વે પોતપોતાને સ્થાને ગયા મહાશતક પણ સમ્યક્ત્વવડે ચિત્તને પવિત્ર કરી પાચ અણુવ્રતપૂર્વક સાત શિક્ષાવ્રતે કરીને સુશોભિત શ્રાવકવ્રતને અગી કાર કરી મોટા નિધાનના લાભથી પણ અત્યત સતુષ્ટ થઇ ભગવાનને નમસ્કાર કરી પોતાને ઘેર ગયો, અને પ્રતિદિન ચડતે પરિણામે શ્રાવક ધર્મ પાળવા લાગ્યો. તેના સત્સગથી પણ ગુરૂકર્મી હોવાથી તે રેવતી જરા પણ પ્રતિબોધ પામી નહીં ઉલટી વધારે વધારે વિષયોમા લુબ્ધ અને મદિરા માસમા ગૃદ્ધિવાળી થઈ એકદા અમારીની ઉદ્‌ઘોષણા થવાથી તેણીને માસની પ્રાપ્તિ થઇ નહીં તેથી તેણીએ પોતાના નોકરોને કહ્યુ કે-" આજે મારા ગોકુળમાથી બે વાછરડા મારીને તેનુ માસ લાવી આપો. ' તે સાભળી તેઓએ તે પ્રમાણે કર્યું ત્યારથી તે હમેશા બબે વાછરડાનો વધ કરાવવા લાગી. એકદા તે દુષ્ટ રેવતીએ વિષયલાલસાની વૃદ્ધિને લીધે પોતાની બારે સપત્નીઓને વિષના પ્રયોગથી તથા શસ્ત્રના પ્રયોગથી કોઇ ન જાણે તેમ મારી નખાવી તેમનુ સુવર્ણ, હિરણ્ય, ગોકુળ વિગેરે સર્વસ્વ ગ્રહણ કરી આનદ પામી.

ત્યારપછી તે મહાશતક ચૌદ વર્ષ પછી મોટા પુત્ર ઉપર ગૃહનો કાર્યભાર નાખી પૌષધશાળામા જઇ ધર્મક્રિયામા તત્પર થયો ત્યા તેણે શ્રાવકની પ્રતિમાઓ વહન કરવા માડી. તેને એકદા મદ્યમાસથી મત્ત થયેલી રેવતી ઉપસર્ગ કરવા આવી તે બોલી કે-"હે પ્રાણવલ્લભ!

આવુ કઇ અનુષ્ઠાન શા માટે કરો છો? આ તમારૂ શરીરકોમળ અને સુખમા લાલન કરાયેલુ છે તેથી પૂર્વે કરેલા ધર્મનુ ફળ ભોગવો અ ત કરણથી રાગવાળી અને તમારી દામીપણાને પામેલી મને રાક ડીને તિરસ્કાર ન કરો.' આ પ્રમાણે તેણીના કરેલા ઉપસર્ગો તેણે નિશ્ચળ ચિત્તથી સહન કર્યા અને અનુક્રમે અગ્યારે શ્રાવક પ્રતિમાઓ તેણે વહન કરી. પછી અવસર જાણીને તેણે અનશન ગ્રહણ કર્યું શુભ ભાવનામા તત્પર થયેલા તેને કર્મના ક્ષયોપશમને લીધે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ તેથી તે પૂર્વદિશાએ લવણસમુદ્રમા હજાર યોજન સુધી જાણવા જોવા લાગ્યો, એજ રીતે દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાએ પણ તેને તેટલુ જ જ્ઞાન થયુ, તથા ઉત્તર [િ]શામા ક્ષુદ્ર હિમવાન વર્ષધર પર્વત સુધીના પદાર્થોને જાણવા જોવા લાગ્યો નીચે રત્ન પ્રભા નામની પહેલી નરકના લોલુય નામના નરકાવાસા સુધી જાણવા જોવા લાગ્યો ત્યારપછી એકદા તે પાપિષ્ઠ રેવતી મદિરાપા નથી મદોન્મત્ત થઇ ફરીથી ઉપસર્ગ કરવા આવી તે જોઇ મહાશતકે વિચાર્યું કે-" આ આવી કેમ થઇ છે?" એવો વિતર્ક કરી તેણે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ આપ્યો તેથી તેણે તેણીનુ સમગ્ર ચરિત્ર જાણ્યું, અને તે મરીને નરકે જશે તે પણ જાણ્યું તે જોઇ તેણે રેવતીને કહ્યુ કે—"હે પાપણી! હજુ કેટલુ પાપ ઉપાર્જન કરવું છે? તું સાત રાત્રીને અ તે [1]અલસયના વ્યાધિની પીડાથી મરીને લોલુય નામના નરકમા જવાની છે" તે સાભળી રેવતીનો મદ ઉતરી ગયો, મરણના ભયથી તે અત્ય ત વ્યાકુળ થઇ, અને 'આજે આ મહાશતક મારાપર અત્ય ત ગુસ્સે થયો છે' એમ ધારી આર્તધ્યાનમા મગ્ન થઇ પોતાને ઘેર ગઇ તે દિવસે ભગવાન શ્રીમહાવીરસ્વામી તેજ નગરના ઉદ્યાનમા પધાર્યા હતા. તેણે ગૌતમસ્વામીને આજ્ઞા કરી કે—"હે ગૌતમ! તુ મહાશતક શ્રાવકની પાસે જઇ તેને કહે કે શ્રાવકને સત્ય છતા, પણ અન્યને પીડા કરનારૂ વચન બોલવુ યોગ્ય નથી તેમા પણ ઉત્તમ

---

૧ અનશીયાનો વ્યાધિ—શરીરમા જીવડા પડે તે.

ગુણસ્થાનકને પામેલા અને અનશનને અંગીકાર કરનારા તારે તો વિશેષે કરીને તેવું વચન બોલવું યોગ્ય નથી. તેથી તું તેવા દુર્વચન બોલ્યાનું પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કર ' આ પ્રમાણે ભગવાનની આજ્ઞાને અંગીકાર કરી ગૌતમસ્વામીએ મહાશતકની પાસે જઇ તેને ભગવાનનો આદેશ કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળી મહાશતક ચિત્તમાં અત્યંત સંવેગના ભારથી ભરપૂર થયો ભગવાનને વંદના કરી તેણે સમ્યક્ પ્રકારે તે દુર્વચનની આલોચના, નિંદા અને ગર્હા કરી પછી ગૌતમ સ્વામીની પાસે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ શરીરનો ત્યાગ કરી તે સૌધર્મ દેવલોકમાં અરૂણાભ નામના વિમાનમાં ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો આ પ્રમાણે મહાશતકનું ચરિત્ર સંક્ષેપથી કહ્યું વિસ્તારના અર્થીએ ઉપાસક દશાંગથી જાણવું

—❀—

હવે ભાવશ્રાવકનું ત્રીજું લક્ષણ કહેવાની ઇચ્છાથી પ્રથમ તેના સંબંધની ગાથા કહે છે

जइवि गुणा बहुरूवा, तहवि हु पचहि गुणेहि गुणवंतो ।
इह मुणिवरेहि भणिओ, सरूवमेसिं निसामेहि ॥ ૭૨ ॥

મૂળાર્થ—જો કે ગુણો ઘણા પ્રકારના છે, તોપણ અહીં મુનિવરો એ પાંચ ગુણે કરીને ગુણવાન કહેલો છે એ પાંચ ગુણોનું સ્વરૂપ સાંભળો

ટીકાર્થ—અહીં यदि શબ્દ અભ્યુપગમ-સ્વીકારવું એવા અર્થમાં છે, તેથી તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-મે આ સ્વીકાર્યું છે કે ગુણો બહુરૂપા એટલે અક્ષુદ્રપણું વિગેરે, ઉદારતા વિગેરે અને બીજા પ્રિય વદતા-મીઠા બોલવાપણું વિગેરે, ઘણા પ્રકારના છે, તોપણ મુનિવરોએ-ગીતાર્થ ગુરૂઓએ અહીં શ્રાવકના વિચારમાં પાંચ ગુણે કરીને

ગુણવાન કહ્યો છે એ ગુણોનુ સ્વરૂપ-તત્ત્વ તુ સાભળ 'સાભળ' એ ક્રિયાપદ શિષ્યને ઉત્સાહ આપવા માટે લખ્યુ છે, તેથી પ્રમાદી શિષ્યને ઉત્સાહ પમાડીને પછી તેને શ્રવણ કરાવવુ એમ જણાવ્યુ છે ૪૨.

તે પાચ ગુણોનુ સ્વરૂપ જ બતાવે છે.—

संज्झाए करणम्मि य, विणयम्मि य निघमेव उज्जुत्तो ।
सव्वत्थणभिनिवेसो, वहइ रुइं सुट्ठु जिणवयणे ॥ ४३ ॥

મૂળાર્થ—સ્વાધ્યાયમા ૧, ક્રિયાનુષ્ઠાનમા ૨ અને વિનયમા ૩ નિરતર ઉદ્યમ કરે, સર્વત્ર કદાગ્રહ રહિત રહે ૪, તથા જિનેશ્વરના વચન ઉપર અત્યત રૂચી રાખે ૫

ટીકાર્થ—સુ એટલે શોભન (સારૂ) અધ્યયન-ભણવુ તે સ્વાધ્યાય, અથવા સ્વેન પોતાની મેળે અધ્યાય-ભણવુ તે સ્વાધ્યાય તેને વિષે નિરતર ઉદ્યમવત રહે એવો સબધ કરવો. ૧ તથા કરણે એટલે ક્રિયાનુષ્ઠાનને વિષે ૨, વિનયે-ગુરૂજનને માન આપવા ઉભા થવુ એ વિગેરે વિનયને વિષે નિત્ય-હમેશા ઉદ્યુક્ત-પ્રયત્નવાળો થાય એમ દરેકની સાથે સબધ કરવાથી ત્રણ ગુણ થયા ૩ તથા સર્વત્ર-આ લોક તથા પરલોક સબધી સર્વ પ્રયોજનોને વિષે અનભિનિવેશ જેને કદાગ્રહ નથી એવો એટલે સારી સમજણવાળો થાય એ ચોથો ગુણ થયો ૪ તથા જિનેશ્વરના વચનને વિષે રુચિ-ઇચ્છા અથવા શ્રદ્ધાને અત્યત ધારણ કરે, એ પાચમો ગુણ થયો ૫ ૪૩

આ રીતે ગણતરીથી ગુણોને દેખાડી હવે તેમનો ભાવાર્થ કહીને તે પાંચે ગુણો દેખાડે છે.—

पढणाईसज्झाय, वेरग्गनिबंधणं कुणइ विहिणा ।
तवनियमवंदणाई–करणम्मि य निच्चमुज्जमइ ॥ ४४ ॥
अब्भुट्ठाणाईयं, विणयं नियमा पउंजइ गुणीणं ।
अणभिनिवेसो गीयत्थ–भासियं नन्नहा मुणइ ॥ ४५ ॥
सवणकरणेसु इच्छा, होइ रुई सद्दहाणसंजुत्ता ।
एईए विणा कत्तो, सुद्धी सम्मत्तरयणस्स ॥ ४६ ॥

મૂળાર્થ—વિધિએ કરીને વૈરાગ્યના કારણરૂપ પઠન વિગેરે સ્વાધ્યાય કરે ૧, તપ, નિયમ અને વંદનાદિક કરવામાં નિત્ય ઉદ્યમ કરે ૨, ગુણીજનોનો અભ્યુત્થાનાદિક વિનય અવશ્ય કરે ૩, કદાગ્રહ રહિત થઇને ગીતાર્થનું કહેલું વચન અન્યથા ન માને ૪, તથા શ્રવણ કરવામાં અને સાંભળ્યા પ્રમાણે કરવામાં શ્રદ્ધા સહિત જે ઇચ્છા-તીવ્ર અભિલાષ તે રૂચિ કહેવાય છે ૫. આ રૂચિ વિના સમ્યક્ત્વરત્નની શુદ્ધિ ક્યાંથી હોય ?

ટીકાર્થ—વિધિએ કરીને એટલે વિનય અને બહુમાન સહિત વૈરાગ્યના કારણરૂપ પઠનાદિક સ્વાધ્યાય કરે તેમાં પઠન એટલે અપૂર્વ–નવું શ્રુત ગ્રહણ કરવું તે. આદિ શબ્દથી પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા એ ચારે ગ્રહણ કરવા. આ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કહેવાય છે. તેમાં પઠનનો વિનય આ પ્રમાણે છે—" ભણતી વખતે ગુરૂની સમીપે [१] પર્યસ્તિકા, અવષ્ટંભ—અઠીંગણ, પગ લાંબા કરવા, વિકથા અને મોટેથી હસવું આટલા વર્જવા લાયક છે "

[१] પગ પર પગ ચડાવી પલાંઠી વાળવી તે

તથા સન્મુખ ઉભા થવુ તે અભ્યુત્થાન કહેવાય છે તે છે આદિ જેને તે અભ્યુત્થાનાદિ કહેવાય છે આદિ શબ્દ લખ્યો છે તેથી અભ્યુત્થાનમા રહેલા અનેક ભેદો ગ્રહણ કરવાના છે, તે ભેદો, વિનયસમાધિ નામના અધ્યયનથી જાણી લેવા આવી પ્રકારનો વિનય આચાર્યાદિક ગુણીજનોનો અવશ્ય કરે છે કારણ કે ગુણ સમૂહનું કારણ વિનયજ છે કહ્યુ છે કે—"વિનયનું ફળ સુશ્રૂષા (સેવા) છે, ગુરૂની સુશ્રૂષાનું ફળ શ્રુત જ્ઞાન છે, જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે વિરતિનું ફળ આશ્રવોનો નિરોધ (સવર) છે, સવરનુ ફળ તપસ્યા છે તપસ્યાનુ નિર્જરારૂપ ફળ દેખ્યું છે, તે નિર્જરાથી ક્રિયાની નિવૃત્તિ થાય છે, ક્રિયાની નિવૃત્તિ થવાથી અયોગીપણું થાય છે યોગોના નિરોધથી ભવની પરપરાનો ક્ષય થાય છે, અને ભવની પરપરાનો ક્ષય થવાથી મોક્ષ થાય છે તેથી કરીને સર્વે કલ્યાણોનુ ભાજન (આધાર) વિનયજ છે" આ ત્રીજા ગુણનુ ફળ કહ્યુ તથા કદાગ્રહ રહિત એવો શ્રાવક ગીતાર્થનુ કહેલુ (વચન)—અધિક શ્રુતજ્ઞાનીનો ઉપદેશ અન્યથા પ્રકારે એટલે અસત્યપણે માનતો નથી કેમકે અધિક મોહના અભાવને લીધે તે કદાગ્રહી હોતો નથી કહ્યુ છે કે—"મોહનું અધિકપણુ ન હોય તો કોઇ પણ વિષયમા કદાગ્રહ થતો નથી, અને તે મોહને ઓછો કરવાનુ સાધન ગુરૂજનને આધીન રહેવુ તેજ છે" આ ચોથા ગુણનો સબધ કહ્યો. આ રીતે બીજી ગાથાનો અર્થ પૂર્ણ થયો ૪૫. તથા શ્રવણ એટલે સાભળવુ અને કરણ એટલે ક્રિયાનું અનુષ્ઠાન, એ બન્નેને વિષે શ્રદ્ધા સહિત જે ઇચ્છા-તીવ્ર અભિલાષ તે રૂચિ કહેવાય છે એ પાચમો ગુણ કહ્યો. આ રૂચિનુ જ મુખ્યપણુ જણાવવા માટે કહે છે—આ બે પ્રકારની રૂચિ વિના સમકિત રત્નની શુદ્ધિ કયાથી હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય. કારણ કે શુશ્રૂષા અને ધર્મ ઉપરનો રાગ એ સમકિતનુ સ્વરૂપ છે કેમકે શુશ્રૂષા, અને ધર્મરાગ સમકિતની સાથે થનારા લિગપણે પ્રસિદ્ધ છે કહ્યું છે કે—"સુશ્રૂષા ધર્મરાગ તથા ગુરૂ અને દેવની યથાશક્તિએ વૈયાવચ્ચ કરવાનો નિયમ એ સમકિતવાળાના લિગો (ચિન્હો) છે" આ પચમ ગુણની ભાવના થઇ કેટલાક આચાર્યો પાચ ગુણો આ પ્રમાણે કહે

છે—'સૂત્રરૂચિ ૧, અર્થ રૂચિ ૨, કરણરૂચિ ૩,[1] અનભિનિવેશ રૂચિ ૪ તથા પાચમી અનિષ્ઠિતોત્સાહતા (ઉત્સાહનો નાશ ન થવો તે) ૫. આ પાચ ગુણો શ્રાવકના હોય છે' આ પાચ ગુણો પણ પ્રથમના પાચ ગુણોની સાથે મળતાજ છે, કેમકે સૂત્રરૂચિ એટલે પઠન વિગેરે સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્તિ ૧, અર્થરૂચિવાળો જે હોય તે ગુરૂનો અભ્યુત્થાનાદિક વિનય કરે છે જ ૨, કરણ અને અનભિનિવેશ (કદાગ્રહ રહિત) એ બે તો પૂર્વે કહ્યા તેની તુલ્યજ છે ૪ અને ઉત્સાહનુ અભગપણુ એ ઇચ્છાની વૃદ્ધિ જ છે ૫ આથી કરીને પૂર્વે ગણાવેલાની સાથે આનો કાઇ પણ વિરોધ શકા કરવા જેવો નથી. ૪૯

અહીં કોઇને શકા થાય કે-માત્ર ઇચ્છાથી જ ફળની પ્રાપ્તિ કેમ થઇ શકે? તેનો જવાબ એ છે જે સાચા ભાવથી ઇચ્છા હોય તો તેનુ ફળ મળે જ છે તે ઉપર યશ અને સુયશની કથા નીચે પ્રમાણે—

એક ગામમા એક કુલપુત્રને યશ અને સુયશ નામના બે પુત્રો હતા. તે બન્ને યુવાન અવસ્થાને પામ્યા ત્યારે કોઇ એક દિવસ ધર્મદત્ત નામના સૂરિની પાસે ધર્મદેશના સાભળીને પ્રતિબોધ પામ્યા તેથી પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઉત્કઠા થવાથી માબાપની પાસે રજા માગી. પરતુ સ્નેહથી મોહ પામેલા તે માબાપે તેમને રજા આપી નહીં બન્નેએ ઘણા આગ્રહથી રજા માગી ત્યારે તેઓએ કહ્યુ કે-"તમારા બેમાથી એક જણ દીક્ષા ગ્રહણ કરો અને એક અમારી વૃદ્ધાવસ્થાનુ પાલન કરવા રહો." તે સાભળી મોટા ભાઇએ નાનાભાઇને કહ્યુ કે-"તુ ઘરમા રહે હુ પ્રવ્રજ્યા લઉં" નાનો બોલ્યો કે-"હુ જ પ્રવ્રજ્યા લઇશ." તે સાભળી યશે વિચાર કર્યો કે-"ભલે આ મારો નાનોભાઈ દીક્ષા લઇ તરી જાય. મારાથી તો પ્રત્યુપકાર ન કરી શકાય તેવા માબાપની અવગણના કેમ થાય?' એમ વિચારીને તેણે સુયશને રજા આપી એટલે તેણે વિધિ પ્રમાણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી તે વિશુદ્ધ પરિણામથી જ્ઞાન અને ચારિત્રની આરાધના કરવા લાગ્યો.

[1] કદાગ્રહ ન કરવા તે.

સાભળી તેણીએ વિચાર્યું કે-" આ મુનિએ મારી સમક્ષ જ ભોજન કર્યું છે છતા શી રીતે તે ઉપવાસી છે ? અથવા તો ગુરૂના વચન ઉપર શકા લાવવી યોગ્ય નથી. આ જે પ્રમાણે કહે છે, તેજ પ્રમાણે કરૂ " એમ વિચારીને તે ફરીથી ગઇ તેજ પ્રમાણે કહેવાથી નદીએ તેણીને માર્ગ આપ્યો. એટલે તે સ્વામી પાસે ગઈ તેણે પૂછ્યુ-' તુ શી રીતે નદી તરીને આવી ? ' ત્યારે તેણીએ સુયશ સાધુ આવ્યા છે એ વિગેરે સર્વ વૃત્તાત કહ્યો. યતે ભોજન કર્યા પછી તેણીને રજા આપી, ત્યારે તે બોલી કે-' હજુ નદીમા અપાર જળ છે શી રીતે જઉ ? ' યતે કહ્યું-" હવે તુ નદીને એમ કહેજે કે-હે નદી ! મારા ભર્તારે મને કોઈવાર પણ ભોગવી ન હોય તો મને માર્ગ આપ. " તે સાભળી તે અત્યત આશ્ચર્ય પામી નદી પાસે જઇ તેજ પ્રમાણે બોલી માર્ગ મળવાથી સુખે કરીને ઘેર ગઇ તેણીએ મુનિને વદના કરી પૂછ્યુ કે—" હે પૂજ્ય ! તમે બન્ને ભાઈઓએ આ પ્રમાણે મને કહ્યુ અને તેના પ્રભાવથી મને નદીએ માર્ગ આપ્યો. તો તેનો પરમાર્થ શો છે ? " મુનિ બોલ્યા—" હે ભદ્રે ! જે રસની લોલુપતાથી ભોજન કરાય તો તે ભોજન કર્યું કહેવાય છે પરતુ જે સયમ યાત્રાને માટે પ્રાસુક અને એષણીય આહાર કરાય છે, તે ભોજન કર્યું કહેવાતુ નથી તેથી કરીને જ આગમમા કહ્યું છે કે—નિર્દોષ આહાર કરનાર સાધુ નિરતર ઉપવાસીજ છે એજ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યના મનો રથવાળો તારો પતિ તારા આગ્રહથી ભોગ કરે છે તેથી તે અભોગ જ કહેવાય છે " આ પ્રમાણે સાભળી તેણીએ વૈરાગ્ય પામી વિચાર કર્યો કે—" અહો ! આ મારો પતિ કેવો મોટા પ્રભાવવાળો અને દાક્ષિણ્ય તાનો સમુદ્ર છે ! કે જેથી તેનુ મન સસારથી વિરક્ત છતા મે ચિર-કાળ સુધી તેના ધર્મ આચરણમા અતરાય કર્યો તેથી મે મોકુ અ-તરાય કર્મ ઉપાર્જન કર્યું તો હવે મારે તેની સાથે જ દીક્ષા ગ્રહણ કરવી યોગ્ય છે આજ સ્નેહનુ ફળ છે " આ પ્રમાણે તે ભાવના ભાવતી હતી, તેટલામા યત પણ ઘેર આવ્યો સાધુને વદના કરી તેની સમીપે બેઠો. સાધુએ તે બન્નેને ધર્મદેશના આપી તેઓએ પ્રતિ

બોધ પામી દીક્ષા અંગીકાર કરી અનુક્રમે તેઓ કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા. આ પ્રમાણે આ યશની ચારિત્રના વિષયમાં માન ઇચ્છા જ હતી, તેથી તે પાપના આરંભથી લીંપાયો નહી

હવે ભાવશ્રાવકનું ચોથું લક્ષણ કહે છે

उजुववहारो चउहा, जहत्थभणणं अवंचिगा किरिया ।
हुंतावायपगासण, मेत्तीभावो य सब्भावा ॥ ४७ ॥

મૂલાર્થ—ઋજુવ્યવહાર નામનો ગુણ ચાર પ્રકારનો છે -યથાર્થ બોલવું ૧, કોઇને પણ વંચના (દુ ખ) નહીં કરનારી ક્રિયા ૨, ભવિષ્યમાં થનારા કષ્ટોનો પ્રકાશ ૩ અને સાચો મૈત્રીભાવ ૪

ટીકાર્થ—ઋજુ એટલે સરલ એવો વ્યવહાર એટલે વર્તન-આચરણ તે ઋજુવ્યવહાર નામનો ભાવ શ્રાવકનો ચોથો ગુણ ચાર પ્રકારનો છે તે આ પ્રમાણે—યથાર્થભણન એટલે ધર્મના વ્યવહારમાં, ક્રય વિક્રયના વ્યાપારમાં, સાક્ષી પૂરવાના વ્યવહારમાં અને રાજવ્યાપારાદિકમાં અવિપરીત-અવિરોધી વચન બોલવું તે આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—" ભાવશ્રાવકો પરના ચિત્તને રંજન કરવાની બુદ્ધિથી (અથવા પરને છેતરવાની બુદ્ધિથી ધર્મને અધર્મરૂપે તથા અધર્મને ધર્મરૂપે કદી કહેતા નથી, પરંતુ જે સત્ય હોય તેજ મધુર રીતે કહે છે ખરીદ કરવામાં, વેચવામાં અને સાટું કરવામાં પણ ન્યૂન કે અધિક મૂલ્ય કહેતા નથી. કોઇની સાક્ષી પૂરવામાં તેમને બોલાવ્યા હોય તો તેઓ અસત્યવાદી થતા નથી રાજસભા વિગેરે સ્થળે ગયા હોય તો પણ તેઓ અસત્ય વચન બોલીને કોઇપણ માણસને દૂષિત કરતા નથી તથા ધર્મમાં રક્ત થયેલા તેઓ ધર્મની હાસી થાય તેવું વચન વર્જે છે-બોલતા નથી. " ૧ તથા અવંચિકા એટલે પરને દુ ખનું કારણરૂપ

ન થાય તેવી ક્રિયાનો-શરીરનો વ્યાપાર એ બીજુ ઋજુવ્યવહારનુ લક્ષણ છે કહ્યુ છે કે—'જે શુદ્ધ ધર્મનો અર્થી હોય તે કત્રિમ તોલા માપ બનાવી તે વડે ઓછું દઇને અને વધારે લઇને બીજાને છેતરતો નથી ૨ તથા હુ નિ એ શબ્દ પ્રાકૃત ભાષાનો છે, તેનો અર્થ ભાવી-થવાનુ એવો થાય છે તેથી ભવિષ્યમા થવાના જે અપાયો-કષ્ટો તેનો પ્રકાશ કરે છે એટલે કે શ્રાવશ્રાવક પોતાના આશ્રિતને "હે ભદ્ર! ચોરી વિગેરે પાપ કર્મ કરવા યોગ્ય નથી. કારણ કે તે પરભવમા અનર્થ કારક છે" ઇત્યાદિક ઉપદેશ આપે છે પરતુ અન્યાયમા પ્રવર્તેલા તેની ઉપેક્ષા કરતો નથી. એ ભાવાર્થ છે કેટલાક આચાર્યો 'हुतोवा यपगासणं' એવો પાઠ મૂળ ગાથામા કહે છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—हुतो એટલે સદ્ભૂત—સાચા ઉપાયનો પ્રકાશ કરે છે એટલે કે ધર્મ અને અર્થના વિષયમા જે સારો ઉપાય હોય તેને પૂછવાથી અથવા નહીં પૂછવાથી પણ પ્રકાશ કરે છે આ ત્રીજુ ઋજુ યવહારનુ સ્વરૂપ છે તેમા દાન, શીળ, તપ અને ભાવ એ ધર્મનો ઉપાય છે, નીતિથી ચાલવુ, ઉધારે વેપાર ન કરવો, એ વિગેરે અર્થનો ઉપાય છે, કામના ઉપાયને અનર્થ ફળદાયક હોવાથી પ્રકાશતો નથીજ, અને મોક્ષ તો ફળરૂપ હોવાથી તેનો પ્રકાશ કરે છે આ રીતે આ પાઠાતર પણ સન્માર્ગને અનુસરતુ હોવાથી યોગ્ય જ છે તથા સદ્ભાવથી એ-ટલે નિષ્કપટપણાથી મૈત્રી-મિત્રપણુ કરે છે, પરતુ કત્રિમ મૈત્રી કરતો નથી કેમકે કપટ અને મૈત્રી એ બન્નેને છાયા અને તડકાની જેમ પરસ્પર વિરોધ છે કહ્યુ છે કે—"જેઓ કપટપણાથી મિત્રને ઇચ્છે છે, મનના મલિનપણાથી ધર્મ કરવા ઇચ્છે છે, અન્યને પીડા ઉત્પન્ન કરી સમૃદ્ધિ મેળવવા ઇચ્છે છે, સુખ ભોગવીને વિદ્યા મેળવા ઇચ્છે છે, અને કઠોરતાથી સ્ત્રીને આધીન કરવા ઇચ્છે છે, તે મનુષ્યો ખરેખર અપંડિત મૂર્ખ જ છે" આ ચોથું ઋજુવ્યવહારનુ સ્વરૂપ કહ્યુ ૪૭.

—※(◎)※—

આનાજ વિપરીતપણાને વિષે દોષ દેખાડવા પૂર્વક 'વિધેયપણાને કહે છે,

अन्नहभणणाईसु, अबोहिबीय परस्स नियमेण ।
तत्तो भवपरिवुड्ढी, ता होज्जा उज्जुववहारी ॥ ४८ ॥

મૂલાર્થ—અસત્ય ભાષણાદિક કરવાથી શ્રાવક અવશ્ય બીજાના અબોધિનુ કારણ થાય છે, અને તેથી ફરીને તેના ભવની વૃદ્ધિ થાય છે આ કારણથી શ્રાવકે ઋજુ વ્યવહારી થવુ જોઇએ

ટીકાર્થ—અન્યથા ભણન એટલે યથાર્થ (સત્ય)વચન ન બોલવું તે મૂળ ગાથામા આદિ શબ્દ લખેલો છે, માટે પરને દુખ ઉત્પન્ન કરે તેવી ક્રિયા, દોષની ઉપેક્ષા અને કપટ મૈત્રીનુ ગ્રહણ કરવુ આટલી બાબત શ્રાવકને હોય તો તે બીજા મિથ્યાદષ્ટિઓને અવશ્ય અબોધિનુ–ધર્મની અપ્રાપ્તિનુ બીજ–મૂળ કારણ થાય છે કારણ કે શ્રાવકને અન્યથા ભાષણાદિકમા પ્રવર્તતા જોઇને બીજાઓ આ પ્રમાણે બોલે છે કે—" જિન શાસનને ધિક્કાર છે, કે જે શાસનમા શ્રાવકને સજ્જનોએ નિંદેલા અસત્ય ભાષણાદિક અકાર્યથી નિવૃત્તિ કરવાનો ઉપદેશ જ કર્યો નથી " આ પ્રમાણે નિદા કરવાથી તે મનુષ્યો સેકડો જન્મમા પણ બોધિને પામી શકતા નથી, તેથી તે અબોધિ બીજ કહેવાય છે અને તે અબોધિ બીજ થકી તે (જિનશાસન) ની નિદા કરનારને તથા તેના નિમિત્ત રૂપ બનેલા શ્રાવકને પણ ભવની (સસારની) વૃદ્ધિ થાય છે તે વિષે કહ્યું છે કે—" જે શ્રાવક અજાણપણે પણ શાસનની લઘુતા કરાવવામા પ્રવર્તે છે, તે બીજા પ્રાણીઓના મિથ્યાત્વનો હેતુ–કારણ થાય છે, તેથી તે શ્રાવક પણ અત્યત સસારના કારણરૂપ, પરિણામે દારુણ, ઘોર અને સર્વ અનર્થોને વધારનારા તે જ મિથ્યાત્વને

૧ કરવા લાયક

અત્યંત બાંધે છે (તેવું કર્મ બાંધે છે) " તે કારણથી ભાવ શ્રાવકે ઋજુવ્યવહારી થવું ૪૮.

અહીં ધર્મનંદનું દષ્ટાંત છે તેનો સંપ્રદાય આ પ્રમાણે છે—

નાસિક નામના નગરમાં નંદ નામના બે વણિક રહેતા હતા. તેમાં એક શ્રાવક હતો, તે શુદ્ધન્યાયયુક્ત વેપાર કરતો હતો. તેથી લોકમાં તેનું ધર્મનંદ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું અને બીજો લોભના દોષને લીધે ખોટા તોલા માપ વિગેરે વડે વેપાર કરતો હતો તેથી તે લોભનંદ નામે પ્રસિદ્ધ થયો હતો. અન્યદા તે ગામની બહાર રાજાએ તળાવ ખોદાવવા માંડયું તેમાં એકદા ખોદતા ખોદતા મજુર લોકોને એક નિધાન પ્રાપ્ત થયું તે નિધાનમાં કેવળ સોનાની કોશો (મોટા ખીલા) જ હતી તે ચોતરફથી કાદવવડે લીંપાયેલી હોવાથી તે મજુરોએ તેને લોઢાની કોશો જાણી પછી તેમાથી બે કોશો લઈને તેઓ ધર્મનંદની દુકાને ગયા, અને કહ્યું કે—' હે શેઠ! આ લોઢાની કોશો લઈને અમને તેલ વિગેરે વસ્તુ આપો '' શેઠે તે કોશો હાથમાં લીધી તો અતિ ભારવાળી જોઈને તેણે 'આ તો સુવર્ણ છે એમ જાણ્યું પણ અધિકરણના ભયને લીધે તેણે તે મજુરોને તે સત્ય વાત કહી નહીં અને તેઓને કહ્યું કે—' આ કોશોનું મારે કાંઈ કામ નથી ' ત્યારે તેઓ લોભનંદની દુકાને ગયા તેને પણ તેજ પ્રમાણે કહીને તેઓએ તેના હાથમાં કોશો આપી તેણે પણ સુવર્ણની કોશો છે એમ જાણ્યું અને વિચાર્યું કે—" લોઢાના મૂલ્યથી સોનું આવે છે તે તો સારૂં થયું તેથી આ લોકોને જો બમણું મૂલ્ય આપું તો તેઓ બાજી કોશો પણ લાવે.' એમ વિચારીને તેણે તેમને કહ્યું કે—" મારે આ લોઢાની કોશોની જરૂરીયાત છે તેથી જો તમારી પાસે બીજી કોશો હોય તો

લાવજો હું તમને આટલું બમણું મૂલ્ય આપીશ ' ત્યારપછી તેઓ હમેશા બળે કોશો લાવવા લાગ્યા અનુક્રમે શ્રેષ્ઠીએ ઘણી કોશો ગ્રહણ કરી પરંતુ અત્યંત ગૂઢ ચિત્તવાળા તેણે પોતાના પુત્રોને પણ તેનો પરમાર્થ કહ્યો નહીં તેથી તેઓ તેને અધિક મૂલ્ય આપતો જોઇ તમે ગાંડા થયા છો એમ કહી તેની નિંદા કરવા લાગ્યા, તોપણ તેણે પુત્રોને તેનું રહસ્ય કહ્યું નહીં, તેમજ તે એક ક્ષણમાત્ર પણ દુકાનને છોડતો નહીં. એકદા સમીપના ગામમા તેનો એક મિત્ર રહેતો હતો, તેણે પોતાને ઘેર વિવાહના પ્રસંગ હોવાથી તેને નિમંત્રણ કર્યું તેની જવાની ઈચ્છા નહોતી, પરંતુ મિત્રના બળાત્કારથી તેને જવું પડ્યું, તેથી જતી વેળાએ તેણે પુત્રને કહ્યું કે—'કોશો આવે તેનો તું નિષેધ કરીશ નહીં' એમ કહ્યું, પરંતુ રહસ્ય કહ્યું નહીં. તેના ગયા પછી તે મજુર લોકો કોશો લઇને તેની દુકાને આવ્યા તેનું તે શ્રેષ્ઠીના પુત્રે લોઢાનું જ મૂલ્ય આપ્યું ત્યારે તે લોકો વારંવાર કહેવા લાગ્યા કે—" શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું છે તેટલું મૂલ્ય આપ " ત્યારે વ્યાપારમા ગુંચવાયેલા તેણે કોપ કરીને તે કોશો તેની સન્મુખ ફેંકી તે વખતે તે કોશો પથ્થર ઉપર પડવાથી તેની ઉપરનો કાદવ ખરી ગયો, તેથી સુવર્ણ પ્રગટ દેખાવા લાગ્યું તે ત્યાંથી નીકળેલા-જતા આરક્ષકે (કોટવાળે) જોયું, તેથી તે મજુરોને તે રાજા પાસે લઇ ગયો રાજાના પૂછવાથી તે લોકોએ સત્ય હકિકત કહી. રાજાએ પૂછયું —" કોને કોને તમે કોશો આપી છે ? " તેઓ બોલ્યા કે—" અમે તે કોશો પ્રથમ ધર્મનંદને દેખાડી હતી પરંતુ તેણે ગ્રહણ કરી નહીં, તેથી અમે આ લોભનંદ શ્રેષ્ઠીની પાસે ગયા. તેણે રાખી અમે સર્વે મળીને આજસુધીમા આટલી કોશો તેને આપી છે " તે સાંભળી ' અહો ! આ તો મહા ચોર છે ' એમ જાણી કોપ પામેલા રાજાએ આજ્ઞા આપી, તેથી આરક્ષકોએ તેના ઘરના સર્વ મનુષ્યોને પકડ્યા તેના ઘરમાથી સર્વ સાર વસ્તુ બહાર કાઢી. આ અવસરે બહાર ગામ ગયેલા શ્રેષ્ઠીને વિચાર થયો કે—' પુત્ર કોશોને ગ્રહણ નહીં કરે ' એમ ધારી મિત્રની રજા લીધા વિનાજ તે શીઘ્રપણે

પાછો આવ્યો. ઘરનો વૃત્તાંત જોઇ મોટા પશ્ચાત્તાપ રૂપી અગ્નિથી તે બળવા લાગ્યો, પોતાના પાપકર્મ ઉપર તે ક્રોધાયમાન થયો, અને મનમા કહેવા લાગ્યો કે—" આ પાપ કર્મેજ મને બહાર ગામ મોકલ્યો " પછી કુહાડાવડે પોતાના બન્ને પગ કાપી નાખી તે શ્રેષ્ઠી મરણ પામ્યો પછી રાજાએ ધર્મનંદને બોલાવી પૂછ્યુ કે—" હે શ્રેષ્ઠી! તમે તે ટોકણી કેમ ન લીધી ? " તેણે જવાબ આપ્યો કે-" તે લેવાથી મારા બે વ્રતનો ભંગ થતો હતો, એક તો મારે ચોરીનો નિયમ છે અને બીજુ મારે પરિગ્રહનુ પ્રમાણ છે તેથી તે લેવાથી બન્ને વ્રતનો ભંગ થાય તેમ હતુ તથા અધિકરણના ભયને લીધે તેઓને મે તેનું રહસ્ય કહ્યુ નહીં " તે સાભળી—"અહો! તુ ખરેખરો ધર્મનંદ છે" એમ કહી રાજાએ તેનો સત્કાર કરી તેને વિદાય કર્યો આવા પ્રકારનો ઋજુ વ્યવહારી ભાવ શ્રાવક આ લોક અને પરલોકના કલ્યાણનુ સ્થાન થાય છે

હવે ભાવશ્રાવકનુ પાચમુ લક્ષણ કહે છે

सेवाए कारणेण य, संपायणभावश्रो गुरुजणस्स ।
सुस्सूसणं कुणंतो, गुरुसुस्सूसो हवइ चउहा ॥ ४६ ॥

મૂલાર્થ—પોતે સેવા કરવાથી ૧ બીજાને સેવામા પ્રવર્તાવવાથી ૨, ઔષધાદિક આપવાથી ૩, અને ભાવથી એટલે ચિત્તમા બહુ માન કરવાથી ૪ ગુરૂજનની સેવા કરતો શ્રાવક ચાર પ્રકારે ગુરૂશુશ્રૂષક કહેવાય છે

ટીકાર્થ—સેવા એટલે પર્યુપાસનાવડે ૧, કારણ એટલે અન્ય જનને સેવામા પ્રવર્તાવવાવડે ૨, સંપાદન એટલે ગુરૂને ઔષધાદિક આપવુ તે ૩, અને ભાવ એટલે ચિત્તને વિષે બહુમાન ૪ આ બેને આશ્રીને એટલે કે સંપાદનથી અને ભાવથી ગુરૂ જનની

એટલે પૂજ્યવર્ગની (સેવા કરતો) અહીં જો કે માતા પિતા વિગેરે પણ ગુરૂ કહેવાય છે, તો પણ ધર્મનો અધિકાર હોવાથી અહીં ગુરૂ શબ્દે કરીને આચાર્ય વગેરે જ કહેલા છે તેથી તેમને આશ્રીને જ ગુરૂશુશ્રૂષાની વ્યાખ્યા કરવી ગુરૂનુ લક્ષણ આ પ્રમાણે કહેલુ છે —" ધર્મને જાણનાર, ધર્મને કરનાર, નિરંતર ધર્મને પ્રવર્તાવનાર તથા પ્રાણીઓને ધર્મશાસ્ત્રનો ઉપદેશ કરનાર ગુરૂ કહેવાય છે " તથા—" સારા રૂપવાળો ઓજસ્વી-તેજસ્વી, (જેને દીઠા ગૌતમાદિક મહાપુરૂષ સાભરે તેવો) યુગપ્રધાન આગમને જાણનાર (જે કાળે જેટલુ આગમ વર્તતુ હોય તેને જાણનાર), મધુર વચનવાળા, ગંભીર બુદ્ધિમાન અને ધર્મનો ઉપદેશ આપવામા તત્પર આટલા ગુણુવાળા આચાર્ય હોય છે ' તથા—" અપરિસાવી (ગુપ્તવાત પ્રકાશ ન કરે તેવા), સૌમ્ય-સુંદર મૂર્તિવાળા, સંગ્રહશીલ-ઉપધિ વિગેરેનો સંગ્રહ કરનાર, અભિગ્રહ ધારણ કરવાની મતિવાળા, અન્યની નિંદા નહીં કરનાર, ચપળતા રહિત-સ્થિર ચિત્તવાળા અને પ્રસન્ન હૃદયવાળા ગુરૂ હોય છે " તથા આચાર્યના ૩૬ ગુણો આ રીતે કહ્યા છે—સંવિગ્ન વૈરાગ્યવાળા ૧, મધ્યસ્થ ૨, શાંત ૩, મૃદુ-સ્વભાવે કોમળ ૪, ઋજુ-સરળ પ્રકૃતિવાળા ૫, સંતોષી ૬, ગીતાર્થ, ૭, જેણે યોગોદ્વહન કર્યું હોય તે ૮ અન્યના ભાવ (અભિપ્રાય) ને જાણનાર ૯, લબ્ધિવાળા, ૧૦, દર્શનીય ૧૧, આદેય નામ કર્મવાળા ૧૨, બુદ્ધિમાન ૧૩, વિજ્ઞાન (કળા) વાન ૧૪, નીરોગી ૧૫, વાદ કરવામા કુશળ ૧૬, નિમિત્તશાસ્ત્ર જાણનાર ૧૭, ઓજસ્વી-પરાક્રમી ૧૮, પરોપકારી ૧૯, ધારણામા બળવાન-નિપુણ ૨૦, બહુદૃષ્ટ-જેણે ઘણુ જાણ્યુ જોયુ હોય તે (અથવા દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા) ૨૧, નયમા નિપુણ ૨૨, પ્રિય વચન બોલનાર ૨૩, સુંદર સ્વરવાળા ૨૪, તપ કરવામા તત્પર ૨૫, સુંદર શરીરવાળા ૨૬, સારી બુદ્ધિવાળા ૨૭, ત્યાગી-દાતાર ગુણવાળા ૨૮, નિરંતર આનંદમા રહેનાર ૨૯ ચોખ્ખા-શુદ્ધ મનવાળા ૩૦, ગંભીર ૩૧, અનુવર્તી-ગચ્છ સામુદાયાદિ ભવ્ય જનોનુ હિત

થાય એમ સમયાનુકૂળ ચાલનાર ૩૨, પ્રતિપન્ન પાલક-જે કાઇ અ ગી કાર કર્યુ હોય તેનુ પાલન કરનાર ૩૩, સ્થિર ૩૪, ધીર ૩૫ અને ઉચિતને જાણનાર ૩૬ આ છત્રીશ સૂરિના ગુણો સિદ્ધાન્તમા કહેલા છે" આ પ્રમાણે આગમમા કહેલા ગુણવાળા ગુરુજન, અહીં જન શબ્દ મૂક્યો છે તે બહુવચન જણાવવા માટે છે, તેથી કરીને જે કોઇ આવા ગુણવાળા હોય તે સર્વે ગુરુજન કહેવાય છે, તથા ગુરુજનની શુશ્રૂષાને -સેવાને કરનાર શ્રાવક ગુરુશુશ્રૂષક કહેવાય છે તે ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારનો છે ૪૯

—※※—

તે ચાર પ્રકારના ભાવાર્થને સૂત્રકાર જ કહે છે

सेवति कालम्मि गुरु, अकुणतो ज्झाणजोगवाघाय ।
सय वन्नवायकरणा, अन्नेऽवि पवत्तई तत्थ ॥ ५० ॥

મૂલાર્થ—ગુ ને યો યકાળે તેના ધ્યાન અને યે ગમા અતરાય-વિઘ્ન કર્યા વિના સેવે તથા નિત્ય તેના સદ્‌ગુણોનુ કીર્તન કરીને બીજાઓને પણ તેમા-ગુરુની સેવામા પ્રવર્તાવે ?

ટીકાર્થ—કાળે એટલે પ્રતિક્રમણ અને શ્રવણાદિકના હેતુ રૂપ અવસરે ગુરુની સેવા કરે કેવી રીતે? ધ્યાન એટલે ધર્મધ્યાનાદિક અને યોગ એટલે પ્રત્યુપેક્ષણ, ભોજન વિગેરે, તેમના વ્યાઘાત એટલે અ તરાયને કર્યા વિના સેવે, કારણ કે સાધુઓને આગમમા આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો છે કે-" જિનશાસનને વિષે યોગે યોગે એટલે પડિલે હન, ભોજન વિગેરે દરેક યોગોનો પ્રયોગ કરવાથી દુ ખનો-કર્મનો ક્ષય થાય છે તેથી તે યોગો પરસ્પર બાધા ન આવે તેમ અસપત્ન (નિષ્ક ટક) પણે કરવા લાયક છે ' આ શુશ્રૂષા નામનો પહેલો ભેદ થયો. ૧ તથા સદા વર્ણવાદ કરવાથી એટલે નિત્ય (ગુરુના) સત્ય ગુણોનુ કીર્તન કરવાથી તે સેવામા બીજા પ્રમાદીઓને પણ પ્રવર્તાવે

છે તે ગુણ કીર્તન આ પ્રમાણે-" મનુષ્યપણું, ઉત્તમ ધર્મ અને જ્ઞાનાદિકની યુકત ગુરૂ આ સામગ્રી મળવી અત્યંત દુર્લભ છે, માટે હું આત્માનું હિત જાણુ આવા મહાત્મા ગુરૂ ધન્ય મનુષ્યોની જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે આનુ સમગ્ર સુખકારક વચનામૃત ધન્ય મનુષ્યો જ પીયે છે આ મહામુનિના ઉપદેશરૂપી રસાયણ નહીં કરવાથી પ્રાપ્ત થઇને નષ્ટ થયેલા નિધાનની જેમ પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થશે ' ઇત્યાદિ આ બીજો શુશ્રૂષાનો વિધિ કહ્યો ૨ ૫૦

હવે ત્રીજો અને ચોથો ભેદ કહે છે

ओसहभेसज्जाई, सओय परओ य मप्पणामेइ ।
सइ बहु मन्नेइ गुरु, भाव चणुवत्तए तस्स ॥ ५१ ॥

મૂળાર્થ—પોતે ગુરૂને ઔષધ ભૈષજ્ય વિગેરે આપે તથા બીજા પાસે અપાવે ૩ તથા હમેશા ગુરૂનુ બહુમાન કરે અને તેના ભાવને (ચિત્તની વૃત્તિને) અનુસરે ૪

ટીકાર્થ—એક વસ્તુથી બનેલુ અથવા જેનો બહારથી ઉપયોગ થાય તે ઓષધ કહેવાય છે, અને ઘણી વસ્તુઓના સંયોગથી બનેલુ અથવા જેનો અંદર એટલે ખાવામાં ઉપયોગ થતો હોય તે ભૈષજ્ય કહેવાય છે મૂળમા भेषज्यादि એ પદમા આદિ શબ્દ છે તેથી બીજી પણ ચારિત્રને ઉપકાર કરનારી વસ્તુઓ स्वत —પોતે દાન કરીને તથા परत –બીજા પાસે દાન કરાવીને ગુરૂને પ્રાપ્ત કરે, કહ્યુ છે કે—

" અન્ન પાણી, ઘણા પ્રકારનુ ઓષધ, ધર્મધ્વજ (
વસ્ત્ર, પાત્ર ઉપાશ્રય, વિવિધ પ્રકારના દાંડા વિ[illegible]
ઉત્તમ પુસ્તક, પીઠ વિગેરે તથા બીજુ જે [illegible]
હોય તે સર્વ વસ્તુ વિચક્ષણ દાતાર ગુરૂ

આપવા યોગ્ય છે " તથા-" મન, વચન અને કાયાની ગુપ્તિવાળા મુનિઓને જે મનુષ્ય ઔષધાદિક આપે છે, તે ભવે ભવે શુદ્ધ અધ્યવસાયના (બોધિના) વિસ્તારને પામે છે, તથા નીરોગી થાય છે " આ પ્રમાણે સંપાદન નામનો ત્રીજો શુશ્રૂષાનો પ્રકાર જાણવો. ૩ તથા સદા ગુરુનું બહુમાન કરે એટલે મનની પ્રસન્નતાપૂર્વક શ્લાઘા કરે અને તે ગુરુના ભાવને-ચિત્તવૃત્તિને અનુસરે-અનુકૂળ વ્યાપાર કરે, અર્થાત્ તેને જે અસંમત-અરૂચતું હોય તે આચરે નહીં કહ્યું છે કે-"ગુરુ કોપવાળા થાય તો નમસ્કારપૂર્વક તેની સ્તુતિ કર, તેને જે ઇષ્ટ હોય તેનાપર પ્રેમ રાખે તેનો જે દ્વેષી હોય તેનાપર દ્વેષ કરે, તેને ઉપયોગી વસ્તુનું દાન આપે, તથા તેના ઉપકારનું કીર્તન કરે આ સર્વ મંત્ર અને મૂળ (ચૂર્ણ) વિનાનું વશીકરણ છે ' અન્ય સ્થળે પણ કહ્યું છે કે-' ગુરુ કદાચ આજ્ઞા કરે કે-આ સર્પને આંગળીઓ ભરીને માપ કર, અથવા તેના દાંતના સમૂહને ગણ આવી આજ્ઞા થતાંજ ઇચ્છ-ઇચ્છું છું અહો તત્ બહુ સારું એમ કહી આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરે અને ' તેમ કરવાથી કંઈ કાર્ય છે ' તે ગુરુ જાણે એમ મનમાં વિચારે ' આ પ્રમાણે ગુરુના મનને અનુસરવું એ ચોથો શુશ્રૂષાનો ભેદ થયો. ૪

સંપ્રતિ રાજાનું દૃષ્ટાંત

કોઈ વખત વિહારના ક્રમથી સુહસ્તિ સૂરિ પરિવાર સહિત કૌશાંબી નગરીમાં પધાર્યા તે વખતે ત્યાં મોટો દુષ્કાળ વર્તતો હતો. તેથી બીજા ભિક્ષુકોને ભિક્ષા મળતી નહોતી પરંતુ સાધુઓને ધનાઢ્યના ઘરોમાંથી સંપૂર્ણ ગોચરી મળતી હતી એકદા કોઈ રંક ભીખારીએ ધનિકના ગૃહોમાં સાધુઓને આદરપૂર્વક ભિક્ષા મળતી જોઈ, તેથી તે રંક જ્યારે તે સાધુઓ ભિક્ષા લઈને પાછા ફર્યા ત્યારે તેમની આગળ જઈને તેમના પગમાં પડી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે-"હે મુનિઓ! તમે પુણ્યવંત છો, તેથી તમને સર્વ વસ્તુ સર્વ કો-

છે તે ગુણ કીર્તન આ પ્રમાણે-" મનુષ્યપણું, ઉત્તમ ધર્મ અને જ્ઞાનાદિકની યુક્ત ગુરૂ આ સામગ્રી મળવી અત્યંત દુર્લભ છે, માટે હું આત્માનું હિત જાણું આવા મહાત્મા ગુરૂ ધન્ય મનુષ્યોની જ દષ્ટિગોચર થાય છે આનું સમગ્ર સુખકારક વચનામૃત ધન્ય મનુષ્યો જ પીયે છે આ મહામુનિના ઉપદેશરૂપી રસાયણ નહીં કરવાથી પ્રાપ્ત થઇને નષ્ટ થયેલા નિધાનની જેમ પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થશે ' ઇત્યાદિ આ બીજો શુશ્રૂષાનો વિધિ કહ્યો ૨ ૫૦

—✻◎◎✻—

હવે ત્રીજો અને ચોથો ભેદ કહે છે

ओसहभेसज्जाई, सयंय परओ य मपणामेइ ।
सइ बहु मन्नेइ गुरु, भाव चणुवत्तए तस्स ॥ ५१ ॥

મૂલાર્થ—પોતે ગુરૂને ઔષધ ભૈષજ્ય વિગેરે આપે તથા બીજા પાસે અપાવે ૩ તથા હમેશા ગુરૂનું બહુમાન કરે અને તેના ભાવને (ચિત્તની વૃત્તિને) અનુસરે ૪

ટીકાર્થ—એક વસ્તુથી બનેલું અથવા જેનો બહારથી ઉપયોગ થાય તે ઔષધ કહેવાય છે, અને ઘણી વસ્તુઓના સંયોગથી બનેલું અથવા જેનો અંદર એટલે ખાવામાં ઉપયોગ થતો હોય તે ભૈષજ્ય કહેવાય છે મૂળમાં भैषज्यादि એ પદમાં આદિ શબ્દ છે તેથી બીજી પણ ચારિત્રને ઉપકાર કરનારી વસ્તુઓ स्वतः—પોતે દાન કરીને તથા परतः—બીજા પાસે દાન કરાવીને ગુરૂને પ્રાપ્ત કરે, કહ્યું છે કે—" અન્ન પાણી, ઘણા પ્રકારનું ઔષધ, ધર્મધ્વજ (ઓઘો), કામળી, વસ્ત્ર, પાત્ર ઉપાશ્રય, વિવિધ પ્રકારના દાંડા વિગેરે ધર્મના ઉપકરણ, ઉત્તમ પુસ્તક, પીઠ વિગેરે તથા બીજું જે કાંઇ ચારિત્ર ધર્મને યોગ્ય હોય તે સર્વ વસ્તુ વિચક્ષણ દાતાર પુરૂષોએ મોક્ષના અર્થી ભિક્ષુને

લેખમા શુ લખ્યુ છે ?' એમ વિચારી કૌતુકથી તેણીએ તે લેખ વાચ્યો. તે વખતે ઈર્ષ્યાને લીધે આગળીના નખવડે નેત્રમાથી કાજળ કાઢી અકારના ઉપર અનુસ્વાર કરી શીઘ્રપણે તે ત્યાથી જતી રહી. પછી રાજા આવ્યો ત્યારે તેણે ફરી વાચ્યા વિના જ તેને બધ કરી સેવક જનની સાથે કુમારને તે લેખ મોકલ્યો કુમારે પણ વાચીને પ્રધાનોને કહ્યુ-"રાજાના આદેશ પ્રમાણે કરો. મને જલદી અધ કરો." તેઓ બોલ્યા-" રાજાનો આવો આદેશ સભવતો નથી તેથી અમે ફરી પૂછી તેની ખાત્રી કરીએ " ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે-" મૌર્ય વશમા અત્યારસુધી કોઇએ પિતાની આજ્ઞાનુ ખડન કર્યું નથી. તો આ પિતાની પ્રગટ આજ્ઞાને હુ અન્યથા કેમ કરૂ ? " એમ બોલતા તે કુણાલ કુમારે પ્રધાનોએ નિષેધ કર્યા છતા પણ અગ્નિથી તપાવેલી શલાકને નેત્રોમા આજી તેનો નાશ કર્યો તે વૃત્તાત સાભળી રાજાએ ' આ દોષ મારો જ છે ' એમ ધારી મોટો પશ્ચાત્તાપ કર્યો પછી તે રાજ્યને અયોગ્ય થયો જાણી પિતાએ તેને સારૂ ગામ આપી તેનો સ્વામી કર્યો ત્યા તે સુખેથી રહ્યો. તે ગીતકળામા ઘણો નિપુણ હોવાથી તેના જ અભ્યાસમા કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એકદા પૂર્વે કહેલો રક તે કુણાલની ભાર્યાની કુક્ષિમા ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે તેણીએ ઉત્તમ સ્વપ્ન જોયુ, તેથી કુણાલે ઉત્તમ પુત્રનો લાભ થશે એમ ધારી વિચાર્યું કે-" જો પિતા પ્રસન્ન થશે તો કોઇપણ વખત મારો પુત્ર રાજા થશે તેથી કરીને પિતાનુ આરાધન કરવાનો કાઇક પ્રયત્ન કરૂ " એમ વિચારી ઉપાયનો નિશ્ચય કરી તે પ્રિયા સહિત પાટલીપુરમા ગયો ત્યા પોતાની ગીતકળાવડે પુરજનોને વશ કરવા લાગ્યો તથી નિર્દોષ ગીતવિદ્યારૂપી વજ્રવડે ગધર્વોના પણ ગર્વરૂપી પર્વતોને ચૂર્ણ કરી અત્યત પ્રસિદ્ધિને પામ્યો તે સાભળી કૌતુકથી રાજાએ ગીત સાભળવા માટે તેને બોલાવ્યો. તે વખતે કોઇએ રાજાને કહ્યુ કે-" હે દેવ ! અમૃત જેવુ સુદર તેનુ ગીત છે, તે સત્ય છે પરતુ તે નેત્ર રહિત હોવાથી આપને જોવા લાયક નથી. " તે

ઘેરથી મળે છે તો તેમાથી મને ર ઠને કાઇક આપો " સ ધુઓએ જવાબ આપ્યો કે " અમે આમાથી આપી શકતા નથી. આ બાબત અમારા ગુરૂ જાણે " તે સાભળી તે રક તેઓની જ સાથે તેમના ગુરૂ પાસે ગયો, અને તે જ પ્રમાણે તેણે ગુરૂપાસે યાચના કરી ત્યારે ગુરૂએ તેને કહ્યુ કે-" હે ભદ્ર જો તુ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે તો તારી જે ઇચ્છા હોય તે આપીએ પરતુ ગૃહસ્થાશ્રમીને કાઇ પણ આપી શકાતુ નથી " તે સાભળી તેણે ગુરૂનુ વચન અ ગીકાર કર્યું ત્યારે ગુરૂએ લાભ જોઇ તેને પ્રવ્રજ્યા આપી પછી તેને ઇચ્છા પ્રમાણે સ્નિગ્ધ મધુર આહાર ખવરાવ્યો તેથી તે તુષ્ટમાન થયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે- " અહો ! આ ધર્મ બહુ સુ દર છે, તથા આ ગુરૂમહારાજ પણ ઉત્તમ ચરિત્રવાળા, સર્વ પ્રાણીઓને વત્સલ, દયાળુ અને મહા પ્રભાવવાળા છે, કે જેઓએ હુ નિર્ભાગીને વિષે શિરોમણિ છતા મારા ઉપર આટલો બધો ઉપકાર કર્યો ' આ પ્રમાણે શુભ પરિણામવાળો અને અવ્યક્ત સામાયિક વ્રતવાળો તે મધ્યરાત્રિને સમયે વિસૂચિકાના વ્યાધિથી મરણ પામ્યો. ત્યારપછી તે કયા ઉત્પન્ન થયો ? તે કહે છે —

પાટલીપુત્ર નગરમા ચ દ્રગુપ્તનો પૌત્ર અને બિ દુસાર રાજાનો પુત્ર અશોકશ્રી નામે રાજા હતો તેને કુણાલ નામે પુત્ર હતો તે પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય હતો તેની પરના સ્નેહના અતિ શયને લીધે પિતાએ તેને બાલ્યાવસ્થામા જ યુવરાજપદે સ્થાપન કર્યો હતો. અને તેને કુમારભુક્તિને માટે ઉજ્જયિની નગરી આપી (સપત્ની માતાના ભયથી) તેને ત્યાજ રાખ્યો હતો તથા તેનો પિતા સેવક પુરૂષદ્વારા હમેશા તેના કુશળ સમાચાર મ ગાવતો હતો તેમ જ તેને પ્રસન્નતાથી ઉત્તમ વસ્તુઓ મોકલતો હતો એકદા તે કુમારને કળા ગ્રહણ કરવામા યોગ્ય થયો જાણી રાજાએ પ્રધાન પુરૂષો ઉપર લેખ લખ્યો તેમા ' अधीयतां कुमार '-' કુમારને ભણાવજો ' ઇત્યા દિક લખી તે લેખ બ ધ કર્યા વિના ત્યા જ મૂકીને રાજા શરીરચિ તાને માટે ઉઠ્યો. તે અવસરે કુમારની સપત્ની માતા ત્યાં આવી ' આ

લેખમાં શું લખ્યું છે ?' એમ વિચારી કૌતુકથી તેણીએ તે લેખ વાંચ્યો. તે વખતે ઇર્ષ્યાને લીધે આગળીના નખવડે નેત્રમાંથી કાજળ કાઢી અકારના ઉપર અનુસ્વાર કરી શીઘ્રપણે તે ત્યાંથી જતી રહી પછી રાજા આવ્યો ત્યારે તેણે ફરી વાંચ્યા વિના જ તેને બંધ કરી સેવક જનની સાથે કુમારને તે લેખ મોકલ્યો કુમારે પણ વાંચીને પ્રધાનોને કહ્યું-"રાજાના આદેશ પ્રમાણે કરો. મને જલદી અંધ કરો" તેઓ બોલ્યા-" રાજાનો આવો આદેશ સંભવતો નથી તેથી અમે ફરી પૂછી તેની ખાત્રી કરીએ " ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે-" મૌર્ય વંશમાં અત્યારસુધી કોઇએ પિતાની આજ્ઞાનું ખંડન કર્યું નથી. તો આ પિતાની પ્રગટ આજ્ઞાને હું અન્યથા કેમ કરૂં ?" એમ બોલતાં તે કુણાલ કુમારે પ્રધાનોએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ અગ્નિથી તપાવેલી શલાક ને નેત્રોમાં આંજી તેનો નાશ કર્યો તે વૃત્તાંત સાંભળી રાજાએ 'આ દોષ મારો જ છે ' એમ ધારી મોટો પશ્ચાત્તાપ કર્યો પછી તે રાજ્યને અયોગ્ય થયો જાણી પિતાએ તેને મારૂં ગામ આપી તેનો સ્વામી કર્યો ત્યાં તે સુખેથી રહ્યો. તે ગીતકળામાં ઘણો નિપુણ હોવાથી તેના જ અભ્યાસમાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો

એકદા પૂર્વે કહેલો રંક તે કુણાલની ભાર્યાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે તેણીએ ઉત્તમ સ્વપ્ન જોયું, તેથી કુણાલે ઉત્તમ પુત્રનો લાભ થશે એમ ધારી વિચાર્યું કે-" જો પિતા પ્રસન્ન થશે તો કોઇપણ વખત મારો પુત્ર રાજા થશે તેથી કરીને પિતાનું આરાધન કરવાનો કાંઇક પ્રયત્ન કરૂં " એમ વિચારી ઉપાયનો નિશ્ચય કરી તે પ્રિયા સહિત પાટલીપુરમાં ગયો ત્યાં પોતાની ગીતકળાવડે પુરજનોને વશ કરવા લાગ્યો તેથી નિર્દોષ ગીતવિદ્યારૂપી વજ્રવડે ગંધર્વોના પણ ગર્વરૂપી પર્વતોને ચૂર્ણ કરી અત્યંત પ્રસિદ્ધિને પામ્યો તે સાંભળી કૌતુકથી રાજાએ ગીત સાંભળવા માટે તેને બોલાવ્યો. તે વખતે કોઇએ રાજાને કહ્યું કે-" હે દેવ ! અમૃત જેવું સુંદર તેનું ગીત છે, તે સત્ય છે પરંતુ તે નેત્ર રહિત હોવાથી આપને જોવા લાયક નથી " તે

"કોઇ પણ ઠેકાણે મેં આ સાધુને પૂર્વે જોયા છે" એમ તર્ક વિતર્ક કરવાથી રાજાને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને તેણે ગુરૂને ઓળખ્યા તેથી તે રાજા મનમાં અપાર હર્ષથી પૂર્ણ થઇ સામગ્રી સહિત ગુરૂની સમીપે ગયો, નમ્રતા સહિત તેના ચરણ કમળને નમ્યો, અને વારંવાર પોતાના કપાળ વડે ગુરૂના ચરણનો સ્પર્શ કરી હર્ષના જળ વડે નેત્રને ભરપૂર કરી પૂછવા લાગ્યો કે—"હે ભગવન! સામાયિક ચારિત્રનું શું ફળ?" ગુરૂએ જવાબ આપ્યો—"હે રાજન! અવ્યક્ત સામાયિકથી રાજ્યાદિકની સમૃદ્ધિનું ફળ મળે છે, અને વ્યક્ત સામાયિકનું ફળ મોક્ષ અથવા સ્વર્ગ છે." તે સાંભળી રાજાને ખાત્રી થઇ તેથી તેણે ફરી પ્રણામ કરી પૂછ્યું કે—"શું આપ પૂજ્ય મને ઓળખો છો કે નહીં?" ગુરુએ ઉપયોગ આપી કહ્યું કે—"અમે તમને સારી રીતે ઓળખીયે છીયે. તમે પૂર્વ ભવે કૌશાંબી નગરીમાં એક દિવસ મારા શિષ્ય હતા, અને અત્યારે સંપ્રતિ નામના રાજા થયા છો." તે સાંભળી "અહો! ભગવાનનું જ્ઞાન તો અતિશય આશ્ચર્યકારક છે" એમ વિચારી તુષ્ટમાન થઇ હાથ જોડી રાજાએ ફરીથી કહ્યું કે—"તો હે ભગવન્! મને આજ્ઞા આપો હવે હું શું કરૂં?" ગુરૂએ કહ્યું—"હે રાજન્! સાધુધર્મ કે શ્રાવકધર્મને અંગીકાર કરો." ત્યારે વિચાર કરી રાજા અણુવ્રત અને ગુણવ્રતને અંગીકાર કરી શ્રાવક થયો. ત્યારથી આરંભીને રાજા બહુમાન પૂર્વક ગુરૂની સેવા કરવા લાગ્યો. તેણે ગુરૂના ઉપદેશથી ઘણા ચૈત્યો કરાવ્યા, પોતાના રાજ્યમાં રથયાત્રાઓ પ્રવર્તાવી, સામંત રાજાઓને પ્રતિબોધ પમાડયા તેઓને પણ ચૈત્યભવન કરાવવામાં પ્રવર્તાવ્યા, સાધુઓને દાનાદિક વાત્સલ્ય કર્યું, તથા સાધર્મિક જનોને અત્યંત ઉન્નતિ પમાડયા. ઘણું શું કહેવું? અનાર્ય દેશોમાં પણ તેણે લોકોને ઉપશમ પમાડયા કે જેથી તે દેશોમાં પણ સાધુઓ સુખે કરીને વિચરવા લાગ્યા.

એકદા દુષ્કાળને સમયે રાજાએ વિચાર કર્યો કે—"મારો પિંડ સાધુઓના ઉપકારમાં આવતો નથી, તો પણ કાંઇ પણ ઉપાય કરીને

તેમનો ઉપકાર કરૂ ” એમ વિચારી દીનાદિકને નિમિત્તે તેણે દાન શાળાઓ કરાવી, અને તેના નિયોગી પુરૂષોને કહ્યુ કે—“ અહીં દીના દિકને દાન આપતા જેટલુ વધે તેટલુ મે તમનેજ આપ્યુ છે-તેના માલિક તમેજ છો પરતુ તે અન્ન તમારે સાધુઓને વહોરાવવુ અને તેનુ જે મૂલ્ય થશે તે હુ તમને આપીશ ” તથા બીજા કદોઇ, સુખ ડીયા, ઘી વાળા, ગોળવાળા તથા સાથવો વેચનાર વિગેરેને પણ રાજા એ તેજ પ્રમાણે કહ્યુ તેથી તે સર્વે ઇચ્છા પ્રમાણે સાધુઓને માગ્યુ તથા નહીં માગ્યુ એવુ પણ સર્વ આપવા લાગ્યા આ પ્રમાણે પ્રભૂત પુણ્યનો સમૂહ ઉપાર્જન કરી પૃથ્વી મડળને જિન ચૈત્યોથી મડિત કરી સમ્ય ક્ પ્રકારે શ્રાદ્ધ ધર્મની આરાધના કરી અતે તે સપ્રતિ રાજા સમાધિ મરણ પામી દેવલોકમા ગયો આવી રીતે ગુરૂની શુશ્રૂષા કરનાર ભાવ શ્રાવક હોય છે

—:※:—

ભાવ શ્રાવકનુ પાચમુ લક્ષણ કહ્યુ હવે છઠ્ઠું લક્ષણ કહે છે—

सुत्ते अत्थे य तहा, उस्सग्गववायभावववहारे ।
जो कुसलत्त पत्तो, पवयणकुसलो तओ छद्धा ॥ ५२ ॥

મૂળાર્થ—સૂત્ર, અર્થ, ઉત્સર્ગ, અપવાદ, ભાવ અને વ્યવહાર એ છ બાબતમા જે કુશળપણુ પામેલો હોય તે પ્રવચન કુશળ કહેવાય છે

ટીકાર્થ—અહીં જે પ્રકૃષ્ટ વચન તે પ્રવચન એટલે આગમ કહે વાય છે તે સૂત્ર વિગેરે છ પ્રકારે છે તેથી તેને આશ્રીને જે કુશળ પણુ તે પણ છ પ્રકારનુ છે, અને તેના સબધથી કુશળ પણ છ પ્રકારે જ થાય છે તે જ કહે છે—સૂત્રે એટલે સૂત્રના વિષયમા ૧ જે કુશળ

પણાને પામ્યો હોય એમ દરેક ઠેકાણે કહેવું તથા અર્થ એટલે સૂત્રના અર્થના વિષયમાં ૨, ચ શબ્દ નો અર્થ અહીં સમુચ્ચય થાય છે તથા-તેજ પ્રકારે ઉત્સર્ગ એટલે સામાન્ય વચનના વિષયમાં ૩, અપવાદ એટલે વિશેષ વાક્યના વિષયમાં ૪, ભાવમાં એટલે નિશ્ચય નયના અભિપ્રાયમાં ૫, અને વ્યવહારમાં એટલે ગીતાર્થે આચરણ કરેલા વ્યવહારમાં ૬, અહીં મૂળમાં ઉત્સર્ગ, અપવાદ, ભાવ અને વ્યવહાર એ ઠેકાણે સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ હોવાથી સમાસને છેડે એક વચન કરેલું છે, તો પણ અહીં વ્યાખ્યાનમાં જે પૃથક્ પૃથક્ સપ્તમી વિભક્તિનો અર્થ કર્યો છે તે બાળ જીવોના બોધને માટે કર્યો છે આ છએ વિષે સદ્‌ગુરૂની કૃપાથી જે કુશળપણાને પામ્યો હોય તે પ્રવચન કુશળ છ પ્રકાર કહેવાય છે

—※—

ઉપર કહેલા છ પ્રકારના ભાવાર્થને પ્રકરણકાર પોતે જ કહે છે—

उचियमहिज्जइ सुत्तं, सुणइ तयत्थं तहा सुतित्थम्मि ।
उस्सग्गववायाण, विसयविभाग वियाणाइ ॥ ५३ ॥
वहई सइ पक्खवायं, विहिसारे सव्वधम्मणुट्ठाणे ।
देसक्कालाइणुरुय, जाणइ गीयत्थववहारं ॥ ५४ ॥

મૂલાર્થ—શ્રાવક યોગ્ય સૂત્રને ભણે છે ૧ તથા સુગુરૂની પાસે તેનો અર્થ સાંભળે છે ૨, ઉત્સર્ગ અને અપવાદના વિષયનો વિભાગ જાણે છે ૪, વિધિ છે પ્રધાન જેમાં એવી સર્વ ધર્મક્રિયામાં હમેશા પક્ષપાત કરે છે, ૫ તથા દેશ કાળને અનુસારી ગીતાર્થના વ્યવહારને જાણે છે ૬

ટીકાર્થ—શ્રાવકની ભૂમિકાને યોગ્ય અષ્ટ પ્રવચન માતૃકાથી

આઠ સુધીને ષડ્જીવનિકા નામના અધ્યયન સુધીના સૂત્રને ભણે છે તે વિષે કહ્યું છે કે—"पवयणमाइ छज्जीवणिया हवइ सुओ वि इयरस्स" શ્રાવકને સૂત્રથી અને અર્થથી (જઘન્યથી) પ્રવચનમાતૃકાને આઠ સુધીને ષડ્જીવનિકા પર્યંત ગ્રહણ શિક્ષા છે એટલે ભણવાનું છે" આ વચન ઉત્તમ ગાથાને આશ્રીને કહ્યું છે પરંતુ આગળ જ શ્રાવકને તો [illegible] કર્મગ્રંથ, ઉપદેશમાળા વિગેરે પ્રકરણોના સમૂહ તથા આચારાંગાદિ પ્રવચનથી કહેલા બીજા ગ્રંથો પણ ભણવાના છે. આ પ્રમાણે શ્રાવક સૂત્રને વિષે કુશળતાને પામે છે ૧ તથા તે જ પ્રમાણે એટલે પોતાની ભૂમિકાના ઉચિતપણાએ કરીને ગીતાર્થની પાસે એટલે સુગુરુની પાસે સૂત્રના અર્થને સાંભળે છે તે વિષે કહ્યું છે કે—"તીર્થને વિષે (પાસે) વિધિ પ્રમાણે સૂત્ર અને તેના અર્થનું ગ્રહણ કરવું, અહીં તીર્થ એટલે સૂત્ર અને અર્થ બન્નેને જાણનાર ગુરુ સમજવા, અને વિધિ એટલે વિનય વિગેરે ઉચિતપણું કરવું તે" ઇત્યાદિ આ કહેવાથી યતિને અને શ્રાવકને ગુરુની સમીપે જ સૂત્ર અને તેનો અર્થ ગ્રહણ કરવો યોગ્ય છે એમ સૂચવ્યું છે કારણ કે કહ્યું છે કે—"શાસ્ત્રમાં કહેલી સર્વ ક્રિયાઓ ગુરુને જ આધીન છે, તેથી કરીને હિતની ઇચ્છાવાળાએ ગુરુની આરાધનામાં તત્પર થવું" આ પ્રમાણે બીજી અર્થની કુશળતા કહી. ૨ તથા જિનમતને વિષે પ્રસિદ્ધ એવા ઉત્સર્ગ અને અપવાદના વિષયનો વિભાગ વિશેષે કરીને જાણે છે અહીં ભાવાર્થ એ છે જે—કેવળ ઉત્સર્ગનું જ અવલંબન કરવું એમ નથી, તેમજ કેવળ અપવાદ માર્ગને જ પ્રમાણરૂપ ગણવો એમ પણ નથી. પરંતુ ગુરુના ઉપદેશથી તે બન્નેનો અવસર જાણવો જોઈએ. કહ્યું છે કે—"ઉંચાની અપેક્ષાએ નીચાની પ્રસિદ્ધિ છે, અને નીચાની અપેક્ષાએ ઉંચાની પ્રસિદ્ધિ છે, તે જ પ્રમાણે અન્યોન્યની અપેક્ષાએ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ બન્ને તુલ્ય છે [1]દ્રવ્યાદિકે કરીને યુક્ત (સમર્થ) પુરુષને ઉત્સર્ગ માર્ગને આશ્રી અનુષ્ઠાન કરવું તે યોગ્ય છે, અને દ્રવ્યાદિકથી રહિત જનને અપવાદ

૧ દ્ર૦, ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવ.

માટે તક્ષક નાગના મસ્તક પર રહેલા મણિનું જળ છાંટવાના ઉપદેશ સમાન માનતો હતો. કારણ કે પવનથી ફરકતા ધ્વજપટના અગ્રભાગ જેવું ચંચળ ચિત્ત એક જ વિષયમાં સ્થિર કરવું અશક્ય છે, અને પોતપોતાના વિષયોમાં દોડતી-પ્રવર્તતી ઇંદ્રિયોનું નિવારણ કરવું પણ અશક્ય છે. આ પ્રમાણે તે વાચાળપણાએ કરીને ધર્મી લોકોને પણ મોહ પમાડતો હતો. તેની રાજાને ખબર પડી, તેથી તેને સમજાવવાના હેતુથી રાજાએ જક્ષ નામના પોતાના સેવકને તે કાર્યમાં નીમ્યો, તેને યોગ્ય શિક્ષા આપી મોટા મૂલ્યવાળું માણિક્યનું એક આભૂષણ આપ્યું અને કહ્યું કે-" આ આભૂષણ તે શ્રેષ્ઠીપુત્રના રત્નના અલંકારની પેટીમાં ગુપ્ત રીતે નાખીને મને ખબર આપવા." તે સાંભળી જક્ષે પણ કહ્યું કે—" આપનો જે મત છે તે મારે પણ સંમત છે " એમ કહી તેણે તે શ્રેષ્ઠીપુત્રની સાથે મૈત્રી કરી. કોઇ વખત અવસર જોઇ તેણે તે આભરણ તેના અલંકારની પેટીમાં નાખ્યું, અને રાજાને તે વાત જણાવી. પછી રાજાએ પડહ વગડાવી સમગ્ર નગરમાં આઘોષણા કરાવી કે-" રાજાનું આભરણ ખોવાયેલું છે તે જો કોઇને હાથ લાગ્યું હોય અથવા કોઇએ કોઇ પાસે વેચ્યું હોય તો તેણે હમણા લાવીને રાજાને આપવું. તેમ કરવાથી તેનો અપરાધ ગણાશે નહીં, પરંતુ ઉલટો તેનાપર રાજા પ્રસન્ન થશે. અને જો પાછળથી જાણવામાં આવશે તો તેનો દેહાન્ત દંડ થશે." આ પ્રમાણે ત્રણ વાર આઘોષણા કરાવી. પછી મુખ્ય લોકો સહિત પોતાના સેવકોને રાજાએ દરેક ઘરની જડતી લેવાની આજ્ઞા આપી. ત્યારે તેઓએ દરેક ઘરમાં ગવેષણા કરતાં અનુક્રમે તે શ્રેષ્ઠીપુત્રના ઘરની જડતી લેતાં તેની પેટીમાં તે આભરણ જોયું. તેઓએ તેને પૂછયું કે—"આ આભરણ અહીં ક્યાંથી ?" તે બોલ્યો- "હું કાંઇ જાણતો નથી, અને આ મારૂં પણ નથી" તેઓએ પૂછયું — "કોનું છે ?" તેણે જવાબ આપ્યો—" તે પણ હું જાણતો નથી " તે સાંભળી "અરે ! કેમ તું જાણતો નથી ?' એમ કહી રાજાના સુભ-

હાગ આચર્યો હોય તે વ્યવહારને દૂષિત કરે નહીં તે વિષે સૂત્રમા કહ્યુ છે કે-"કોઇપણ અશઠે-ગીતાર્થે કોઇ પણ ઠેકાણે કોઇપણ વખતે જે કાઇ નિરવદ્ય આચરણ કર્યું હોય અને તે બીજા (ગીતાર્થો) એ નિષિદ્ધ કર્યું ન હોય તો તે બહુમત છે એમ ધારી આચરવુ" આવી રીતે જે વ્યવહારમા કુશળતા તે છઠ્ઠી કુશળતા કહેવાય છે ૬ આ વ્યવહારની કુશળતા જે કહી છે તેના ઉપલક્ષણથી જીવ અને પુદ્ગળ વિગેરે સર્વ સૂક્ષ્મ પદાર્થોમા જે કુશળ હોય તે તેવા પ્રકારના શ્રાવક રાજાની જેમ પ્રવચન કુશળ જાણવો ૫૪

શ્રાવકધર્મી રાજાની કથા—

પૃથ્વીપુર નામના નગરમા પરાક્રમ નામે રાજા હતો. તેણે બાલ્યાવસ્થાથી જ સાધુઓની સેવા કરીને જીવાદિક પદાર્થોનુ જ્ઞાન ઉપાર્જન કર્યું હતુ, તે પ્રવચનની પ્રભાવના કરવામા મુખ્ય હતો, અને ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક હતો તે સમગ્ર પ્રાણીઓ ઉપર વત્સલતાને લીધે સર્વ લોકોની પાસે જિનધર્મની પ્રરૂપણા કરતો હતો, જીવદયાના ગુણોનુ વર્ણન કરતો હતો, સાધુધર્મને વખાણતો હતો, સાધુઓના પ્રમાદ રહિતપણાની પ્રશસા કરતો હતો અને અપ્રમાદ જ મોક્ષ સુખની સપત્તિ છે એમ કહેતો હતો તેથી તેણે પોતાના રાજ્યમા પ્રાયે કરીને સમગ્ર લોકમા જૈનધર્મ પ્રવર્ત્તાવ્યો અને જેઓ અન્ય મતના વાદી હતા તેઓનો પણ તેણે જિનાગમમા પ્રસિદ્ધ એવા હેતુ, દૃષ્ટાત અને યુક્તિઓ કરીને પરાજય કર્યો હતો, કે જેથી તે રાજાના વચનને તેઓ અન્યથા કરી શકતા નહીં પરતુ એક શ્રેષ્ઠીપુત્ર કોઇ પણ રીતે બોધ પામ્યો નહીં તે દુખી જીવોને મારી નાખવામા પુણ્ય માનતો હતો, કેમકે દુખી જીવોને મારવાથી તેઓ દુખનો ત્યાગ કરી કરીને સારી ગતિ પામે છે એવી તે પ્રરૂપણા કરતો હતો તેમજ અપ્રમાદ ધર્મનુ મૂળ છે એવા જિનેશ્વરના ઉપદેશને મસ્તકની વેદના ઉપશમાવવા

પામ્યો. તેથી તે મુખ્ય શ્રાવક થયો. આ પ્રમાણે તે રાજાએ ઘણા જીવોને જિનધર્મ પમાડ્યો. આવો જે પ્રવચન કુશળ હોય તે ભાવશ્રાવક કહેવાય છે

—※o※—

હવે પ્રવચન કુશળતાને સમાસ કરે છે

एमो पवयणकुसलो, छब्भेओ मुणिवरेहिं निद्दिट्ठो ।
किरियागयाइ छ चिय, लिंगाइ भावसड्ढस्स ॥ ५५ ॥

મૂલાર્થ—મુનિવરોએ આ છ પ્રકારનો પ્રવચન કુશળ કહ્યો છે ભાવશ્રાવકના ક્રિયાને આશ્રીને આ છ જ લિંગ છે

ટીકાર્થ—આ ઉપર કહેલા સ્વરૂપવાળો પ્રવચન કુશળ છ પ્રકારે મુનિવરોએ—પૂર્વાચાર્યોએ કહેલો છે આ કહેવાથી છ પ્રકારનું સ્થાનકલિંગ સમાસ થયુ, તે કહે છે—ક્રિયાગત એટલે ક્રિયાથી ઓળખાતા ચિય શબ્દનો નિશ્ચય અર્થ હોવાથી છ જ લિંગો-લક્ષણો ભાવશ્રાવકના છે જેમ અગ્નિનુ લિંગ-લક્ષણ ધૂમાડો છે, તેમ ભાવ શ્રાવકના આ પૂર્વોક્ત લિંગો છે ૫૦

—※◎※—

અહીં કોઇ શંકા કરે કે—ક્રિયાને આશ્રીને આ છ લિંગો કહ્યા ત્યારે શુ બીજા પણ લિંગો છે? તેનો જવાબ આપે છે કે—હા છે તે વિષે કહે છે.—

भावगयाइ सतरस, मुणिणो एयस्स बिंति लिंगाइ ।
जाणियजिणमयसारा, पुव्वायरिया जओ आहु ॥ ५६ ॥

ટોએ તેને પકડ્યો, અને રાજાની પાસે લઇ ગયા. રાજાએ પણ તેને વધની શિક્ષા કરવા આજ્ઞા આપી તે પ્રત્યક્ષ રીતે ચોગ સિદ્ધ થયો તેથી કોઇએ તેને મૂકા યો ન્હીં ત્યારે તેની જીવિતની આશા નષ્ટ થઇ, તે દીન થયો, તેના મનમા તે અત્યત દુખી થયો, અને ઉત્વટ જક્ષના સુખ સામુ જોઇ તે બોલ્યો કે—"હે મિત્ર! તુ રાજાને વિનતિ કર, અને દુષ્કર દડથી પણ મને પ્રાણભિક્ષા અપાવ" તે સાભળી જક્ષે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—"હે દેવ! આ મારો મિત્ર છે, તેથી તેના જીવિતની રક્ષા કરવા કૃપા કરો, અને બીજો કોઇપણ દડ કરો' રાજાએ કહ્યુ કે—"મારેલા જીવો સારી ગતિને પામે છે, તો કેમ તુ તારા મિત્રની સારી ગતિ ઇચ્છતો નથી?" જક્ષ બોલ્યો—"સદ્ગતિથી સર્યું જીવતો નર ભદ્રા પામે છે" ત્યારે રાજાએ કહ્યુ કે—"જો મારી પાસેથી તેલનુ પરિપૂર્ણ ભરેલુ પાત્ર બે હાથે ગ્રહણ કરી તેમાથી એક બિદુને પણ પાડ્યા વિના આખા નગરમા ત્રિક, ચતુષ્ક ચત્વર અને શેરી વિગેરે સર્વ સ્થળોમા ભમી મારી પાસે લાવી તે પાત્ર મૂકે તો હુ તેને છોડુ" તે સાભળી જીવિતના અર્થી શ્રેષ્ઠીપુત્રે તે પણ અગીકાર કર્યું પછી રાજાએ આખા નગરમા ઠેકાણે ઠેકાણે વિવિધ પ્રકારના કૌતુક અને કોલાહલે કરીને સહિત એવા નાટકો કરવાની આજ્ઞા કરી શ્રેષ્ઠીપુત્ર તે વિષયોમા વિશેષ રસિક હતો અને રાજાએ સાથે રાખેલા સુભટો તેને વારવાર ભય પમાડતા હતા તોપણ જીવિતના લોભથી તેલના પાત્ર ઉપરજ નેત્રને અને ચિત્તને સ્થિર કરી આખા નગરમા ભમી રાજાની સમીપે આવ્યો તેની પાસે પાત્ર મૂકી તેના ચરણમા નમ્યો રાજાએ કહ્યુ—"હે શ્રેષ્ઠીપુત્ર! મન અને લોચન અત્યત ચપળ છે, તેમજ નાટક વિગેરે તને અત્યત પ્રિય છે તોપણુ તે શી રીતે તેને રૂધ્યા?" તે બોલ્યો—'હે સ્વામી! મરણના ભયથી મે રૂધ્યા' રાજાએ કહ્યુ—"જો તે એકજ મરણના ભયથી આ પ્રમાણે અપ્રમાદ સેવ્યો તો અનત જન્મ અને મરણથી ભય પામેલા સાધુઓ કેમ ન સેવે?" તે સાભળી તે શ્રેષ્ઠીપુત્ર પ્રતિબોધ

પ્રમાણે છે—સ્ત્રી, ઇંદ્રિય, અર્થ વિગેરે શબ્દોનો દ્વંદ્વ સમાસ છે તેથી સ્ત્રી, ઇંદ્રિય, અર્થ, સંસાર, વિષય, આરંભ, ઘર અને દર્શન એટલા શબ્દોનો દ્વંદ્વ સમાસ કરી છેડે દર્શન શબ્દને સપ્તમીના અર્થમા तसु પ્રત્યય લગાડયો છે તેથી दर्शनत એવુ રૂપ થયુ છે તેથી કરીને આ સ્ત્રી વિગેરેના વિષયમા ભાવને આશ્રીને ભાવ શ્રાવકનુ લક્ષણ થાય છે એમ ત્રીજી ગાથા સાથે સંબંધ કરવો. તથા ગડ્ડરિકાદિક પ્રવાહના વિષયમા, તથા પુરસ્સર आगमप्रवृत्ति અહીં પ્રાકૃતપણાને લીધે અને છંદોભંગના ભયને લીધે आगम શબ્દ પહેલો નહીં મૂકતા પાછળ લખ્યો છે તેથી આગમ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ એટલે ધર્મ-કાર્યમા પ્રવર્તવુ તે પણ ભાવગત લિંગ છે, તથા દાનાદિકમા યથાશક્તિ પ્રવર્તવુ તે પણ ભાવગત લિંગ છે અહીં મૂળમા जहासत्ती એ ઠેકાણે પ્રાકૃત હોવાથી त्ती દીર્ઘ થયો છે તથા विह्रीक—લજ્જા રહિત એટલે કે ધર્મક્રિયા કરતા લજ્જા પામે નહીં, અને સંસારના પદાર્થો ઉપર રાગદ્વેષ કરે નહીં, તથા મધ્યસ્થ એટલે ધર્મના વિચારમા રાગદ્વેષથી બાધા પામે નહીં, તથા અસંબદ્ધ એટલે ધન, સ્વજન વિગેરે ઉપર ભાવ પ્રતિબંધ (મૂર્છા) રાખે નહીં, તથા પરાર્થ કામોપભોગી એટલે પરના આગ્રહથી જ શબ્દાદિક પાંચ પ્રકારના કામભોગમા પ્રવૃત્તિ કરે, તથા કામુક પુરૂષની સાથે વેશ્યાની જેમ આસક્તિરહિત ગૃહવાસનુ પાલન કરે, એટલે કે આજકાલ હું આ સંસારનો ત્યાગ કરીશ એવી ભાવના ભાવે. આ પ્રમાણે સત્તર પ્રકારના પદમા આપેલુ—કહેલુ ભાવગત એટલે મનના પરિણામરૂપ ભાવ શ્રાવકનુ લક્ષણ સમાસે કરીને એટલે સૂચન માત્રે કરીને (સંક્ષેપે કરીને) કહેલુ છે મૂળગાથામા भावगतं એ પદ જાતિને માની એક વચનમા લખ્યુ છે, તથા અનુસ્વારનો લોપ પ્રાકૃતને લીધે કર્યો છે

—※○※—

હવે તે સતર પ્રકારના લિંગને વિસ્તારથી કહેવા માટે સતર ગાથાઓ કહે છે—

इत्थीमणत्थभवणं, चलचित्त नरयवत्तिणी भूय ।
जाणंतो हियकामी, वसवत्ती होइ न हु तीसे ॥ ६० ॥

મૂલાર્થ—સ્ત્રી અનર્થનું સ્થાન છે, તેનું ચિત્ત ચલાયમાન છે, અને તે નરક ગતિના માર્ગરૂપ છે એમ જાણી હિતના અર્થી પુરૂષે તેણીને વશ થવું નહીં.

ટીકાર્થ—સ્ત્રી અનર્થોનું એટલે દોષોનું ભવન એટલે આશ્રય સ્થાન છે કહ્યું છે કે—" અસત્ય, સાહસ, માયા, મૂર્ખતા, અતિલોભ, અપવિત્રતા અને નિર્દયતા આટલા સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક દોષો છે " તથા સ્ત્રીઓનું ચિત્ત ચંચળ હોય છે, એટલે કે તેઓ અન્ય અન્યની ઇચ્છા કરનારી હોય છે કહ્યું છે કે—" સ્ત્રી પોતાના મનમાં અન્યને ચિંતવે છે, બીજાની સાથે મધુર વાણીથી વાતો કરે છે, દૃષ્ટિએ કરીને બીજાની સન્મુખ જુએ છે, અને શરીરવડે બીજાની સાથે ક્રીડા કરે છે " તથા સ્ત્રી નરકના માર્ગતુલ્ય છે, એ પ્રમાણે જાણતો હિતકામી એટલે પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર પુરૂષ તેવી સ્ત્રીને આધીન થતો નથી પરંતુ તે આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે—" સ્ત્રીઓ જાણે કે મત્સ્ય સમૂહને પકડવાની જાળ હોય, પાશમાં પકડાયેલા પ્રાણીઓનું (પક્ષીઓનું જ) દૃઢ બંધન હોય, મૃગોના સમૂહને પકડવા માટે સર્વ દિશાઓમાં પાથરેલી વાગુરા હોય તથા ઇચ્છા પ્રમાણે ભ્રમણ કરનારા પક્ષીઓના સમૂહને પૂરવાના પાંજરા હોય તેમ આ સંસારમાં વિવેક રહિત મનવાળા પુરૂષોના બંધનને માટે જ છે " ૬૦

તથા—

इंदियचवलतुरंगे, दोग्गइमग्गाणुधाविरे निच्चं ।
भावियभवस्सरूवो, रुंभइ सन्नाणरस्सीहिं ॥ ६१ ॥

મૂલાર્થ—નિરંતર દુર્ગતિના માર્ગ તરફ દોડનારા ઇંદ્રિયોરૂપી ચપળ અશ્વોને સંસારનું સ્વરૂપ જાણનાર પુરૂષ સત્યજ્ઞાનરૂપી ચોકડાએ કરીને રોકી રાખે છે

ટીકાર્થ—ઇંદ્રિયો જ શીઘ્ર ગતિ કરનાર હોવાથી ચપળ ઘોડા જેવી છે અને તે દુર્ગતિના માર્ગ તરફ એટલે કુયોનિના માર્ગ તરફ દોડવાના સ્વભાવવાળી છે, તેથી તેને હમેશા જેણે વારંવાર સંસારનું સ્વરૂપ ભાવ્યું-વિચાર્યું હોય તેવો પુરૂષ સત્ય જ્ઞાનરૂપી રશ્મિએ કરીને એટલે શ્રુતરૂપી ચોકડાએ કરીને રોકી રાખે છે એટલે પાછી વાળે છે તે આ પ્રમાણે—" ઇંદ્રિયોને વશ થયેલા પ્રાણીઓ તપ, કુળ અને કાંતિથી ભ્રષ્ટ થાય છે, તેનું પંડિતપણું નાશ પામે છે તેઓ અનિષ્ટ માર્ગે ગમન કરે છે અને રણુસ ગ્રામ વિગેરેના દુઃખો અનુભવે છે " તથા—" આ જીવોરૂપી પૃથ્વી ઉપર સમયરૂપી ચોપાટનું પાટીયું માંડેલું છે, તેમાં શુક્લ અને કૃષ્ણ પક્ષરૂપી ઘર (ખાના) છે, દિવસ અને રાત્રિરૂપી સોગઠા છે તેમાં ક્રીડા કરતા કોઇકજ જીવ ઇંદ્રિયોરૂપી પાસાને સવળા નાખી મોક્ષરૂપી દ્રવ્યને જીતે છે, અને બીજાઓ તે પાસાને અવળા નાખી પ્રાપ્ત થયેલી જીતને પણ હારી જાય છે ૬૧

તથા—

सयलाणत्थनिमित्त, आयासकिलेसकारणमसार ।
नाऊण धण धीरो, न हु लुब्भइ तम्मि तणुय पि ॥ ६२ ॥

મૂલાર્થ—ધન સમગ્ર અનર્થોનું નિમિત્ત છે, અને આયાસ તથા કલેશનું કારણ છે તેમ જ અસાર છે એમ જાણીને ધીરપુરૂષ તેમાં લેશ માત્ર પણ લોભ કરતો નથી

ટીકાર્થ—અહીં ધનને આવા પ્રકારનું જાણી તેમાં ધીર પુરૂષ લોભ કરતો નથી એવો સંબંધ કરવો. ધન કેવું છે ? તે કહે છે—સકલ અનર્થનું નિમિત્ત છે એટલે સમસ્ત દુઃખનું કારણ છે કહ્યું છે કે—

"ધનને ઉપાર્જન કરવામા દુ ખ છે, ઉપાર્જન કર્યા પછી તેનુ રક્ષણ કરવામા પણ દુ ખ છે, તેનો નાશ થાય તે વખતે પણ દુ ખ છે તથા તેનો ખર્ચ કરવામા પણ દુ ખ છે માટે ધિક્કાર છે કે ધન જ દુ ખનુ સ્થાન છે ' તથા આયાસનુ એટલે ચિત્તના ખેદનુ કારણ છે કહ્યુ છે કે—" શુ મારૂ ધન રાજા લૂટી લેશે ? કે અગ્નિ બાળી નાખશે ! કે બળવાન થયેલા પિત્રાઇઓ લઇ લેશે ? ચોરો ચોરી જશે ! કે પૃથ્વીમા દાટયા છતા નાશ પામશે ! આ પ્રમાણે નિરતર ધ્યાન કરતો ધનિક પુરૂષ રાત દિવસ અત્યત દુ ખી રહે છે " તથા ક્લેશનુ એટલે શરીરના પરિશ્રમનુ કારણ છે કહ્યુ છે કે—" ધનને માટે થઇને કેટલા એક મનુષ્યો મગર વિગેરે જળચરોના સમૂહથી ભરેલા સમુદ્રને તરે છે, બીજા કેટલાએક મનુષ્યો તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના આઘાતથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિના કણિયાઓથી ભયકર એવા યુદ્ધમા પ્રવેશ કરે છે, કેટલાએક ટાઢ, તડકો, પાણી અને વાયુવડે શરીરને ગ્લાનિ પમાડી ખેતીનુ કર્મ કરે છે, કેટલાએક અનેક પ્રકારના શિલ્પકર્મને કરે છે, અને કેટલાએક નાટક વિગેરે કરે છે " તથા ધન અસાર છે, કેમકે તે સારૂ ફળ આપતુ નથી કહ્યુ છે કે—" ધન વ્યાધિઓને રૂ ધી શકતુ નથી, મરણ, જન્મ અને વૃદ્ધાવસ્થાનો ક્ષય કરવામા સમર્થ નથી, ઇષ્ટના વિયોગનો નાશ કરી શકતુ નથી, અનિષ્ટના સયોગનુ હરણ કરી શકતુ નથી, અન્ય જન્મમા સાથે આવતુ નથી, તથા પ્રાયે કરીને ચિંતા, બધુ સાથે વિરોધ, વધ, બધન અને ત્રાસનુ સ્થાનરૂપ છે તેથી કરીને વિદ્વાન પુરૂષ ધનને એક ક્ષણમાત્ર પણ સુખકારક માનતો નથી " આવા પ્રકારનુ ધન જાણીને બુદ્ધિમાન પુરૂષ તે દ્રવ્ય ઉપર જરા પણ લોભ પામતો નથી, ઘણો લોભ તો શાનો જ કરે ? એ ' પણ ' શબ્દનો ભાવાર્થ છે જે ભાવશ્રાવક હોય તે અન્યાયથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામા પ્રવર્તતો નથી, તેમજ ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્ય ઉપર અતિ તૃષ્ણાવાળો થતો નથી પરતુ તે આ પ્રમાણે વર્તે છે—" આવકમાથી ચોથો ભાગ નિધાનમાં નાખવો, ચોથો ભાગ વેપારમા રાખવો,

ચોથો ભાગ ધર્મ અને ઉપભોગમા વાપરવો અને ચોથો ભાગ ભરણ પોષણ કરવા લાયક કુટુબાદિકના પોષણમા રાખવો. ઈચ્છાથી અથવા અનિચ્છાથી પણ મારૂ સર્વ ધન હમેશા દરેક ભવે ચૈત્ય અને સાધુજનોના ઉપયોગમા આવો " આ પ્રમાણે મનોરથ કરી દ્રવ્યનુ પાલન વિગેરે કરે છે ૬૨

તથા—

दुहरूव दुक्खफल, दुहाणुबधिं विडवणारूव।
ससारमसार जा-णिऊण न रइ तहिं कुणइ ॥ ६३ ॥

મૂળાર્થ—સસાર દુ:ખરૂપ છે, દુખરૂપ ફળને આપનારે છે, દુખનો અનુબ વ કરનાર છે, વિડબણા રૂપ છે અને અસાર છે, એમ જાણી (ભાવશ્રાવક) તેમા પ્રીતિ કરતો નથી

ટીકાર્થ—ઉપરની ગાથાની જેમ અહીં પણ તેવા સસારમા પ્રીતિને કરતો નથી એમ સબધ કરવો. શુ કરીને ? સસારને આવો જાણીને સસાર કેવો ? તે કહે છે–દુખરૂપ એટલે સસાર દુખના સ્વભાવવાળો છે કહ્યું છે કે–" સસારમા જે જન્મ થવો તે દુખ છે, જે વૃદ્ધાવસ્થા તે પણ દુખ જ છે, જે વ્યાધિઓ તે પણ દુખ જ છે અને જે મરણ થવુ તે પણ દુખ જ છે અહો ! આ સસાર જ દુખ રૂપ છે કે જેમા રહેલા જતુઓ કેવળ ક્લેશને જ પામે છે " તથા સસાર દુખના ફળવાળો છે, કારણ કે જન્માતરમા નરકાદિક દુખને આપનાર છે તથા સસાર દુખનો અનુબધી છે એટલે વારવાર દુ:ખની શ્રેણીનો સબધ કરે છે કહ્યુ છે કે–" જ્યાસુધી આ સસાર વિદ્યમાન છે અને જ્યાસુધી આ સસારમા જીવનો નિવાસ છે ત્યાસુધી અનતા જન્મમરણોનો અત ક્યાથી હોય ? " તથા વિડબનાની જ જેમ આ સસારમા જીવોના વિચિત્ર રૂપો છે તે વિષે કહ્યુ છે કે–" આ જીવ કોઈવાર દેવ થાય છે તો કોઈ વાર નારકી થાય છે, કોઈવાર કીટ પતગ થાય છે તો કોઇવાર મનુષ્ય થાય છે, કોઇવાર રૂપવાન થાય છે

તે કોઈવાર વિરૂપ થાય છે અને કોઈવાર સુખી થાય છે તો કોઈવાર દુઃખી થાય છે " ઇત્યાદિ આવા પ્રકારના ચાર ગતિરૂપ સંસારને સુખરૂપી સારનો અભાવ હોવાથી અસારરૂપ જાણીને ભાવ શ્રાવક તેમાં રતિ-પ્રીતિ કરતો નથી પરંતુ તે આ પ્રમાણે વિચારે છે-" જેઓ અનુત્તર મોક્ષમાં ગયા છે તે સત્પુરૂષોને ધન્ય છે, કે જેથી કરીને ત્યાં જીવોને કર્મબંધનું કારણ રહેતું નથી. " ૬૩

તથા—

खणमेत्तसुहे विसए, विसोवमाणे सयावि मन्नंतो ।
तेसु न करेइ गिद्धिं, भवभीरू मुणियतत्तत्थो ॥ ६४ ॥

મૂલાર્થ—ક્ષણમાત્ર સુખ આપનારા વિષયોને સર્વદા વિષ સમાન માનતો, ભવભીરૂ અને તત્ત્વાર્થને જાણનાર પુરૂષ તેમાં આસક્તિ કરતો નથી

ટીકાર્થ—જેનાથી ક્ષણ માત્ર સુખ થાય છે તેવા શબ્દાદિક વિષયોને હમેશા વિષ સમાન-પરિણામે દારૂણ જાણનાર એટલે કે જેમ વિષ ખાતી વખતે મધુર સ્વાદ આવે છે, પરંતુ પરિણામે પ્રાણનો વિનાશ કરે છે, તેમ આ વિષયો પણ પરિણામે નીરસ થાય છે તે વિષે વાચકવર કહે છે કે-" વિષયો આરંભમાં અતિ અભ્યુદયવાળા લાગે છે, મધ્યમાં શૃંગાર અને હાસ્યના દેદીપ્યમાન રસને આપે છે તથા પરિણામે બીભત્સ, કરૂણા, લજ્જા અને ભયને આપનાર [illegible] જો કે વિષયો સેવન કરતી વખતે મનની તુષ્ટિને કરનારા [illegible] પાછળથી કિંપાક ફળના ભક્ષણની જેમ [illegible] કારક થાય છે " આ પ્રમાણે જાણીને [illegible] આસક્તિ કરતો નથી અને ભવ[illegible] મનવાળો તે આ પ્રમાણે વિચાર[illegible] આગમનો અભ્યાસી હોય તો [illegible] વશ થયેલો હોય તો તે સત્[illegible]

કરે છે ” શામાટે તે આસક્તિ કરતો નથી ? જેથી કરીને તે તત્ત્વાર્થનો જાણ છે એટલે કે જિનવચનનુ શ્રવણ કરવાથી તેણે વિષયોનુ અસારપણુ જાણેલુ છે જિનેશ્વરનુ વચન આ પ્રમાણે છે-“ વિષયોમા લેશ પણ સુખ નથી, તોપણ તેમા જીવોને જે સુખની માન્યતા છે તે નેત્રમા પિત્તના (કમળાના) વ્યાધિવાળા મનુષ્યને પથ્થર ઉપર સુવર્ણ ની બુદ્ધિ થાય તેવુ છે ” તથા-‘ કિંપાકના ફળની જેમ વિષયો ભોગવતી વખતે મધુર લાગે છે પણ પરિણામે નીરસ થાય છે, કચ્છૂની[1] ખરજની જેમ પ્રથમ સુખની બુદ્ધિ આપીને પરિણામે દુખ ઉત્પન્ન કરે છે, મધ્યાન્હ સમયની મૃગતૃષ્ણા ની જેમ મિથ્યાભ્રાંતિને કરનાર છે, તથા મહા શત્રુ જેવા ભોગો ભોગવવાથી નીચ યોનિમા જન્મ પરપરાને આપે છે ૬૪

તથા—

वज्जइ तिव्वारंभं, कुणइ अकामो अनिव्वहंतो उ ।
थुणइ निरारम्भजणं, दयालुओ सव्वजीवेसु ॥ ६५ ॥

મૂળાર્થ—ભાવશ્રાવક તીવ્ર આરભને વર્જે છે, નિર્વાહ નહીં પામવાથી કદાચ આરભ કરે તોપણ તેમા મદ આદરવાળો હોય છે, આરભ રહિત જનોની સ્તુતિ કરે છે અને સર્વ જીવો ઉપર દયાળુ હોય છે

ટીકાર્થ—તીવ્ર આરભ એટલે ઘણા પ્રાણીઓની પીડાના હેતુ રૂપ ખરકર્માદિક વેપારને કહણ કુમારાદિકના વૃત્તાત સાભળવાથી કરતો નથી. આરભ વિના જો નિર્વાહ ન થતો હોય તો મદ આદરથી કરે છે ગાથામા તુ શબ્દ છે તે વિશેષણના અર્થવાળો છે તેથી તેનુ વિશેષણ આ પ્રમાણે છે-સશૂક એટલે ગુરૂ અને લઘુપણાનો વિચાર કરવા પૂર્વક આરભમા પ્રવર્ત્તે છે, પરતુ નિર્દયવૃત્તિથી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. કહ્યુ છે કે-“ જો કે સમકિતદૃષ્ટિ જીવ કાઇક પણ પાપનો આરભ

1 ખસ અથવા દાદર

કરે છે તોપણ તેને કર્મનો બંધ અલ્પ જ હોય છે કારણ કે તે નિર્દયપણે કરતો નથી " તથા આરંભ રહિત એટલે સાધુજનોની સ્તુતિ-પ્રશંસા કરે છે તે આ પ્રમાણે-"મહામુનિઓને ધન્ય છે કારણ કે તેઓ મનવડે પણ પરપીડા ઉપજાવતા નથી, આરંભના પાપથી રહિત છે, અને નિકોટિ[1] શુદ્ધ આહારને ગ્રહણ કરે છે " તથા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયાળુ હોય છે કહ્યુ છે કે—"જે કોઇ મનુષ્ય એક પોતાના જીવિતને માટે થઇને ઘણા કરોડો જીવોને દુખમા સ્થાપન કરે છે તેઓનુ જીવિત શુ શાશ્વતુ છે ? " ઇત્યાદિક ભાવશ્રાવક વિચારે છે ૬૫

गिहवास पास पि व, मन्नतो वसइ दुक्खिओ तम्मि ।
चारित्तमोहणिज्जं, निज्जिणिउ उज्जमं कुणइ ॥ ६६ ॥

મૂળાર્થ—"ભાવશ્રાવક ગૃહવાસને પાશ જેવો માની તેમા દુ ખે જ વસે છે, અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મને જીતવા માટે ઉદ્યમ કરે છે

ટીકાર્થ—ગૃહવાસને એટલે ગૃહસ્થાશ્રમને પાશની જેમ માનતો ભાવશ્રાવક તે ગૃહવાસને વિષે દુ ખવાળો જ વસે છે-રહે છે જેમ પાશમા પડેલો પક્ષી ઉડી શકતો નથી, તથા તેમા રહેવુ તે કષ્ટકારક માને છે, તેમ અમે પણ સંસારથી ભય પામેલા છીયે તોપણ પ્રવ્રજ્યા લેવા શક્તિમાન નથી તેમજ—' કાદવવાળા જળમા ખુચી ગયેલો હાથી જેમ સ્થળને જુએ છે તો પણ તે કાંઠે જઇ શકતો નથી તેજ પ્રમાણે અમે કામભોગમા લુબ્ધ થયેલા છીયે તેથી સાધુના માર્ગને જોતા છતા પ્રવ્રજ્યા લઇ શકતા નથી " ઇત્યાદિ વિચાર કરતો ભાવશ્રાવક ગૃહને વિષે દુ ખી જ રહે છે અને તેથી કરીને જ ચારિત્ર મોહનીય કર્મને જીતવા માટે-તેનો પરાભવ કરવા માટે ઉદ્યમ કર્યા કરે છે એટલે કે ચારિત્રવાળા (સાધુઓ) ને દાન

1 કરવું કરાવવુ અને અનુમોદવુ

દેવામા સન્માન કરવામા, વિનય કરવામા અને પ્રભાવનાદિક કર વામા સર્વ પ્રકારે આદરપૂર્વક પ્રવર્તે છે, તેમના પર અપ્રીતિ કે નિંદાના લેશને પણ કરતો નથી. કહ્યું છે કે—" મોક્ષના કારણરૂપ આ મુનિઓના ગુણો તેમની નિંદા કરનાર મનુષ્યોને પામવા દુર્લભ છે, અને તેમની સ્નેહ સહિત પૂજા કરનારાઓને તે ગુણ અન્ય ભવમા પણ સુલભ છે તેથી મોક્ષના અર્થીએ આ પ્રમાણે વિચારીને મુનિ જન ઉપર સર્વથા આદર કરવો, અને અનર્થ તથા કદર્થનાના સ્થાન રૂપ દ્વેષને હમેશા દૂરથી જ તજવો યોગ્ય છે ૬૬

તથા—

अत्थिक्कभावकलिओ, पभावणावन्नवायमाईहिं ।
गुरुभत्तिजुओ धीम, धरेइ सइ दसण विमल ॥ ६७ ॥

મૂલાર્થ—આસ્તિક્યપણાએ કરીને સહિત, પ્રભાવના અને વર્ણવાદ વિગેરવડે ગુરૂને વિષે વિશેષ ભક્તિવાળો અને બુદ્ધિમાન એવો ભાવશ્રાવક સર્વદા નિર્મળ સમકિતને ધારણ કરે છે

ટીકાર્થ—ભાવશ્રાવ- સમકિતને નિર્મળ એટલે કલક રહિત ધારણ કરે છે એ પ્રમાણે ગાથાને અતે સબધ કરવો કેવો થઈને ધારણ કરે ? તે કહે છે-દેવતત્ત્વ, ગુરુતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વને વિષે આસ્તિકપણાનો જે ભાવ-પરિણામ તેણે કરીને યુક્ત એટલે કે— " જિનેશ્વરને મૂકીને, જિનધર્મને મૂકીને તથા જિનમતમા રહેલા સાધુઓને મૂકીને બાકી રહેલો સર્વ સસાર અરણ્ય જેવો શૂન્ય છે " (સસારમા સાર માત્ર ઉપરોક્ત દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ જ છે) એ પ્રમાણે નિશ્ચયવડે કરીને યુક્ત હોય છે તથા પ્રભાવના આઠ પ્રકારની છે, તે આ પ્રમાણે—" પ્રાવચનિક ૧ ધર્મકથા કરનાર ૨, વાદી ૩, નિમિત્તજ્ઞ ૪, તપસ્વી ૫, વિદ્યાવાન ૬, સિદ્ધ ૭, અને કવિ ૮. આ આઠ પ્રભાવકો કહેલા છે " આ પ્રકારની પ્રભાવનાને શક્તિ હોય તો પોતે કરે અને શક્તિ ન હોય તો પ્રભાવના કરનારને આશ્રય આપે

તથા તેનુ બહુમાન કરે તથા વર્ણવાદ એટલે પ્રશંસા, આદિ શબ્દ છે તેથી ચૈત્ય કરાવવુ, તીર્થ યાત્રા કરવી એ વિગેરેએ કરીને ગુરૂને વિષે-ધર્માચાર્યને વિષે વિશેષભક્તિ યુક્ત થાય છે કૃતજ્ઞતાના સાર રૂપ આ પ્રમાણે વિચાર કરે કે—" સમકિત આપનાર ગુરૂનો પ્રત્યુપકાર ઘણા ભવોમા હજારો અને કરોડો ઉપચારો કરવાથી પણ થઈ શકતો નથી " આ પ્રમાણે વિચારીને બુદ્ધિમાન ભાવશ્રાવક નિરંતર કલંક રહિત સમકિતને ધારણ કરે છે ૬૭

તથા—

गड्डरिगपवाहेण, गयाणुगइय जण नियाणंतो ।
परिहरइ लोगसन्न, सुसमिक्खियकारश्रो धीरो ॥ ६८ ॥

મૂલાર્થ—ગાડરીયા પ્રવાહે કરીને ગતાનુગતિક લોકને જાણી સારી રીતે વિચારીને કરનાર ધીર પુરૂષ લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગ કરે છે

ટીકાર્થ—ગડુરિકા એટલે ગાડર, તેમનો પ્રવાહ એટલે એકની પાછળ સર્વનુ ચાલવુ તે ગડુરિકા પ્રવાહની દ્વાર ગાથા (૫૭) મા આદિ શબ્દ લખેલો છે તેથી કીટિકાદિ પ્રવાહ પણ જાણવો. તે પ્રવાહે કરીને ગતાનુગતિક એટલે વિચાર વિના આચરણ કરનાર લોકને જાણીને.

અહી ઉદાહરણ એ છે જે—વાણારસી નામની નગરીમા એકદા કોઇ મહોત્સવ હોવાથી લોકો સ્નાન કરવા માટે ગંગા નદીએ ગયા. ત્યા કોઇ એક બ્રાહ્મણ આવ્યો તેના હાથમા તામ્રપત્ર હતુ, તે સ્નાન કરવાની ઇચ્છાવાળો થયો, તેથી ચોરના ભયને લીધે તેણે તે તામ્રપાત્ર નદીની રેતીમા દાટયુ પછી નિશાનીને માટે ઉપર રેતીનો ઢગલો કર્યો,અને પછી તે પાણીમા ઉતર્યો તે જોઇ અન્ય અન્ય જનોએ પણ તેજ પ્રમાણે કર્યું તેથી તે નદીનો સમગ્ર કાંઠો રેતીના સેંકડો ઢગલાથી વ્યાપ્ત થયો. પછી તે બ્રાહ્મણ સ્નાન કરી બહાર નીકળ્યો. પરંતુ

કયા ઢગલામા પોતાનુ તામ્રપાત્ર છે ? તે તે ઓળખી શકયો નહીં નવા નવા મનુષ્યોને નવા નવા ઢગલા કરતા જોઇ તેણે પૂછયુ કે—"હે લોકો ! તમે કેમ આ ઢગલા કરો છો ?" ત્યારે તેઓ પોતાની પહેલા જેણે ઢગના કર્યા હતા તેને બતાવવા લાગ્યા પરપરાએ કરીને છેવટ એક મનુષ્યે કહ્યુ કે—"હે ભટ્ટ ! તને જ મે ઢગલો કરતો જોયો તેથી મે ધાર્યુ કે આવો જ અહીં વિધિ હશે, એમ જાણીને મે પણ ઢગલો કર્યો" તે સાભળી ભટ્ટ બોલ્યો કે—"મે વિધિ ધારીને ઢગલો કર્યો નથી પરતુ મે મારૂ ભાજન દાટયુ હતુ તેની નિશાનીને માટે કર્યો હતો, તે તમો સર્વેએ ઢગલા કરીને મારો ઢગલો મને ભૂલવી દીધો છે' એમ કહી તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—"લોક ગતાનુગતિક છે, પણ લોક પરમાર્થને સમજતો નથી જુઓ ! મૂર્ખ લોકે તામ્રપાત્ર ખોવરાવ્યુ"

આવા પ્રકારના લોકોને જાણીને લોકસજ્ઞાનો એટલે વિચાર કર્યા વિના જ રમણીય લાગે તેવી લોકરૂઢિનો ત્યાગ કરે છે અને સારી રીતે વિચાર કરીને કાર્ય કરનાર બુદ્ધિમાન ભાવ શ્રાવક હોય છે ૬૮ તથા—

नत्थि परलोगमग्गे, पमाणमन्न जिणागम मोत्तु ।
आगमपुरस्सर चिय, करेइ तो सव्वकिरियाइ ॥ ६६ ॥

મૂલાર્થ—પરલોકના માર્ગમા જિનાગમ વિના બીજુ કાઇ પણ પ્રમાણ છે નહીં તેથી ભાવ શ્રાવક સર્વ ક્રિયાઓ આગમ પૂર્વક જ કરે છે

ટીકાર્થ—પર એટલે પ્રધાન એવો લોક એટલે મોક્ષ, તેના માર્ગમા એટલે જ્ઞાનાદિક ત્રણમા, જિનાગમ એટલે રાગાદિકને જીતનારા જિનેશ્વરોએ રચેલા સિદ્ધાતને મૂકીને બીજુ કાઇ પ્રમાણ એટલે પ્રતીતિનુ કારણ છે નહીં. કારણકે તે જિનાગમમા જ અસત્યપણાનો અભાવ છે કહ્યુ છે કે—"રાગથી, દ્વેષથી કે મોહથી અસત્ય વચન બોલાય છે જેને આ દોષો ન હોય તેને અસત્ય બોલવાનુ કારણ શુ હોય ?"

વળી જિનાગમમા પૂર્વાપર વિરોધ આવતો નથી કારણ કે—" જિનેશ્વરોએ જે પ્રમાણે ધર્મનુ મૂળ દયા કહી છે તેજ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારક ક્રિયા પણ કહી છે તથા જેમ આરભમા સામાયિક કહ્યુ છે તે જ રીતે તેને પાલન કરનારા ક્ષમાદિક ગુણો પણ કહેલા છે' તેથી કરીને ચૈત્યવદનાદિક સમગ્ર ક્રિયાઓ આગમ પૂર્વક જ એટલે આગમનના વચનનો વિચાર કરવા પૂર્વક જ કરે છે અહીં **વિધ** શબ્દનો અર્થ નિશ્ચયરૂપ થાય છે

તેમા ચૈત્યવદનનો વિધિ દશ ત્રિકની આરાધના રૂપ કહેલો છે તે વિષે આગમમા કહ્યુ છે કે—" ત્રણ નિસીહિ ૧, ત્રણ પ્રદક્ષિણા ૨, ત્રણ પ્રણામ ૩, ત્રણ પ્રકારની પૂજા ૪, ત્રણ અવસ્થાની ભાવના ૫, ત્રણ દિશામા જોવાની વિરતિ ૬, ત્રણ વાર પગ નીચેની ભૂમિનુ પ્રમાર્જન ૭, ત્રણ વર્ણાદિક ૮ ત્રણ મુદ્રા ૯ તથા ત્રણ પ્રકારનુ પ્રણિધાન ૧૦ આ પ્રમાણે જે મનુષ્ય ઉપયોગ પૂર્વક ત્રણ કાળ જિનેશ્વરને દશ ત્રિક સહિત વદના કરે તે મોક્ષ સ્થાન મેળવે છે " ઇત્યાદિ હવે પૂજા વિધિ આ પ્રમાણે છે—દેવના ગુણોનુ જ્ઞાન થવાથી તેવા પ્રકારના મનના પરિણામને અનુસરતુ જે આદર સહિત પૂજન થાય તેજ દેવ પૂજન ઇચ્છેલુ છે કહ્યુ છે કે—" પૂજાને સમયે પવિત્ર થઇને ઉત્તમ પુષ્પાદિકવડે વિધિ પ્રમાણે ઉત્તમ સ્તુતિ અને સ્તોત્રની રૂચિવાળાએ જિન પૂજા કરવી તે વખતે વસ્ત્રવડે નાસિકા બાધવી અથવા જેમ સમાધિ (મનની પ્રસન્નતા) થાય તેમ વર્તવુ, તથા શરીરને વિષે કડૂયનાદિક પણ કરવુ નહી ' હવે ગુરૂવદના આ પ્રમાણે છે—છ સ્થાનકની આરાધનારૂપ, પચીશ આવશ્યકવડે વિશુદ્ધ અને બત્રીશ દોષ રહિત દ્વાદશાવર્ત વદન કરવુ જોઇયે તેમા છ સ્થાન આ પ્રમાણે કહ્યાં છે—' ઇચ્છા ૧ અનુજ્ઞા ૨ અવ્યાબાધ ૩, યાત્રા ૪, યાપના ૫ અને અપરાધની ક્ષામણા ૬, આ છ સ્થાનો વદનને વિષે હોય છે ' પચીશ આવશ્યક આ પ્રમાણે છે—" બે અવનામના (નમસ્કાર) ૨, એક યથાજાતરૂપના ૩, બાર આવર્ત ૧૫, ચાર વાર મસ્તક ૧૯,

ત્રણ ગુપ્તિ ૨૨, બે પ્રવેશ ૨૪ અને એકવાર નિર્ગમ ૨૫ એ પચીશ આવશ્યક છે હવે બત્રીશ દોષોના નામ આ પ્રમાણે કહ્યા છે—" અનાદત ૧, સ્તબ્ધ ૨, અપવિદ્ધ ૩, પરિપિડિત ૪, ટોલક ૫, અંકુશ ૬, કચ્છપરિંગિત ૭, મત્સ્યોદ્વર્ત ૮, મન પ્રદુષ્ટ ૯, વેદિકાબદ્ધ ૧૦ ભયભીત ૧૧, ભજના ૧૨, મૈત્રી ૧૩, ગૌરવ ૧૪, કારણ ૧૫, સ્તેનિક ૧૬ પ્રત્યનીક ૧૭, રૂષ્ટ ૧૮, તર્જિત ૧૯, શઠ ૨૦, હીલિત ૨૧, વિપ્રુપ્ત (પલિકુચિત) ૨૨ દષ્ટ અદૃષ્ટ ૨૩, શ્રૃંગ ૨૪, કરવદન ૨૫, મોચન ૨૬, શ્લિષ્ટાશ્લિષ્ટ ૨૭, ઊન ૨૮, ઉત્તર ચૂલિકા ૨૯, મૂક ૩૦, ઢઢ્ઢર ૩૧ અને ચુડલિ ૩૨ " આ બત્રીશ દોષોની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે- " આદર રહિત વાદવાથી અનાદત નામનો દોષ લાગે છે ૧, મન અને શરીરને શૂન્ય (અક્કડ) રાખી વાદે તેને સ્તબ્ધ દોષ લાગે છે ૨, ઉપચાર રહિત અનિયમિતપણે વાંદે તેને અપવિદ્ધ દોષ લાગે છે ૩, આચાર્ય વિગેરે ઘણાને એકી સાથે વાદે અથવા વાદના ગુચવાયેલા વચન બોલે તે પરિપિડિત દોષ ૪, ટોલ એટલે તીડની જેમ કૂદતા કૂદતા વાદે તે ટોલક દોષ ૫, ગુરૂના ઉપકરણ વિગેરે પકડીને તેને નીચે બેસાડી વાંદે તે અંકુશ દોષ ૬, કાચબાની જેમ એકને વાદી આગળ પાછળ ચાલી બીજાને વાદે તે કચ્છપરિંગિત દોષ ૭, ઉઠતા અને બેસતા મત્સ્યની જેમ ઉછળી ઉછળીને વાદે અથવા એકને વાદીને મત્સ્યની જેમ પાછો ફરે તે મત્સ્ય દોષ ૮, પોતાના અથવા પરના કારણને લીધે ગુરૂપર મનમા દ્વેષ રાખીને વાદે તે મનપ્રદુષ્ટ દોષ ૯, વેદિકા[1] પંચકને સારી રીતે વર્જ્યા વિના વાદે તે વેદિકાબદ્ધ દોષ ૧૦, કાદી મૂકવાદિકના ભયથી કૃતિકર્મ-વંદના

[1] વેદિકા પંચક આ રીતે છે—બે જાનુ ઉપર બે હાથ રાખવા ૧ અથવા જાનુની નીચે રાખવા ૨ અથવા પડખે રાખવા ૩, અથવા ઉત્સંગમાં બે હાથ રાખવા ૪, અથવા બે હાથની વચ્ચે એક જાનુ રાખવો તે ૫ આ રીતે રાખીને વાદવાથી વેદિકાબદ્ધ દોષ લાગે છે

કરે, પરંતુ નિર્જરાના હેતુથી વાદે નહીં તે ભય દોષ ૧૧, આ મને ભજે છે અથવા ભજશે એવી બુદ્ધિથી વાદે તે ભજ ન દોષ ૧૨, મિત્રાઈને માટે વાદે તે મૈત્રી દોષ ૧૩, પોતાની ગૌરવતા થવાના હેતુથી વાદે તે ગૌરવ દોષ ૧૪, હું વિધિનો જાણકાર છુ, હું વિનયવાળો છુ એવું દેખાડવાના કારણથી વાદે તે કારણ દોષ આ રીતે વાદવાથી વંદનાનું કાંઈ ફળ મળતું નથી ૧૫, પોતાની લઘુતા થવાના ભયથી ગુપ્ત રીતે વાદે તે સ્તૈન્ય દોષ ૧૬, ગુરૂને આહાર નીહારાદિકને સમયે વાદે તે પ્રત્યનીક દોષ ૧૭, રોષથી કપાળ અને નેત્રના વિકાર સહિત વાદે તે રૂષ્ટ દોષ ૧૮, અંગુલિ વિગેરે વડે ગુરૂને તર્જના કરી વાદે તે તર્જિત દોષ ૧૯, આત્મવીર્યને ગોપવીને વાદે તે શઠ દોષ ૨૦, હે વાચક ! હે ગણિ! એમ હાસીના શબ્દ બોલવા પૂર્વક વાદે તે હીલિત દોષ ૨૧, અર્ધ વંદના કરીનેજ વચ્ચે વિકથા કરતો વાંદે તે પલિકુંચિત દોષ ૨૨ આંતરે અથવા અંધારે ન દેખાય તેમ હોય તો ન વાદે અને દેખાય તેમ હોય તો વાદે તે દૃષ્ટાદૃષ્ટ દોષ ૨૩, પડખા તરફ મસ્તકને નમાવી વાદે તેને પૂર્વના મુનિઓએ શૃંગ દોષ કહ્યો છે ૨૪, આ ગુરૂને વાદવા તે પણ કર છે એમ ધારી વાદે તેને શ્રુતમા કરનંદન દોષ કહ્યો છે ૨૫, વાદણા દેવાથી જ મૂકાઇશ, અન્યથા હું નહીં મૂકાઉં એમ ધારી વાદે તેને મોચન દોષ લાગે છે ૨૬, રજોહરણ અને મસ્તકને હસ્તવડે સ્પર્શ કરવો અથવા ન કરવો, તેના કુલ ચાર ભાગા થાય છે, તેમા હસ્તવડે રજોહરણ અને મસ્તકને સ્પર્શ કરી વાદવુ તે શુદ્ધ ભાગો છે, બાકીના ત્રણ ભાગા અશુદ્ધ છે તેથી તેમાં શ્લિષ્ટાશ્લિષ્ટ નામનો દોષ લાગે છે ૨૭, આવશ્યક સૂત્રનો પાઠ ઉતાવળથી બોલતા અક્ષરો પડ્યા રહે તો તે ઊન દોષ છે ૨૮, વાદીને મોટા સ્વરથી मत्थएण वदामि એમ બોલે તે ઉત્તરચૂલિકા દોષ છે ૨૯, શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા વિના વાદે તે મૂક દોષ ૩૦, મોટા સ્વરથી ઉચ્ચાર કરી વાંદે તે ઢઢ્ઢર દોષ ૩૧ અને [1]ચુડલિની જેમ રજોહરણને

[1] સળગતું લાકડું એટલે ઉબાડીયુ

ઊંચી પકડી અથવા સર્વને હુ વાદુ છુ, એમ બોલી રજોહરણને હાથમા ભમાડીને વાદે તે ચુડલિ નામનો બત્રીશમો દોષ છે ૩૨

હવે પ્રત્યાખ્યાનનો વિધિ આ પ્રમાણે છે—" ગુરૂને વદના કરી, કાયાને નમ્ર કરી, બે હાથ જોડી રાખી, ગુરૂના વચનનો અનુવાદ કરતા (શ્રાવકે) પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરવુ " હવે દાનવિધિ આ પ્રમાણે છે—" ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા અને ગુરૂને કલ્પે તેવા અન્ન પાનાદિક દ્રવ્યોવડે દેશ, કાળ, શ્રદ્ધા અને સત્કારના ક્રમ પૂર્વક અત્યત ભક્તિથી આત્માના અનુગ્રહની બુદ્ધિએ કરીને મુનિજનોને દાન આપવુ " આવી રીતે આપ્તાગમમા કહ્યુ હોય તે પ્રમાણે ભાવ શ્રાવક સર્વ ધર્મકૃત્યોને કરે છે ૬૯

તથા—

अनिगूहितो सत्ति, आयावाहाए जह बहु कुणइ ।
आयरइ तहा सुमई, दाणाइचउव्विह धम्म ॥ ७० ॥

મૂલાર્થ—સારી મતિવાળો શ્રાવક શક્તિને ગોપવ્યા વિના પોતાને બાધા રહિત તે પ્રકારે દાનાદિક ચાર પ્રકારના ધર્મનુ આચરણ કરે છે કે જેથી તે ઘણા કાળ સુધી કરી શકાય છે (અથવા ઘણો ધર્મ કરી શકાય છે)

ટીકાર્થ—શક્તિને એટલે સામર્થ્યને ગોપવ્યા વિના આત્માની બાધા રહિત એટલે પોતાની અને પરિવારની બાધાને દૂર કરતો શ્રાવક દાનાદિક ચાર પ્રકારના ધર્મને આચરે છે એ પ્રમાણે યોગ (સબધ) કરવો. કહ્યુ છે કે—" ભૃત્યાદિક પરિવારને પીડા ન ઉપજે તેમ ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલુ થોડુ પણ અન્નાદિક દ્રવ્ય ગુરૂની આજ્ઞાનુસાર દીન અને તપસ્વી વિગેરેને જે અપાય છે તે મહાદાન કહેવાય છે, તે સિવાય બીજુ દાનમાત્ર જ કહેવાય છે " જે પ્રકારે તે દાનને બહુ કરે છે એટલે ઘણા કાળ સુધી કરી શકે છે અહીં ભાવાર્થ એ છે જે-વૈભવ હોય તો અતિ તૃષ્ણાવાળા-લોભવાળા થવુ નહીં, અને

થોડો વભવ હોય તો અતિ ઉદાર થવુ નહીં કેમકે અતિ ઉદાર થવાથી સર્વ વૈભવનો નાશ સભવે છે તેથી કરીને જ પચસૂત્રમા કહ્યુ છે કે—" લાભ (આવક) ને ઉચિત દાન કરવુ, લાભને ઉચિત ભોજન કરવુ, લાભને ઉચિત પરિવારનુ પોષણ કરવુ અને લાભને અનુસારે નિધાન કરવુ (અર્થાત્ લાભમાથી આ રીતે ચાર ભાગ પાડવા.)" આ પ્રમાણે કરનાર મનુષ્ય ઘણા કાળે કરીને ઘણુ દાન આપે છે બીજાઓ પણ કહે છે કે—' અજનનો ક્ષય થતો જોઇને તથા રાફડાની વૃદ્ધિ થતી જોઇને દાન, અભ્યાસ અને ધર્મકર્મમા અવધ્ય-સફળ દિવસ કરવો. " આ જ પ્રમાણે શીળ, તપ અને ભાવનાને વિષે પણ જાણવુ તે પ્રકારે સુમતિ-પારિણામિકી બુદ્ધિવાળો શ્રાવક દાનાદિક ચાર પ્રકારના ધર્મને આચરે છે-સેવે છે ૭૦

તથા—

हियमणवज्ज किरिय, चिंतामणिरयणदुल्लह लहिउ ।
सम्म समायरतो, न हु लज्जइ मुद्धहसिओऽवि ॥ ७१ ॥

મૂલાર્થ—હિતકારક, પાપરહિત અને ચિતામણિરત્નની જેવી દુર્લભ ધર્મક્રિયાને પામીને તેનુ આચરણ કરતો શ્રાવક મુગ્ધ માણસો હસે તોપણ લજ્જા પામતો નથી

ટીકાર્થ—હિત એટલે આલોક અને પરલોકમા હિતકારક, અનવદ્ય એટલે પાપ રહિત તથા ચિતામણિ રત્નની જેવી દુર્લભ એવી ક્રિયાને એટલે વદન, પ્રતિક્રમણ વિગેરે અનુષ્ઠાનને પામીને સમ્યક્ એટલે ગુરુએ ઉપદેશ કરેલા વિશેષ પ્રકારના વિધિએ કરીને આચરણ કરતો એટલે સેવન કરતો શ્રાવક લજ્જા પામતો નથી, એવો સબધ કરવો મુગ્ધ માણસોએ હાસી કર્યા છતા પણ લજ્જા પામતો નથી. ભાવાર્થ કથા ઉપરથી જાણવો તે આ પ્રમાણે—

હસ્તિનાપુર નગરમા નાગદેવ નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો તેને વસુંધરા નામની પ્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલો જયદેવ નામે પુત્ર હતો તે

બાર વર્ષ સુધી લેખશાળામા અભ્યાસ કરી રત્નની પરીક્ષા કરતા શીખ્યો હતો તેણે રત્નના સર્વ ગુણો અને તેમના લક્ષણો જાણ્યા તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે—"એક ચિંતામણિ રત્ન જ વાછિત અર્થને આપનાર છે, પથ્થરના કાકરા જેવા બીજા રત્નો શા કામના છે ? ચિંતામણિ જ વિદ્વાનોને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે માટે હુ પણ સર્વ પ્રયત્નથી તેની જ શોધ કરૂ" એમ વિચારીને તે ઘેર ઘેર અને હાટે હાટ ભ્રમણ કરી રત્નોની પરીક્ષા કરવા લાગ્યો પછી જ્યારે પોતાના નગરમા ચિંતામણિને પામ્યો નહીં, ત્યારે તે પિતાની રજા લઇ વિદેશમા જવા નીકળ્યો તે વખતે તેના પિતાએ તેને કહ્યુ કે-'હે પુત્ર ! શાસ્ત્રના વચને કરીને શુ ફળ છે ? એવો મણિ ક્યાઇ પણ હોય જ નહીં એ તો પંડિત લોકોએ ઉપમા ઠરેલી છે તેથી પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિએ જોઇ શકાય તેવા વેપારને તુ કર, કે જેથી તુ ઘણી લક્ષ્મીનુ ભાજન થાય" આ પ્રમાણે પિતાએ કહ્યા છતા પણ તે બળાત્કારે પિતાની રજા લઇ ચિંતામણિના શાસ્ત્રનુ સ્મરણ કરતો તેની પ્રાપ્તિ માટે ઉત્સુક થઇ નગરમાથી નીકળ્યો. દરેક નગરમા રત્નોની શોધ કરવા લાગ્યો. તે નગરોમા પણ ચિંતામણિને નહીં જોવાથી તે પર્વતોના શિખરો ઉપર ચડ્યો, અને વેળા (ભરતી) એ કરીને વ્યાપ્ત એવા સમુદ્રના કિનારાઓ ઉપર પણ ભટક્યો તો પણ કોઇ ઠેકાણે તે પામ્યો નહીં ત્યારે તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે-"શુ પૃથ્વીપર ચિંતામણિ છે જ નહિ એ વાત સાચી હશે ? અથવા તો શાસ્ત્રમા કહેલી હકિકત અન્યથા (અસત્ય) હોય જ નહીં" એ પ્રમાણે મનમા નિશ્ચય કરી તે ફરીથી ભ્રમણ કરવા લાગ્યો

એકદા ગામે ગામ તે મણિની ખાણો પૂછવા લાગ્યો, ત્યારે તેને કોઇ એક વૃદ્ધ પુરૂષે કહ્યુ કે-"અમુક ઠેકાણે મણિવતી નામનો પર્વત છે ત્યા જે મનુષ્ય પુણ્યશાળી હોય તેને મણિઓ પ્રાપ્ત થાય છ" તે સાભળીને તે મણિના શોધને માટે પૂછતા પૂછતા મહાકષ્ટે કરીને ત્યા પહોચ્યો તે ઠેકાણે કોઇ એક પશુપાળ (ભરવાડ) બેઠો હતો તેને તે મળ્યો તેના હાથમા એક ગોળ પથ્થર જોઇ તેણે પોતાના હાથમા

લઇ પરીક્ષા કરી તો તે જયદેવે તેને ઓળખ્યો કે આ ચિંતામણિ જ છે, તેથી હર્ષ પામીને તેણે તે માગ્યો પશુપાળે તે આપ્યો નહીં અને કહ્યુ કે-' આનુ તારે શુ કામ છે ? ' જયદેવે કહ્યુ -' હુ ઘેર જઇશ ત્યારે બાળકને રમવા આપીશ " પશુપાળે કહ્યુ -" અહીં આવા ઘણા પથ્થરો છે તો તુ જ કેમ શોધીને લેતો નથી ? ' તે બોલ્યો-" મારે ઉતાવળથી મારે ગામ જવાનુ છે, અને તુ તો અહીંનો જ રહીશ છે તેથી બીજા ઘણા પથ્થર તને મળશે, માટે આ પથ્થર મને આપ. " તે સાભળી પરોપકારનો સ્વભાવ નહીં હોવાથી તેણે કોઇ પણ પ્રકારે તે પથ્થર આપ્યો નહીં, ત્યારે " ભલે આ પશુપાળનો પણ ઉપકાર થાય, પણ આ મણિ નિષ્ફળ ન થાઓ " એમ વિચારી તે વણિકે તેને સદ્ભાવ કહ્યો કે-" હે ભદ્ર ! આનુ નામ ચિંતામણિ કહેવાય છે જો તુ આ મને ન આપે તો તુ જ તેનુ આરાધન કર આનાથી તુ વાંછિત સુખને પામીશ ' પશુપાળ બોલ્યો-" જો આ સાચો ચિંતામણિ હોય તો મે બોરને ચિંતવ્યા. તે મને જલદી આપે. " જયદેવે કહ્યું-" એ પ્રમાણે ચિંતવવુ ન જોઇયે પરંતુ ત્રણ ઉપવાસ કરી છેલ્લી (ત્રીજી) રાત્રિના આરભમા સારી રીતે સાફ કરીને લીપેલી પૃથ્વીપર ચદન વડે લીપેલો અને કર્પૂરના ચૂર્ણથી પૂજેલો એક શ્રેષ્ઠ પાટલો મૂકી તેના પર અહત (કોરૂ) વસ્ત્ર પાથરી તેના પર આ મણિને નવરાવી ચદનનો વિલેપ કરી મૂકવો પછી તેને સુગંધિ પુષ્પોવડે ઢાકી દેવો. ત્યારપછી તેને પ્રણામ કરી લાખ અથવા કોટિ દ્રવ્યનુ ચિંતવન કરી સુઇ જવુ પછી પ્રભાતકાળે ચિંતવેલુ સર્વ તેની પાસે ઢગલારૂપ કરેલુ પ્રાપ્ત થશે " આ પ્રમાણે સાભળી સંતુષ્ટ થયેલા તે ભરવાડે પોતાના ગામ તરફ બકરીઓ વાળી-ચલાવી માર્ગમા તે મણિને કહેવા લાગ્યો કે-"આ બકરાઓ વેચી કર્પૂર વિગેરે વસ્તુઓ લઇ તે વડે તારી પૂજા કરીશ, અને પથિકે કહેલો સર્વ વિધિ હુ કરીશ, પરંતુ તુ મારા ચિંતિતને વ્યર્થ કરીશ નહીં, કે જેથી તારૂ ચિંતામણિ નામ સત્ય (સફળ) થાય." આ પ્રમાણે મણિની સાથે વાતો કરતો તે ભરવાડ

ગામની સન્મુખ ચાલ્યો. જયદેવ પણ તે મણિને લાભ ન થવાથી ખેદ સહિત વિચારવા લાગ્યો કે-" નિર્ભાગ્યને વિષે શિરોમણિ સમાન આ ભરવાડ આ મણિરત્નને ધારણ કરી શકશે નહીં, તેથી હું તેની પાછળ પાછળ જઇને જોઉં કે તે શું કરે છે ?" એમ વિચારી તે તેની પાછળ ચાલ્યો. તેવામાં તે આભીર ફરીથી બોલ્યો કે-" હે ચિંતામણિ ! માર્ગ લાંબો છે માટે કાંઇક વાર્તા કહે, કે જેથી સુખે કરીને માર્ગ ઉલ્લંઘન થાય જો કદાચ તું ન જાણતો હોય તો હું તને વાર્તા કહું " એમ કહી તે ભરવાડ કથા કહેવા લાગ્યો જ્યારે તે મણિએ હુંકાર પણ આપ્યો નહીં ત્યારે તે આભીર કોપ કરીને બોલ્યો કે-" તું આવો દાક્ષિણ્યતા રહિત જ છે ? કે જેથી હુંકાર પણ આપતો નથી ? તો પછી લાખ કે કરોડની આશા શી રાખવી ? આથી કરીને તું ચિંતામણિ જ નથી જણાતો, અથવા તું ચિંતામણિ સાચો જ છો, કારણ કે જ્યારથી હું તને પામ્યો છું ત્યારથી જ મારા મનની ચિંતા જતી નથી. તેમજ જો હું હંમેશા નસાતમાં ઉઠીનેજ ટાઢી રાબ, છાશ અને રોટલો ખાધા સીવાય એક ડગલું પણ ચાલી શકતો નથી, તે હું ત્રણ ઉપવાસ કરવાથી કેમ ન મરૂં ? તો હું ધારૂં છું કે તે મારા વૈરી વાણિયાએ મને મારી નાખવા માટે જ તારૂં આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે તેથી હું તને દેખું નહીં એવે સ્થાને તું જતો રહે." એમ કહી તેણે તે મણિ દૂર ફેંકી દીધો, અને બકરાઓ લઇને અટવી તરફ ચાલ્યો જયદેવ પણ હર્ષ પામી પ્રણામ કરી તે મણિને હાથમાં લઇ મનોરથ પૂર્ણ થયા જાણી પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો તે મણિના પ્રભાવથી તેનું રૂપ અને લાવણ્ય ઉલ્લાસ પામ્યું, રત્નના પુંજની જેમ તે દેદીપ્યમાન દેખાવા લાગ્યો, અને દરેક ગામમાં તથા નગરમાં ગૌરવપણું પામતો તે મહાપુર નામના નગરમાં ગયો ત્યાં કોઇ શ્રેષ્ઠીની દુકાને તે બેઠો. તે દુકાનના નાયકે ગૌરવતા સહિત તેની સન્મુખ જોયું તેને સુંદર આકૃતિવાળો જોઇ પોતાની પ્રાણથી પણ વધારે વહાલી પુત્રીની સાથે પરણાવ્યો તેણીની સાથે દૃઢ પ્રેમ સહિત ભોગવિલાસ કરતો તે કેટલોએક કાળ ત્યાં જ સુખે રહ્યો.

એકદા તે જયદેવે વિચાર કર્યો કે-" વ્યાપાર વિના રહેવુ એ શરમ ભરેલુ કહેવાય " એમ વિચારી તેણે પોતાની ભાર્યાને કહ્યું કે-" હે પ્રિયા ! તારા બાપ પાસેથી મને મુડી અપાવ, કે જેણે કરીને હુ વેપાર કરી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરૂ " તે સાભળી તેણીએ પોતાના પિતાને તે વાત કહી તે સાભળી તેણે પણ હર્ષ પામી તેને લાખ સોનામહોરો આપી. તેનાથી તેણે કર્પૂર, અગરૂચ દન વિગેરે વસ્તુઓ વડે તે ચિ તામણિની પૂજા કરી શાસ્ત્રમા કહેલા વિધિ પ્રમાણે વાસ ભવનના એક ભાગમા સ્થાપન કર્યો પછી તેને નમસ્કાર કરી તેણે કોટિ સોનામહોરો ચિ તવી પ્રભાતકાળે તેની પાસે કરોડ સોનામ હોરનો રાશિ પડેલો તેને પ્રાપ્ત થયો 'મને ચિ તામણિ સિદ્ધ થયો.' એમ જાણી હર્ષ પામી તેણે ભાર્યાને કહ્યુ કે-" આ ધન તારા પિતાને આપ ' તેણીએ પણ વિસ્મય પામી તે પ્રમાણે કર્યું તે જોઇ શ્વ શુરનુ કુટુ બ હર્ષ પામ્યુ ' અને જમાઇનુ બહુમાન કરવા લાગ્યુ

ત્યારપછી એકદા તે જયદેવ મોટા ઉત્સવ પૂર્વક હસ્તિનાપુર નગરમા ગયો. તેને જોઇ તેનો પિતા ઘણો હર્ષિત થયો, સ્વજનોએ તેને ઘણ માન આપ્યુ, અને બીજા સમગ્ર લોકોએ તેની પ્રશ સા કરી આ પ્રમાણે તે જયદેવ ઉત્તમ સુખનુ ભાજન થયો

આ કથાનો ઉપનય આ પ્રમાણે છે—જેમ તે વણિકપુત્રે ચિરકાળ ભ્રમણ કરી કષ્ટવડે મણિવતી નામનો પર્વત પ્રાપ્ત કર્યો, અને ત્યાં પણ મોટા કષ્ટથી ચિ તામણિ રત્ન મેળવી તેનુ આરાધન કરી તેણે પ્રધાનસુખની સ પત્તિ પ્રાપ્ત કરી, તે જ પ્રમાણે આ સ સાર સાગરમા ભ્રમણ કરતા જીવોને મણિવતી પર્વત સમાન મનુષ્યગતિ પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, તેમા પણ અચિ ત્ય ચિ તામણિ સમાન જિનધર્મ રૂપી રત્ન મોટા કષ્ટથી પ્રાપ્ત થાય છે તેનુ આરાધન કરવાથી સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખ હસ્તતળમાજ રહેલા છે, અને તેનો ત્યાગ કરવાથી ભરવાડની જેમ દુ ખ અને દારિદ્રય નિશ્ચે પ્રાપ્ત થ ય છે

આ પ્રમાણે અતિ દુર્લભ એવી ધર્મ આરાધનની ક્રિયાને કરતો

ભાવશ્રાવક મૂર્ખ જનોથી હાસી કરાતા છતા પણ લજ્જા પામતો નથી, તેથી તે દત્ત નામના વહાણના વેપારીની જેમ સ્વાર્થસિદ્ધિને પામે છે

દત્ત શ્રેષ્ઠીની કથા

પશ્ચિમ સમુદ્રને કાઠે રહેલી વિશ્વપુરી નામની નગરી છે તેના સુદરપણાથી રજિત થયેલો રત્નાકર (સમુદ્ર) તેને નિરતર પોતાના દીર્ઘ અને ચપળ તરગો રૂપી હસ્તોવડે આલિગન કરે છે તે નગરીમા સમગ્ર પ્રજાનુ પ્રિય (હિત) સપાદન કરવામા તત્પર મનવાળો પ્રિયકર નામે રાજા હતો. તે જ નગરીમા દત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેને કુળક્રમથી આવેલી અગણિત સમૃદ્ધિ હતી તેથી તેની નિર્મળ પ્રસિદ્ધિ વિસ્તાર પામી હતી, તથા તે રાજા વિગેરે સર્વ લોકોમા માનવા લાયક હતો તે એકદા ઘરના સાર ધનવડે ઉત્તમ કરીયાણાના વહાણો ભરી સમુદ્રમા પ્રવેશ કરી સામે કાંઠે જઇ પુષ્કળ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પોતાની નગરી તરફ પાછો વળ્યો. માર્ગમા કર્મ પરિણામ (દૈવ) ના પ્રતિકૂળપણાથી તેનુ વહાણ ભાગી ગયુ તેથી તે એ-પાટીયાને આધારે તરી શરીર માત્રે કરીને પોતાને ઘેર આવ્યો. પછી "સમુદ્રમા નાશ પામેલુ દ્રવ્ય સમુદ્રમાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે એવી કહેવત છે તેથી હુ ફરીથી સમુદ્રમા પ્રવેશ કરૂ" એમ નિશ્ચય કરી ઘરમા રહેલા વસ્ત્ર, આભૂષણ વિગેરે સર્વ [1] ઉપસ્કરને વેચી ઘણા મૂલ્યવાળા કરીયાણાનો સગ્રહ કરી ફરીથી વહાણમા ચડ્યો. ભવિતવ્યતાને લીધે પાછા ફરતા તે વહાણ પણ ભાગ્યુ, અને માત્ર શરીર લઇને જ ઘેર આવ્યો. દત્ત દરિદ્ર થયો એમ લોકોમા પ્રસિદ્ધિ થઇ, તોપણ તેણે પુરૂષાર્થ છોડ્યો નહીં ફરીથી પણ સમુદ્રમા જવાની

૧ વસ્તુઓને.

તેની ઇચ્છા થઇ, પરંતુ પોતાની પાસે મુડી નથી, તેમજ બીજો કોઇ પણ તેને પુણ્યરહિત ધારી ધન આપતો નથી, તેથી તે અત્યંત ખેદ પામવા લાગ્યો તેની ક્ષુધા અને નિદ્રા પણ નાશ પામી, અને તે નિરંતર ઉપાયને શોધનો ધ્યાન જ કરતો હતો.

એકદા પ્રભાત સમયે દત્તને પિતાનું વચન યાદ આવ્યું કે—"મારા પિતાએ પરલોકમા જતી વખતે મને કહ્યું હતું કે—'હે પુત્ર! વિધિના વિલાસો વિચિત્ર પ્રકારના હોય છે, સંપત્તિઓ શરદ ઋતુના વાદળા જેવી અસ્થિર છે, તેથી કદાચિત અસંભવિત પણ સંભવે છે તો જો કોઇ પણ પ્રકારે તારે વિભવનો નાશ થાય તો અહીં ઘરના એક પ્રદેશમા કોઇથી ભેદી ન શકાય એવું અને દ્વાર રહિત એક ભૂમિગૃહ છે, તેની અંદર તાંબાની પેટીમા એક તામ્રપત્ર છે, તેમા જે કાંઇ લખેલુ હોય તે પ્રમાણે તું કરજે તેમ કરવાથી તારૂં સર્વ શુભકારક થશે આ પ્રમાણે પિતાનું વચન છે તે અન્યથા પ્રકારે હોય જ નહીં' એમ વિચારી દત્તે હર્ષ સહિત તે ભૂમિગૃહ ઉઘાડયું, તેમાથી તાંબાની પેટી પ્રાપ્ત થઇ, તેમા રહેલું તામ્રપત્ર વાંચ્યું. તેમા આ પ્રમાણે લખેલું હતું કે—"પશ્ચિમ દિશાએ સમુદ્રની મધ્યે ગૌતમ નામનો દ્વીપ છે તેનું ભૂમિતળ અત્યંત કઠણ સ્પર્શવાળા પથ્થરાઓમય છે, તે દ્વીપમા રત્નતૃણનો ચારો કરનારી ઘણી ગાયો છે, તે ગાયો મનુષ્યના દર્શનને પણ સહન કરતી નથી તેથી તે દ્વીપમા અતિ કોમળ છાણના ભરેલા વહાણો લઇને જવાય છે, ત્યા પાદડાની ઘટાવાળા વૃક્ષની છાયામા તે છાણ પાથરવું, અને પોતાનો નિવાસ ત્યાથી દૂર સ્થાને કરવો. પછી વિશ્વાસ પામેલી તે ગાયો તે વૃક્ષની છાયામા છાણના કોમળ સ્પર્શમા લુબ્ધ થઇને મધ્યાન્હ સમયે અને રાત્રિને સમયે આવીને બેસશે, અને ત્યા છાણને મૂકશે પછી પ્રભાતે તે ગાયો ત્યાથી ઉઠીને ચરવા જાય ત્યારે તેનું છાણ અન્ય સ્થળે લઇ જઇ તેના પિંડા (છાણા) કરવા તે પિંડા સુકાઇ જાય ત્યારે તેના વહાણ ભરવા પછી પોતાને ઘેર આવી તે પિંડા સળગાવવાથી શ્રેષ્ઠ

રત્નો પ્રગટ થશે, તેમ કરવાથી અખૂટ સમૃદ્ધિ વિસ્તાર પામશે આ વૃત્તાન્ત સર્વથા પ્રકારે ગુપ્ત રાખવાનો છે, અને તેથીજ પરિણામે સર્વ સારૂ થાય છે (થશે)." આ પ્રમાણે તેમા લખેલુ વાચી દત્તે વિચાર્યું કે—"આ લખાણ ઘણુ ઉત્તમ છે, પરતુ મે પહેલુ આ પત્ર જોયુ નહીં, અને હમણા તો હુ અત્યત નિર્ધન છુ તેથી તે દ્વીપમા જઇ શકાય તેમ નથી, તેમજ દરિદ્રી લોકોને કોઇપણ ઉધારે ધન આપતુ નથી વળી આ લેખમા આ વૃત્તાત ગુપ્ત રાખવાનુ લખેલુ છે તેમ છતા કદાચ કોઇને સત્યવાત કહીયે તોપણ તેને પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) આવે તેવુ નથી માટે આ બાબતમા હવે શુ કરવુ યોગ્ય છે ? અથવા તો પ્રથમ હુ ઘેલા માણસની જેવી ચેષ્ટા કરૂ તેમ કરવાથી કદાચ કોઇ મને અનુકપાએ કરીને કાઇક આપશે.' આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે દત્ત શ્રેષ્ઠી 'બુદ્ધિ છે પણ વૈભવ નથી' એમ બોલતો ત્રિક, ચતુષ્ક ચત્વર વિગેરેમા ભ્રમણ કરવા લાગ્યો જે કોઇ તેને કાઇ પણ પૂછે તેને તે તેજ પ્રમાણે પ્રત્યુત્તર આપવા લાગ્યો. તેથી 'આ દત્ત ઘેલો થયો છે' એમ આખા નગરમા પ્રસિદ્ધ થયુ, અને 'ધનના નાશને લીધે બિચારો દત્ત ઉન્મત્ત (ગાંડો) થયો છે' એમ રાજાએ પણ જાણ્યુ ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે—"આ મહાનુભાવને હુ ધન આપી સ્વસ્થ કરૂ' એમ વિચારી રાજાએ તેને બોલાવી પૂછયુ કે—"હે દત્ત ! તુ આ પ્રમાણે કેમ બબડે છે ?' તે બોલ્યો કે—"બુદ્ધિ છે, પણ વૈભવ નથી" ત્યારે રાજાએ કહ્યુ કે—"તુ એવુ વચન ન બોલ તારે જેટલુ ધન જોઇતુ હોય તેટલુ ગ્રહણ કર," એમ કહી રાજાએ તેને ધનનો કોશ બતાવ્યો. ત્યારે તુષ્ટમાન થઇને દત્તે તેમાથી માત્ર એક લાખ જ ધન ગ્રહણ કર્યું અને કહ્યુ કે—"મારે આટલુ જ ધન જોઇયે છીયે. પછી તે બબડતો વિરામ પામ્યો, તે જોઇ રાજા પણ હર્ષ પામ્યો

ત્યાર પછી દત્ત શ્રેષ્ઠીએ ગૌતમદ્વીપ જવાની વિધિને જાણનારા ખલાસીઓ ગ્રહણ કર્યા, વહાણો તૈયાર કર્યાં, નોકરો રાખ્યા, અને ઉકરડા ખોદાવીને જૂના છાણના ઢગલા કર્યા તે જોઇ 'અહો ! દત્ત

ઉત્તમ કરીયાણું લીધું ' એમ કહી લોકો હસવા લાગ્યા. બીજા લોકો બોલ્યા કે-" સજ્જન એવા રાજાનું કલ્યાણ થજો કે જેણે આવા વણિકને પણ વિભવવાળો કર્યો. બીજા કેટલાક બોલવા લાગ્યા કે-"હવે દત્તે આવું કરીયાણું લેવાથી દારિદ્રને જળાંજળિ આપી " વળી કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે-" આ બિચારો તો ગાંડો છે પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ છે જે રાજા પણ ઘેલો થયો છે કે જેણે આને પણ મૂડી આપી " આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારે લોકો હાંસી કરવા લાગ્યા, તથા દયાળુ જનો તેને નિવારવા લાગ્યા તોપણ તેને તામ્રપત્રના લેખથી પરમાર્થ પ્રાપ્ત થયો હતો તેથી તે ખાતર ખોદાવવા વિગેરેનું કામ કરતા લજ્જા પામ્યો નહીં ધૂળ વડે ધૂસર અંગવાળો અને કછોટો તથા કેડ બાંધી તે દત્ત પોતે તથા તેના કર્મકરો છાણને વહેવા લાગ્યા તે સર્વ વહાણોમાં ભરી તે પોતાના નામાંકિત કર્યા ઘણું શું કહેવું ? ઘણા વહાણો છાણથી જ ભરીને તે ગૌતમદ્વીપે પહોંચ્યો લેખમાં લખ્યા પ્રમાણે કરી તે ગાયોના છાણના પીંડાઓથી ઘણા વહાણો ભરી તે પાછો પોતાને નગર આવ્યો તે જોઇ ' અહો ! કરીયાણાને અનુસરતું સારૂં કરીયાણું જ આ લાવ્યો એમ કહી લોકો હસવા લાગ્યા દાણ વાળાઓ પણ ઉપહાસની બુદ્ધિથી જ દત્તને રાજા પાસે લઇ ગયા રાજાએ તેને પૂછયું કે—" શું કરીયાણું તું લાવ્યો છે ? " તે બોલ્યો " હે દેવ ! છાણના પિંડ લાવ્યો છું ' તે સાંભળી હસીને રાજાએ કહ્યું કે-" જા તારૂં દાણ માફ કરૂં છું તારૂં કરીયાણું ગુપ્ત કરીને રાખજે, અને સુખનું ભાજન થજે " તે સાંભળી " આપનો મોટો પ્રસાદ " એમ બોલી રાજાને પ્રણામ કરી દત્ત પોતાને ઘેર ગયો તે પિંડો ગુપ્ત સ્થળે રાખ્યા પછી વિધિ પૂર્વક તેને સળગાવ્યા ત્યારે તેમાંથી મોટા મૂલ્યવાળા રત્નો નીકળ્યા તેથી પૂર્વની જ જેમ તેનું ઘર લક્ષ્મીથી ભરપૂર થયું ' અહો ! આ દત્ત પુણ્યવંત છે ' એમ કહી રાજાદિક સર્વ લોકોએ તેની પ્રશંસા કરી આ પ્રમાણે આ લોકની સિદ્ધિને માટે આ દૃષ્ટાંત આપ્યું તે પરલોકને વિષે પણ એ જ પ્રમાણે જાણી લેવું

તથા—

देहट्ठिइनिबंधण-धणसयणाहारगेहमाईसु ।
निवसइ अरत्तदुट्ठो, संसारगएसु भावेसु ॥ ७२ ॥

મૂળાર્થ—દેહની સ્થિતિના કારણરૂપ ધન, સ્વજન, આહાર અને ઘર વિગેરે સંસારમા રહેલા પદાર્થોમા ભાવશ્રાવક રાગદ્વેષ રહિત રહે છે

ટીકાર્થ—દેહની સ્થિતિના નિબંધન એટલે શરીરને ટેકો (આધાર) આપવાના કારણો કે જે ધન, સ્વજન, આહાર અને ઘર એ વિગેરે એટલે મિત્ર, સ્ત્રી, વસ્ત્ર, શસ્ત્ર, યાન અને વાહન વિગેરે સંસારમા રહેલા પદાર્થો ઉપર જાણે રાગ દ્વેષ રહિત હોય તેમ ભાવશ્રાવક ગૃહસ્થાશ્રમને વિષે રહે છે અહીં ભાવાર્થ એ છે જે-ભાવશ્રાવક શરીર નિર્વાહના કારણ રૂપ વસ્તુઓ ઉપર પણ મંદ આદર રાખે છે અને તે આ પ્રમાણે ભાવના ભાવે છે કે-" આ જગતમા કોઇ સ્વજન નથી, શરીર પણ પોતાનુ નથી, તથા ભોગ ઉપભોગ પણ પોતાના નથી કારણ કે જીવ એ સર્વ વસ્તુ મૂકીને જ પરભવની ગતિમા જાય છે " તથા વિનય રહિત પરિવાર ઉપર પણ અત્યંત દ્વેષ કરવો નહીં, પરંતુ બાહ્યવૃત્તિથી માત્ર દેખાવ જ કરવો કારણ કે કોપનુ ફળ આ પ્રમાણે કહ્યુ છે—" કોપના આવેશવાળો પુરૂષ કાર્ય કે અકાર્યને, હિત કે અહિતને, ધર્મ કે અધર્મને તથા કાર્યના વિનાશને કે હાનિને જાણી શકતો નથી " તથા કહ્યુ છે કે—" ક્ષમાવાન પુરૂષ જે કાર્ય કરે છે તે કાર્ય કોપને વશ થયેલો પ્રાણી કરી શકતો નથી કારણ કે કાર્યને સાધનારી બુદ્ધિ છે, અને તે બુદ્ધિ ક્રોધી માણસને નાશી જાય છે

તથા—

उवसमसारवियारो, बाहिज्जइ नेय(व) रागदोसेहिं ।
मज्झत्थो हियकामी, असग्गहं सव्वहा चयइ ॥ ७३ ॥

મૂળાર્થ—ભાવશ્રાવક ઉપશમના જ વિચારવાળો હોય છે કારણ કે તે રાગદ્વેષથી બાધા પામતો નથી પરંતુ મધ્યસ્થ અને હિતાર્થી હોવાથી તે સર્વથા કદાગ્રહનો ત્યાગ કરે છે

ટીકાર્થ—ઉપશમ એટલે કષાયનો અનુદય, તે જ સાર--પ્રધાન છે એમ ધર્માદિકના સ્વરૂપનો જે વિચાર કરે તે ઉપશમસાર વિચાર વાળો ભાવશ્રાવક હોય છે શીરીતે તે એવો હોય ? તે ઉપર કહે છે— કારણ કે તે ભાવશ્રાવક વિચાર કરનારો રાગદ્વેષવડે બાધા પામતો નથી—પરાભવ પામતો નથી તે આ રીતે—"મે ઘણા લોકોની સમક્ષ અમુક પક્ષ અંગીકાર કર્યો છે, અને ઘણા લોકોએ તેને પ્રમાણ રૂપ માન્યો છે, તો હવે મારા આત્માને હું જ કેમ અપ્રમાણ રૂપ કરૂં ?" આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે (ભાવશ્રાવક) પોતાના પક્ષના રાગવડે પરાભવ પામતો નથી તથા "મારા પક્ષને દૂષિત કરવાથી આ મારો શત્રુ છે તેથી હું લોક મધ્યે તેનો તિરસ્કાર કરૂં" એમ વિચારી તેના સામા ખોટા દૂષણો ઉઘાડા કરવા, તેને ગાળો દેવી વિગેરે પ્રવૃત્તિના કારણરૂપ દ્વેષે કરીને પણ તે પરાભવ પામતો નથી પરંતુ મધ્યસ્થ એટલે સર્વત્ર તુલ્ય ચિત્તવાળો અને હિતકામી એટલે હિતની જ અભિલાષાવાળો તે ભાવશ્રાવક સ્વપરના ઉપકારને ઇચ્છતો હોવાથી મધ્યસ્થ અને ગીતાર્થ ગુરૂના ઉપદેશે કરીને સર્વથા પ્રકારે અસદ્ આગ્રહનો—કદાગ્રહનો ત્યાગ કરે છે કહ્યું છે કે—"મોહરૂપી મોટા સાગરને તરીને પણ તથા તીરની સમીપે પ્રાપ્ત થયા છતા પણ જીવ કદાગ્રહ રૂપી *ગ્રાહ વડે ઉન્માર્ગે લઇ જવાય છે" અહીં ગોષ્ઠામાહિલ અને ગેહગુપ્ત વિગેરેના દ્રષ્ટાંતો જાણી લેવા

તથા—

भावेंतो अणवरयं, खणभंगुरयं समत्थवत्थूणं।
संबद्धोऽवि धणाइसु, वज्जइ पडिबंधसंबंधं ॥ ७४ ॥

* હાથી જેવા બળવાન પશુને પણ પાણીમા બળાત્કારે ખેંચી જવાનુ સામર્થ્ય ધરાવનાર જળચર પ્રાણી.

મૂળાર્થ—નિરતર સમગ્ર વસ્તુઓનુ ક્ષણભગુરપણુ વિચારતો ભાવશ્રાવક ધનાદિકને વિષે સબધવાળો છતા પણ પ્રતિબધના સબધને (મૂર્છાને) વર્જે છે

ટીકાર્થ—નિરતર (ક્ષણે ક્ષણે)સમગ્ર પદાર્થોનુ ક્ષણભગુરપણુ એટલે સતત વિનશ્વરપણુ વિચારતો, તે આ પ્રમાણે—"ઇષ્ટ જનનો સયોગ, સમૃદ્ધિ, વિષયસુખ, સપત્તિ, આરોગ્ય શરીર, યુવાવસ્થા અને જીવિત એ સર્વ અનિત્ય છે મનુષ્યોને સર્વ વસ્તુઓ સમુદાયો ક્ષણવારમા નષ્ટ ધર્મવાળા થાય છે, અને એના અતમા અવશ્ય વિયોગ રહેલો છે એવા સર્વ સયોગો શોકને ઉત્પન્ન કરનારા છે" આવા પ્રકારની ક્ષણભગુરતાને વિચારતો ભાવશ્રાવક સબધ કર્યો પણ એટલે બાહ્યવૃત્તિથી ધનાદિકનુ રક્ષણ, ઉપાર્જન વિગેરે વડે યુક્ત છતા પણ તે ધન સ્વજનાદિકને વિષે પ્રતિબધરૂપ-મૂર્છારૂપ સબધને-સયોગને વર્જે છે—કરતો નથી અને આ પ્રમાણે તે ભાવના ભાવે છે—"દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, ક્ષેત્ર, ઘર ધન, ધાન્ય વિગેરે સર્વનો ત્યાગ કરીને કર્મરૂપી બીજ સહિત આ પરાધીન જીવ સારા અથવા નરસા પરભવમા જાય છે" ઈત્યાદિ

તથા—

संसारविरत्तमणो, भोगुवभोगा न तित्तिहेउ त्ति ।
नाउ पराणुरोहा,पवत्तई (ए)कामभोगेसु ॥ ७ ॥

મૂળાર્થ—સસારથી વિરક્ત મનવાળો શ્રાવક 'આ ભોગ ઉપભોગ તૃપ્તિના હેતુ નથી' એમ જાણી પરના આગ્રહથી કામ ભોગમા પ્રવર્તે છે

ટીકાર્થ—આ સસાર અનેક દુ ખોનુ સ્થાન છે કહ્યુ છે કે—"આ સસારમા પ્રથમ મનુષ્યોને સ્રીની કુક્ષિને વિષે ગર્ભાવાસમા દુ ખ રહેલુ છે, ત્યાર પછી બાલ્યાવસ્થામા મલથી વ્યાપ્ત શરીરવાળી સ્રીના સ્તનપાનથી મિશ્રિત દુ ખ છે, ત્યાર પછી યુવાવસ્થામા પણ વિયોગથી

ઉત્પન્ન થયેલુ દુ ખ છે, ત્યારપછી વૃદ્ધાવસ્થા અસાર છે એ તો સ્પષ્ટજ દેખાય છે તો હે મનુષ્યો ! આ સ સારમા જો લેશ માત્ર પણ સુખ હોય તો તે તમે કહો. " આવા સ સારથી વિરક્ત મનવાળો (ભાવ-શ્રાવક) આ ભોગ ઉપભોગો એટલે- ' જે આહાર, પુષ્પ વિગેરે એકજ વાર ભોગવાય તે ભોગ કહેવાય છે, અને જે ઘર, સ્ત્રી વિગેરે વાર વાર ભોગવાય તે ઉપભોગ કહેવાય છે " આ પ્રમાણે આગમને વિષે પ્રસિદ્ધ તે પ્રાણિઓને તૃપ્તિના હેતુરૂપ નથી કહ્યુ છે કે—" જેમ સ્વપ્નમા અનુભવેલુ ઇચ્છિત સુખ સાચુ નથી, તેમ આ ભૂતકાળમા ભોગવેલુ સુખ સ્વપ્ન જેવુ જ છે " તથા-" નિર્મળ દેવપણામા (દેવના ભવમા) દેવાગનાના સમૂહના શરીરાદિક વડે પવિત્ર અને મનોહર ભોગોને અનેક સાગરોપમ અને પલ્યોપમ સુધી ભોગવીને પણ મનુષ્યો જે અશુચિથી ભરેલા સ્ત્રીના કલેવરોને વિષે આસક્ત થાય છે તે ઉપરથી હુ માનુ છુ કે ભોગો ચિરકાળ સુધી ભોગવ્યા છતા પણ જીવોને તૃપ્તિ કરનારા થતા નથી આ પ્રમાણે ભોગના સુખનુ ફળ જાણીને ભાવશ્રાવક બીજાના અનુરોધથી એટલે અન્ય જનના દાક્ષિણ્યાદિકથી કામ ભોગમા પ્રવર્તે છે અહીં વજસ્વામીના પિતા ધનગિરિનુ દૃષ્ટાત જાણવુ

तथा—

वेस व्व निरासंसो, अज्ज कल्लं चयामि चिंततो ।
परकीयं पिव पालइ, गेहावासं सिढिलभावो ॥ ७६ ॥

મૂલાર્થ—વેશ્યાની જેમ આશ સા રહિત (ભાવશ્રાવક) ' હુ આજ કાલ આ સ સારને તજીશ ' એમ કરતો (કરી) જાણે પારકો હોય એમ ગૃહસ્થાશ્રમને મ દ આદરથી પાળે છે

ટીકાર્થ—વેશ્યાની જેમ નિરાશ સ એટલે (મારાપણાની) આસ્થાની બુદ્ધિ રહિત જેમ વેશ્યા નિર્ધન કામુક પાસેથી વિશેષ લાભની આશા નહીં રાખતી અને કાઇક ધન તેની પાસેથી પામતી

' આજ અથવા કાલ હુ આનો ત્યાગ કરૂ ' એમ વિચારી મદ આદરવાળી થઇને તેને સેવે છે, તેમ ભાવશ્રાવક પણ ' આજ કાલ મારે આ (ગૃહાવાસ) મૂકવાનો જ છે ' એવા મનોરથ કરતો અને કોઇ પણ કારણથી ત્યાગ નહીં કરી શકતો છતા પણ મદ આદરવાળો થઇને જાણે આ ગૃહાવાસ પારકો જ છે એમ જાણી તેનુ પાલન કરે છે આવો ભાવશ્રાવક કદાચ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ ન થાય તો પણ વસુ શ્રેષ્ઠીના પુત્ર સિદ્ધની જેમ કલ્યાણને અવશ્ય પામે છે

વસુ શ્રેષ્ઠીના પુત્ર સિદ્ધની કથા—

તગરા નામની નગરીમા વસુ નામે શ્રેષ્ઠી હતો તેને સેન અને સિદ્ધ નામના બે પુત્રો હતા તેઓ સ્વભાવથી જ વિનયવાળા, ભદ્રિક (ભોળા), પ્રિય વચન બોલનારા અને ધર્મની ઇચ્છાવાળા હતા એકદા શીળચદ્ર નામના ગુરૂની પાસે ધર્મદેશના સાભળીને સેને દીક્ષા ગ્રહણ કરી પરતુ તે ચ ણુ અને ક ણુને વિષે અત્યત પ્રમાદી થયો. બીજો સિદ્ધ (કે જે માબાપની સેવા કરવા ઘરમા જ રહ્યો હતો તે) મુનિની ક્રિયાને અગીકાર કરવા માટે ધર્મકથાને વાચતો હતો અને શુદ્ધ ચારિત્રની ઇચ્છાથી નિરતર પોતાના આત્માને ભાવતો હતો તે ચિતવતો હતો કે—" ઇદ્રિયોનુ દમન કરીને અને શરીરને પણ સર્વ ઉપસર્ગો સહન કરી શકે તેવુ કરીને મારે સદ્ગુરૂની પાસે સમ્યક્ પ્રકારે ચારિત્ર અગીકાર કરવુ છે જો વ્રતને અગીકાર કર્યા પછી કોઇ પણ રીતે હુ ઇદ્રિયોના વિષયો વડે બાધા પામીશ તો કાળથી સૂકેલા વાદળની જેમ હુ અત્યત દ ખી થઇશ તેથી કરીને આ મારો જીવ શુદ્ધ સાધુધર્મને ક્યારે પામશે ? ' આ પ્રમાણે જેનુ મન મનોરથ રૂપી મોટા રથપર આરૂઢ થયુ હતુ એવો તે સિદ્ધ કાળને નિર્ગમન કરવા લાગ્યો એકદા સેન સાધુ તે સિદ્ધને જોવા માટે તગરા

નગરીમા આ યો, અને પરસ્પર પ્રેરણા ૬ગીને એટલે સુખશાતા પૂછીને તે બન્ને ભાઇઓ એક ઠેકાણે ધર્મગોષ્ઠી કરવા બેઠા. તેવામા કર્મના વશથી તે બન્નેના ઉપર વીજળી પડી તેથી તેઓ મરણ પામ્યા તે જોઇ તેમનો પિતા તથા સર્વ પરિવ ર અત્ય ત દુ ખી થયા. ત્યારપછી એ દા તે નગરીમા મહાત્મા ગુણ ધર નામના કેવળી પધાર્યા તેને વ દના કરી વસુ શ્રેષ્ઠીએ પોતાના બન્ને પુત્રોની ગતિ પૂછી. ત્યારે કેવળી ભગવાન બોલ્યા કે-" તે તારો સિદ્ધ નામનો પુત્ર સાૈધર્મ દેવલોકમા ગયો છે, અને મેઘ સાધુ મોટી ઋદ્ધિવાળો વ્ય તર દેવ થયો છે તેનુ કારણ એ છે જે સિદ્ધને શુદ્ધ સાધુધર્મ પાળવાની ઇચ્છા હતી અને બીજાએ (મેઘે) ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યા છતા પણ સારી રીતે પાળ્યુ નથી " આ પ્રમાણે પરમાર્થને જાણીને ચારિત્રના મનોરથને મૂકયા વિના જ ભાવશ્રાવક ગૃહકાર્યમા મ દ આદરવાળો થઇને ગૃહ વાસમા પણ વસે છે

આ પ્રમાણે ભાવશ્રાવકના સતર ગુણો કહ્યા. અહીં કોઇ શ કા કરે કે—આ સતર ગુણો પૈકી સ્ત્રી, ઇ દ્રિય અને વિષય, તથા અરક્ત દ્વિષ્ટ, મધ્યસ્થ અને અસબદ્ધ, તથા ગેહ અને ગેહવાસ, આમાનો વિષય એક જ હોવાથી અર્થનો ભેદ (તફાવત) જણાતો નથી, માટે તેમા પુનરૂક્ત નામનો દોષ કેમ ન લાગે ? તેનો ઉત્તર આપતા ગુરૂ કહે છે કે-આ શ કા સાચી છે પર તુ દેશવિરતિ વિચિત્ર રૂપવાળી હોવાથી એક જ વિષયમા જૂદા જૂદા પરિણામ હોઇ શકે છે એટલુ જ નહીં, પર તુ એક પરિણામના પણ વિષયનો ભેદ સ ભવે છે માટે સર્વ ભેદોનો નિષેધ કરવાના ઇરાદાથી આ સર્વ વિસ્તાર કર્યો છે, તેથી અહીં પુનરૂક્ત દોષ આવતો નથી અને તે જ રીતે વ્યાખ્યાનની ગાથાઓ વડે સ્પષ્ટ જણાવેલુ છે, માટે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચાર કરીને સમાધાન કરવુ આ પ્રમાણે સતર ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત થયો.

હવે ચાલતા પ્રકરણને સમાપ્ત કરવા પૂર્વક બીજા પ્રકરણનો સ બ ધ કરે છે

इय सतरसगुणजुत्ता, जिणागमे भावसावगो भणिओ ।
एस उण कुसलजोगा, लहइ लहु भावसाहुत्तं ॥ ७७ ॥

મૂલાર્થ—આ પ્રમાણે જિનાગમને વિષે સત્તર ગુણે કરીને યુક્ત ભાવશ્રાવક કહ્યો છે અને તે જ (ભાવશ્રાવક) કુશળયોગથી શીઘ્ર પણે ભાવસાધુપણું પામે છે

ટીકાર્થ—ઇતિ એટલે ઉપર કહેલા પ્રકારે કરીને જિનાગમને વિષે સત્તર ગુણે કરીને યુક્ત ભાવશ્રાવક કહેલો છે અને એષ પુન અહીં પુન શબ્દ વિશેષણના અર્થમાં છે, તેથી શું વિશેષ કહે છે? વળી આગમમાં આ (ભાવશ્રાવક) દ્રવ્યસાધુ કહેલો છે તે વિષે કહ્યું છે કે—" જેમ માટીનો પિંડ દ્રવ્યઘટ કહેવાય છે તેમ સુશ્રાવક દ્રવ્યસાધુ કહેવાય છે અને જે સાધુ છે તે દ્રવ્ય દેવ કહેવાય છે એમ સર્વ શુદ્ધ નયનો મત છે" આવા પ્રકારનો ભાવશ્રાવક વિશેષ પ્રકારના પરિણામ (અધ્યવસાય) થી મન વચન અને કાયાના કુશળ યોગને ઉપાર્જન કરી શીઘ્રપણે ભાવસાધુપણાને એટલે યથાર્થ યતિપણાને પામે છે"

ભાવસાધુ કેવો હોય? તે કહે છે—" મોક્ષને સાધનારા યોગોને નિરંતર સાધે છે અને સર્વ પ્રાણીઓને વિષે સમાન પણે વર્તે છે તેથી તે સાધુ કહેવાય છે જે ક્ષાંતિ વિગેરે ગુણોવડે સહિત હોય, મૈત્રી, વિગેરે ગુણો વડે ભૂષિત હોય અને સદાચારમાં અપ્રમાદિ હોય તે ભાવસાધુ કહેવાય છે આવો ભાવસાધુ છદ્મસ્થ જીવોએ શી રીતે જાણી શકાય? લિંગોએ કરીને જાણી શકાય તે લિંગો કયા છે? તે કહે છે—

एयस्स उ लिंगाइं, सयला मग्गाणुसारिणी किरिया ।
सद्धा पवरा धम्मे पन्नवणिज्जत्तमुजुभावा ॥ ७८ ॥
किरियासु अप्पमाओ, आरंभो सक्कणिज्जणुट्ठाणे ।
गुरुओ गुणाणुराओ, गुरुआणाराहणं परमं ॥ ७९ ॥

મૂલાર્થ—તેના આ લિંગો છે—તેની સમગ્ર ક્રિયા માર્ગાનુસારી હોય ૧, ધર્મમાં ઉત્કૃષ્ટ શ્રદ્ધા હોય ૨, સરલભાવને લીધે પ્રજ્ઞાપનીયપણું હોય ૩, ક્રિયા કરવામાં અપ્રમાદ હોય ૪, બની શકે તેના અનુષ્ઠાનમાં આરંભ હોય ૫, ગુણને વિષે અત્યંત અનુરાગ હોય ૬, અને અત્યંત ગુરુની આજ્ઞાનું આરાધન હોય ૭ આ સાત લિંગ ભાવસાધુના છે

ટીકાર્થ—આના એટલે ભાવસાધુના લિંગો–ચિન્હો આ પ્રમાણે છે-સમગ્ર પ્રત્યુપેક્ષણાદિક ક્રિયા માર્ગાનુસારી એટલે મોક્ષમાર્ગને અનુસરનારી હોય ૧, તથા ધર્મને વિષે-સંયમને વિષે ઉત્કૃષ્ટ શ્રદ્ધા હોય ૨, તથા ઋજુભાવથી-અકુટિલપણાથી પ્રજ્ઞાપનીયપણું –સદ્બોધ ક્ષમા લપટપણું હોય ૩, તથા ક્રિયાઓમાં-શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાનોમાં અપ્રમાદ-અશિથિલતા હોય ૪, તથા શક્ય-બની શકે તેવા તપશ્ચર્યાદિક અનુષ્ઠાનને વિષે આરંભ-પ્રવૃત્તિ હોય ૫, તથા મોટો ગુણાનુરાગ-ગુણને વિષે પક્ષપાત હોય ૬, તથા પરમ-ઉત્કૃષ્ટ ગુર્વારાધન-આચાર્યાદિક ગુરુની આજ્ઞામાં વર્તવાપણું હોય ૭ આ સાત લક્ષણો ભાવસાધુના છે આ રીતે બે ગાથાનો સંક્ષેપ અર્થ કહ્યો

—✽—

હવે વિસ્તારથી અર્થ સૂત્રકાર પોતે જ કહે છે–

—•—

मग्गो आगमनीई, अहवा संविग्गबहुजणाइन्न ।
उभयाणुसारिणी जा, सा मग्गणुसारिणी किरिया ॥८०॥

મૂલાર્થ—માર્ગ એટલે આગમની નીતિ અથવા ઘણા સંવિગ્ન જનોનું આચરણ આ બન્નેને અનુસરતી જે ક્રિયા તે માર્ગાનુસારી ક્રિયા કહેવાય છે

ટીકાર્થ—ઉચ્છિત સ્થાનની પ્રાપ્તિને માટે પુરૂષોએ જે શોધાય છે તે માર્ગ કહેવાય છે એટલે કે ‘મૃગ્’ શોધવું એ ધાતુ ઉપરથી

માર્ગ શબ્દ થયો છે તે માર્ગ દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદ થી બે પ્રકારનો છે તેમા ગામ વિગેરે તરફ જવાનો જે માર્ગ તે દ્રવ્યમાર્ગ અને મુક્તિપુરી તરફ જવાનો જે માર્ગ તે ભાવમાર્ગ કહેવાય છે એટલે કે સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ અથવા ક્ષાયોપશમિક ભાવરૂપ ભાવમાર્ગ કહેવાય છે, અને તેજ ભાવમાર્ગનો અહીં અધિકાર છે વળી તે માર્ગ કારણને વિષે કાર્યનો ઉપચાર [1]કરવાથી આગમનીતિ-સિદ્ધાતમા કહેલો આચાર અથવા સ વેગી ઘણા જનોનો આચાર એમ બે પ્રકારનો કહેલો છે તેમા આગમ એટલે વીતરાગનુ વચન કહ્યુ છે કે-" આગમ એટલે આપ્ત પુરૂષનુ વચન, જેના દોષનો (દ્વેષનો) ક્ષય થયો હોય તેને આપ્ત કહેલા છે વીતરાગ અસત્ય વચન બોલે જ નહીં કેમકે તેમને અસત્ય બોલવાનુ કાઇ પણ (રાગદ્વેષાદિક) કારણ નથી ' તે આગમની નીતિ એટલે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ રૂપ શુદ્ધ સ યમનો ઉપાય તે માર્ગ કહેવાય છે કહ્યું છે કે—" આ પૃથ્વી ઉપર અ તરાત્માનુ વચનજ પ્રવર્તક અને નિવર્તક છે અને ધર્મ પણ તે વચનમાજ રહેલો છે, અને તેવુ ઉત્કૃષ્ટ વચન આ જગતમા મુનીંદ્ર (જિનેદ્ર) નુ જ છે આ વચન હૃદયમા રહ્યુ હોય તો તત્ત્વથી મુનીંદ્ર જ હૃદયમા રહેલા છે એમ જાણવુ અને તે મુનીંદ્ર હૃદયમા રહેવાથી અવશ્ય સર્વ અર્થની સિદ્ધિ થાય છે ' તથા સ વિગ્નો એટલે મોક્ષના અભિલાષી એવા જનો એટલે બીજાઓને સ વેગનો અભાવ હોવાથી ગીતાર્થો, તેઓએ જે ક્રિયારૂપ અનુષ્ઠાન કર્યું હોય તે પણ માર્ગ કહેવાય છે અહીં જે સ વિગ્ન શબ્દ ગ્રહણ કર્યો છે તે અ સ વિગ્નો ઘણા હોય તો પણ તેમનુ અપ્રમાણપણુ દેખાડે છે, અને બહુ જન શબ્દનુ ગ્રહણ કર્યું છે તે એક સ વિગ્ન પણ કદાચ અનાભોગ અને અજ્ઞાનતાદિકના કારણથી અશુભ આચરણ કરે તેથી તે પણ પ્રમાણ ભૂત નથી, એમ જણાવે છે આ હેતુથી સ વિગ્ન એવા

૧ આગમનીતિ માર્ગ અને મોક્ષમાર્ગ કાર્ય છે કારણને કાર્યપે માનવાથી આગમનીતિ મોક્ષ માર્ગ કહેવાય છે

ઘણા જનોએ જે આચરેલો હોય તે જ માર્ગ છે એમ જાણવુ આ બન્ને માર્ગને અનુસરનારી એટલે આગમની બાધા રહિત અને સ વિગ્ન જ નોના વ્યવહારમા આવેલી જે ક્રિયા તે માર્ગાનુસારી ક્રિયા કહેવાય છે

અહી કોઇ શ કા કરે છે કે—એકલા આગમને જ માર્ગ કહેવો યોગ્ય છે, પણ ઘણા જનોના આચરણને માર્ગ કહેવો તે અયુક્ત છે તેમ કહેવાથી બીજા શાસ્ત્ર[1] સાથે વિરોધ આવશે, અને આગમનુ અપ્રમાણપણુ પ્રાપ્ત થશે કેમકે તે વિષે આગમમા અન્ય સ્થળે કહ્યુ છે કે—"જો ઘણા જનોની માત્ર પ્રવૃત્તિ (આચરણ) ને જ ઇછીએ તો લૌકિક ધર્મ જ ત્યાગ કરવા લાયક નહીં થાય કેમકે તેમા ઘણા જનો પ્રવર્તે છે તેથી આગમમા જે આજ્ઞા કરી હોય તે જ પ્રમાણે ડાહ્યા પુરૂષે કરવુ જોઇએ ઘણા જનોની પ્રવૃત્તિનુ શુ કામ છે ? કારણ કે શ્રેયના અર્થી ઘણા જનો હોતા નથી " તથા વળી કહ્યુ છે કે—"જેમ ઉચિત એવો જ્યેષ્ઠ પુરૂષ વિદ્યમાન છતા [2]અનુજ્યેષ્ઠની પૂજા કરવી અયોગ્ય છે તેમ ભગવાનનુ વચન (આગમ) પ્રગટ (વિદ્યમાન) છતા ઘણા લોકના આચરણનુ ઉદાહરણ (કહેવુ), તે પણ અયુક્ત છે " વળી આગમને કેવળી પણ અપ્રમાણ કરતા નથી કહ્યુ છે કે—"શ્રુતના ઉપયોગવાળા શ્રુતજ્ઞાની જો કદાચ અશુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરે તો પણ તે આહારને કેવળી ગ્રહણ પણ કરે અન્યથા શ્રુતની અપ્રમાણતા થાય " વળી આગમ વિદ્યમાન છતા આચરણને પ્રમાણભૂત કરવાથી તે આગમની લઘુતા થાય એ સ્પષ્ટ જ છે

આ પ્રમાણે કોઇ શ કા કરે તેને ગુરૂ જવાબ આપે છે કે—"તે એમ નથી કેમકે આ શાસ્ત્રના તેમજ બીજા શાસ્ત્રના વિષયના વિભાગનુ જ્ઞાન ન હોવાથી તને આવી શ કા થાય છે તે આ પ્રમાણે—આ સૂત્રમા સ વિગ્ન ગીતાર્થો આગમની અપેક્ષા વિના કાઇ પણ આચરણ કરતા નથી પર તુ "જેનાથી નવા દોષો થતા અટકે છે અને જેનાથી પૂર્વ કર્મનો ક્ષય થાય છે, તે તે રોગની અવસ્થામા શમન (ઔષધ)

---

1 આગમના બીજા વચન સાથે 2 મોટાથી નાનાની

ની જેમ મોક્ષનો ઉપાય છે " ઇત્યાદિ આગમનુ સ્મરણ કરી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને પુરૂષાદિકની યોગ્યતાનો વિચાર કરી સયમની વૃદ્ધિ કરનારૂ જે કાર્ય હોય તેનુ જ આચરણ કરે છે, અને તેને બીજા પણ સવિગ્ન ગીતાર્થો પ્રમાણભૂત કરે છે તેથી તે માર્ગ કહેવાય છે તે કહેલા બીજા શાસ્ત્રો તો અસવિગ્ન અને અગીતાર્થ જનોની અયોગ્ય પ્રવૃત્તિને આશ્રીને પ્રવર્તેલા છે તેથી તેની સાથે શી રીતે વિરોધ સભવે ? વળી સવિગ્નના આચારને પ્રમાણ ગણવાથી આગમની અપ્રમાણતા થઇ શકતી નથી, પણ ઉલટી આગમની પ્રતિષ્ઠા મજબૂત થાય છે કારણ કે આગમમા પણ આગમ વ્યવહાર ૧, શ્રુત વ્યવહાર ૨, આજ્ઞા વ્યવહાર ૩ ધારણા વ્યવહાર ૪ અને જીત વ્યવહાર ૫ એ પાચ પ્રકારનો વ્યહાર કહેલો છે તે વિષે સ્થાનાગ સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—" પાચ પ્રકારનો વ્યવહાર કહ્યો છે તે આ પ્રમાણે—આગમ વ્યવહાર ૧, શ્રુત વ્યવહાર ૨, આજ્ઞા વ્યવહાર ૩, ધારણા વ્યવહાર ૪ અને જીત વ્યવહાર ૫ " અહીં જીત અને આચરણ એ બન્નેનો એક જ અર્થ હોવાથી આચરણની પ્રમાણતા સિદ્ધ થયે આગમની પ્રતિષ્ઠા અત્યત સિદ્ધ થાય છે પરતુ જે મોહાધ પુરૂષો બીજા મનુષ્યોના આચરણનુ દૃષ્ટાત આપી ગીતાર્થના આચરેલા માર્ગને દૂષિત કરે છે તે બિચારા " અમે આગમની રૂચિવાળા છીયે " એવી મિથ્યા આઘોષણા કરે છે કહ્યુ છે કે—" મૂઢ જનો અનાદિ કાળના મોહને લીધે અમે તેના (આગમના) ભક્ત છીએ એમ કહી તેની કદર્થના કરતા અને તેને જ માનતા છતા તેની અવગણના કરે છે તે તેઓ જાણતા જ નથી. " તેથી ફરીને આગમથી અવિરૂદ્ધ જે આચરણ તે પ્રમાણભૂત છે એમ સિદ્ધ થયુ ૮૦

अन्नह भणिय वि सुए, किंची कालाइकारणाविक्ख ।
आइन्नमन्नह चिय, दीसइ संविग्गगीएहिं ॥ ८१ ॥

મૂલાર્થ—શ્રુતમા અન્યથા પ્રકારે કહેલુ હોય તો પણ કાઇક

કાળાદિકની અપેક્ષાએ કરીને સવિગ્ન ગીતાર્થોએ તેવી બીજી જ કાઈક આચરેલુ દેખાય છે

ટીકાર્થ—શ્રુતમા એટલે જિનેશ્વરના આગમમા કાઇક વસ્તુ અન્યથા એટલે જૂદા પ્રકારે કહેલી હોય તોપણ કાળાદિક કારણની અપેક્ષાએ એટલે દુ ષમાદિક રૂપ કાળનો વિચાર કરવા પૂર્વક સ વિગ્ન ગીતાર્થોએ અન્યથા પ્રકારે જ આચરેલી સાક્ષાત્ દેખાય છે ૮૧

તે શુ ? તે કહે છે—

कप्पाण पाउरण, अग्गोयरचाय झोलियाभिरका ।
ओवगहियकडाहय-तुवयमुहदाणदोराई ॥ ८२ ॥

મૂલાર્થ—કલ્પોનુ પ્રાવરણ, અગ્રાવતારનો ત્યાગ, ઝોળી વડે ભિક્ષા, તથા કટાહક, તુ બક, મુખદાન અને દોરા વિગેરે ઓપગ્રહિકનો સ્વીકાર

ટીકાર્થ—સાડા ત્રણ હાથ લાબા અને અઢી હાથ પહોળા વસ્ત્રનુ કલ્પ એવુ નામ આગમમા પ્રસિદ્ધ છે, તે કલ્પોનુ પ્રાવરણ એટલે ચોતરફ શરીરે વીટવુ તે, આ કલ્પો કારણ વિના ભિક્ષાચર્યાદિકમાં જતા સાધુએ સ વૃત્ત એટલે સ કેલેલા જ સ્ક ધ ઉપર રાખવા એમ આગમમા કહ્યુ છે, છતાં હાલ તે પહેરવામા આવે છે અગ્રાવતાર એ પહેરવાનુ વસ્ત્ર વિશેષ સાધુજનમા પ્રસિદ્ધ છે, તેનો ત્યાગ એટલે ચોલપટ્ટાનો કરેલો ફેરફાર તથા ઝોળી એટલે હાથ ઉપર લટકતી પાત્ર રાખવાની ઝોળી, તેણે કરીને ભિક્ષા માટે જવુ તે આગમમા પાત્રબ ધના બે છેડા મૂઠીમા પકડવાના કહ્યા છે, તથા બે કોણીની પાસે બાધવાના કહ્યા છે તથા ઓપગ્રહિક ઉપગરણ, જેવા કે કટાહક, તુ બક, મુખદાન અને દોરા વિગેરે પ્રસિદ્ધ છે તે હાલમા સાધુએ આચરેલા છે અર્થાત આગમમા કહેલા નથી ૮૨

તથા—

सिक्किगनिक्खिवणाई, पज्जोसवणाइतिहिपरावत्ता ।
भोयणविहिअन्नत्तं, एमाई विविहमन्नं पि ॥ ८२ ॥

મૂલાર્થ—સીકામાં પાત્ર નાખવા વિગેરે, પર્યુષણાદિકની તિથિનો ફેરફાર, ભોજનવિધિનો ફેરફાર એ વિગેરે બીજી ઘણી બાબતોમાં ફેરફાર આચરણ થયેલા છે

ટીકાર્થ—સિક્કિક એટલે દોરાનો બનાવેલો પાત્રનો આધાર વિશેષ તેમ નિક્ષેપ એટલે પાત્રનું બાંધવું તે, આદિ શબ્દથી પડલા, પાયકેસરીયા વિગેરે ધારણ કરવા તથા સુકિતના લેપ વડે પાત્રોને લેપ કરવો તે, તથા પર્યુષણાદિકતિથિનો પરાવર્ત-પર્યુષણા એટલે સંવત્સરી, આદિ શબ્દથી ચાતુર્માસિક, કોઇના મનમાં પાક્ષિક પણ ગ્રહણ કરાય છે આ પર્વોની તિથિનો પરાવર્ત એટલે ફેરફાર કરેલો છે તે સુપ્રસિદ્ધ છે તથા ભોજન વિધિનું અન્યત્વ એટલે યતિઓને ભોજન વિધિમાં ફેરફાર કર્યો તે પણ પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ બીજાની પાસે આ ભોજનવિધિની વ્યાખ્યા કરવી નહીં, કારણકે આગમમાં તેને ગુપ્ત રીતેજ કરવાનું કહ્યું છે તે આગમ આ પ્રમાણે છે--"યતિઓ છ કાયની ઉપર દયાવાળા છે તો પણ આહાર, નિહાર,ને દુગંછનીક પિંડ ગ્રહણ કરતા તેઓ દુર્લભ બોધિને કરે છે" एमाई આ પદમાં પ્રાકૃત ભાષાને લીધે यत્ર ના યકારનો લોપ થયો છે आदि શબ્દે કરીને વાચનાવડે ગ્રહણ અને ધારણ કરવામાં અશક્તિવાળા મંદબુદ્ધિ મનુષ્યોને જાણી પાટીમાં ભણવાની પ્રવૃત્તિ કરી, કાંઇક સંયમની વિરાધના છતાં પણ સિદ્ધાંતને પુસ્તકમાં આરૂઢ કર્યું, તથા પ્રવચનના અવિચ્છેદને માટે કવળિકા વિગેરે ધારણ કર્યાં આ સર્વે ગીતાર્થના આચરણ आदि શબ્દથી ગ્રહણ કરાય છે બીજું પણ વિવિધ પ્રકારનું આચરણ પ્રમાણભૂત જ છે તેને માટે વ્યવહાર ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે -" શસ્ત્રપરિજ્ઞાને બદલે છકાય સંયમ અને પિંડૈષણાને બદલે ઉત્તરાધ્યયન હાલમાં શિખાય છે તેમાં વૃક્ષ, વૃષભ, ગોપ, યોદ્ધા, શોધિ અને પુષ્ક-

રિણીના દષ્ટાંતો છે " આનો ભાવાર્થ એ છે જે—" શસ્રપરિજ્ઞા અધ્યયન સૂત્રથી અને અર્થથી ભણ્યા પછી સાધુનુ ઉત્થાપન કરવુ એટલે વડી દીક્ષા આપવી એમ આગમમા કહ્યુ છે અને હાલનો આચાર એવો છે કે—છકાય સ યમ એટલે દશવૈકાલિક સૂત્રનુ ષડ્જીવનિકા નામનુ ચોથુ અધ્યયન સૂત્ર અને અર્થથી ભણ્યા પછી સાધુની ઉત્થાપના-વડી દીક્ષા કરાય છે તથા આગમને અનુસારે પ્રથમ પિંડૈષણા અધ્યયન (આચારાગ) ભણ્યા પછી ઉત્તરાધ્યયન ભણવામા આવતુ હતુ, અને હાલમા ઉત્તરાધ્યન ભણ્યા પછી આચારાગ શીખાય છે પૂર્વે કલ્પવૃક્ષો લોકના શરીરના નિર્વાહનુ સાધન હતા, હાલમા આમ્રવૃક્ષ અને કરીર વિગેરે વૃક્ષોથી વ્યવહાર (નિર્વાહ) ચાલે છે તથા પૂર્વે વૃષભો અતુલ બળવાન અને [1]શ્વેત વર્ણવાળા હતા હાલમા અલ્પ બળવાન ધુસરા વર્ણવાળાથી પણ લોક વ્યવહાર કરે છે તથા પૂર્વે ગોપજનો ખેડુત હતા અને તેઓ ચક્રવર્તીના ગૃહપતિ નામના રત્નની જેમ એક જ દીવસમા ધાન્ય નીપજાવતા હતા, હાલમા તેવા ખેડુતો નહીં છતા પણ બીજા ખેડુતોથી લોકો નિર્વાહ કરે છે તથા પૂર્વે યોદ્ધાઓ [1]સહસ્ર યોદ્ધાદિક હતા હાલમા અલ્પ બળ અને પરાક્રમવાળા છે તો પણ તેનાથી રાજાઓ શત્રુઓનો પરાભવ કરી રાજ્યનુ પાલન કરે છે તેજ પ્રમાણે સાધુઓ પણ હાલમા જીતવ્યવહારે કરીને સ યમને આરાધે છે, એ પ્રમાણે ઉપનય કરવો તથા શોધિ એટલે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા છ માસનુ આવતુ તે હાલ જીત વ્યવહારમા પાચ ઉપવાસનુ કહેલુ છે તથા પુષ્કરિણી એટલે વાવો પણ પહેલાના કરતા હીન છે તો પણ લોકોનો ઉપકાર કરે જ છે અહીં દાષ્ટાંતિકની યોજના પ્રથમની જેમ કરી લેવી આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારે જીતવ્યવહાર જોવામા આવે છે ૮૩

અથવા ઘણુ શુ કહેવુ ?

---

१ એક યોદ્ધો હજાર યોદ્ધાઓ સાથે એકી વખતે યુદ્ધ કરી શકે તે સહસ્ર યોધ કહેવાય છે

ज सव्वहा न सुत्ते, पडिसिद्ध नेय जीववहहेऊ।
तं सव्व पि पमाणं, चारित्तधणाण भणियं च ॥८४॥

મૂલાર્થ—સૂત્રમા જેનો સર્વથા પ્રકારે નિષેધ કરેલો ન હોય તથા જે જીવના વધનુ કારણ ન હોય તે સર્વ ચારિત્ર રૂપી ધનવાળા સાધુઓને પ્રમાણભૂત છે તે વિષે કહ્યુ છે કે—

ટીકાર્થ—જે વસ્તુ સર્વથા પ્રકારે સિદ્ધાતમા મૈથુનની જેમ નિષેધી ન હોય. કહ્યુ છે કે—"જિનેશ્વરે એક મૈથુનને મૂકીને બીજી કોઇ પણ વસ્તુનો સર્વથા નિષેધ કર્યો નથી, તથા અનુજ્ઞા પણ આપી નથી કારણ કે તે મૈથુન રાગ દ્વેષ વિના થઇ શકતુ નથી તેથી તેનો સર્વથા નિષેધ છે" તથા જે આધાકર્મના ગ્રહણની જેમ જીવવધનો હેતુ ન હોય, તે સર્વ જીતવ્યવહાર ચારિત્ર રૂપી ધનવાળાને આગમની આજ્ઞા હોવાથી પ્રમાણભૂત છે તે વિષે આગમમા કહ્યુ છે કે-૮૪

આગમમા જે કહ્યુ છે તેજ કહે છે—

अवलंबिऊण कज्जं, जं किं पि समायरंति गीयत्था।
थेवावराह बहुगुण, सव्वेसिं तं पमाणं तु ॥ ८५ ॥

મૂલાર્થ—ગીતાર્થો કાર્યને આશ્રીને જે કાઈ પણ થોડા દોષવાળુ અને ઘણા ગુણવાળુ આચરણ કરે છે, તે સર્વને પ્રમાણભૂત છે

ટીકાર્થ—આગમના તત્વને જાણનારા ગીતાર્થો કાર્યને આશ્રીને સંયમને ઉપકાર કરનાર કાઇ પણ અલ્પ દોષવાળુ અને બહુને ઉપકાર કરનારૂ આચરણ કરે છે, તે સર્વ ચારિત્રીઓને પ્રમાણ જ છે અહીં तु શબ્દ અવધારણ-નિશ્ચય અર્થમા છે

અહીં કોઈ વક્ર માણસ શંકા કરે છે કે—જો આ પ્રમાણે આચરણાને જ તમે પ્રમાણ કરતા હો તો અમારા પિતા પિતામહ વિગેરે પૂર્વજો વિવિધ પ્રકારના આરંભ અને મિથ્યાત્વની ક્રિયામા પ્રવર્તતા

હતા, તેથી અમારે પણ તેજ પ્રમાણે વર્તવુ ઉચિત છે આનો ઉત્તર આપે છે કે-હે સૌમ્ય ! અમે તને સન્માર્ગે લઇ જઇયે છીયે તેમા તુ ઉન્માર્ગે ન જા કારણ કે અમે તો સવિગ્નનો આચાર સ્થાપન કર્યો છે, પણ સર્વ પૂર્વ પુરૂષોએ જે આચરણ કર્યુ હોય તેનુ સ્થાપન કર્યુ નથી. માટે તુ આ ઉન્મત્ત મનુષ્યની જેવો પ્રલાપ કરે છે, તે અયોગ્ય છે આ કારણથી જ કહે છે કે—

जं पुण पमायरूवं, गुरुलाघवचिंतविरहियं सवहं ।
सुहसीलसढाइन्नं, चरित्तिणो तं न सेवंति ॥ ८६ ॥

મૂલાર્થ—વળી જે આચરણ પ્રમાદરૂપ હોવાથી ગુરૂ લાઘવના વિચાર રહિત હોય અને તેવી કરીને જ હિંસાત્મક હોય એવુ સુખ શીલીયા શઠ પુરૂષોએ આચરેલુ તે આચરણ ચારિત્રિઓ આચરતા નથી

ટીકાર્થ—વળી જે આચરણ સયમનો બાધ કરનાર હોવાથી પ્રમાદ રૂપ હોય, અને એજ કારણથી ગુરૂલાઘવની ચિંતા રહિત એટલે આ ગુણવાળુ છે કે ગુણ વિનાનુ છે ? એવી આલોચના રહિત હોય અને તેથી કરીને જ યતના રહિત હોવાને લીધે સવધ-હિંસાવાળુ હોય, આવા પ્રકારનુ કે જે સુખશીલ એટલે આ લોકના સુખની જ આકાક્ષાવાળા અને શઠ એટલે અસત્યનુ જ આલબન કરનારા પુરૂષોએ આચરેલુ હોય, તેવા આચરણને શુદ્ધ ચારિત્રવાળા મુનિઓ સેવતા નથી—આચરતા નથી

એનો જ ઉલ્લેખ (સ્પષ્ટતા) બતાવે છે—

जह सड्ढेसु ममत्तं, राढाए असुद्धउवहिभत्ताई ।
निद्दिजवसहितूली—मसूरिगाईण परिभोगो ॥ ८७ ॥

મૂલાર્થ—જેમકે શ્રાવકોને વિષે મમતા રાખવી, શરીરની શોભાને માટે અશુદ્ધ ઉપધિ અને ભાતપાણી વિગેરે ગ્રહણ કરવા, તથા

કાયમને માટે આપેલા ઉપાશ્રય, તળાઈ, ગાલમુસગીયા વિગેરેનો ઉપભોગ કરવો (એ સર્વ પ્રમાદાચરણ છે)

ટીકાર્થ—જહા (જેમકે) શબ્દ દ્દષ્ટાંતને માટે લખ્યો છે શ્રાવકોને વિષે મમત્વ-મમકાર એટલે આ મારો શ્રાવક છે એવો અતિગાઢ આગ્રહ રાખવો. ' ગામ, કુળ, નગર કે દેશ વિગેરે કોઈપણ ઠેકાણે મમતા કરવી નહીં ' એ પ્રમાણે આગમને વિષે મમતાનો નિષેધ કર્યો છતા પણ કેટલાક સાધુઓ મમતા કરે છે તથા રાઢયા એટલે શરીરની શોભાની ઇચ્છાથી કેટલાક સાધુઓ અશુદ્ધ ઉપધિ અને ભક્તાદિક ગ્રહણ કરે છે તેમા અશુદ્ધ એટલે ઉદ્ગમ વિગેરેના દોષવાળી ઉપધિ વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે અને ભક્ત એટલે ભાત પાણી વિગેરે અશન, આદિ શબ્દથી ઉપાશ્રય વિગેરે, આ સર્વનો પણ આગમને વિષે નિષેધ કરેલો છે કારણ કે આગમને વિષે આ પ્રમાણે કહ્યુ છે- " પિંડ, શય્યા, વસ્ત્ર અને ચોથુ પાત્ર, એ અકલ્પ્ય (અશુદ્ધ) હોય તો તે ઇચ્છવા નહીં-લેવા નહીં પરંતુ કલ્પ્ય (શુદ્ધ) હોય તો જ તે ગ્રહણ કરવા અહીં રાઢા શબ્દનુ ગ્રહણ કર્યું છે તે કદાચ પુષ્ટાલબને કરીને દુષ્કાળ અથવા માદગી વિગેરેના કારણે યતના પૂર્વક અશુદ્ધ ગ્રહણ કરવામા પણ દોષ નથી એમ જણાવવા માટે કર્યું છે તે વિષે પિંડનિર્યુક્તિમા કહ્યુ છે કે-" આ આહારનો વિધિ સર્વ પદાર્થોને જોનારા તીર્થંકરોએ જે પ્રકારે કહ્યો છે તે પ્રકારે ધર્મ અને આવશ્યક ક્રિયાના યોગોની હાનિ ન થાય તેમ કરવો " તથા- "કારણે જે દોષ સેવવો પડે તે ભાવથી સેવ્યો નથી એમ જાણવુ કેમકે આજ્ઞાએ કરીને તે પ્રમાણે કરતા તેનો ભાવ તો શુદ્ધ જ રહ્યો છે અને તેથી કરીને તે મોક્ષનો હેતુ જ છે " તથા निद्देस-પત્રમા લેખ લખીને ચદ્ર સૂર્ય રહે ત્યા સુધીને માટે આપેલી वसति-ઘર એ પણ સાધુને અકલ્પ્યજ છે કેમકે તે લેતા અનગારપણું નષ્ટ થાય છે, અને તેને ભાગ્યા તુટ્યાને સુધારતા જીવવધનો સભવ છે કહ્યુ છે કે—" જીવોની હિંસા કર્યા વિના ઘરની સાર સભાળ શી

રીતે થઇ શકે ? તેથી તેમ કરનારા સાધુઓ અસયતિના માર્ગમા પડે છે, ” આવી દોષવાળી વસતિને પણ કેટલાક સાધુઓ ગ્રહણ કરે છે તથા તૂલી (તળાઇ) અને મસૂરક (ગાલ મૂસરીયા) વિગેરેનો પણ કેટલાએક ઉપભોગ કરે છે તેમા તૂલી અને મસૂરકનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે આદિ શબ્દથી કાસા અને તાબાના પાત્ર વિગેરે જાણવા આ સર્વે યતિઓને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી કહ્યુ છે કે— ‘ જે અજીવ પદાર્થ પણ ગ્રહણ કરવાથી અસયમ થાય તે પદાર્થો ગ્રહણ કરવા લાયક નથી જેમકે પુસ્તકપચક, દૃષ્ય (વસ્ત્ર) પચક, તૃણપચક અને ચર્મપચક એ અગ્રાહ્ય છે તેમાં ગડી, કચ્છપી, મુષ્ટિ, સપુટફલક અને છેદપાટી એ પાંચ પ્રકારના પુસ્તક જિનેશ્વરોએ કહ્યા છે તેમા લબાઇ, પહોળાઇ અને જાડાઇમા જે તુલ્ય હોય તે ગડી પુસ્તક કહેવાય છે ૧ છેડે પાતળુ અને મધ્યમા પહોળુ હોય તે કચ્છપી પુસ્તક જાણવુ ૨ જે ચાર આગળ લાંબુ અને ગોળાકારે હોય અથવા ચાર આગળ લાબુ અને ચતુરસ્ર-સમચોરસ હોય તે મુષ્ટિપુસ્તક કહેવાય છે ૩ જે બે આદિક ફલક જોડવાથી થાય તે સપુટ ફલક (ચોપડાને આકારે) કહેવાય છે ૪ તથા જેના પાના ટુકા હોય અને ઉંચાઇમા વધારે હોય તે છેદપાટી પુસ્તક કહેવાય છે, એમ પડિતો કહે છે અથવા બીજી રીતે કહીયે તો જે પુસ્તક લાબુ અને હ્રસ્વ હોય પણ તે જો જાડાઈમા વધારે હોય અને પહોળાઇમા ઓછુ હોય તો તેને સિદ્ધાત જાણનારાઓ છેદપાટી પુસ્તક કહે છે ૫ હવે દૃષ્ય પચક સક્ષેપથી બે પ્રકારનુ હોય છે એમ જાણવુ તેમા એક [1]અપ્રતિલેખ્ય અને બીજુ [2]દુષ્પ્રતિલેખ્ય એ બે ભેદ જાણવા તેમા અપ્રતિલેખ્ય પાચ દૃષ્ય આ પ્રમાણે છે—તળાઇ ૧, ઓશીકુ ૨, ગડોપધાન એટલે ગાલમસૂરીયુ ૩, આલિંગિણિ એટલે ગોઠણીયુ ૪ તથા મસૂર એટલે ચાકળો ૫. દુષ્પ્રતિલેખ્ય પાચ દૃષ્ય આ પ્રમાણે છે—પલ્હવિ, ૧, કોયવિ ૨ પ્રાવારક ૩, નવતક ૪ અને દઢગાલી ૫ તેમા પલ્હવિ એટલે હાથીની

૧ જેની પડિલેહણ ન થઇ શકે તે ૨ જેની પડિલેહણ મુશ્કેલીથી થઇ શકે તે.

પીઠ ઉપરનું આસ્તરણુ ઝૂલ વિગેરે ૧, કોયવિ એટલે રૂનું ભરેલું વસ્ત્ર તથા શાલ જોટો વિગેરે ૨, દઢગાવી એટલે દશીયો સહિત પહેરવાનુ પોતીયું વિગેરે વસ્ત્ર ૩, બાકીના પ્રાવારક અને નવતક એ બે ભેદ પ્રસિદ્ધ છે, તેમા પ્રાવારક એટલે માલુકી વિગેરે લોમ સહિત વસ્ત્ર બીજા ગ્રંથકારો તેને મોટો કબલ તથા પશ્ચિછિ એવું પણ કહે છે ૪ અને નવતક એટલે જીર્ણ વસ્ત્ર. ૫. દુષ્ટ અષ્ટ કર્મને મથન કરનારા જિનેશ્વરોએ તૃણ પચક આ પ્રમાણે કહ્યું છે—શાલ (કલમશાલિ) ૧, વ્રીહિ ૨, કોદરા ૩, રાલક (કાગ) ૪ અને અરણ્ય એટલે શ્યામાક વિગેરેના તૃણ ૫. હવે ચર્મપચક કહે છે—અજ-બકરો, એલગ ઘેટો, ગાય, ભેશ અને હરણ એ પાચના ચર્મ જાણવા. અથવા બીજે પ્રકારે કહે છે—ચામડાના તળીયા ૧, જોડા ૨, વાધરી ૩ કોશક-પગના અગુઠા વિગેરેમા પહેરાય તેવી ખોળી ૪, અને કૃત્તીય એટલે ચામડાનુ વસ્ત્ર ૫. તથા પ્રગટ સુવર્ણ વિગેરે પણ સાધુને ગ્રહણ કરવા લાયક નથી કારણકે તેથી અસયમ થાય છે એ વિગેરે શાસ્ત્રમા નિષેધ કરેલુ સર્વ ચારિત્રીઓને કલ્પતુ નથી તથા જાયફળ અને સોપારી વિગેરે અચિત્ત હોય તોપણ તે સાધુને અગ્રાહ્ય છે કારણકે તે રાગનુ કારણ છે તેથી તેનુ દાન અથવા ગ્રહણ યોગ્ય નથી. "

—**—

હવે પ્રસ્તુતને સમાપ્ત કરતા કહે છે—

इच्चाई असमजस-मणेगहा खुद्दचिट्ठिय लोए ।
बहुएहि वि आयरिय, न पमाण सुद्धचरणाण ॥ ८८ ॥

મૂલાર્થ—ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારનુ ક્ષુદ્રજનોનુ અયોગ્ય આચરણ લોકમા ઘણા મનુષ્યોએ આચર્યુ હોય તોપણ તે શુદ્ધ ચારિત્રવતને પ્રમાણભૂત નથી

ટીકાર્થ—ઇત્યાદિ એટલે એવા પ્રકારનુ અસમજસ એટલે

સત્પુરૂષોને બોલવાને પણ અયોગ્ય અનેક પ્રકારનુ તુચ્છ પ્રાણીઓનુ ચેષ્ટિત-આચરણ લોકમા એટલે વેષધારી લોકોમા ઘણા જનોએ આ ચરેલુ હોય તો પણ તે શુદ્ધ-કલંક રહિત ચારિત્રવાળાઓને પ્રમાણ ભૂત-આલંબનનો હેતુ નથી તેવા આચરણનો આગમમા નિષેધ કરેલો હોવાથી, સંયમને વિરૂદ્ધ હોવાથી અને કારણ વિના પ્રવર્તાવેલ હોવાથી તેનુ અપ્રમાણપણુ જાણવુ

આ પ્રમાણે આનુષંગિકને કહીને હવે પ્રસ્તુતની સમાપ્તિ કરે છે—

गीयत्थपारतता, इय दुविह मग्गमणुसरतस्स ।
भावजइत्त जुत्त, दुप्पसहत जओ चरण ॥ ८९ ॥

મૂલાર્થ—આ પ્રમાણે ગીતાર્થની પરતંત્રતાએ કરીને બે પ્રકારના માર્ગને અનુસરનાર સાધુને ભાવયતિપણુ કહેવુ યુક્ત છે કારણ કે દુષ્પ્રસહ આચાર્ય પર્યંત ચારિત્ર કહેલુ છે

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે એટલે ઉપર કહેલી નીતિ પ્રમાણે ગીતાર્થના પરતંત્રપણા થકી એટલે આગમ જાણનારની આજ્ઞાએ કરીને બે પ્રકારના માર્ગને અનુસરનાર એટલે તેને અનુસારે વ્યવહાર કરતા સાધુને ભાવયતિપણુ કહેવુ યોગ્ય છે કારણ કે દુષ્પ્રસહ આચાર્ય પર્યંત ચારિત્ર રહેશે એમ આગમમા સંભળાય છે આ કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે જે—જો આવા પ્રકારના સદ્ભાવ પૂર્વક માર્ગાનુસારીની ક્રિયા કરવામા યત્ન કરનારાઓને ચારિત્રવંત ન માનીએ તો તેમના વિના બીજા કોઇ દેખાતા નથી તેથી ચારિત્રનો વિચ્છેદ થયો, અને તેના વિચ્છેદથી તીર્થનો પણ વિચ્છે૦ થયો એમ કોઇ કહે તો તે ભૂત, વર્તમાન અને ભાવિ એ ત્રણે કાળના પદાર્થના સ્વભાવને પ્રત્યક્ષપણે જોનારા ભગવાન શ્રીમહાવીર સ્વામીના વચનની સાથે વિરોધ આવે છે તેથી પંડિતો તે વાત અંગીકાર

કે વ્યવહાર ભાષ્યમા કહ્યુ છે કે—" કોઈનો મત એવો છે કે હાલના સમયમા દર્શન અને જ્ઞાન એ બે વડેજ તીર્થ પ્રવર્તે છે, અને ચારિત્રનો તો વિચ્છેદ થયો છે આમ કહેનારને ચતુર્ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે હાલના વખતમા ધર્મ નથી, સામયિક નથી અને વ્રત-ચારિત્ર પણ નથી, એમ જે કોઇ બોલે તેને સર્વ સંઘે મળીને શ્રમણ સંઘથી બહાર કરવો " ઈત્યાદિક આગમના પ્રમાણથી જીત વ્યવહારવાળા એટલે માર્ગાનુસારી ક્રિયાને કરનારા સાધુઓ સુસાધુઓજ છે એમ સિદ્ધ થયુ ૮૯

ભાવસાધુનુ પહેલુ લિંગ કહ્યુ. હવે બીજુ લિંગ કહે છે

सद्धा तिव्वभिलासो, धम्मे पवरत्तण इम तीसे।
विहिसेवै अतित्ती सुद्ध-देसैणा खलियपरिसुद्धी ॥ ९० ॥

મૂલાર્થ—શ્રદ્ધા એટલે તીવ્ર અભિલાષ, અને તે શ્રદ્ધાનુ ધર્મને વિષે પ્રવરપણુ આ છે—વિધિસેવા ૧, અતૃપ્તિ ૨ શુદ્ધ દેશના ૩ તથા સ્ખલિતની પરિશુદ્ધિ ૪

ટીકાર્થ—ધર્મને વિષે શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધા, એ બીજુ લિંગ કહ્યુ છે તેમા તીવ્ર-મનોહર કર્મના ક્ષયોપશમથી અને સમ્યક્ત્વથી ઉત્પન્ન થયેલો જે અભિલાષ તે શ્રદ્ધા કહેવાય છે પરંતુ આત્માને રત્ન ગ્રહણ કરવાના અભિલાષની જેમ કેવળ વિષયનો પ્રતિભાસ માત્ર હોય તે માત્ર નહીં તે શ્રદ્ધાનુ શ્રુત અને ચારિત્ર રૂપ ધર્મને વિષે પ્રવરપણુ એટલે પ્રધાનપણુ આ છે—વિધિસેવા ૧, અતૃપ્તિ ૨, શુદ્ધદેશના ૩ અને સ્ખલિતપરિશુદ્ધિ ૪ આ ચાર શ્રદ્ધાના પ્રવરપણાના લિંગ છે ૯૦

આ જ દરેક લિંગની વ્યાખ્યા કરવા માટે પ્રથમ વિધિ સેવાને કહે છે.

विहिसारं चिय सेवइ, सद्धालू सत्तिमं अणुट्ठाणं ।
दव्वाइदोसनिहओऽवि, पक्खवायं वहइ तम्मि ॥ ६१ ॥

મૂલાર્થ—શ્રદ્ધાળુ માણસ શક્તિ હોય ત્યાં સુધી તો મુખ્ય વિધિ પ્રમાણેજ અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) નું સેવન કરે છે, અને કદાચ દ્રવ્યાદિકના દોષથી પીડા પામે તો પણ તેને વિષેજ (વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાનને વિષેજ) પક્ષપાત રાખે છે

ટીકાર્થ—શ્રધ્ધાળુ એટલે શ્રધ્ધાગુણવાળો માણસ શકિતમાન એટલે સામર્થ્યયુક્ત હોય ત્યાં સુધી તો પ્રત્યુપેક્ષણાદિક ક્રિયાનુષ્ઠાનને વિધિપ્રધાનજ એટલે વિધિપૂર્વકજ સેવે છે-કરે છે તે પ્રમાણે ન કરે તો શ્રધ્ધાળુપણું નષ્ટ થાય છે અને જો કદાચ શકિતમાન ન હોય તો તે શું કરે ? તે ઉપર કહે છે કે—દ્રવ્ય એટલે આહારાદિક અને આદિ શબ્દ છે માટે ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ પણ ગ્રહણ કરવા તે દ્રવ્યાદિકના દોષથી એટલે પ્રતિકુળપણાથી હણાયો છતાં પણ એટલે ગાઢ પીડા પામ્યો છતાં પણ તેને વિષેજ એટલે વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાનને વિષેજ પક્ષપાતને-ભાવના પ્રતિબંધને ધારણ કરે છે હરકોઇ વાકય અવધારણ એટલે નિશ્ચય સહિત થઇ શકે છે તેથી ' तम्मि ' નો અર્થ 'તેને વિષેજ ' એવો કરવો ૬૧

અહીં કોઇ શંકા કરે કે—અનુષ્ઠાન ન કરે તો તેને વિષે પક્ષપાત કેમ સંભવે ? તે ઉપર કહે છે —

निरुओ भोजरसन्नू, कं वि अवत्थं गओ असुहमन्नं ।
भुंजइ न तम्मि रज्जइ, सुहभोयणलालसो धणियं ॥ ६२ ॥

મૂલાર્થ—નીરોગી અને ભોજનના રસને જાણનારો માણસ
[illegible] પણ અવસ્થાને પામીને કદાચ અશુભ અન્ન ખાય તો તેવી
[illegible]ને તે તેમા નાગી થતો નથી પરંતુ શુભ ભોજનની લાલસાવાળો
[illegible] અત્યંત રહે છે

ટીકાર્થ—નીરોગી એટલે જ્વરાદિક રોગ રહિત અને ખાડખાજા વગેરે ભોજનના રસને-આસ્વાદને જાણનાર પુરૂષ જો કદાચ દુકાળ કે દારિદ્રયાદિ-થી ઉત્પન્ન થયેલી કોઈ પણ અવસ્થાને પામ્યો હોય અને તેથી કરીને અશુભ એટલે અનિષ્ટ અન્નનુ ભોજન કરે તો પણ તે તેમા એટલે અશુભ અન્નમા લુબ્ધ થતો નથી. એવુ સંભવેજ છે, કહ્યુ છે કે—'શુભ ભોજનવડે લાલન કરાયેલો પુરૂષ કદાચ દુકાળ કે દારિદ્રયથી રંગભવ પામ્યો હોય તો તે ભાખરી ભરડકો, કકુ, કટી, કડવો ગુવાર, ખરણિના પાદડા, કુલિંજર વિગેરે તથા ઝાડની છાલ અને લીલી ઝાલ વગેરે પણ ભૂખે મરતો ખાય છે ' તો પણ તેમા તે ગૃદ્ધિ પામતો [illegible]થી પરંતુ શુભભોજનલાલસ એટલે વિશિષ્ટ આહારને વિષે લંપટ [illegible] અત્યંત રહે છે અને ' હુ આ દુર્દશાને ઓળગુ, ત્યારપછી સુભિક્ષને પામીને ફરીથી ઉત્તમ આહારનુ હુ ભોજન કરીશ ' એવો મનોરથ કર્યા કરે છે ૯૨

આ પ્રમાણે દ્દષ્ટાંત કહ્યુ, હવે તેનુ દાષ્ટાંતિક કહે છે.—

इय सुद्धचरणरसिओ, सेवंतो दव्वओ विरुद्ध पि ।
सद्धागुणेण एसो, न भावचरणं अइक्कमइ ॥ ९३ ॥

મૂલાર્થ—એજ પ્રમાણે શુદ્ધ ચારિત્રને વિષે રસિક થયેલો સાધુ [illegible] દ્રવ્યથી વિરૂદ્ધનુ સેવન કરે, તોપણ તે શ્રદ્ધા ગુણ હોવાથી [illegible] ચારિત્રને ઓળગતો નથી

ભાવાર્થ—અહીં इव શબ્દ પ્રાકૃત ભાષાનો છે તેનો અર્થ 'इव' એટલે 'એજ પ્રમાણે' એવો થાય છે તેથી કરીને એજ પ્રમાણે એ ગ્યે અશુભ ભોજનના દૃષ્ટાંતે કરીને શુદ્ધચરણ રસિક એટલે કલંક-રહિત સંયમને પાળવામાં ઉત્સાહવાળો સાધુ દ્રવ્યથી એટલે બાહ્યવૃત્તિથી વિરૂદ્ધનું એટલે અકલ્પ્ય એવા ઔષધ અને પથ્ય વિગેરેનું સેવન કરે, અને अपि શબ્દથી વૈયાવચ્ચ ન કરે તોપણ તે શ્રદ્ધા ગુણે કરીને એટલે સંયમનું આરાધન કરવામાં તન્મય થયેલા પરિણામે કરીને ભાવચારિત્રનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી કહ્યું છે કે— " શુભ ભાવવાળાને પ્રાયે કરીને દ્રવ્યાદિક વિઘ્ન કરી શકતા નથી, એજ રીતે બાહ્ય ક્રિયા પણ હોય છે લોકમાં પણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—સ્વામીની આજ્ઞાવડે ચાલતા સુભટને કાંટો લાગે તોપણ તે સ્ત્રીના કાને રહેલા કમળના તાડનની જેમ તેને આનંદિત કરે છે ધીર પુરૂષે મનવાંછિત કાર્ય શરૂ કર્યું હોય તો તેમાં પોતાના દેશની જેમ પરદેશમાં પણ તેનું સત્ત્વ-પરાક્રમ ચલાયમાન થતું નથી વળી દુર્ભિક્ષાદિકનો કાળ હોય તોપણ દાનશૂર જનોનું અંતઃકરણ રૂપ રત્ન ભેદાતું નથી પણ ઉલટું અધિક શોભાયમાન થાય છે એજ પ્રમાણે મહાનુભાવ ભવ્ય ચારિત્રવાળાનો શુભ સમાચારીના વિષયવાળો ભાવ કદાપિ બદલાતો નથી " વળી ક્રિયા કરતાં ભાવ મોટો છે તે વિષે કહ્યું છે કે—ક્રિયા વિનાનો ભાવ અને ભાવ વિનાની ક્રિયા એ બન્ને વચ્ચે સૂર્ય અને ખજવા જેટલું આંતરૂં રહેલું છે વળી રોગે કરીને પીડા પામેલો અને વૃધ્ધ શરીરવાળો જે સાધુ અસમર્થ હોય અને તેથી સર્વ ક્રિયાઓ યથોક્ત વિધિ પ્રમાણે કરવા કદાચ શક્તિમાન ન થાય, તોપણ તે જો પોતાના પરાક્રમ, ઉદ્યોગ, ધીરજ અને બળને છુપાવે નહીં, અને કપટનું આચરણ મૂકી દઇ યતનાવાળો રહે તો તેને અવશ્ય યતિ ગણવો ૯૩

—※◎※—

નિર્વિ સેવા કહી હવે અતૃપ્તિનુ સ્વરૂપ કહે છે —

तित्तिं न चेव विंदइ, सद्धाजोगेण नाणचरणेसु ।
वेयावच्चतवाइसु, जहविरियं भावओ जयइ ॥ ६४ ॥

મૂલાર્થ—જ્ઞાન અને ચારિત્રમા શ્રદ્ધાના યોગે કરીને કદાપિ તૃપ્તિ નજ પામે, અને વૈયાવચ્ચ તથા તપ વિગેરેમા ભાવથી આત્મવીર્ય પ્રમાણે યતના કરે છે

ટીકાર્થ—શ્રદ્ધાના સબધે કરીને જ્ઞાન અને ચારિત્રને વિષે ' આટલાથી જ હુ કૃતાર્થ થયો છુ એવી રીતે તૃપ્તિને એટલે સતોષને ન જ પામે " જેટલાથી સયમનો નિર્વાહ થાય તેટલુ હુ ભણ્યો છુ ' એમ વિચારીને જ્ઞાન ઉપાર્જન કરવામા પ્રમાદી ન થાય પરતુ નવા નવા જ્ઞાનની સપ્રાપ્તિ ઉપાર્જન કરવામા ઉત્સાહને છોડે નહીં. કહ્યુ છે કે—" જેમ જેમ અતિશય રસના પ્રચારથી યુક્ત એવા અપૂર્વ શ્રુતજ્ઞાનને વિષે મુનિ અવગાહે છે તેમ તેમ નવા નવા સવેગની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાથી તે આહ્લાદ પામે છે શ્રુતમા કહ્યુ છે કે નિરતર અભ્યાસવડે કરીને અપૂર્વજ્ઞાનનુ ગ્રહણ કરવાથી કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે તેથી તે જ્ઞાન ગ્રહણ કરવામા અતિ આદર કરવો યુક્ત છે " તથા—" જેનો અર્થ મોહનો ક્ષય થયા પછી (કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી) જીનેશ્વરોએ કહેલો છે, જે મહા બુદ્ધિમાન ગૌતમાદિક ગણધરોએ સૂત્રરૂપે ગુથેલુ છે, જે સવેગાદિક ગુણોને વૃદ્ધિ પમાડનારૂ છે, અને જે તીર્થકર નામકર્મને ઉપાર્જન કરનારૂ છે, તે નવા નવા જ્ઞાનનુ નિરતર વિધિપૂર્વક ઉપાર્જન કરવુ ' તથા ચારિત્રના વિષયમા વિશુદ્ધ અતિ વિશુદ્ધ સયમના સ્થાનો પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉત્તમ ભાવપૂર્વક સર્વ અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) ઉપયોગ સહિત જ કરે છે, કારણ કે પ્રમાદ રહિત રહેલી સાધુની સર્વ ક્રિયાઓ ઉત્તરોત્તર સયમના કડકા ઉપર ચડાવીને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરનારી થાય છે તે વિષે આગમમા

ક્યુ છે કે—" જિનશાસનમા રહીને દુ ખના ક્ષયને મા' પ્રયુજેલા-કરેલા એક એક યોગમા વર્તતા અનત જીવો કેવળી થયા છે " તથા વૈયાવૃત્ય અને તપ એ બેના અર્થ પ્રસિદ્ધ છે તેમા આદિ શબ્દ છે તેથી પ્રત્યુપેક્ષણા અને પ્રમાર્જના વિગેરે ગ્રહણ કરવા તે સર્વને વિષે યથાવીર્ય એટલે સામર્થ્ય પ્રમાણે ભાવથી યતના કરે છે અહીં ભાવાર્થ એ છે જે—" વૈયાવચ્ચ અને તપને વિષે પણ તૃપ્તિને પામે નહીં, તથા આ પ્રમાણે ભાવના ભાવે કે—" ભરત, બાહુબળિ અને દશારકુળના પુત્ર વસુદેવ એ સર્વે વૈયાવચ્ચથી તરી ગયા છે માટે યતિની વૈયાવચ્ચ કરવી કો પણ યોગમા ઉપયુક્ત થયેલો સાધુ સમયે સમયે અસખ્યાતા ભવના ઉપાર્જન કરેલા કર્મો ખપાવે છે, અને વૈયાવચ્ચને વિષે રહેલો વધારે ખપાવે છે " તપના વિષયમા પણ આ પ્રમાણે ભાવના ભાવે—' પરિણામના વશથી પ્રાયે કરીને અનિકાચિત કર્મોની સર્વે પ્રકૃતિઓનો ઉપક્રમ—ક્ષય થાય છે, અને તપે કરીને તો નિકાચિત કર્મોની સર્વ પ્રકૃતિઓનો પણ ક્ષય થાય છે ' તથા નવા વહાણને આશ્રય કર્યા છતા પણ તે સમુદ્રના પારને પમાડે અથવા ન પણ પમાડે પ્રસિદ્ધ મહૌષધ ખાવાથી રોગની શાતિ થાય અથવા ન પણ થાય, અને ઘરમા પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી મનુષ્યને સુખ આપે અથવા ન પણ આપે, પરતુ જિનેશ્વરે કહેલો તપ તો એકાતપણે અશુભના સમૂહનો ક્ષય કરે જ છે ' ઇત્યાદિ ૯૪

—⁂—

આ પ્રમાણે અતૃપ્તિનુ સ્વરૂપ કહ્યુ હવે શુભ દેશનાનુ સ્વરૂપ કહેવાની ઇચ્છાથી પ્રથમ તેનો અધિકારી બતાવે છે —

सुगुरुसमीवे सम्म, सिद्धतपयाण मुणियतत्तत्थो ।
तयणुन्नाओ धन्नो मज्झत्थो देसणं कुणइ ॥ ९५ ॥

મૂલાર્થ— સદ્ગુરૂની સમીપે સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધાંતના પદોના તત્ત્વાર્થ જાણીને ધન્ય અને મધ્યસ્થ થયેલો સાધુ તે ગુરુની આજ્ઞાથી જ દેશનાને કરે છે

ટીકાર્થ—સુગુરૂની એટલે મ વેગી ગીતાર્થ આચાર્યની સમીપે સમ્યક્ એટલે પૂર્વાપરના વિચાર સહિત સિદ્ધાન્ત પદોના એટલે આગમના વાક્યોના-પદનો અર્થ, વાકયનો અર્થ, મહાવાક્યનો અર્થ અને [1]ઐદંપર્ય અર્થ કરવાએ કરીને જેણે તત્ત્વાર્થ—પરમાર્થ જાણ્યો હોય. કહ્યુ છે કે—' આ જિનશાસનને વિષે શ્રુતનો ભાવાર્થ જાણવા માટે પદનો, વાકયનો, મહાવાકયનો અને ઐદંપર્યનો અર્થ એ ચાર પ્રકારો કહેલા છે સંપૂર્ણ એવા આ ચારે કરીને શ્રુતના ભાવાર્થનુ જ્ઞાન થાય છે અન્યથા અર્થનો વિપર્યાસ (વિપરીતપણુ) પણ થાય છે અને તે વિપર્યાસ અવશ્ય અનિષ્ટ ફળદાયક થાય છે " આવો સાધુ જ દેશના દેવાનો અધિકારી થાય છે બીજાને તો દોષનો સંભવ રહે છે તે વિષે આગમમા કહ્યુ છે કે—' સાવદ્ય અને નિરવદ્ય વચનના વિભેદને જે જાણતો ન હોય, તેને બોલવુ પણ યોગ્ય નથી, તો પછી દેશના દેવી એ તો કયાથી યોગ્ય હોય ' ' આવો છતા પણ ગુરૂની આજ્ઞાથી જ દેશના આપે, પરંતુ મુખરતા અને અસ્થિરતા (ચપળતા) ના અધિકપણાને લીધે સ્વતંત્રપણે આપે નહી કહ્યુ છે કે—' પાસે રહેલા આચાર્ય ધર્મોપદેશ કરતા છતા જે મૂઢ સાધુ પોતાનુ શિષ્યપણુ દૂર કરીને આચાર્યપણુ કરે છે, તે શિષ્ય નથી તેમજ આચાર્ય પણ નથી, પરંતુ સર્વથા પોતાના આચારથી ભ્રષ્ટ થયેલો અને સજ્જનોએ નિંદાયેલો તે કુમાર્ગગામી અને અધર્મી છે એમ જાણવો " તેથી ગુરૂની આજ્ઞાથી જ ધન્ય એટલે ધર્મરૂપી ધનને યોગ્ય અને મધ્યસ્થ એટલે સ્વપક્ષના રાગ તથા પરપક્ષના દ્વેષથી રહિત અને સત્ય અર્થને કહેનારો એવો સાધુ ધર્મકથાને કરે છે ૯૫

---

૧ પૂર્વાપરના સબંધવાળો અર્થ

તથા—

अवगयपत्तसरूवो, तयणुग्गहहेउभाववुड्डिकर ।
सुत्तभणिय परूवइ, वज्जतो दूरमुम्मग्ग ॥ ६६ ॥

મૂલાર્થ—પાત્રના સ્વરૂપને જાણનાર સાધુ ઉન્માર્ગનો દૂરથી ત્યાગ કરી તે (પાત્ર)નો ઉપકાર કરનાર એના ભાવની વૃદ્ધિ કરનારા આગમોક્ત સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરે છે

ટીકાર્થ—પાત્રના એટલે ધર્મશ્રવણ કરાવવા લાયક પ્રાણીના સ્વરૂપને એટલે આશયને જેણે સારી રીતે જાણ્યો હોય, તે અવગત પાત્રસ્વરૂપ કહેવાય છે તે આ રીતે—શ્રવણ કરાવવા લાયક પાત્ર ત્રણ પ્રકારના હોય છે—બાળ, મધ્યમબુદ્ધિ અને બુધ (પંડિત) તેમા—' જે બાળ પાત્ર હોય તે માત્ર લિંગને-વેષને જ જુએ છે, મધ્યમબુદ્ધિ હોય તે આચરણને વિચારે છે, અને બુધ હોય તે સર્વ પ્રયત્ને કરીને આગમના તત્ત્વની જ પરીક્ષા કરે છે " તેઓને દેશના દેવાનો વિધિ આ પ્રમાણે છે —" બાળની પાસે બાહ્ય આચરણ-ક્રિયા જેમા મુખ્ય હોય એવી દેશના આપવી, અને તેના દેખતા પોતે (ગુરૂએ) પણ તેવોજ આચાર અવશ્ય સેવવો મધ્યમબુદ્ધિની પાસે ઇર્યાસમિતિ વિગેરે ત્રિકોટિએ કરીને શુધ્ધ તથા આદિ, અંત અને મધ્યના યોગો વડે હિતકારક એવુ સાધુનુ સદાચરણ બતાવવુ " ઇત્યાદિ જેવુ પાત્ર હોય તેવી દેશના આપવી વળી—"મુનીશ્વરોએ કહ્યું છે કે અપાત્રને વિષે જે દેશના આપવી તે પાપ જ છે, ઉન્માર્ગે જ લઇ જનારી છે અને આ સંસારરૂપી અટવીમા તેનો વિપાક ભયંકર થાય છે ' અથવા ત્રણ પ્રકારનુ પાત્ર આ રીતે જાણવુ—[1]ઉત્સર્ગપ્રિય, [2]અપવાદપ્રિય અને [3]પારિણામિક ઇત્યાદિ પાત્રનુ સ્વરૂપ સારી રીતે જાણીને શ્રધ્ધાવંત

---

૧ જેને ઉત્સર્ગમાર્ગ પ્રિય હોય તે ૨ જેને અપવાદમાર્ગ પ્રિય હોય તે ૩ પરિણામે કયો માર્ગ હિતકારક છે એવો વિચાર કરનાર

સાધુ તે પાત્રના અનુગ્રહનો હેતુ એટલે ઉપકાર કરનાર જે ભાવ શુભ પરિણામ તેને વૃધ્ધિ કરનાર અને તે પણ સૂત્રગ્રથિત-આગમના કહેલુ હોય તેજ પ્રરૂપે-કહે. તેમા ઉન્માર્ગનો એટલે મોક્ષથી વિપરીત માર્ગનો દૂરથી જ ત્યાગ કરે ૯૬

અહીં કોઇ શ કા કરે કે—દેશના એટલે ધર્મોપદેશ જે, અને તે સમભાવમા રહેલા સાધુએ કઇપણ વિશેષના વિના એકસરખી રીતેજ આપવી જોઇએ પર તુ સામાયિકને બાધ કરનાર અને વળી [1]અતિસ ધાન જેવા પાત્રાપાત્રનો વિચાર કરવાથી શુ ફળ ? આનો જવાબ આપતા ગુરૂ કહે છે કે તે તેમ નથી કારણ કે તેનો અનુગ્રહ કરવાના પ્રવૃત્તિ હોવાથી તે અતિસ ધાન કહી શકાય નહીં જેમકે સ નિપાતના વ્યાધિવાળાને દૂધ સાકર વિગેરે નહી આપતા ઉકાળો વિગેરેજ આપવું પડે છે અને આથી કરીને જ સમાયિકને પણ બાધ આવતો નથી કેમકે સર્વ પ્રાણીઓને વિષે અનુગ્રહની બુધ્ધિ તો એકસરખી જ છે

—✽○✽—

સૂત્રકાર જ અહીં બીજી યુક્તિવી કહે છે—

सव्व पि जओ दाणं, दिन्नं पत्तम्मि दायगाण हियं ।
इहरा अणत्थजणगं, पहाणदाणं च सुयदाणं ॥ ९७ ॥

મૂલાર્થ—જેથી કરીને (દાનાદિ) સર્વ પણ દાન પાત્રને વિષે દેવાયુ હોય તો તે તેના દાતારને હિતકારક થાય છે, અન્યથા અનર્થને ઉત્પન્ન કરનાર થાય છે અને વળી સર્વ દાનોમા શ્રુતદાન તો પ્રધાનદાન કહેલુ છે

ટીકાર્થ—સર્વ એવુ પણ દાન, પાત્રને વિષે એટલે યોગ્ય પાત્રને આપ્યુ હોય તો તે દાતારને કલ્યાણકારક થાય છે અહીં ઉચિત

---

૧ ભુલાણુ કપટ કરો

પાત્રને માટે ઉમાસ્વાતિ વાચકે આ પ્રમાણે કહ્યુ છે કે—" જે જીવાદિક તત્ત્વોને જાણનાર હોય અને જે સમભાવથી સર્વ કોઇ જીવોની રક્ષામા જ ઉદ્યમવત હોય, તેવા સાધુ દાતારને ઉચિતપાત્ છે " ઇતરથી એટલે પરિગ્રહ અને આરભમા આસક્ત એવા કુપાત્રને આપ્યુ હોય તો તે અનર્થને ઉત્પન્ન કરનારૂ એટલે વિપરીત ફળ આપનારૂ થાય છે અને વળી આ શ્રુતદાન એટલે દેશનારૂપી દાન તો સર્વ પ્રકારના દાનોમા પ્રધાન મુખ્ય દાન છે

—⊱◎⊰—

તેથી કરીને શુ ? તે ઉપર કહે છે —

सुहुयर च न देय, एयमपत्तम्मि नायतत्तेर्हि ।
इय देसणाऽवि सुद्धा, इहरा मिच्छत्तगमणाई ॥ ९८ ॥

મૂલાર્થ—તેથી કરીને તત્ત્વના જાણ સાધુઓએ આ શ્રુતદાન ખાસ કરીને અપાત્રને તો આપવુજ નહીં એમ કરવાથી દેશના પણ શુદ્ધ થાય છે, અન્યથા મિથ્યાત્વમા ગમનાદિક થાય છે

ટીકાર્થ—જ્ઞાતતત્ત્વ એટલે આગમના સદ્ભાવને જાણનારા મુનિઓએ અપાત્રે એટલે સપ્તમીનો અર્થ ચતુર્થી જેવો કરવાથી કુપાત્રને સુષ્ઠુતર એટલે અત્યત-ખાસ કરીને આ શ્રુતદાન च શબ્દનો નિશ્ચયરૂપ અર્થ હોવાથી ન દેય એટલે ન જ આપવુ કહ્યુ છે કે— " રાગવાન, દ્વેષવાન, મૂઢ અને કોઇએ વ્યુદ્ગ્રાહિત-ભમાવેલો, આ ચાર જાતના મનુષ્યો ઉપદેશને અયોગ્ય છે પરતુ જે મધ્યસ્થ હોય તેજ યોગ્ય છે તથા—" ઓઘે કરીને પણ આ ઉપદેશ વિભાગે કરીને એટલે સામાન્ય પ્રકારે ઉપદેશ પાત્ર જોઇને આપવો કેમકે આ ઉપદેશ જ્ઞાના દિકને વૃદ્ધિ કરનારો છે, તે વિનીતને મધુર વાણીવડે આપવો " કારણ કે—' અવિનીતને ઉપદેશ આપતા ક્લેશ ઉત્પન્ન થાય છે, તથા મૃષા બોલવું પડે છે ઘટાલોલાન્યાયે કરીને કોતરા ખાડવા પ્રયત્ન ન કરવો

કયારથી શરૂ થયું હશે એમ તેની શરૂઆતનો કાળ જણાતો ન હોય, તેને પણ પોતાની મતિથી દોષની કલ્પના કરીને ગીતાર્થો દૂષિત કરતા નથી, એટલે, 'આ યોગ્ય નથી' એમ બીજાને ઉપદેશ દેતા નથી તો આગમમા કહેલી બાબતને દૂષિત ન કરે તેમા શુ કહેવુ ? કારણ કે તે ગીતાર્થો સંસારવૃધ્ધિથી ભીરૂ હોય છે તે વિષે ભગવતીજીમા કહ્યું છે કે—"હે ગૌતમ ! જે કોઇ માણસ અર્થને, હેતુને, પ્રશ્નને, વ્યાખ્યાનને કે કારણને જાણ્યા વિના જોયા વિના, સાભળ્યા વિના અથવા સાબીતિ વિના ઘણા મનુષ્યોની મધ્યે કહે, જણાવે, પ્રરૂપે દેખાડે, નિદર્શન કરે કે સાબીત કરે તે પુરૂષ અરિહંતની આશાતનામા વર્તે છે, અરિહંતના પ્રરૂપેલા ધર્મની આશાતનામા વર્તે છે, કેવળીની આશાતનામા વર્તે છે, અને કેવળીએ પ્રરૂપેલા ધર્મની આશાતનામા વર્તે છે અર્થાત્ તે સર્વની તેણે આશાતના કરી એમ જાણવુ ' બીજે સ્થળે પણ કહ્યુ છે કે—" જે કાઇ અનુષ્ઠાનાદિક ઘણી ખ્યાતિને પામેલુ હોય એટલે કે ઘણા કાળથી ચાલ્યુ આવતુ હોય તે કદાચ કોઇ ઠેકાણે શાસ્ત્રમા વિધ ન કરેલુ ન દેખાય, તેમજ તેનો નિષેધ પણ દેખાતો ન હોય, તો તેમા ગીતાર્થોને માનપણુ જ હોય છે ' ૯૯

—※◎◎※—

વળી ગીતાર્થો પોતાના મનમા આ પ્રમાણે ભાવના ભાવે છે વિચાર છે—

संविग्गा गीयतमा, विहिरसिया पुव्वसूरिणो आसि ।
तद्दूसियमायरियं, अणइसई को निवारेइ ॥ १०० ॥

મૂલાર્થ—પૂર્વના સૂરિઓ સંવિગ્ન, અત્યંત ગીતાર્થ અને વિધિના રસિક હતા, તેઓએ જે દૂષિત નહીં કરેલુ અને આચરણ કરેલુ એવુ અનુષ્ઠાનાદિક, તેને હાલના વખતમા અતિશય રહિત એવો કોણ નિવારી શકે ?

ટીકાર્થ—પૂર્વના સૂરિઓ મલિન એટલે શીઘ્રપણે મોક્ષે જવાના અભિલાષી હતા, તથા ગીયતમા અહીં " શબ્દનો એક ભાગ કહેવાથી આખો શબ્દ સમજવો, જેમકે ભીમ શબ્દ કહેવાથી ભીમસેન " આ ન્યાયે કરીને ગીત્ત એટલે ગીતાર્થ, તેને તમ પ્રત્યય લાગવાથી ગીતાર્થતમ એટલે અતિશે ગીતાર્થ અર્થાત તે કાળે ઘણા આગમોનો સદ્ભાવ હતો તેથી તેઓ અત્યંત ગીતાર્થી હતા, તથા જેને વિધિનો રસ લાગ્યો હોય તે વિધિરસિક કહેવાય છે એટલે કે તેઓ મવિન્ન હોવાથી જ વિધિને બહુ માનનારા હતા તે પૂર્વ-સૂરિઓએ એટલે અગાઉના મુનિ નાયકોએ અદૂષિત એટલે નહીં નિષેધ કરેલું અને આચરિત એટલે સર્વ ધાર્મિક જનોએ આચરેલું એવું જે કાંઇ અનુષ્ઠાનાદિક જોવામાં આવે તેને અનતિશયી એટલે વિશેષ પ્રકારનું શ્રુતજ્ઞાન કે અવધિજ્ઞાન વિગેરેના અતિશય વિનાનો કોણ પુરુષ નિવારણ કરે ? પૂર્વ પૂર્વના ઉત્તમ આચાર્યોની આશાતનાથી ભય પામતો કોઇપણ તેનો નિષેધ કરે નહીં ૧૦૦

—•—

વળી ગીતાર્થો આ પ્રમાણે પણ વિચાર કરે છે —

अइसाहसमेय ज, उस्सुत्तपरूवणा कडुविवागा ॥
जाणतेहि वि दिज्जइ, निद्देसो सुत्तबज्झत्थे ॥ १०१ ॥

મૂલાર્થ—ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કડવા ફળને આપનારી છે એમ જાણતા છતા જે સૂત્ર બાહ્યના અર્થમા નિશ્ચય આપી દે છે, તે અતિ સાહસ છે

ટીકાર્થ—જાજ્વલ્યમાન જ્વાળાવાળા અગ્નિમા પ્રવેશ કરનાર પુરૂષના સાહસ કરતા પણ આ અત્યંત સાહસ છે, તે એ કે—ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા એટલે સૂત્રની અપેક્ષા રહિત દેશના કટુવિપાકવાળી એટલે દારૂણ ફળવાળી છે એવું જાણનારાઓ પણ સૂત્રબાહ્ય અર્થમા એટલે જિનાગમમા

નહી કરેલા વસ્તુવિચારમા નિદશ એટલે નિશ્ચય આપી દે છે આનો ભાવાર્થ એ છે જે 'મરીચિ એકજ સૂત્ર વિરૂધ્ધ વચન કહેવાથી-પ્રરૂપવાથી દુખસાગરને પામ્યો હતો, અને કોટાકોટી સાગરોપમ સુધી સસારમા ભટક્યો હતો ઉત્સૂત્રને બોલતો પ્રાણી અતિ ચીકણા કર્મ બાંધે છે, સસાર વધારે છે, અને માયામૃષાવાદ કરે છે-બોલે છે ઉન્માર્ગની દેશના દેનાર, માર્ગનો લોપ કરનાર, ગૂઢ હૃદયવાળો, શઠતાના સ્વભાવવાળો અને પાપરૂપ શલ્યવાળો પ્રાણી તિર્યંચનુ આયુષ્ય બાંધે છે ઉન્માર્ગની દેશનાએ કરીને જિનેદ્રનુ ચારિત્ર નષ્ટ થાય છે, તેવા દર્શનથી ભ્રષ્ટ થયેલા લોકોને જોવા પણ સારા નથી " ઇત્યાદિક આગમના વચનો સાભળ્યા છતા પણ જેઓના ચિત્ત કદાગ્રહ રૂપી ગ્રહથી ગ્રસાયેલા હોય છે તેઓ જે અન્યથા અન્યથા (સૂત્ર વિરૂધ્ધ) પ્રરૂપણા કરે છે તથા આચરે છે, તે મોટુ સાહસ જ છે કારણ કે એ તો અનાદિ અનત અને અસાર એવા સસાર રૂપી અપાર સમુદ્રની મધ્યે રહેલા ઘણા દુ ખોનો ભાર અગીકાર કરવા જેવુ છે ૧૦૧

અહીં કોઇ શકા કરે કે—શુ આ પ્રમાણે આગમનો અર્થ જાણ્યા છતા કોઇપણ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરવામા આદરવાળો થાય ? કે જેથી તમે આ પ્રમાણે કહો છો ? તેના જવાબમા કહે છે કે—હા આ દર કરે છે તેજ કહે છે

दीसंति य दक्कसिणोऽणेगे नियमइपउत्तजुत्तीहिं ।
विहिपडिमेहपवत्ता, चेइयकिच्चेसु रूढेसु ॥ १०२ ॥

મૂલાર્થ—અનેક મહાસાહસિકો પોતાની મતિથી પ્રયોગ કરેલી યુક્તિઓએ કરીને ચાલતા આવેલા ચૈત્યો સબધી કાર્યોમા વિધિ અને પ્રતિષેધ કરવામા પ્રવર્તેલા જોવામા આવે છે

ટીકાર્થ—જેમા વક્ર અને જડ પ્રાણીઓ ઘણા હોય છે એવા આ દુષમ કાળને વિષે અનેક એટલે વિવિધ પ્રકારના ઢઢ્ઢરો એટલે મહાસાહસિકો કે જેઓ આ ભયકર ભવરૂપી પિશાચથી પણ ભય

પામનારા નથી તેઓ પોતાની મતિથી પ્રયોગ કરેલી એટલે પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પી કાઢેલી યુક્તિઓએ કરીને રૂઢ એટલે પૂર્વ પુરૂષોની પરંપરાથી પ્રસિદ્ધ એવા સ્નાત્ર અને પ્રતિમા કરાવવી વિગેરે ચૈત્ય સંબંધી કાર્યોને વિષે વિધિ પ્રતિષેધ કરવામાં પ્રવર્તેલા એટલે આગમમાં નહીં કહેલી કેટલીક ક્રિયાઓનું વિધાન કરવામાં તથા આગમમાં નિષેધ નહીં કરેલી અને ચિરકાળના જનોએ આચરણ કરેલી છતાં કેટલીક ક્રિયાઓનો પ્રતિષેધ એટલે કે "આ અવિધિ છે આ અયુક્ત છે, ધાર્મિક જનોએ કરવા લાયક નથી" એમ નિષેધ કરવામાં પ્રવર્તેલા જોવામાં આવે છે અર્થાત્ "પૂર્વની જે રૂઢિ ચાલતી આવે છે તે અવિધિ છે, અને હમણાની પ્રવૃત્તિજ વિધિ છે" ઇત્યાદિક બોલનારા અનેક સાહસિકો દેખાય છે ૧૦૨

અહીં કોઇ શંકા કરે કે-તે ધર્માર્થીઓ સર્વ પ્રયત્ને કરીને તથાપ્રકારે [સ્વમતિએ] પ્રવર્તતા હોય છે, તેઓને ગીતાર્થો વખાણે કે નહીં ? તે ઉપર કહે છે -

---

त पुण विसुद्धसद्धा, सुयसंवाय विणा न संसंति ।
अवहीरिऊण नवर, सुयाणुरूवं परूविंति ॥ १०३ ॥

મૂલાર્થ—તે પ્રવૃત્તિને શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળા (ગીતાર્થો) શ્રુતના સંવાદવિના વખાણતા નથી, પરંતુ તેની અવધીરણા-ઉપેક્ષા કરીને જે શ્રુતને અનુસરતું હોય તેનીજ પ્રરૂપણા કરે છે

ટીકાર્થ—તે તેઓની પ્રવૃત્તિને વિશુદ્ધ એટલે આગમને જ બહુમાન કરનારી શ્રદ્ધાવાળા (ગીતાર્થો) શ્રુતના સંવાદ વિના એટલે આગમના વચન વિના પ્રશંસા કરતા નથી એટલે અનુમતિ આપતા નથી પરંતુ

આતો બાળકની (અજ્ઞાની જનની) ક્રીડા છે એવી બુદ્ધિથી તેમની ધીરણા કરીને એટલે મધ્યસ્થપણાથી ઉપેક્ષા કરીને શ્રુતાનુરૂપનેજ કે છે એટલે જે પ્રમાણે સૂત્રમા કહ્યુ હોય તેજ પ્રમાણે જિજ્ઞાસુ જનોને (દેશ આપે છે અહીં આવો અભિપ્રાય છે હાલમા પોતાને ધર્મિષ્ઠ માનન કેટલાક પુરૂષોને ઘૃતાદિકવડે જિનબિબના સ્નાત્રમા દ્રષણ આપી કે ગ ધોદકવડેજ સ્નાત્ર કરતા કરાવતા જોઇને મધ્યસ્થ ધાર્મિક પુરૂ "આ બાબતમા શુ કરવુ યોગ્ય છે ?' એમ ગુરૂને પ્રશ્ન કરે, ત્યારે સ ન ગીતાર્થ ગુરૂઓ તેમને આ પ્રમાણે કહે છે —વર્તમાન કા વર્તતા મૂળ આગમોમા શ્રાવકોને દ્રવ્યસ્તવ કરવાનો ઉપદેશ આપેલે છે, પરતુ તે દ્રવ્યસ્તવ કરવાનો વિધિ આપ્યો નથી તેથી તે વિધિ પૂર્વમા આપેલો સભવે છે અને પૂર્વને જાણનારા શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકે પ્રવચનની ઉન્નતિ કરવાના હેતુથી પ્રશમરતિ પ્રકરણ અને તત્ત્વાર્થ વિગેરે અનેક મહાશાસ્ત્રો રચ્યા છે તેમા—"જિનભવન, જિનબિબ, જિનપૂજા અને જિનમતને જે પુરૂષ આદરે છે, તે પુરૂષને મનુષ્ય, દેવ અને મોક્ષના સુખરૂપી ફ્ળો હસ્તરૂપી પલ્લવમાજ રહેલા છે," ઇત્યાદિક દ્રવ્યસ્તવને કહેનારા પ્રકરણમા પૂજાનો વિધિ આ પ્રમાણે કહેલો છે —"નિર્મળ બુદ્ધિવાળા જેઓ ભાવથી ઘી, દૂધ, દહીં, વિકસ્વર પુષ્પો, ધૂપ, જળ, દીપ, ગ ધોદક સુગધિ ચદનનો રસ અને તાજા શ્રેષ્ઠ કેસરે કરીને વીતરાગ દેવની પૂજા કરે છે, તેઓ નિરતર આ લોકનુ અને સ્વર્ગલોકનુ સુખ ભોગવીને શીઘ્રપણે મોક્ષમા જાય છે ' વળી—" જેઓ જિનેશ્વરે કહેલા વિધિપૂર્વક [1]ગવ્ય, [2]હવ્ય, દહીં અને દૂધથી ભરેલા શ્રેષ્ઠ કળશોવડે જિનેશ્વરોને સ્નાન કરાવે છે તેઓ સ્વર્ગના વિમાનના વૈભવવાળા (વિમાન વાસી) થાય છે " આ પ્રમાણે સ વિજ્ઞને વિષે શિરોમણિ સમાન તે શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકે સિદ્ધાતમા જોયા વિના આ અર્થ કહેલો હોયજ નહીં એમ સભવે છે તેથી કરીને જ ગોવિદાચાર્યે સનત્કુમારની સધિમા આ અર્થ તેજ પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે પૂર્વના કર્તાએ

૧ ઘી. ૨ સુગધી પદાર્થો.

અને રૂપા(મા)નલિગ્માના કર્તાએ તે જ અર્થનો અનુવાદ કર્યો છે, પ્રમાણિક અને સિદ્ધાંતિકના શિરોમણિ સમાન શ્રી જિનેશ્વર નામના આચાર્યે કથાનકકોષ નામના શાસ્ત્રમાં તે જ અર્થ વિશેષે કરીને સ્થાપન કર્યો છે, અને તેમના શિષ્યશ્રી અભયદેવ સૂરિએ પણ પંચાશકની વૃત્તિમાં—' દેવોએ પણ કાલોદધિ અને પુષ્કરવરોદધિનું જળ સમીપે છતાં પણ ઘૃતોદધિ, ક્ષીરોદધિ અને ઇક્ષુરસોદધિનું જળ મગાવ્યું, તેથી તેઓએ ઘૃતાદિકનું સ્નાન અનાદિ રૂઢ છે એમ સ્થાપન કર્યું છે," એમ લખેલું છે તેથી મૂર્ખ વાચાળ પુરૂષે દૂષિત કર્યા છતાં પણ ઘૃતાદિકનું સ્નાન કરાવવું યોગ્યજ છે એમ અમે માનીયે છીયે તથા અધિવાસનું જળ મગાવવું, છત્ર, રથભ્રમણ અને દિક્પાળોની સ્થાપના એ વિગેરે કાર્યો પણ પ્રભાવનાના વિશેષ હેતુ હોવાથી પૂર્વ પુરૂષોએ આચરેલા છે, તેમનો છદ્મસ્થોએ નિષેધ કરવો યોગ્ય નથી કેમકે આગમમાં કોઇપણ ઠેકાણે તેનો નિષેધ જોવામાં આવતો નથી. અહીં કોઇ શંકા કરે કે—ઇંદ્રાદિકે આ કાર્યો કર્યાં નથી, તે જ આ કાર્યોનો નિષેધ જણાવે છે આનો જવાબ એ છે જે—દેવ અને મનુષ્યનો આચાર સરખો નથી કારણ કે દેવો તો માત્ર પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય તેજ વખતે ચૈત્યપૂજાદિક કરે છે અને મનુષ્યો તો યાવજ્જીવ સુધી ત્રિકાલ પૂજા કરે છે દેવો એકવાર એક કલ્યાણકમાં પૂજા કરે છે અને તપસ્યા તો કરતા જ નથી, પણ મનુષ્યો તો દરેક વર્ષે તપસ્યા પૂર્વક સર્વ તીર્થંકરોના કલ્યાણકોમાં પૂજા કરે છે તેથી મનુષ્યોને મનુષ્યોનો વ્યાપાર કરવો એ જ કલ્યાણકારક છે

વળી જિનેશ્વરના મહિમાની વૃદ્ધિ કરવી એ જ શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ વિઘ્ન કરવો એ સારો નથી કારણ કે કહ્યું છે કે—"નિરંતર પ્રાણવધાદિકમાં પ્રવર્તતો શ્રાવક જિનપૂજા રૂપી મોક્ષમાર્ગમાં વિઘ્ન કરનારો થાય, તો તે અંતરાય કર્મ બાંધે છે અને તેથી કરીને તે ઇચ્છિત લાભને પામતો નથી." આ કારણથી જ ત્રણ ચોવીશીના જિનેશ્-

રેના પટ્ટ વિગેરે કરાવવામા પણ ગીતાર્થો દૂષણુ આપતા નથી કારણ કે તેઓ ઘણા જિ બેના અ તરાયથી ભય પામે છે અને વળી આગ મમા તેનો નિષેધ પણ દેખાતો નથી તેથી તેઓ મૌન જ ધારણ કરે છે કારણ કે ગુરૂનો ઉપદેશ આ પ્રમાણે છે—" જે કાર્ય બહુ ખ્યાતિને પામેલુ હોય, અને સૂત્રમા કોઈ પણ ઠેકાણે તે કરવાનુ કહ્યુ ન હોય તેમજ તેનો નિષેધ પણ જણાતો ન હોય, તેવા કાર્યમા ગીતાર્થો મૌન જ રહે છે ' તથા—" સૂત્રના ભણિત એટલે વચનને વિષે સૂત્ર જ પ્રમાણ છે, અને સૂત્ર બાહ્યને વિષે સ વિગ્ન ગીતાર્થ બહુ જનોએ સેવેલી જે આચરણા તે પણ પ્રમાણ જ છે " વળી હરિભદ્રસૂરિએ પણ ત્રણ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા કહેલી છે તે વિષે તેમણે કહ્યુ છે કે—"વ્યક્તાખ્યા, ક્ષેત્રાખ્યા અને મહાખ્યા એ ત્રણ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા છે તેમા જે કાળે જે તીર્થંકર હોય (જે તીર્થંકરનુ શાસન વર્તતુ હોય) તેની જે પ્રતિષ્ઠા કરવી તે પહેલી વ્યક્તા પ્રતિષ્ઠા છે એમ સિધ્ધાતને જાણનારાઓ કહે છે ઋષભસ્વામી વિગેરે સર્વે (વર્તમાન ચોવીશીના) તીર્થંકરોની જે પ્રતિષ્ઠા કરવી તે બીજી ક્ષેત્રા નામની પ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે, અને એક સો ને સીતેર જિનોની સ્થાપના કરવી તે ત્રીજી મહા પ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે," અહીં કોઇ એમ કહે કે–આ પ્રતિષ્ઠા જૂદા જૂદા બિ બને સ્થાપવાની છે આવુ તેનુ કહેવુ યોગ્ય નથી કારણ કે દૃષ્ટ પદાર્થમા કલ્પના કરવી અયોગ્ય છે કેમકે વિચારપૂર્વક કાર્યને કરનારા વિદ્વાનો દૃષ્ટ પદાર્થનો ત્યાગ કરી અદૃષ્ટની કલ્પના કરતા નથી આવી રીતે શુદ્ધ શ્રદ્ધાળુ (સાધુ) શ્રુતને અનુસારે જ પ્રરૂપણા કરે છે ૧૦૩

આ રીતે ત્રીજુ શ્રદ્ધાનુ લક્ષણ કહ્યુ હવે શ્રદ્ધાનુ ચોથુ લક્ષણ (સ્ખલિત પરિશુદ્ધિ) કહે છે

अइयारमलकलंक, पमायमाईहिं कहवि चरणम्म ।
जणिय पि नियडणाए, सोहिंति मुणी निमलसद्धा ॥१०४॥

મૂલાર્થ—પ્રમાદાદિકે કરીને કોઇ પણ પ્રકારે ચારિત્રને વિષે અતિચારરૂપી કલક જેવો મળ ઉત્પન્ન થયો હોય તો તેને પણ નિર્મળ શ્રદ્ધાવાળા મુનિઓ આલોચનાએ કરીને શુદ્ધ કરે છે

ટીકાર્થ—મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણની મર્યાદાનો જે અતિક્રમ-ઉલ્લઘન કરવુ તે અતિચાર કહેવાય છે તે જ અતિચાર ગુણને મલિન કરવાનો હેતુ હોવાથી મળરૂપ છે અને તે મળ ચારિત્રરૂપી ચદ્રના કલક જેવો હોવાથી કલકરૂપ છે તે અતિચાર મળકલક ચારિત્રને વિષે પ્રમાદાદિકે કરીને એટલે કે આકુટ્ટિકા તો પ્રાયે કરીને ચારિત્રીને સભવે નહીં તેથી પ્રમાદ, દર્પ અને કલ્પે કરીને કોઇ પણ પ્રકારે એટલે કાટાથી વ્યાપ્ત એવા માર્ગમા યત્નપૂર્વક ચાલતા છતા કાંટો વાગે તેની જેમ ઉત્પન્ન થાય અપિશબ્દનો અર્થ સભાવનારૂપ હોવાથી ચારિત્રીને અતિચાર થવો સભવે છે એમ જાણવું અહીં આકુટ્ટિકા વિગેરેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહ્યુ છે-" તીવ્રપણાથી જાણીને કરવુ તે આકુટ્ટિકા, દોડમદોડથી કરવુ તે દર્પ, વિકથા વિગેરે કરવુ તે પ્રમાદ અને કારણે કરવુ તે કલ્પ કહેવાય છે ' આ ઉપલક્ષણથી દશ પ્રકારની પ્રતિસેવના પણ સમજી લેવી તે આ પ્રમાણે-' દર્પ ૧, પ્રમાદ ૨, અનાભોગ ૩, આતુર (માદગી) ૪, આપત્તિ ૫, શકિત ૬, સહસાકાર ૭, ભય ૮, પ્રદ્વેષ ૯ અને વિમર્ષ ૧૦ (આ દશ કારણે પ્રતિસેવના-અતિચાર થાય છે) આ અતિચારને આલોચનાએ કરીને નિર્મળ શ્રદ્ધાવાળા એટલે નિષ્કલક ધર્મની અભિલાષાવાળા મુનિઓ શોધે છે-દૂર કરે

છે તેઓ એમ ધારે છે કે-" ઉત્તમ અર્થ સાધવામા જો ભાવશલ્ય રહી જાય તો તે દુર્લભબોધિને તથા અનંત સંસારને કરે છે, તેવા અનર્થને શસ્ત્ર, વિષ, દુષ્ટ વેતાલ દુષ્ટ યંત્ર કે ક્રોધ પામેલો સર્પ એ કોઈ પણ કરી શકતા નથી " ૧૦૪

—✻—

હવે પ્રસ્તુત લિંગને સમાપ્ત કરવા પૂર્વક બીજા લિંગનો સબંધ કરવા કહે છે

एसा पवरा सद्धा, अणुबद्धा होइ भावसाहुस्स ।
एईए सब्भावे, पन्नवणिज्जो हवइ एसो ॥ १०५ ॥

મૂલાર્થ—આ શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધા ભાવસાધુને અનુબદ્ધ-અવિચ્છિન્ન હોય છે, અને આ શ્રદ્ધાના હોવાથી તે ભાવસાધુ પ્રજ્ઞાપનીય હોય છે જ

ટીકાર્થ—આ ચાર લિંગવાળી શ્રેષ્ઠ શ્રદ્ધા-ધર્માભિલાષ ભાવ સાધુને અનુબદ્ધ એટલે અવિચ્છિન્નપણે હોય છે, અને આ શ્રદ્ધાનો સદ્ભાવ એટલે છતાપણુ હોવાથી આ ભાવસાધુ પ્રજ્ઞાપનીય એટલે કદાગ્રહરૂપી ગ્રહથી રહિત હોય છે જ ૧૦૫

અહીં કોઇ શંકા કરે કે-ચારિત્રવાળાને શુ અસદ્ગ્રહ (કદાગ્રહ) સંભવે? જવાબમા કહે છે કે-હા મતિમોહના માહાત્મ્યથી સંભવે જ છે મતિમોહ પણ શાથી હોય એમ જો તું કહેતો હોય તો તે ઉપર કહેવાય છે —

विहिउज्जमवन्नयभयउस्सग्गववायतदुभयगयाइं ।
सुत्ताइं बहुविहाइं, समए गंभीरभावाइं ॥ १०६ ॥

મૂલાર્થ—વિધિ, ઉદ્યમ, વર્ણક, ભય, ઉત્સર્ગ, અપવાદ અને

તે બન્નેમાં રહેલા એમ સિદ્ધાંતમાં ગંભીર ભાવાર્થવાળા ઘણા પ્રકારનાં સૂત્રો છે.

ટીકાર્થ—વિધિ, ઉદ્યમ, વર્ણક, ભય, ઉત્સર્ગ, અપવાદ અને તદુભય (વિધિ અને અપવાદ બન્ને) એટલા શબ્દનો દ્વંદ્વ સમાસ છે અને તે દ્વંદ્વ સમાસ સ્વપદ પ્રધાન હોવાથી છેવટનો गत શબ્દ દરેકની સાથે જોડાય છે. તે સર્વે સૂત્રશબ્દના વિશેષણો છે, અને સૂત્ર શબ્દ વિશેષ્ય છે. તેથી કરીને તેનો પ્રયોગ આ પ્રમાણે છે–જિનસિદ્ધાંતમાં કેટલાક સૂત્રો વિધિગત એટલે વિધિને દેખાડનારા છે. જેમકે–"ભિક્ષાકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મુનિએ સંભ્રાંતિ રહિત અને મૂર્છારહિત થઇને આ ક્રમના યોગવડે ભાત પાણીની ગવેષણા કરવી." ઇત્યાદિ પિંડગ્રહણના વિધિને જણાવનારા છે. કેટલાક ઉદ્યમના સૂત્રો છે, જેમકે–"રાત્રિનો સમૂહ જતો રહી પીળા પડી ગયેલા વૃક્ષોના પાંદડાં જેમ પડી જાય છે તેમ હે ગૌતમ! આ મનુષ્યનું જીવિત ક્ષણિક છે, માટે એક સમય પણ પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી." ઇત્યાદિ. તથા–"જિનેંદ્રની પ્રતિમા કરાવવી, તેનું ચૈત્ય કરાવવું, ધૂપ, પુષ્પ અને ગંધ–ચંદનવડે તેની પૂજા કરવી, આવા કાર્યમાં યુક્ત થયેલો અને સ્તવ તથા સ્તુતિમાં તત્પર થયેલો શ્રાવક બન્ને કાળ ચૈત્યવંદન કરે." ઇત્યાદિ કાળનું નિરૂપણ કર્યું છે. તે પણ ઉદ્યમનો જ હેતુ છે, તેથી અન્યકાળે પણ ચૈત્યવંદન કરે તોપણ તે અધર્મને માટે થતું નથી. કેટલાક સૂત્રો વર્ણકના છે, તે ચરિતાનુવાદ કહેવાય છે. જેમકે–દ્રૌપદીએ પાંચ પુરૂષના કંઠમાં વરમાળા નાખી, તથા જ્ઞાતાધર્મકથાદિક અંગોને વિષે નગરાદિકના વર્ણનો આપ્યા છે તે સર્વ વર્ણક સૂત્ર કહેવાય છે. કેટલાક સૂત્રો ભય દેખાડનારા હોય છે. જેમકે નારકાદિકના દુઃખો દેખાડવા, એ વિગેરે. કહ્યું છે કે–"નરકને વિષે જે માંસ રૂધિરાદિકનું વર્ણન કર્યું છે, તે ભય દેખાડવા માટે માત્ર પ્રસિદ્ધિને લીધે જ કર્યું છે, ખરી રીતે તો તેઓના વૈક્રિય શરીર હોવાથી તે રૂધિરાદિક હોતા નથી." અથવા દુઃખવિપાકમાં જે પાપી જીવોના ચરિત્રો કહ્યા

છે તે ભયસૂત્રો જાણવા કેમકે તેના ભયથી પ્રાણીઓ પાપકર્મથી નિવૃત્ત થઇ શકે છે કેટલાક ઉત્સર્ગ સૂત્રો છે જેમકે-" ઇત્યાદિક આ છ જીવનિકાયનો પોતે દડન આરભે " ઇત્યાદિક છ જીવનિકાયની રક્ષા બતાવનારા સૂત્રો કેટલાક અપવાદના સૂત્રો છે, તે પ્રાયે કરીને છેદ ગ્રથમા કહેલા છે અથવા-' ગુણાધિક કે સમાન ગુણવાળો નિપુણ સહાયકારક ન મળે તો પાપકર્મને વર્જી તથા કામભોગને વિષે આસક્તિનો ત્યાગ કરી એકલો પણ વિચરે ' ઇત્યાદિક પણ અપવાદ સૂત્રો છે તથા જેમા ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એકી સાથે કહેલા હોય તે તદુભય સૂત્રો કહેવાય છે જેમકે-" આર્તધ્યાન ન થતુ હોય તો સમ્યક્ પ્રકારે વ્યાધિ સહન કરવો પરતુ આર્તધ્યાન થાય તો વિધિપૂર્વક તેનો પ્રતીકાર કરવા પ્રવર્તવુ ' આ રીતે ઘણા પ્રકારના એટલે સ્વસમય, પરસમય, નિશ્ચય, વ્યવહાર જ્ઞાન અને ક્રિયા વિગેરેવડે નયના મતને પ્રકાશ કરનારા સૂત્રો સમયમા એટલે જિનસિદ્ધાતમા ગભીર ભાવાર્થવાળા એટલે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી અભિપ્રાય જાણી શકાય તેવા છે ૧૦૬

તેથી કરીને પ્રકૃતમા શુ આવ્યુ ? તે કહે છેઃ—

तेसिं विसयविभाग, अमुणतो नाणवरणकम्मुदया ।
मुज्झइ जीवो तत्तो, सपरेसिमसग्गह जणइ ॥ १०७ ॥

મૂલાર્થ—જ્ઞાનાવરણ કર્મના ઉદયથી તે સૂત્રોના વિષયનો વિભાગ નહી જાણવાથી જીવ મુઝાય છે—મોહ પામે છે, અને તેથી કરીને સ્વ પરને અસદ્ગ્રહ ઉત્પન્ન કરેછે

ટીકાર્થ—તે સૂત્રોના વિષયનો વિભાગ એટલે આ સૂત્રનો આ વિષય છે, અને આનો આ વિષય છે એમ જ્ઞાનાવરણ કર્મના ઉદયને લીધે નહિ જાણતો જીવ-પ્રાણી મુઝાય છે-મોહ પામે છે, અને તેથી

કરીને સ્વપરને એટલે પોતાને અને પોતાના સેવક અન્યને જમાલિની જેમ અસદ્ગ્રહ એટલે અસદ્બોધ ઉત્પન્ન કરે છે ૧૦૭

તેથી કરીને

त पुण संविग्गगुरू, परहियकरणुज्जयाणुकपाए ।
बोहिंति सुत्तविहिणा, पन्नवणिज्ज नियाणत्ता ॥ १०८ ॥

મૂલાર્થ—તે મૂઢને આ પ્રજ્ઞાપના કરના (સમજાવવા) લાયક છે એમ જાણતા (જાણીને) પરહિત કરવામા ઉદ્યમવત એવા સંવિગ્ન ગુરૂ અનુકંપાવડે સૂત્રમા કહેલા વિધિએ કરીને બોધ કરે છે

ટીકાર્થ—તે મૂઢને તથા પુન શબ્દ છે તેથી જ્ઞાનના અર્થી અને વિનયવાળા તેને એટલે કે જો તે મૂઢ જ્ઞાનનો અર્થી અને વિનીત હોય તો તેને પરહિત કરવામા ઉદ્યમવ ત એટલે પરોપકાર કરવામા રસિક એવા સ વિગ્ન ગુરૂઓ-પૂજ્ય આચાર્યો અનુકપાવડે એટલે આ બિચારો દુર્ગતિમા ન જાઓ એવી અનુગ્રહ બુદ્ધિથી પ્રેરાઈને સૂત્રના વિધિ પૂર્વક એટલે આગમમા કહેલી યુક્તિ પૂર્વક બોધ પમાડે છે, પરતુ જો તે મૂઢને પ્રજ્ઞાપનીય એટલે બોધ પમાડવાને ઉચિત જાણે તો જ બોધ કરે છે, તેવો ન હોય તો સર્વજ્ઞ પણ તેને બોધ પમાડી શકે નહીં ૧૦૮

ત્યાર પછી—

सोऽवि असग्गहचाया, सुविसुद्ध दसण चरित्त च ।
आराहिउ समत्थो, होइ सुह उज्जुभावाओ ॥ १०९ ॥

મૂલાર્થ—તે પણ અસદ્ગ્રહનો ત્યાગ કરી સુખે કરીને સરલપણાથી સુવિશુદ્ધ દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરવા સમર્થ થાય છે

ટીકાર્થ—તે પણ પ્રજ્ઞાપનીય (બોધ પમાડવા લાયક) મુનિ અસદ્ગ્રહનો ત્યાગ કરી એટલે પોતે કલ્પેલા જ્ઞાનને મૂકી દઈ ઋજુ-

ભાવથી એટલે આર્જવ ગુણથી સુવિશુદ્ધ એટલે અતિ નિર્મળ દર્શન સમ્યકત્વ અને ચારિત્રને ય શબ્દ છે તેથી જ્ઞાન અને તપને પણ સુખે કરીને આરાધવા સમર્થ થાય છે, અહીં ઋજુભાવ કહેવાથી પ્રજ્ઞાપનીય મુનિ પણ જો આર્જવથીજ આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરે તો જ તેની શુદ્ધિ થાય છે એમ જણાવ્યું છે તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે-"આર્જવગુણવાળાનીજ શુદ્ધિ થાય છે અને શુદ્ધ થયેલાનેજ ધર્મ પણ સ્થિર થાય છે અને ઘતથી સીંચાયેલા અગ્નિની જેમ તે પરમ નિર્વાણને પામે છે " ૧૦૯

આ પ્રમાણે ભાવસાધુનું ત્રીજું લિંગ કહ્યું હવે ચોથું ક્રિયાપરત્વ નામનું લિંગ કહે છે, અને તે ક્રિયાપરત્વ પ્રમાદીને સંભવતું નથી, તેથી પ્રથમ પ્રમાદને દૂર કરવાનોજ ઉપદેશ આપે છે -

सुगइनिमित्त चरण, त पुण छकायसंजमो चेव ।
सो पालिउ न तीरइ विगहाइपमायजुत्तेहिं ॥ ११० ॥

મૂલાર્થ—સુગતિનું કારણ ચારિત્ર છે, અને છ કાય જીવની જે રક્ષા તે જ ચારિત્ર વિકથાદિક પ્રમાદ વડે યુક્ત એવા મનુષ્યો પાળી શકતા નથી

ટીકાર્થ—સારી ગતિ તે સુગતિ એટલે સિદ્ધિ, તેનું નિમિત્ત એટલે કારણ ચારિત્ર-યતિધર્મ છે કહ્યું છે કે—"જેથી કરીને અન્યથા પ્રકારે સિદ્ધિ પમાતી નથી તેથી કરીને આ (સિદ્ધિ) નો ઉપાય આજ છે કે આરંભમાં પ્રવર્તવું નહીં " તથા—"વહાણ વિનાના બુદ્ધિમાન પુરૂષો ભુજદંડે કરીને પણ કોઇ પણ રીતે પ્રચંડ સમુદ્રને ઓળંગી શકે છે, પરંતુ સિદ્ધિ તો શીળ વિના કોઇ પણ પ્રકારે સાધી શકાતી નથી એમ જાણીને તમે ચિત્તને યતિધર્મમાં દૃઢ કરો " વળી ચારિત્ર ષટ્કાયનો સંયમ એટલે છ કાય જીવનું રક્ષણ જ છે ય શબ્દ છે તેથી ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ એ પણ ચારિત્ર છે એમ સૂચવે છે વળી તે સંયમ વિકથાદિક પ્રમાદ કરીને યુક્ત એવા પુરૂષોએ પાળી શકાતો નથી-વૃધ્ધિ પમાડી શકાતો નથી.

અહીં વિકથા એટલે વિરૂધ્ધ કથા, અને આદિ શબ્દ છે તેથી મદ્યાદિક જાણવા કહ્યુ છે કે—" મદ્ય વિષય, કષાય, નિદ્રા અને પાચમી વિકથા એ પાચ પ્રમાદો કહેલા છે, તે જીવને સસારમા પાડે છે " તેમા મદિરા સાધુને અકલ્પ્યજ છે મદ્ય અને મદ્ય જેવા અન્ય સ્નેહને સાધુ પોતાના આત્માના યશની રક્ષા માટે–આત્મસાક્ષીએ પીવે નહિ

તથા વિષયરૂપ પ્રમાદ પણ વર્જવા યોગ્ય છે કહ્યુ છે કે–" પુદ્ગલોનો પરિણામ અનિત્ય છે એમ જાણીને મનોજ્ઞ વિષયો ઉપર પ્રેમનો અભિનિવેશ (આગ્રહ) કરવો નહીં " તથા કષાયરૂપી પ્રમાદ પણ કરવા લાયક નથી કહ્યુ છે કે–" આત્માનુ હિત ઇચ્છનાર પુરૂષે પાપને વધારનારા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે દોષો વમી નાખવા–દૂર કરવા " તથા નિદ્રારૂપી પ્રમાદ પણ ઉચિત હોય તેટલો જ કરવો. તે આ રીતે–" રાત્રિની પહેલી પોરસીએ સ્વાધ્યાય કરવો, બીજી પોરસીએ ધ્યાન ધરવુ, ત્રીજીમા નિદ્રાનુ સુખ લેવુ અને ચોથી પોરસીએ પાછો સ્વાધ્યાય કરવો " કથાને વિષે પણ આવો ઉપદેશ છે–" આક્ષેપ, વિક્ષેપ અને ઉન્માર્ગનો નિષેધ કરવામા જેની સ્થાપના સમર્થ છે, તથા માતાની જેમ જે શ્રોતાજનના શ્રોત્ર અને મનની પ્રસન્નતાને ઉત્પન્ન કરનારી છે એવી સવેદની, નિર્વેદની અને ધર્મ એ નામની કથાઓ સર્વદા કરવા લાયક છે અને સ્ત્રીકથા, ભક્તકથા, ચોરકથા તથા દેશકથા દૂરથી જ ત્યાગ કરવા લાયક છે " આ પ્રમાણે આગમને વિષે નિષેધ કરેલા વિકથાદિક પ્રમાદવાળા પુરૂષોએ સયમ પાળી શકાતો નથી, તેથી તે પ્રમાદ કરવા યોગ્ય નથી એ આ ગાથાનો ભાવાર્થ છે ૧૧૦

પ્રમાદ જ વિશેષે કરીને અનર્થનુ કારણ છે એમ બતાવે છે–

पव्वज्ज विज्ज पि व, साहिंतो होइ जो पमाइल्लो ।
तस्स न सिज्झइ एसा, करेइ गरुय च अवयार ॥ १११ ॥

મૂલાર્થ—વિદ્યાની જ જેમ પ્રવ્રજ્યાને સાધનાર જે પુરૂષ પ્રમાદવાળો થાય છે, તેને તે સિદ્ધ થતી નથી, પરંતુ ઉલટો મોટો અનર્થ કરે છે

ટીકાર્થ—વિદ્યાની જ જેમ પ્રવ્રજ્યાને એટલે જિનેંદ્રની દીક્ષાને સાધતો જે પુરૂષ પ્રમાદવાળો થાય છે અહીં "પમાઇલ્લો" એ શબ્દમા મતુપ્ ના અર્થમા આલ, इल्ल, मण અને इत्त એ પ્રત્યયો લાગે છે એમ જાણવુ તેથી અહીં इल्ल પ્રત્યય લાગેલો છે તે પ્રમાદી પુરૂષને આ દીક્ષા વિદ્યાની જેમ સિધ્ધ થતી નથી એટલે ફળદાયક થતી નથી च શબ્દનો ભિન્નક્રમ હોવાથી करेइ ક્રિયાપદની પછી છે એમ જાણવો, અને ઉલટા મોટા અપકારને એટલે અનર્થને કરે છે આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે —પ્રમાદવાળા સાધક પુરૂષોને જેમ વિદ્યા ફળદાયક થતી નથી, અને ઉલટો ગ્રહાદિકના આવેશ રૂપ અનર્થને પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ [1]શીતળ વિહારી સાધુને જિનદીક્ષા પણ કેવળ મોક્ષાદિકને પ્રાપ્ત કરતી નથી એટલુ જ નહીં પણ ઉલટી દીર્ઘ સસારમા ભ્રમણરૂપ અનર્થને પ્રાપ્ત કરે છે તે વિષે કહ્યુ છે કે—" શીતળ વિહારથી અવશ્ય ભગવતની આશાતના થાય છે અને તેથી રીને ઘણા ક્લેશવાળો દીર્ઘસસાર પ્રાપ્ત થાય છે જેથી કરીને કહ્યુ છે કે—તીર્થકર પ્રવચન (સઘ) શ્રુત, આચાર્ય ગણધર અને બીજા મહર્ધિક તપસ્વીની આશાતના કરનાર અનતસસારી થાય છે " આ કારણથી સાધુએ અપ્રમાદી થવુ ૧૧૧

બીજી યુક્તિવડે પ્રમાદનો જ નિષેધ કરે છે—

पडिलेहणाइचेट्ठा, छक्कायविघाइणी पमत्तस्स ।
भणिया सुयम्मि तम्हा, अपमाई सुविहिओ होइ ॥ ११२ ॥

૧ ઢીલા-શીતળ

મુલાર્થ—પ્રમાદીની પડિલેહણાદિક ચેષ્ટા-ક્રિયા શાસ્ત્રને વિષે છકાયને વિઘાત કરનારી કહી છે તેથી સાધુ અપ્રમાદી જ હોય છે

ટીકાર્થ—સિધ્ધાતને વિષે પ્રમત્ત સાધુની પડિલેહણા અને આદિ શબ્દથી ગમનાદિક ચેષ્ટા એટલે ક્રિયા-વ્યાપાર છકાયને વિઘાત કરનાર કહેલ છે તે આ પ્રમાણે—" જો પડિલેહણ કરતા પરસ્પર વાત કરે, જનપદ (દેશ) ની વાત કરે, પચ્ચખ્ખાણ આપે, પોતે વાચે, અથવા સાભળે, તો પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ છયે કાયનો પડિલેહણામા પ્રમાદી થયેલો સાધુ વિરાધક થાય છે તેથી સુવિહિત સાધુએ સર્વ વ્યાપારમા અપ્રમાદી થવુ આ વાક્ય પૂર્વ ગાથામા પણ જોડવુ તે અર્થમા તેજ પ્રમાણે કહી ગયા છીયે ૧૧૨

અપ્રમાદી કેવો હોય ? તે કહે છે—

रक्खइ वएसु खलिय, उवउत्तो होइ समिइगुत्तीसु ।
वज्जइ श्रवज्जहेउ, पमायचरिय सुथिरचित्तो ॥ ११३ ॥

મુલાર્થ—વ્રતોને વિષે અતિચારને વર્જે સમિતિ અને ગુપ્તિને વિષે ઉપયોગ રાખે, અને સ્થિર ચિત્તવાળો થઈ પાપના હેતુરૂપ પ્રમાદના આચરણનો ત્યાગ કરે

ટીકાર્થ—વ્રતોને વિષે સ્ખલિતની એટલે અતિચારની રક્ષા કરે એટલે નહી કરવાની બુધ્ધિથી તેનો ત્યાગ કરે. તેમા પ્રાણાતિપાત વિરતિને વિષે ત્રસ અને સ્થાવર જતુનો સ ઘટ્ટ, પરિતાપ કે ઉપદ્રવ ન કરે મૃષાવાદ વિરતિને વિષે અનાભોગાદિકે કરીને સૂક્ષ્મ મૃષાવાદ અને વચનવડે બાદર મૃષાવાદને બોલે નહીં અદત્તાદાનવિરતિને વિષે સૂક્ષ્મ તે જણાવ્યા વિના કાયિકી વિગેરે ન કરે, અને બાદર તે સ્વામી

જીવ, તીર્થંકર અને ગુરૂની અનુજ્ઞા વિના કાંઇ પણ ગ્રહણ ન કરે, તથા ખાય પણ નહીં ચોથા વ્રતમાં બ્રહ્મચર્યના દશ સ્થાનકોને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધે. પાચમા વ્રતમા સૂક્ષ્મ તે વાગ વિગેરે ઉપર મમતા ન કરે અને બાદર તે અનેષણીયાદિક આહાર વિગેરેને ગ્રહણ ન કરે કેમકે " અનેષણીય ગ્રહણ કરવામા પરિગ્રહ લાગે છે ' એવુ આપ્ત વચન છે, મૂર્છાએ કરીને અધિક ઉપકરણ પણ ધારણ ન કરે રાત્રિ ભોજનની વિરતિને વિષે સૂક્ષ્મ તે અપચાના ઓડકાર આવવા ન દે, અને બાદર તે 'દિવસે ગ્રહણ કરેલુ પણ દિવસે નહિ ખાધેલુ ' ઇત્યાદિક ચાર પ્રકારનુ રાત્રિભોજન ન કરે આ પ્રમાણે સર્વ વ્રતોને વિષે અતિચારનો ત્યાગ કરે તથા [1]પ્રવીચાર રૂપ સમિતિને વિષે અને પ્રવીચાર તથા અપ્રવિચાર રૂપ ગુપ્તિને વિષે ઉપયુક્ત એટલે ઉપયોગવાળો હોય કહ્યુ છે કે-" જે સમિતિવાળો હોય તે અવશ્ય ગુપ્તિવાળો હોય છે, અને જે ગુપ્તિવ ળો હોય તેને સમિતિ હોય અથવા ન પણ હોય એમ ભજના (વિકલ્પ) છે, કારણ કે કુશળવચનને બોલતો સાધુ ગુપ્તિ અને સમિતિ બન્નેવાળો હોય છે આને વિષે ઉપયોગ કેવી રીતે રાખવો તે પ્રવચનમાતૃ નામના અધ્યયનમા કહેલા વિધિથી જાણવુ આ સમિતિ અને ગુપ્તિ સર્વ સાધુઓને સર્વસ્વ રૂપ છે તે વિષે કહ્યું છે કે—' પરમ કલ્યાણને ઇચ્છતા સાધુઓએ પ્રવચનની માતાના જેવી આ આઠ માતાઓ નિરંતર નિશ્ચયથી મૂકવા લાયક નથી " ઘણુ શુ કહેવુ ? સુસ્થિર ચિત્તવાળા થ ને પાપના હેતુરૂપ પ્રમાદાચરણનો ત્યાગ કરે ૧૧૮

તથા—

कालम्मि अणुणहिय, किरियत्तरविरहिओ जहासुत्त ।
आयरइ सव्वकिरिय, अपमाई जो इह चरित्ती ॥ ११८ ॥

[1] પ્રવૃત્તિરૂપ

મૂલાર્થ— સર્વ ક્રિયાને વખતસર અન્યૂનાધિકપણે સૂત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે બીજી ક્રિયામાં ઉપયોગ રહિત આચરે તે ચારિત્રી અહીં અપ્રમાદી કહેવાય છે.

ટીકાર્થ—કાળે એટલે અવસરે અર્થાત્ જે પ્રત્યુપેક્ષણાદિક ક્રિયાનો જે કાળ હોય તે કાળને વિષે, વખત વિના કરેલી ખેતી વિગેરે ક્રિયાઓ પણ ઇષ્ટ સિદ્ધિને માટે થતી નથી, તેથી સર્વ ક્રિયા કાળે કરે એવો સંબંધ કરવો. તે ક્રિયા કેવી? અન્યૂનાધિક-પ્રમાદને લીધે ન્યૂન ન કરે, તથા શૂન્યપણાને લીધે અથવા પોતાની પ્રતિષ્ઠાને અર્થે અધિક પણ ન કરે. તેમ કરનાથી તે સાધુ ઓસન્નો કહેવાય છે. કહ્યું છે કે- "જે આવશ્યકાદિ- ક્રિયાને કરે નહીં, અથવા હીણ અધિક કરે અથવા ગુરુના કહેવાથી કરે તે સાધુ ઓસન્નો કહેલો છે" તથા એક ક્રિયાથી જે બીજી ક્રિયા તે ક્રિયાતર કહેવાય છે, તેણે કરીને રહિત એટલે કે પડિલેહણાદિક કરતી વખતે સ્વાધ્યાય ન કરે અને સ્વાધ્યાય કરતી વખતે વસ્ત્ર પાત્રાદિકની પડિલેહણા કે ગમનાદિક ન કરે. એજ કારણ માટે આગમમાં કહ્યું છે કે—" ઇંદ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ કરી પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરે અને તેમાજ તન્મય, તત્પર અને ઉપયોગી થઇ વિચરે" અહીં કોઇ શંકા કરે કે-જો એમ છે તો કેટલાએ- નવકાર મંત્ર અને સ્તોત્ર વિગેરે બોલતા બોલતા ચૈત્યની પ્રદક્ષિણા કરે છે તે આગમ વિરુદ્ધ હોય એમ જણાય છે. કારણ કે કેવળીને પણ એકી વખતે બે ઉપયોગ ઇચ્છાતા નથી. " સર્વ કેવળીને એકી સાથે બે ઉપયોગ હોતા નથી " ઇત્યાદિક આગમમાં કહેલું છે. અહીં જવાબ આપે છે કે-કેવળીને યુગપત્ બે ઉપયોગ ન હોય એ વચન અહીં જ્ઞાપક નથી-લાગુ પડતું નથી-કેમકે કેવળીને એક સમયના ઉપયોગની અપેક્ષા છે, અને છદ્મસ્થનો ઉપયોગ તો અંતર્મુહૂર્તનો છે તેમાં પગલે પગલે અસંખ્યાતા સમયો જતા રહે છે અને જીવના વીર્યનું અચિંત્યપણું તથા શીઘ્રકારીપણું છે તેથી ઇર્યાસમિતિને વિષે પણ ઉપયોગ સંભવે જ છે, શંકા—ત્યારે શા માટે સૂત્રમાં " ઇંદ્રિ

યોના વિષયોનો ત્યાગ કરીને' એમ કહ્યુ ? જવાબ-તારૂ કહેવુ સત્ય છે પરતુ તેમ કહેવાની અપેક્ષા જુદી છે તે આ પ્રમાણે-ભિક્ષા ચર્યાદિકની ક્રિયા જુદી છે અને સ્વાધ્યાયની ક્રિયા પણ જુદી છે તેથી સ્વાધ્યાયના ઉપયોગ વખતે ઇર્યાનો-ગમનનો ઉપયોગ સભવતો નથી પરતુ પ્રદક્ષિણામા તો મન, વચન અને કાયાએ કરીને જિનેશ્વરનુ વદન જ કરવાનુ ઇચ્છયુ છે, તેથી તે બન્નેનો વિષય જુદો નથી, એટલે તેમા બે કે ત્રણ ઉપયોગ પણ વિરૂધ્ધ નથી. તે વિષે આગમમા કહ્યુ છે કે—" એકી વખતે ભિન્ન વિષયવાળી બે ક્રિયાનો નિષેધ છે, પરતુ એક વિષયવાળી ક્રિયાઓનો નિષેધ નથી કારણ કે મન વચન કાયા એ ત્રણે જોગની ક્રિયા ભગિકસુત્રમા (સાથે) કરેલી છે તથા—' તદ્ગત ક્રિયા

શબ્દ—વર્ણ-સૂત્ર અર્થ અને ચાલુ વિષયમા સર્વત્ર એકાગ્રતા સ્થિર ઉપયોગનુ હોવાપણું છાપરામાના નાનાવિધ છિદ્રોમાથી આવતા સૂર્યાદિકના પ્રકાશની પેરે સ્પષ્ટ સુસગત છે

તેથી કરીને સવિગ્નના વ્યવહાર વડે મદમદ ગતિએ કરીને પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે સ્તુતિપાઠ કરવામા કાઇ પણ દોષ નથી ઉલટુ મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે યોગ સહિત કરેલુ અનુષ્ઠાન આરાધેલુ થાય છે અતિ વિસ્તારથી સર્યુ

યથાસૂત્ર એટલે સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે તે સૂત્ર આ છે—"ગણધરે જે રચ્યુ, પ્રત્યેકબુધ્ધે જે રચ્યુ, શ્રુતકેવલીએ જે રચ્યુ અને સપૂર્ણ દશ પૂર્વીએ જે રચ્યુ તે સર્વ સૂત્ર કહેવાય છે " કારણકે આ સર્વેને સમ્યગ્દષ્ટિનો નિશ્ચય છે તેથી તેઓ સત્ય પદાર્થનીજ પ્રરૂપણા કરે છે, અને તેમના સૂત્રને અનુસરીને બીજાએ પણ જે રચ્યુ હોય તે પણ પ્રમાણુજ છે, તે સિવાય બીજુ પ્રમાણભૂત નથી એવી રીતે સૂત્રમા કહ્યા પ્રમાણે જે સર્વે ક્રિયાને આચરે તે અપ્રમાદી ચારિત્રી કહેવાય છે ૧૧૪

—⁂—

ચોથું ભાવસાધુનું લિંગ કહ્યું હવે પાંચમું કહે છે—

संघयणादणुरूवं, आरंभइ सक्कमेवणुट्ठाणं ।
बहुलाभमप्पच्छेयं, सुयसारविसारओ सुजई ॥ ११५ ॥

મૂલાર્થ—સંઘયણાદિકને અનુરૂપ શક્ય અનુષ્ઠાન કે જે બહુ લાભવાળું અને અલ્પ નુકસાનવાળું હોય તેને જ શ્રુતના તત્ત્વ જાણનારા પંડિત સુયતિ આરંભે છે

ટીકાર્થ—વજ્રઋષભનારાચ વિગેરે સંઘયણ તથા આદિ શબ્દ છે માટે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ ગ્રહણ કરવા એ સર્વને અનુરૂપ એટલે ઉચિત જ સર્વ અનુષ્ઠાન એટલે તપ, પ્રતિમા જિનકલ્પ વિગેરેને આરંભે છે એટલે કે જે અનુષ્ઠાન જે સંઘયણને આશ્રી નિર્વાહ કરી શકાય તેજ અનુષ્ઠાનનો આરંભ કરે છે કેમકે જો અધિક અનુષ્ઠાન કરે તો તેની સમાપ્તિ ન થવાથી પ્રતિજ્ઞાના ભંગનો સંભવ રહે છે વળી તે કેવું અનુષ્ઠાન આરંભે ? તે કહે છે—બહુલાભવાળું એટલે વિશેષ પ્રકારના ફળને આપનારૂં અને અલ્પચ્છેદ એટલે અલ્પ નુકશાન કરનારૂં અહીં અલ્પ શબ્દનો અભાવ અર્થ કરવાનો છે તેથી કરીને સંયમને બાધા નજ આવે એવું જાણવું તેવા કાર્યને શ્રુતસારવિશારદ એટલે સિદ્ધાંતના તત્ત્વને જાણનાર એવો સુયતિ એટલે ભાવસાધુ આરંભે છે ૧૧૫.

—✻(◎◎)✻—

એવી રીતે કેમ થઈ શકે ? તે કહે છે.—

जह तं बहु पसाहइ, निवडइ असंजमे दढं न जओ ।
जणिउज्जम बहूणं, निसेसकिरियं तहाढवइ ॥ ११६ ॥

મૂલાર્થ—જે પ્રકારે તે અનુષ્ઠાનને બહુ સાધી શકે, અને જેનાથી અત્યત અસયમમા પડી ન જવાય, તથા બીજા ઘણા જનોને તેમા પ્રવર્તાવી શકે તે રીતે વિશેષ ક્રિયા કરે છે

ટીકાર્થ—જે પ્રકારે તે અધિકૃત અનુષ્ઠાનને ફરી ફરી સેવવાએ કરીને બહુ સાધે અથવા જે અનુષ્ઠાનથી અસયમને વિષે એટલે સાવદ્ય ક્રિયાને વિષે દઢ એટલે અત્યત ન જ પડે ભાવાર્થ એ છે જે અનુચિત અનુષ્ઠાનથી પીડા પામે તો ફરીથી તે કરવામા તે ઉત્સાહ પામતો નથી, અને તેમ કરતા કદાચ રોગનો સભવ થાય અને દવા કરાવે તો અસયમ થાય ,અને દવા ન કરાવે તો અવિધિથી મરે લાને મયમનો અતરાય થાય એજ માટે કહ્યુ છે કે " જેનાથી મન અશુભ ચિતવન ન કરે, જેનાથી ઇંદ્રિયોની હાનિ ન થાય અને જેનાથી યોગો સીદાય નહીં એવો તપ જ કરવો જોઇયે " તથા બીજા ઘણા સાધર્મિકોને તે અનુષ્ઠાન કરવામા ઉદ્યમવત કરે છે એટલે કે શક્ય અનુષ્ઠાન કરવા ઘણા જનો ઇચ્છે છે અશક્ય અનુષ્ઠાનમા ઇચ્છા થતી નથી તથાશબ્દનો અર્થ સમુચ્ચય છે તેથી આ પ્રમાણે જોડવો— તથા વળી વિશેષ ક્રિયાને એટલે પ્રતિમાવહન કરવાનો અભ્યાસ વિગેરે અધિક અનુષ્ઠાનને શક્તિ પ્રમાણે આરભે છે એટલે શક્તિને નિષ્ફળ કરતો નથી ૧૧૬

તે વિશેષ ક્રિયા શી રીતે કરે ? તે કહે છે —

गुरुगच्छुन्नइहेउ, कयतित्थपभावणा निरासंसो ।
अज्जमहागिरिचरियं, सुमरंतो कुणइ सकिरियं ॥ ११७ ॥

મૂલાર્થ—આર્ય મહાગિરિનુ ચરિત્ર સભારીને આશસા રાખ્યા વિના તીર્થની પ્રભાવના કરનારી સત્ક્રિયાને ગુરૂ તથા ગચ્છની ઉન્નતિને માટે કરે

ટીકાર્થ—ગુરૂ અને ગચ્છની ઉન્નતિ એટલે આ ગુરૂ અથવા ગચ્છ ધન્ય છે કે જેની સહાયથી આવા દુષ્કરકારી સાધુઓ દેખાય છે એ પ્રમાણે લોકોની શ્લાઘા રૂપ વૃદ્ધિના હેતુવાળી તથા તીર્થની પ્રભાવના કરનારી એટલે જિનશાસનના સાધુવાદને ઉત્પન્ન કરનારી અર્થાત્ "સર્વ ધર્મમા જિનધર્મ શ્રેષ્ઠ છે, અમે પણ તેજ ધર્મ કરીયે " એ પ્રમાણે આદેયપણાને સાધનારી સત્ક્રિયાને આ લોક તથા પરલોકની આશસા રહિત કરે. કહ્યુ છે કે—" આ લોકને અર્થે આચારનુ અનુષ્ઠાન ન કરવુ, પરલોકને અર્થે આચારને ન પાળે, કીર્તિ, વર્ણવાદ, શબ્દ અને શ્લાઘાને અર્થે આચારને ન પાળે, અરિહતે કહેલા હેતુને છોડીને બીજા કોઇને અર્થે આચારને ન પાળે. " આગમમા કહેલા આર્ય મહાગિરિ આચાર્યના ચરિત્ર-વૃત્તાતને સ્મરણ કરીને સાધુ સત્ક્રિયા કરે

આર્ય મહાગિરિની કથા.—

સુધર્મા સ્વામીની આઠમી પાટે છેલ્લા ચૌદ પૂર્વી ભગવાન સ્થૂલ ભદ્રસૂરિ થયા. તેને આર્યમહાગિરિ અને સુહસ્તી નામે બે શિષ્યો દશપૂર્વી હતા. તે બન્ને પરસ્પર પ્રીતિવાળા ભરતક્ષેત્રમા વિચરતા હતા એકદા ભગવાન મહાગિરિએ સુહસ્તીને ગચ્છ સોંપી જિનકલ્પનો વિચ્છેદ ગયો હતો તોપણ તેની ક્રિયાનો અભ્યાસ કરવા માટે પ્રારભ કર્યો, અને તેથી તે ગચ્છની નિશ્રાએ જ વિચરવા લાગ્યા. તેમા ગૃહસ્થોએ ત્યાગ કરાતુ અન્નપાન ગ્રહણ કરતા હતા, અને બાકીની જિન કલ્પીની ક્રિયા પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કરતા હતા પરતુ " હુ ઉત્તમ ક્રિયા કરૂ છુ ' એવો લેશ પણ ગર્વ કરતા ન હતા. ક્ષમાવાન અને ઇંદ્રિયોને દમન કરનાર તે ગચ્છની સાથે જ એક ગામથી બીજે ગામ

વિચરતા હતા એકદા તે બન્ને સૂરિ પાટલિપુત્ર નગરમા ગયા, ત્યા સુહસ્તીસૂરિએ વસુભૂતિ નામના શ્રેષ્ઠીને ઉપદેશ આપી શ્રાવક કર્યો તે શ્રેષ્ઠી હમેશા પોતાના પરિવારને ધર્મદેશના આપી પ્રતિબોધ કરતો હતો પરંતુ તેમા કોઇ પણ પ્રતિબોધ પામ્યા નહીં, તેમજ કહ્યા છતા પણ કોઇ ગુરૂની પાસે આવ્યા નહીં. ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું કે— "ગુણી ગુરૂનુ વચન ઘી અને મધથી સીંચેલા અગ્નિની જેમ શોભે છે, અને ગુણ રહિતનુ વચન સ્નેહ-તેલ વિનાના દીવાની જેમ શોભતુ નથી તેથી જો ભગવાન જાતે અત્ર પધારી આમને ધર્મોપદેશ આપે તો કદાચ તેઓ પ્રતિબોધ પામે ખરા. અથવા આ વાત હું ગુરૂને જ કહું, કે જેથી જ્ઞાનના નિધિરૂપ તેઓ જે ઉચિત હશે તે જાણશે." એમ વિચારી શ્રેષ્ઠીએ ગુરૂને વિજ્ઞપ્તિ કરી તે સાભળી ગુરૂ પણ ગુણ દેખીને તેને ઘેર પધાર્યા ત્યા અમૃતના રસ જેવી મનોહર તેમની દેશના સાભળીને શ્રેષ્ઠીના સર્વ મનુષ્યો પ્રતિબોધ પામ્યા પછી તેઓને સ્થિર કરવા માટે હમેશા આચાર્ય મહારાજ શ્રેષ્ઠીને ઘેર જવા લાગ્યા. એકદા આચાર્ય શ્રેષ્ઠીને ઘેર બેઠા હતા, તેવામા ત્રીજી પોરસીને સમયે ગોચરીને માટે ભ્રમણ કરતા આર્યમહાગિરિ મહારાજ તે જ શેરીમા પેઠા. તેમને આવતા જોઇ સભ્રમથી સુહસ્તી સૂરિ ઉભા થયા તે જોઇ વિસ્મય પામેલા શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું કે-" આ ભિક્ષુકનુ શરીર મળરૂપી પકથી ખરડાયેલુ છે, અને શરીરનો એક ભાગ જૂના લુગડાના કકડાથી ઢંકેલો છે, આને જોઇ આ આચાર્યપદને પામેલા ગુરૂ કેમ ઉભા થયા ?" એમ વિચારી તેણે ગુરૂને પૂછ્યુ કે-"હે પૂજ્ય ! આ આપને પણ ગૌરવનુ સ્થાનરૂપ કોણ છે ?" ગુરૂ બોલ્યા—" આ મહાત્મા અમારા ગુરૂ છે, શ્રુતજ્ઞાન રૂપી જળના સમુદ્ર છે, તેમણે શરીરનો સત્કાર સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે, તેઓ જીવિત અને મરણની આશસા રહિત છે, તેઓ ત્યાગ કરવા લાયક જ અન્ન પાનને ગ્રહણ કરે છે, અને તેઓ દેવોના પણ પૂજ્ય છે અમે તો તેમના ચરણની રજ તુલ્ય પણ નથી " આ પ્રમાણે સાભળી

વસુભૂતિ શ્રેષ્ઠીએ બીજે દિવસે સ્વજનોને કહ્યુ કે—" ગઇ કાલે ગુરૂ જે તપસ્વીને જોઇ ઉભા થયા હતા તેને તમે આવતા દેખો કે તરત જ તમારે ઉત્તમ ઉત્તમ અન્ન પાણી ત્યાગ કરવા લાયક કરી તેને કહેવુ કે હે મુનિ! આ અમે તજી દઇયે છીયે જો તમને રૂચતુ હોય તો ગ્રહણ કરો.' જો તે કોઇ પણ પ્રકારે તાઇ પણ ગ્રહણ કરશે તો તે અન્ન તમને અન ત સુખના ફળને આપનાર થશે. " પછી તેઓએ પણ મહાગિરિને આવતા જોઇ તે જ પ્રમાણે કર્યું તે જોઇ " ઘેર ઘેર આવુ ઉત્તમ અન્ન કેમ ત્યાગ કરાય છે? ' એમ વિચારી સૂરિએ શ્રુતના ઉપયોગથી અનેષણીય જાણી ગ્રહણ ન કર્યુ ભિક્ષા વિનાનુ ખાલી પાત્ર લઇને જ ઉપાશ્રયમા પાછા આવ્યા. તે જોઈ " આમ કેમ ? " એમ સુહસ્તીના પૂછવાથી તેમણે કહ્યુ કે—"હે આર્ય! તમે સર્વત્ર અનેષણીય આહાર કરી નાખ્યો છે " સુહસ્તીએ પૂછયુ —" હે ભગવાન ! શી રીતે મે અનેષણીય કર્યો ? " તેઓ બોલ્યા—" કાલે તમે ઉભા થઇ મારૂ ગૌરવ કર્યું તેથી. " ત્યાર પછી આ નગરમા શુદ્ધ આહાર મળશે નહી એમ ધારી તે બન્ને ત્યાથી વિહાર કરી ગચ્છ સહિત વેદેશી નગરીમા ગયા ત્યા કેટલાક દિવસ રહી સુહસ્તીની રજા લઇ ભગવાન મહાગિરિ એકાકી એડકાક્ષ નગરમા ગયા ત્યા ગજાગ્ર પર્વત ઉપર ચડી અનશન કરી સમાધિવડે કાળધર્મ પામી દેવલોકમા ગયા શેષ કથાનક શ્રીઆવશ્યક સૂત્રમાથી જાણી લેવુ અહી આ કથાનો ઉપનય-તાત્પર્ય એ છે જે-મહાગિરિએ જિનકલ્પની ક્રિયા વિચ્છેદ ગયેલી હતી તોપણ યથાશક્તિ તેનુ અનુષ્ઠાન કર્યું હતુ તે જ રીતે બીજા પણ કોઇ ભાવસાધુએ વીર્ય ને ગોપવ્યા વિના વિશેષ ક્રિયાનુ આચરણ કરવુ

આ જ અર્થને સ્પષ્ટ રીતે કહે છે

मक्कम्मि नो पमायइ, असक्ककज्जे पविक्तिमकुणतो ।
मक्कम्मी चरण, विसुद्धमणुपालए एव ॥ ११८ ॥

મૂલાર્થ—શક્ય અનુષ્ઠાનને વિષે પ્રમાદ કરે નહીં, અને અશક્ય કાર્યમા પ્રવૃત્તિ કરે નહીં, તે શક્યારંભ થાય છે એમ કરવાથી શુદ્ધ ચારિત્રને પામે છે

ટીકાર્થ—શક્ય એટલે પોતાની શક્તિને ઉચિત એવી સમિતિ, ગુપ્તિ, પ્રત્યુપેક્ષણા, સ્વાધ્યાય અને અધ્યયન વિગેરે ક્રિયાને વિષે પ્રમાદ ન કરે એટલે આળસુ થાય નહીં અને અશક્ય એટલે જિનકલ્પ તથા માસક્ષપણાદિક અનુષ્ઠાનને વિષે પ્રવૃત્તિને એટલે અંગીકારને નહીં કરતો છતો શક્યારંભવાળો થાય છે અને તે (સાધુ) આવી રીતે કરવાથી કાળ અને સંઘયણાદિકને ઉચિત એવું વિશુદ્ધ એટલે અતિચાર રૂપ કલંક રહિત ચારિત્ર પામે છે—વૃદ્ધિ પમાડે છે કારણ કે સમ્યક્ પ્રકારનો આરંભ ઇષ્ટસિદ્ધિનો હેતુ છે ૧૧૮

અહીં કોઈ શંકા કરે કે—શું ધર્મ કરનાર કોઈપણ અસત્ આરંભવાળો થાય ? જવાબ-હા મતિના મોહથી અને માનના અધિક પણાથી અસદારંભી થાય છે તે કેવી રીતે અને કોની જેમ ? એવો પરનો અભિપ્રાય જાણીને કહે છે—

जो गुरुमवमन्नतो, आरमइ किर असक्कमवि किंचि ।
सिवभूइ व्व न एसो, सम्मारमो महामोहा ॥ ११९ ॥

મૂલાર્થ—જે કોઇ સાધુ ગુરૂની અવજ્ઞા કરી અશક્ય એવું પણ કાંઈ અનુષ્ઠાન આરંભે, તે શિવભૂતિની જેમ મહામોહને લીધે સદારંભી કહેવાતો નથી

ટીકાર્થ—જે કોઇ મંદમતિવાળો સાધુ ગુરૂને એટલે ધર્માચાર્યને અવગણના કરતો એટલે આ ગુરૂ હીન આચારવાળા છે એમ અવજ્ઞાથી જોતો છતો અશક્ય એટલે કાળ અને સંઘયણને અનુચિત એવું પણ જિનકલ્પાદિ અનુષ્ઠાન કરવાનો આરંભ કરે છે ગાથામા अपि શબ્દ છે માટે શક્ય એવું પણ કાંઇક વિગઇનો ત્યાગ વિગેરે કે જે ગુરૂએ નહીં

કરાતુ એવુ જ અનુષ્ઠાન, નહી કે સર્વ, એમ જાણવુ તે મંદમતિ સાધુ શિવભૂતિની જેમ એટલે પહેલા દિગંબરનો જેમ મહામોહને લીધે સમ્યક્ આરભવાળો એટલે સદારભવાળો નથી જ અભિપ્રાય એ છે જે—અકૃતજ્ઞતા અને અજ્ઞાનના અધિકપણા વિના કોઇ પણ માણસ પરમ ઉપકારી ગુરૂની છાયાનો નાશ કરવા ઉત્સાહી થતો નથી ૧૧૯

શિવભૂતિની કથા—

રથવીરપુર નામના નગરમા સિંહરથ નામે રાજા હતો તેને સાહસ, બળ અને માનને ધારણ કરનાર એક શિવભૂતિ નામનો સુભટપતિ હતો તે શૂરવીર હોવાથી રાજાએ તેને મથુરાના રાજાને પકડવાની આજ્ઞા કરી તેથી તે સામંતો અને મંત્રીઓ સહિત ચાલ્યો પછી પહેલું પ્રયાણ આવ્યુ ત્યારે સર્વ સામંતાદિકને સંદેહ થયો કે—'ઉત્તર અને દક્ષિણ એમ બે મથુરા છે તેમા કઇ મથુરાને ગ્રહણ કરવાનો આપણને આદેશ આપ્યો છે?' જો આ સંદેહ રાજાને પૂછશુ તો તે અવશ્ય ક્રોધ પામશે તેથી હવે આપણે શુ કરવુ?" આ પ્રમાણે તેઓ ચિંતાતુર થયા ત્યારે તેઓને શિવભૂતિએ કહ્યુ કે—"અરે! એમા ચિંતા શી છે? આપણે એકી સાથે બન્ને મથુરા લઇ લેશું બાળકો બળવાન થાય તો તેના કાર્યમા કાઇ દોષ ગણાતો નથી પરંતુ એક તરફ હું એકલો અને બીજી તરફ તમે સર્વે એકઠા થાઓ બેમાથી જે દુર્ગ્રાહ્ય હશે તેને હું એકલો ગ્રહણ કરીશ, અને બીજીને તમે સર્વે થઇને ગ્રહણ કરજો" આ પ્રમાણે સાભળી તે સર્વે તેમા સંમત થયા એટલે શિવભૂતિએ ગુપ્ત રીતે જઇ દક્ષિણ મથુરાના સ્વામીને એકદમ પકડી લીધો, અને બીજાઓએ ઉત્તર મથુરાના સ્વામીને પકડયો પછી રથવીરપુર નગરમા જઇ રાજાને એકી સાથે બેઉ વધામણી આપી. તે સાભળી રાજા અત્યંત તુષ્ટમાન થયો, અને

શિવભૂતિના મોટા સાહસથી પ્રસન્ન થઇને તેને કહ્યુ કે-"હે મહા-બળવાન સુભટ ! મનવાછિત વરદાન માગ" શિવભૂતિએ કહ્યું કે-"હે દેવ ! જો તમે સારી રીતે તુષ્ટમાન થયા હો તો રાત્રિ દિવસ નગરમા હુ મારી ઇચ્છાથી વિચરૂ, એ વરદાન મને આપો." તે સાભળી રાજાએ તેની માગણી અગીકાર કરી, ત્યાર તે શિવભૂતિ નિર્ભય થઇને કાળ અકાળ ગણ્યા વિના નગરમા વિચરવા લાગ્યો. નગરના આરક્ષકો પણ તેને અટકાવતા નહીં

આ રીતે વિચરતો તે શિવભૂતિ કોઇવાર પોતાને ઘેર મધ્ય રાત્રિએ આવતો અને કોઇવાર તેથી વહેલો કે મોડો પણ આવતો, તેથી તેના આવતા સુધી તેની ભાર્યા જાગતીજ રહેતી હતી તેથી તેણે ખેદ પામીને એકદા પોતાની સાસુને કહ્યુ કે-"આ તમારો પુત્ર ઘણી મોડી રાતે આવે છે, અને ત્યા સુધી મારે જાગવુ પડે છે એ બહુ દુખ છે" તે સાભળી સાસુએ વિચાર કર્યો કે-"જો કે રાજા તેના પર પ્રસન્ન થયો છે તોપણ તેણે ઉદ્ધતપણે આ રીતે ભ્રમણ કરવુ યોગ્ય નથી તેથી પુત્રને મારે શિક્ષા આપવી જોઇયે" એમ વિચારી તે બોલી કે-"હે વહુ ! તુ સુઇ જા આજે હુ જ જાગીશ" એમ કહી ઘરના દ્વાર બધ કરી તે જાગતી સુતી, અને વહુ સુઇ ગઇ પછી મધ્યરાત્રે શિવભૂતિએ આવી બારણું ઉઘડાવ્યુ, તેટલામા રોષ પામેલી તેની માતાએ આવુ વચન કહ્યુ કે-"હે પુત્ર ! આટલી મોડી રાત્રિએ જ્યા તુ દ્વાર ઉઘાડા દેખે ત્યા જા આ ઘરમા તો કોઇ જાગતુ નથી" માતાનુ આવુ વચન સાભળી તેના મનમા એકદમ માન આવ્યુ તેથી તે પાછો ફરી નગરમા ફરવા લાગ્યો તેવામા કોઇ ઠેકાણે નિરતર ખુલ્લાજ રહેતા સાધુના ઉપાશ્રયના દ્વાર જોયા તેમા ભય અને સગનો ત્યાગ કરનાર (નિર્ગ્રંથ-નિસગ) તથા કષાયને જીતનારા આર્યકૃષ્ણ નામના સૂરિને મધુર સ્વરે સ્વાધ્યાય કરતા જોયા તેમને જોઇ તેણે વિચાર્યું કે-"આ મુનિ ધન્ય છે, કૃતાર્થ છે તથા માન, અપમાન અને દુખે કરીને રહિત છે" એમ વિચારી

પૃથ્વીતળ સુધી મસ્તક નમાવીને તેણે સૂરિને નમસ્કાર કર્યા, અને વિનતિ કરી કે-" હે પૂજ્ય ! હુ સસારના ભ્રમણથી ભય પામ્યો છુ, માટે આપને શરણે આવ્યો છુ તેથી હે પ્રભુ ! કૃપા કરીને મને આપની દીક્ષા આપો. " ગુરૂ બોલ્યા-" તુ કોણ છે ? અને શામાટે દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે ? " તેણે જવાબ આપ્યો-" હુ આ નગરના રાજાનો શિવભૂતિ નામે પ્રસિદ્ધ ભૃત્ય છુ " ગુરૂ બોલ્યા- ' તો રાજાની અનુજ્ઞા વિના અમે કેમ પ્રવ્રજ્યા આપીયે ? " ત્યારે તે બોલ્યો-" તમારી સમક્ષ હુ જાતે જ દીક્ષા ગ્રહણ કરૂ છુ ' એમ બોલી તેણે જાતે જ લોચ કરવો શરૂ કર્યો, ત્યારે અનવસ્થાના દોષના ભયથી ગુરૂએ તેને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપી પછી તેના બળવાનપણાને લીધે રાજા આનો દીક્ષા મૂકાવશે એવી શકા થવાથી સર્વે સાધુઓ વિહાર કરી દેશાતરમા ગયા કેટલેક કાળે ભક્તિના સમૂહથી ભરાયેલા રાજાએ તેને પોતાના નગરમા તેડાવ્યો, ત્યારે તે કૃષ્ણાચાર્યની સાથે રથવીરપુર નગરમા આવ્યો ત્યા રાજાએ દર્શન કરવાના હેતુથી પોતાના મહેલમા તેને બોલાવ્યો, અને સુદર કબલ રત્ન આપી તેનુ સન્માન કર્યું પછી તે કબલ તેણે ગુરૂને આવી બતાવ્યો, ત્યારે ગુરૂએ કહ્યુ કે-' આવો મોટો મૂલ્યનો કબલ શામાટે લીધો? ' ત્યારે તે બોલ્યો કે-" રાજાની દાક્ષિણ્યતાથી લીધો છે " પછી તે કબલના ઉપર મૂર્છા પામેલા શિવભૂતિને જાણી તેનો મોહ ઉતારવા માટે એકદા ગુરૂએ તેની ગેરહાજરીમા તેને ફાડીને સર્વ સાધુઓના નિસદ્યા (આસનો) બનાવ્યા તે જાણી શિવભૂતિ મનમા કાઇક દ્વેષભાવને પામ્યો

એકદા કોઇ વખત ગુરૂએ ઉપધિનો વિચાર વ્યાખ્યાનમા ચલાવ્યો તેમા જિનકલ્પને અને સ્થવિરકલ્પને આશ્રી શ્રુતને અનુસારે ગુરૂ બોલ્યા કે-" જિનકલ્પીને બાર પ્રકારનો ઉપધિ હોય સ્થવિર કલ્પીને ચૌદ પ્રકારનો ઉપધિ હોય છે, અને સાધ્વીઓને પચીશ પ્રકારનો ઉપધિ હોય છે તેથી વધારે ઉપગરણ હોય તો તે ઔપગ્રહિક કહેવાય છે, તેમા બે, ત્રણ, ચાર, પાચ, નવ, દશ, અગ્યાર અને બાર એ

આઠ વિકલ્પો જિનકલ્પીના ઉપકરણોના છે ' તે સાભળી શિવભૂતિ બોલ્યો કે—" પરલોક સાધવામા બદ્ધકચ્છ (તત્પર) થયેલાને આજ ઉત્તમ કલ્પ કરવો યોગ્ય છે તો મોક્ષની આકાક્ષાવાળા સાધુઓ તે કલ્પ કેમ નથી કરતા ? અને જિનેશ્વરે નહીં વિધાન કરેલા વસ્ત્ર પાત્રાદિકના સગ્રહને કેમ છોડી દેતા નથી ? જે લિગ ગુરુનુ હોય તે જ શિષ્યે પણ ધારણ કરવુ યોગ્ય છે કારણ કે લોકમા પણ દરેક લિગીઓ પોતપોતાના દેવને તુલ્યજ લિગ ધારણ કરે છે " તે સાભળી ગુરૂએ તેને જવાબ આપ્યો કે-" તીર્થંકરે આચરેલી ક્રિયા આપણી જેવા શી રીતે કરી શકે ? શુ હાથીની અબાડીને ગધેડા વહન કરી શકે ? પહેલા સઘયણને વિષે વર્તતા મહાસત્ત્વવાળાઓ જ તે ક્રિયા કરી શકે છે આપણે તો કેવળ તેની પ્રશસા જ કરવાની છે તીર્થંકરનુ અનુકરણ કરવા સામાન્ય મનુષ્ય શક્તિમાન નથી શુ ખાડામા કૂદનાર ભુડ સિહની તુલ્યતા પામી શકે ? જો કદાચ મિથ્યાદૃષ્ટિ મૂઢપુરૂષો પ્રભુની ઉદ્ઘટ્ટના કરે તો તેથી શુ ત્રિલોકના પ્રભુને જાણનારા પુરૂષો તેવુ કરે ? પ્રભુની આજ્ઞામા વર્તવુ એજ મુખ્ય આરાધન છે કોઇ પણ રાજાનુ ચિહ્ન પાસે રાખીને રાજાને સેવતુ નથી મોહરહિત મહાવીરસ્વામીએ પાચ પ્રકારનો કલ્પ કહેલો છે, તેને પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે કરવાથી તેની આજ્ઞા આરાધી કહેવાય છે તેમા પહેલો સ્થવિરકલ્પ, બીજો પરિહારવિશુદ્ધિકલ્પ, ત્રીજો જિનકલ્પ, ચોથો પ્રતિમાકલ્પ અને પાચમો યથાલદકલ્પ કહેલો છે તે પાચે કલ્પના મુનિઓ પ્રધાનજ છે, તેઓ એક બીજાની નિદા કરતા નથી, અને એક બીજાનો ઉત્કર્ષ જોઇ તેઓ વિસૂચિકાને (દ્વેષને) કરતા નથી તે વિષે કહ્યુ છે કે—"કોઇ બે વસ્ત્ર રાખે કોઇ ત્રણ રાખે, કોઇ એક રાખે અને કોઇ વસ્ત્ર વિનાજ નિર્વાહ કરે તેમા કોઇ કોઇને દૂષિત કહે નહીં કારણ કે તે સર્વે જિનેશ્વરની આજ્ઞામાજ વર્તે છે આ પાચે કલ્પમા જે સ્થવિરકલ્પ છે તે નિત્ય છે કારણ કે તે સ્થવિરકલ્પમાં નિષ્પન્ન થઇને પછી બીજા કલ્પોને યોગ્ય થઇ શકાય છે, તથા તીર્થ પણ સ્થવિરકલ્પથીજ પ્રવર્તે છે દુર્બળ સઘયણવાળા વર્તમાનકાળના

પુરૂષોને આ સ્થવિરકલ્પજ ઉચિત છે, તેથી આ કલ્પ પાળવામાંજ ઉદ્યમવંત થવું જોઇયે. " આ પ્રમાણે ગુરૂએ વિવિધ પ્રકારની યુક્તિ વડે તેને સમજાવ્યો તોપણ તે ગાઢ અભિમાનના વશથી આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો કે—" જો મંદ સત્ત્વવાળા અને સુખશીલિયા તમે તેમાં ઉદ્યમ નથી કરતા, તો શું હું પણ શક્તિમાન છતાં પ્રમાદશીળ થશું ? " આ પ્રમાણે બોલતા તેને વૃદ્ધ મુનિઓએ ઘણી રીતે વાર્યો, તોપણ તે શિવભૂતિ નગ્નપણાને અંગીકાર કરી તત્કાળ ત્યાંથી નીકળી ગયો. તેની સાથેના સ્નેહને લીધે તેની નાની બ્હેન ઉત્તરાએ પ્રવ્રજ્યા લીધી હતી, તેણીએ તેને નગ્નપણે જતો જોઇ વિચાર્યું કે—" ખરે, ખર મારા ભાઈએ આવા પ્રકારેજ પરલોકને સાધવાનો ઉપાય જોયો હશે " એમ વિચારી તે પણ નગ્ન થઇ તેની પાછળ ચાલી માર્ગમાં એક વેશ્યાએ તેણીને જોઇ આ તો લજ્જાકારક છે એમ વિચારી તેણીના ઉપર એક સાડી નાખી તેને નહીં ઇચ્છતી ઉત્તરાને જોઇ તેના ભાઈએ તેને કહ્યું કે—" હે સુતનુ ! આ એક સાડી તને દેવતાએ આપી છે તેને તું ન મૂક અંગીકાર કરી લે " આ કારણથી તેની આર્યાઓ એક સાડી ધારણ કરવા લાગી આ પ્રમાણે તે મોહાધે કષ્ટાનુષ્ઠાન-અજ્ઞાનકષ્ટ આરંભ્યું તેથી તે મિથ્યાદષ્ટિ અને દુર્ગતિના દુઃખનો ભાગી થયો. તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે—" બોટિક શિવભૂતિ અને ઉત્તરાએ પોતાની મતિ કલ્પનાથી પ્રરૂપેલું આ મિથ્યાદર્શન રથવીરપુરમાં પ્રથમ ઉત્પન્ન થયું

આ શિવભૂતિએ ગુરૂની અવજ્ઞા કરી અને પોતાની ઉન્નતિ કરવા પ્રવૃત્તિ કરી તેથી જ તેનું મહામોહપણું જાણવું પરંતુ ગુરૂની આજ્ઞાએ કરીને શાસનની ઉન્નતિ કરનાર તથા લબ્ધિની ખ્યાતિની અપેક્ષા રહિત એવો કોઇ સાધુ અધિક તપસ્યા કે આતાપનાદિક કરે તો તે વીર્યાચારનું આરાધન હોવાથી તેને ગુણકારીજ થાય છે

—※(✿)※—

શક્યાનુષ્ઠાનના આરભ નામનુ પાચમુ ભાવસાધુનુ લિગ કહ્યુ હવે છઠ્ઠુ ગુણરાગ નામનુ લિગ કહે છે.—

जायइ गुणेसु रागो, सुद्धचरित्तस्स नियमओ पवरो ।
परिहरइ तओ दोसे, गुणगणमालिन्नजणणे ॥ १२० ॥

મૂલાર્થ—શુદ્ધ ચારિત્રવાળાને ગુણોને વિષે અવશ્ય શ્રેષ્ઠ રાગ થાય છે, અને તેથી કરીને તે ગુણસમૂહને મલિન કરનાર દોષોનો ત્યાગ કરે છે

ટીકાર્થ—શુદ્ધ ચારિત્રવાળાને એટલે નિષ્કલક સયમવાળાને જ્ઞાનાદિક ગુણોને વિષે અથવા મૂલ અને ઉત્તર ગુણોને વિષે અવશ્ય પ્રવર એટલે પ્રધાન-સત્ય રાગ થાય છે અને તેથી એટલે ગુણાનુરાગ થકી જ્ઞાનાદિક ગુણ સમૂહની મલિનતા ઉત્પન્ન કરનારા એટલે અશુદ્ધિના હેતુરૂપ દોષોને એટલે દુષ્ટ વ્યાપારોને તે ભાવસાધુ દૂર કરે છે ૧૨૦

હવે ગુણાનુરાગનુ જ લિગ કહે છે —

गुणलेस पि पससइ, गुरुगुणबुद्धीए परगय एसो ।
दोसलवेण वि नियए, गुणनियहे निग्गुण गणइ ॥ १२१ ॥

મૂલાર્થ—આ ભાવસાધુ અન્યમા રહેલા ગુણના લેશને પણ મોટા ગુણની બુદ્ધિથી વખાણે છે, અને પોતાના ગુણસમૂહને દોષના લેશે કરીને પણ નિર્ગુણ ગણે છે

ટીકાર્થ—આ ભાવસાધુ પોતાની ઉત્તમ પ્રકૃતિને લીધે અન્યમા રહેલા મોટા ગુણ તો દૂર રહો પરતુ ગુણના લેશને પણ મોટા

ગુણની બુદ્ધિથી 'એટલે મોટા ગુણરૂપ માનીને તેની પ્રશંસા કરે છે, એટલે કે તેના દોષોને મૂકીને અલ્પ એવા પણ ગુણનેજ તે જુએ છે જેમકે શ્યામવર્ણવાળા અને કોહી ગયેલા કુતરાના શરીરમા શ્વેત દાતની શ્રેણિ જોઇને શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે તેની પ્રશંસા કરી હતી વળી તે ભાવસાધુ આ પ્રમાણે વિચારે છે કે –" આ સર્વ જીવો અનાદિ કાળથી અનાદિ દોષોએ કરીને સંયુક્ત છે, તે લેશમાત્ર પણ ગુણ પ્રાપ્ત કરે એ મોટું આશ્ચર્ય છે ' તથા દોષના લેશવડે કરીને એટલે અલ્પ પ્રમાદની સ્ખલનાવડે કરીને પણ પોતાના ગુણ સમૂહને એટલે શુભ ક્રિયાના સમૂહને નિર્ગુણ—અસાર ગણે છે, એટલે મને પ્રમાદીને ધિક્કાર છે એમ તે ભાવયતિ વિચારે છે જેમકે છેલ્લા દશપૂર્વી શ્રીવજ્ર સ્વામીએ પોતાના કર્ણ ઉપર સૂંઠનો કકડો મૂકયો હતો તે વિસરી જવાથી તેણે પોતાના પ્રમાદની નિંદા કરી હતી ૧૨૧

તથા—

पालइ सपत्तगुणं, गुणड्ढसंगे पमोयमुव्वहइ ।
उज्जमइ भावसारं, गुरुतरगुणरयणलाभत्थी ॥ १२२ ॥

મૂલાર્થ—પ્રાપ્ત થયેલા ગુણનુ પાલન કરે છે, ગુણી જનનો સંગ થવાથી પ્રમોદને ધારણ કરે છે, અને મોટા મોટા ગુણરત્નોના લાભની વાંછાથી ભાવ પૂર્વક ઉદ્યમ કરે છે

ટીકાર્થ—જેમ માતા પ્રાપ્ત થયેલા પ્રિય પુત્રને પાળે છે તેમ ભાવસાધુ સમ્યક્ પ્રકારે કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ ગુણને પાળે છે એટલે રક્ષણ કરે છે અને વૃદ્ધિ પમાડે છે, તથા ગુણે કરીને આઢ્ય એટલે સમૃદ્ધિવાળાનો સંગ થાય ત્યારે ચિરકાળથી વિયોગ પામેલા સ્નેહી બંધુના મેળાપની જેમ અત્યંત પ્રમોદને એટલે આનંદને પામે છે તે આ પ્રમાણે—" અસત્પુરૂષના સંગ રૂપી કાદવે કરીને જે મારૂં મન મલિન થયું હતું તે આજ સાધુ પુરૂષના સંગ રૂપી જળવડે કરીને નિર્મળ થયું છે નિઃસંગ

ચિત્તવાળા અને ગુણને ધારણ કરનારા સાધુઓનો સંગ થવાથી મેં આજે પૂર્વના પુણ્યવૃક્ષનું નિર્મળ ફળ પ્રાપ્ત કર્યું છે ' ઇત્યાદિક વિચારી આનંદ પામે છે તથા ગુણને વિષે રાગ હોવાથીજ ગુરૂતર એટલે ક્ષાયિકભાવના હેતુવાથી અત્યંત મોટા એવા જે ગુણરત્નો એટલે ક્ષાયિકભાવના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપી રત્નો, તેમના લાભનો અર્થી એટલે અભિલાષાવાળો ભાવસાધુ સદ્ભાવ પૂર્વક ધ્યાન, અધ્યયન અને તપસ્યાદિક સાધુના ક્રિયાઓને વિષે અત્યંત ઉદ્યમ કરે છે કેમકે ઉદ્યમવંતને અપૂર્વ કરણ અને ક્ષપકશ્રેણિના ક્રમે કરીને કેવળ જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ થાય જ છે એ સુપ્રસિદ્ધ જ છે ૧૨૨

—•⊰(◎)⊱•—

હવે ગુણાનુરાગનું જ બીજે પ્રકારે લક્ષણ કહે છે—

सयणो त्ति व सीसो त्ति व, उवगारि त्ति व गिच्छओ व त्ति।
पडिबंधस्स न हेऊ, नियमा एयस्स गुणहीणो ॥ १२३ ॥

મૂળાર્થ—આ ગુણાનુરાગીને પોતાનો સ્વજન, શિષ્ય, ઉપકારી કે સમાન ગચ્છવાસી કોઇપણ ગુણહીન હોય તો તે અવશ્ય પ્રતિબંધનો હેતુ થતો નથી

ટીકાર્થ—સ્વજન એટલે પોતાનો જન, ગાથમાં इति શબ્દ છે તે સ્વજનના ભેદને જણાવનાર છે, અને वा શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે તેમાં જે હ્રસ્વ થયો છે તે પ્રાકૃત ભાષાને લીધે થયો છે શિષ્ય એટલે વિનેય, इति અને वा શબ્દો પૂર્વની જેમ જાણવા ઉપકારી એટલે જેણે પહેલા ભક્તપાનાદિકવડે ઉપકાર કર્યો હોય તે અહીં પણ इति અને वा શબ્દો પ્રથમની જેમ જાણવા તથા એક ગચ્છનો વાસી અહીં પણ वा અને इति શબ્દો પ્રથમની જેમ જાણવા આ સર્વને મધ્યે દરેક દરેક પ્રાયે કરીને પ્રતિબંધનું કારણ સંભવે છે પરંતુ આ ગુણરાગી ભાવસાધુને તો જો તે ગુણહીન એટલે નિર્ગુણ હોય તો

તેમાનો એક પણ નિશ્ચ પ્રતિબંધનો હેતુ થતો નથી કહ્યું છે કે—" શિષ્ય, સ્વજન કે સમાનગચ્છવાસી એ કોઇ પણ ગતિમા લઇ જનારા નથી, પરંતુ જે તેમા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે તેજ સુગતિનો માર્ગ છે " તથા–" જે પરલોક વિરૂદ્ધ કાર્યને કરતો હોય તેને દૂરથી તજવો જાઇયે કારણ કે જે પોતાના આત્માને ઠગે છે તે બીજાનુ શુ સારૂ કરશે ? " ૧૨૩

ચારિત્રીએ તેવા સ્વજનાદિકને શું કરવુ ? તે કહે છે–

करुणावसेण नवरं, अणुसासइ तं पि सुद्धमग्गम्मि ।
अच्चंताजोग्ग पुण, अरत्तदुट्ठो उवेहेइ ॥ १२४ ॥

મૂલાર્થ—માત્ર કરૂણાને લીધે તે સ્વજનાદિકને પણ શુદ્ધ માર્ગમા લાવવા માટે શિખામણ આપે છે, પણ જો તેને અત્યંત અયોગ્ય જાણે તો રાગદ્વેષ રહિત થઇ તેની ઉપેક્ષા કરે છે

ટીકાર્થ—કરૂણા એટલે પરનુ દુખ નિવારવાની બુદ્ધિ. કહ્યું છે કે—" પરના હિતની જે ચિંતા-વિચાર તે મૈત્રી કહેવાય છે, પરના દુઃખનો નાશ કરવો તે કરૂણા, પરનુ સુખ જોઇ આનંદ પામવો તે મુદિતા અને પરના દોષની બેદરકારી કરવી તે ઉપેક્ષા કહેવાય છે " આવી કરૂણાના વશે કરીને એટલે કરૂણાના રસિકપણાએ કરીનેજ માત્ર રાગદ્વેષ રહિતપણે તે સ્વજનાદિકને પણ શિખામણ આપે છે अपि શબ્દ છે માટે બીજાઓને પણ શિખામણ આપે છે શેમા આપે ? શુદ્ધ માર્ગમા, એટલે યથાસ્થિત મોક્ષમાર્ગના વિષયમા તે આ પ્રમાણે " હે ભદ્ર ! દુખના સ્થાન રૂપ નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ ગતિ રૂપ વિચિત્ર યોનિઓમા નિરંતર જન્માદિકને ધારણ કરતો તુ શું હજુ સુધી [1]નિર્વેદ પામ્યો નથી ? કે જેથી મહા આધિના હેતુ રૂપ અને સ્ખલના (નાશ) ન પામે તેવા ભોગ પ્રમાદને આશ્રીને તથા

[1] સમાગપનો કરાગો

ધર્મનો વિચાર તજીને તુ અયોગ્ય આચરણમા તત્પર થયો છે ? પુરૂષો જે સ્વર્ગે જતા નથી અને નરકાદિકમા જાય છે, તેનુ કારણ અનાર્ય દુષ્ટ એવો પ્રમાદ જ કારણભૂત છે, એમ મે નિશ્ચય કર્યો છે શાશ્વતુ મોક્ષસ્થાન છે, અને તેનો ઉપાય પણ જિનેશ્વરે કહ્યો છે, તેથી સત્પુરૂષોએ તે મેળવવા માટે તેમા જ ઉદ્યમ કરવો યોગ્ય છે ' ઇત્યાદિક વિવિધ વાણીની યુકિતવડે તેને સ વેગ ઉત્પન્ન કરી શુદ્ધ ધર્મમા પ્રવર્તાવે છે પર તુ જો તે પ્રજ્ઞાપનીય એટલે ઉપદેશને લાયક હોય તો જ, પણ જો તે અત્ય ત અયોગ્ય એટલે અપ્રજ્ઞાપનીય હોય તો રાગદ્વેષ રહિત થઇ તેની ઉપેક્ષા કરે કેમકે ' નિર્ગુણને વિષે ઉપેક્ષા કરવી ' એવુ શાસ્ત્રનુ વચન છે ૧૨૪

હવે ગુણાનુરાગનુ જ ફળ કહે છે.—

उत्तमगुणाणुराया, कालाइदोसश्रो अपत्ताऽवि ।
गुणसपया परत्थऽवि, न दुल्लहा होइ भव्वाण ॥१२५॥

મૂલાર્થ—કાળાદિકના દોષથી જો કદાચ (આભવમા) ગુણસંપત્તિ પ્રાપ્ત ન થઈ, તો પણ જો ઉત્તમ ગુણાનુરાગ હશે તો પરભવમા પણ તે ભવ્ય જીવોને દુર્લભ નહીં થાય

ટીકાર્થ—ઉત્તમ એટલે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનાદિક ગુણોને વિષે અનુરાગ એટલે અત્ય ત પ્રીતિ હોવાથી કાળ એટલે દુષમાદિક અને આદિ શબ્દથી સ ઘયણ અને સહાય વિગેરે રૂપી દોષોને લીધે એટલે વિઘ્ન કરનારા હોવાથી દૂષણોને લીધે, પ્રાપ્ત થયેલી તો દૂર રહો પણ નહિ પ્રાપ્ત થયેલી એવી પણ ગુણસ પતિ એટલે પરિપૂર્ણ ધર્મસાધનની સામગ્રી, કયા ? આ ભવને વિષે એટલુ અધ્યાહારથી જાણવુ પરભવને વિષે પણ ભવ્યોને એટલે મુકિત ગમનને યોગ્ય એવા પ્રાણીઓને દુર્લભ નહીં થાય ૧૨૫.

ગુણાનુરાગ નામનું છઠ્ઠું ભાવસાધુનું લિંગ કહ્યું હવે ગુર્વાજ્ઞારાધન રૂપ સાતમું લિંગ કહે છે.—

गुरुपयसेवानिरओ, गुरुआणाराहणम्मि तल्लिच्छो।
चरणभरधरणसत्तो, होइ जई नन्नहा नियमा ॥ १२६ ॥

મૂલાર્થ—ગુરૂના ચરણની સેવામાં તત્પર અને ગુરૂની આજ્ઞા પાળવામાં તેનીજ ઇચ્છાવાળો યતિ ચારિત્રનો ભાર વહન કરવામાં સમર્થ થાય છે, અન્યથા અવશ્ય થતો નથી.

ટીકાર્થ—અહીં કોઈ શંકા કરે કે-પૂર્વના આચાર્યોએ ચારિત્રીના છ જ લિંગો કહ્યા છે તે વિષે કહ્યું છે કે-" માર્ગાનુસારી, શ્રદ્ધાવાળો, પ્રજ્ઞાપનીય, ક્રિયામાં તત્પર, ગુણાનુરાગી અને શક્યારંભી એ છ લિંગવાળો ભાવ સાધુ હોય છે " તો આ સાતમું લિંગ અહીં કેમ કહ્યું ? તેનો જવાબ એ છે કે- ઉપદેશપદ શાસ્ત્રમાં લિંગ કહી રહ્યા પછી આ લિંગ પણ કહ્યું જ છે તે આ પ્રમાણે-" આ ધન્ય ભાવ સાધુના સર્વે લિંગો છે, તથા ગુરૂની આજ્ઞાનું સંપાદન કરવું એ પણ અહીં ગમક (ભાવસાધુને જણાવનારૂં) લિંગ છે " આટલો વિસ્તાર બસ છે. હવે ચાલતી ગાથાની વ્યાખ્યા કરે છે.

ગુરૂના ચરણની સેવા એટલે સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરવી તે, માત્ર સમીપેજ રહેવું એમ નહીં કહ્યું છે કે-" ગુરૂની સમીપે વસતા છતા પણ જેઓ ગુરૂને અનુકૂળ થતા નથી, તેઓ તે ગુરૂના સ્થાનથી અત્યંત દૂર રહે છે એટલે તેઓ કદી ગુરૂનું પદ (સ્થાન) ધારણ કરી શકતા નથી-પામવાનાજ નથી " તે ગુરૂની સેવામાં નિશ્ચય વડે કરીને રક્ત હોય, કદાપિ ગુરૂએ કઠોર વચનવડે તિરસ્કાર કર્યો હોય તોપણ ગુરૂનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છતો નથી, પરંતુ કેવળ ગુરૂને વિષે બહુમાનજ કરે છે તે આ પ્રમાણે-' અશુભ આચરણ રૂપી ઘામનો નાશ કરનાર

ગુરૂના મુખરૂપી મલયાચલ પર્વતમાથી નીકળેલો વચનના રસરૂપી ચદનનો સ્પર્શ કોઇ ધન્યની ઉપર જ પડે છે ' તથા-" જે ગુરૂ મને હમેશાં લજ્જા, દયા, સયમ, બ્રહ્મચર્ય અને કલ્યાણભાગીનુ વિશોધિસ્થાન (પ્રાયશ્ચિત્ત) એ સર્વનો ઉપદેશ આપ્યા કરે છે તે ગુરૂને હુ નિરતર પૂજુ છુ " તથા ગુરૂની આજ્ઞાની આરાધનામા એટલે ગુરૂનો આદેશ સપાદન કરવામા તલ્લિપ્સુ એટલે તે જ આદેશને પામવાની ઇચ્છાથી ગુરૂના આદેશની રાહ જોતો તેની પાસે જ રહે છે આવા પ્રકારનો યતિ એટલે સુવિહિત સાધુ ચરણનો ભાર ધારણ કરવામા એટલે ચારિત્રના ભારનો નિવાહ કરવામા શકત એટલે સમર્થ હોય છે, અને અન્યથા એટલે તેના વિપરીત આચરણવાળો સાધુ નિશ્ચે સમર્થ હોતા નથી ૧૨૬

આવો નિશ્ચય શીરીતે જાણી શકાય ? તે ઉપર કહે છે –

सव्वगुणमूलभूओ, भणिओ आयारपढमसुत्ते ज ।
गुरुकुलवासोऽवस्स, वसेज्ज तो तत्थ चरणत्थी ॥ १२७ ॥

મૂલાર્થ—જેથી કરીને આચારાગના પહેલા મૂત્રમા ગુરૂકુળમા જે વસવુ તે સર્વ ગુણોનુ મૂળરૂપ કહેલુ છે, તેથી કરીને ચારિત્રીના અર્થીએ અવશ્ય ત્યાજ વસવુ

ટીકાર્થ—સર્વે એટલે અઢાર હજાર શીલાગ રૂપ ગુણોનુ મૂળભૂત એટલે પ્રથમ કારણ આચાગગ નામના પહેલા અગમા ' सुय मे आउमतेण भगवया एवमक्खाय ' એ પહેલા સૂત્રમા ગુરૂકુલના સજ એટલે ગુરૂના ચરણની છાયાનુ સેવન જ કહ્યું છે અહીં ભાવાર્થ એ છે જે-સુધર્મા સ્વામીએ જબુ સ્વામીને કહ્યું કે-' ને ભગવાનની સમીપે રહેતા વક્ષ્યમાણ અર્થનુ પદ સાભળ્યુ છે ' એમ કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે જે-સર્વે ધર્માર્થિઓએ ગુરૂની સેવા કરવી જોઇયે એ

પ્રમાણે ત્યા પહેલા સૂત્રનુ વ્યાખ્યાન કરેલુ છ જેથી કરીને આ પ્રમા ણે છે તેથી કરીને અવશ્ય ચરણાર્થીએ એટલે ચારિત્રના અર્થીએ ત્યા ગુરૂકુળમા વસવુ જોઇયે વળી ગુરૂકુળમા વસનારને આ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે-" જો કદાચ કોઇ સાધુ પડતા પરિણામવાળો થયો હોય તો પણ તેને બીજાઓ બચાવે છે જેમકે વાસની ઝાડીમાં કોઇ વાસ કપાયો હોય તો પણ તે પથ્વીપર પડતો નથી (બીજા વાસોને આધારે અધર રહે છે). ૧૨૭

અહીં કોઇ શકા કરે કે-યતિને આહારની શુદ્ધિ જ ચારિત્રની શુદ્ધિનો મુખ્ય હેતુ કહેલો છે કેમકે કહ્યુ છે કે-" પિડની શુદ્ધિ નહીં કરવાથી સાધુ અચારિત્રી થાય છે, એમા કાઇ પણ સશય નથી. અને ચારિત્ર નષ્ટ થવાથી લીધેલી પ્રવ્રજ્યા નિરર્થક છે ' વળી પિડની વિ શુદ્ધિ ઘણાની સાથે વસવાથી અતિ દુષ્કરજ છે તેથી એકાકીપણે વિચ રીને પણ તે પિડશુદ્ધિજ કરવા લાયક છે જ્ઞાનાદિક મેળવવાથી શુ ફળ છે ? મૂળભૂત ચારિત્રજ પાવન કરવા યોગ્ય છે મૂળ છતે જ બીજા લાભની ચિતા કરવી શ્રેષ્ઠ છે

આ પ્રમાણે કોઇના અભિપ્રાયની શકા કરી તેને જવાબ આપે છે.

एयस्स परिचाया, सुद्धुछाइ वि न सुंदर भणिय ।
कम्माइ वि परिसुद्ध, गुरुआणावत्तिणो विंति ॥ १२८ ॥

મૂલાર્થ—આ ગુરૂકુળવાસનો ત્યાગ કરવાથી (કરીને) શુદ્ધ પિડાદિક ગ્રહણ કરવો તે સુદર કહ્યો નથી, અને ગુરૂની આજ્ઞામા વર્તનારને આધાકર્માદિક દોષવાળો આહાર પણ શુદ્ધજ કહ્યો છે

ટીકાર્થ—આ ગુરૂકુળવાસના પરિત્યાગથી એટલે સર્વથા મૂકવા વડે કરીને શુદ્ધો છાદિ એટલે શુદ્ધ ભિક્ષા, ઉપધિ વિગેરેને આગમ જાણનારાઓએ સારા કહ્યા નથી તેઓ કહે છે કે—' सुध्धुछाइस जत्तो, गुरुकुलचागाइणेह विन्नेओ । सबरससरक्खपिच्छत्थ-घाय पायाच्छिघणतुल्लो ॥ '—" શુદ્ધ ઉછ એટને નિર્દોષ ભિક્ષા, આદિ શબ્દ છે માટે કલહ અને મમત્વનો ત્યાગ તેને વિષે ગુરૂકુલના ત્યાગા દિકે કરીને, આદિ શબ્દ છે માટે સૂત્રાર્થની હાનિએ કરીને તથા જ્ઞાના દિકનો ત્યાગ કરવાએ કરીને જે યત્ન-ઉદ્યમ કરવો તે અહીં-જિન મતને વિષે તાપસના ભક્ત શબર રાજાએ પીંછાને માટે તાપસનો વિનાશ કરતી વખતે પાદને અસ્પર્શ કરવા રૂપ એટલે ચરણનો સંઘટ્ટો ન કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો તેની તુલ્ય જાણવો "

શબર રાજાની કથા—

કોઇ ગામમા શબર નામે રાજા તાપસનો ભક્ત હતો એકદા તેના દર્શનને માટે મસ્તક ઉપર મોરપીચ્છનું છત્ર ધારણ કરી તે તાપ સ ગુરૂ રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ તેનુ સન્માન કરી સુદર આસન પર બેસાડયો. તે વખતે રાજાની પ્રિયા તે છત્રને ચકચકિત અને પચરંગી અનેક ચ દ્રકોની શ્રેણિથી શોભતુ જોઇ અત્યંત કુતૂહલથી તેની પ્રાર્થના કરવા લાગી. તે દેશમા મયૂરજ નહીં હોવાથી મયૂરના પીંછાઓ દુર્લભ હતા, તેથી તાપસને તે આપવાની ઇચ્છા થઇ નહીં, અને ઉઠીને પોતાના આશ્રમમા ગયો ત્યાર પછી રાણીએ ભોજનનો ત્યાગ કરી તે છત્ર લાવવા માટે રાજાને ઉશ્કેર્યો તેથી રાજાએ સેવકો મોકલી વારવાર તે છત્રની પ્રાર્થના કરી, તોપણ ગુરૂએ છત્ર આપ્યુ નહીં ત્યારે દુસ્ત્યજ પ્રેમરૂપી ગ્રહથી મોહ પામેલા રાજાએ સેવકોને આદેશ આપ્યો કે—" ન આપે તો બળાત્કારે ખુ ચવીને પણ લાવો " ત્યારે સેવકો બોલ્યા કે—" હે સ્વામી ! તે ગુરૂ જીવતા હશે

ત્યા સુધી આપશે નહીં અને બળાત્કાર કરતા તે સામા ઘા મારશે ” રાજાએ કહ્યુ –“ તમે દૂર રહી બાણોવડે તેને ચેતના રહિત કરી તે છત્ર લઇ આવો પરંતુ તેના શરીરમાથી પાછા બાણો કાઢો તે વખતે તમો પગવડે તેનો સ્પર્શ કરશો નહીં, કેમકે ગુરૂની આશાતના કરવાથી મોટુ પાપ લાગે છે

અથાત્ ગુરૂનો વિનાશ કરાવતા અને પાદસ્પર્શનો નિષેધ કરતા આ શબર રાજાનો જેવો વિવેક છે તેવોજ ગુરૂકુળનો ત્યાગ કરનાર અને શુદ્ધ ઉંછાદિકની લાલસા રાખનાર સાધુનો પણ જાણવો

તથા કર્મ શબ્દે કરીને આધાકર્મ કહેવાય છે, આદિ શબ્દ છે તેથી સમગ્ર ઉદ્ગમ ઉત્પાદના અને એષણાના દોષો જાણવા તેમા પ્રથમ ઉદ્ગમના દોષો આ પ્રમાણે છે—“ આધાકર્મ ૧, ઔદ્દેશિક ૨, પૂતિકર્મ ૩, મિશ્રજાત ૪, સ્થાપના ૫, પ્રાભૃતિકા ૬, પ્રાદુષ્કરણ ૭, ક્રીત ૮, પ્રામિત્ય ૯, પરિવર્તિત ૧૦, અભ્યાહૃત ૧૧, ઉદ્ભિન્ન ૧૨, માલાપહૃત ૧૩, આચ્છિદ્ય ૧૪, અનુત્સૃષ્ટ ૧૫, અને અધ્યવપૂરક ૧૬ ” ઉત્પાદનાના દોષ આ છે—“ ધાત્રી ૧, દૂતિ ૨, નિમિત્ત ૩, આજીવ ૪, વનીમગ ૫ ચિકિત્સા ૬, ક્રોધ ૭, માન ૮, માયા ૯, લોભ ૧૦, પૂર્વસંસ્તવ ૧૧, પશ્ચાત્સંસ્તવ ૧૨, વિદ્યા ૧૩, મંત્ર ૧૪, ચૂર્ણ યોગ ૧૫, અને મૂલ કર્મ ૧૬ એ સોળ ઉત્પાદનાના દોષ છે ” એષણાના દોષ આ પ્રમાણે છે—“ શંકિત ૧ મ્રક્ષિત ૨, નિક્ષિપ્ત ૩, પિહિત ૪, ૫, દાયક ૬, ઉન્મિશ્ર ૭, અપરિણત ૮, લિપ્ત ૯ અને છર્દિત ૧૦ એ દશ એષણાના દોષ છે આ બેતાલીશ દોષોએ કરીને દોષવાળા પણ આહારાદિક અવધારણ અર્થવાળા અપિશબ્દનો અહિં સંબંધ કરવાથી પરિશુદ્ધજ છે એટલે નિર્દોષજ છે કોને ? ગુરૂની આજ્ઞામાં વર્તનારને એટલે ગચ્છમા રહેનારને એમ આગમના તત્વને જાણનારાઓ કહે છે ૧૨૮

—⊱(◎)⊰—

આ કારણથીજ ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે કરનારની વિશેષ સ્તુતિ કરતા કહે છે.

ता धन्नो गुरुआणं, न मुयइ नाणाइगुणगणनिहा(या)णं
सुपसन्नमणो सयय, कयन्नुय मणसि भाविंतो ॥ १२६ ॥

મૂલાર્થ—તેથી કરીને સુપ્રસન્નમનવાળો અને નિરતર મનમા કૃતજ્ઞપણાની ભાવના ભાવતો જે ભાવસાધુ જ્ઞાનાદિક ગુણના કારણ રૂપ ગુરૂઆજ્ઞાને મૂકતો નથી તેજ ધન્ય છે

ટીકાર્થ—જેથી કરીને ગુરૂની આજ્ઞા મોટા ગુણને માટે થાય છે, તેથી કરીને તે જ ધન્ય છે કે જે જ્ઞાનાદિક ગુણસમૂહના કારણરૂપ ગુરૂ આજ્ઞાનો ત્યાગ કરતો નથી કહ્યું છે કે—' જેઓ જાવજીવ ગુરૂકુળવાસને છોડતા નથી તેઓ જ ધન્ય છે, તેઓ જ જ્ઞાનના ભાગી થાય છે તથા તેઓજ દર્શન અને ચારિત્રમા અત્યત સ્થિર થાય છે ' તથા સુષ્ઠુ એટલે અત્યત પ્રસન્ન મનવાળો એટલે નિર્મળ અત કરણવાળો અર્થાત્ કઠોર શબ્દથી કહ્યા છતા મનમા કોપ ન કરે, અત કરણને કલુષિત ન કરે, પરતુ—"મારા ગુરૂ મને જે કોમળ અથવા કઠોર વચનથી શિક્ષા આપે છે તે મારાજ લાભને માટે છે એમ વિચારીને પ્રયત્ન પૂર્વક તેમની શિક્ષાને સ્વીકારે છે" કેવી રીતે ? સતત—નિરતર કૃતજ્ઞતાને એટલે કરેલા ઉપકારને નહી ભુલવારૂપ કૃતજ્ઞપણાને હૃદયમા ભાવતો છતો સ્વીકારે છે તે આ પ્રમાણે—"ઢોળની જેમ રખડતા મને વિજ્ઞાનના મદિરરૂપ ગુરૂરૂપી સૂત્રધારે દેવની જેમ વાદવા યોગ્ય કર્યો છે' આવા પ્રકારનોજ સાધુ ધર્મરૂપી ધનને યોગ્ય હોવાથી ધન્ય છે ૧૨૬

અહીં કોઇ શંકા કરે કે—શું ગમે તેવા ગુરૂ હોય તેને ગુણની પ્રાપ્તિને માટે સેવવા ? કે તેમા કાંઇ વિ-શેષ છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ આપે છે

—•—

गुणव च इमा सुत्ते, जहत्थगुरुसद्दभायण इट्ठो ।
गुणसपया दरिद्दो, जहुत्तफलदायगो न मओ ॥ १२० ॥

મૂલાર્થ—જે ગુરૂ ગુણવાન હોય તેજ સૂત્રમા યથાર્થ ગુરુ શબ્દનુ પાત્ર ઇચ્છેલો છે પરન્તુ જે ગુણસંપત્તિથી રહિત—રહિત હોય તે યથોક્ત ફળને આપનાર માન્યો નથી

ટીકાર્થ—च શબ્દનો અવધારણ અર્થ હોવાથી ગુણવાન જ એટલે ગુણના સમૂહે અલંકૃત કરાયેલો જ આ ગુરૂ સૂત્રમા એટલે સિદ્ધાંતમા યથાર્થ એટલે અર્થવાળો જે ગુરૂશબ્દ તેનું ભાજન એટલે આધાર ઇચ્છેલો છે અર્થાત્ યથાર્થ રીતે શાસ્ત્રના અર્થને જે કહે તે ગુરૂ એમ ગુરૂ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ થાય છે આવો ગુરૂશબ્દ સંવેગીનેજ લાગુ પડે છે તેથી જે સંવેગી હોય તે જ ગુણવાન હોય, બીજો કોઇ હોઇ શકે નહીં તેના મુખ્ય અઢાર ગુણો આ છે—'છ વ્રતનુ ધારણ, છ કાયની રક્ષા ૧૨ તથા અકલ્પ્ય, ગૃહીભાજન, પલ્યંક, નિષધા, સ્નાન અને શોભા એ છ વસ્તુનો ત્યાગ ૧૮, આ અઢાર ગુણો મુખ્ય છે " આ ગુણો ન હોય તો તેનામા ગુરૂપણુ જ નથી. જેમકે તંતુ ન હોય તો પટ પણ હોઇ શકેજ નહિ, બાકી તો પ્રતિરૂપ, તેજસ્વી ઇત્યાદિ અને દેશ, કુળ, જાતિ એ વિગેરે બીજા ગણિ સંપદાદિક વિશેષ ગુણો જે કહેલા છે તે ગૌણ—અનિયમિત છે જેમકે પટની રાતાશ વિગેરે ગુણો અનિયત છે તેમા અહીં જે પ્રધાન ગુણવાળો હોય તેને જ ગુણવાન કહ્યો છે, કેમકે તે જ કાર્યનો સાધક છે. આ મુખ્ય ગુણો હોય તો જ બાકીના ગુણો પણ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે તેથી વિપરીત હોય તો

શુ થાય ? તે કહે છે—ગુણની સ પત્તિએ કરીને એટલે સદ્દગુણની વિ ભૂતિએ કરીને દરિદ્ર એટલે રહિત હોય તો તે ગીતાર્થોએ ગુરૂકુળવા સના કહેલા ફળને આપન ર માનેલો નથી માટે નિર્ગુણ ગુરૂ સેવવો નહીં એ આ ગાથાનો તાત્પર્યાર્થ છે ૧૩૦

અહીં વિનયપૂર્વક કોઇ શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે પ્રમત્ત ગુણસ્થાને રહેલા સાધુઓ (ગુરૂઓ) ને વિષે સવ ગુણોની સ પત્તિ તો દુર્લભ છે કેમકે કોઇ ગુરૂ કોઇનાથી કોઇક ગુણે કરીને હીન હોય છતા બીજા ગુણે કરીને અધિક પણ હોય છે એવી રીતે તરતમપણાએ કરીને અનેક પ્રકારના ગુરૂઓ જોવામા આવે છે, અને તેમની સામાચારીઓ પણ વિવિધ પ્રકારનીજ હોય છે તો તેમા ક્યા ગુરૂનો અમારે આશ્રય કર વો ? અને કોનો ન કરવો ? એમ વિચારતા અમારૂ મન દોલાયમાન થાય છે તેથી અમારે શુ કરવુ ઉચિત છે ?

આ પ્રશ્ન ઉપર ગુરૂ જવાબ આપે છે—

मूलगुणसपउत्तो, न दोसलवजोगओ इमो हेओ ।
महुरोवक्कमओ पुण, पवत्तियव्वो जहुत्तम्मि ॥ १३१ ॥

મૂલાર્થ—જો આ ગુરૂ મૂળ ગુણે કરીને સહિત હોય તો તે દોષના લવના યોગથી ત્યાગ કરવા લાયક નથી પરતુ સુ દર ઉપાયવડે કરીને તેને ફરીથી યથોક્ત અનુષ્ઠાનને વિષે પ્રવર્તાવવા

ટીકાર્થ—મૂળ ગુણ એટલે પાચ મહાવ્રતો અથવા છ વ્રત, છ કાય વિગેરે અઢાર જાણવા તે મૂળ ગુણોવડે સમ્યક્ એટલે સદ્બોધ પૂર્વક પ્રકર્ષે કરીને એટલે ઉદ્યમના અતિશયે કરીને યુક્ત એટલે સ હિત એવો ગુરૂ દોષલવના યોગથી એટલે થોડા દોષના સ બ ધથી ત્યાગ કરવા લાયક નથી. તે વિષે આગમમા કહ્યું છે કે—" જેઓ ગુરૂને માદા

છે એમ જાણીને, વૃદ્ધ છે એમ જાણીને તથા અલ્પશ્રુતવાળા છે એમ જાણીને તેની હીલના કરે છે તેઓ મિથ્યાત્વને પામી ગુરૂની આશાતના કરે છે પરંતુ કેટલાક ગુરૂ પ્રકૃતિથી જ મંદ હોય અથવા વૃદ્ધ હોય તો પણ તેઓ શ્રુત જ્ઞાન સહિત હોય છે અથવા શુદ્ધ આચારવાળા હોય છે અને તેમનો આત્મા ગુણમાં પ્રતિષ્ઠિત હોય છે, તેથી તેમની હિલના કરવાથી તે અગ્નિની જેમ ભસ્મસાત કરે છે જેમકે સર્પને વૃદ્ધ જાણી કોઈ તેની આશાતના કરે તો તે તેના અહિતને માટે થાય છે, એ જ પ્રમાણે આચાર્યની હીલના કરનાર મૂઢ જનો પણ સંસાર માર્ગમાં પડે છે અહીં જે ગુરૂના ગુણથી રહિત કહ્યો છે તે મૂળ ગુણથી રહિત જાણવો તેમાં ચંડરૂદ્ર આચાર્યનું દૃષ્ટાંત જાણવું ' ઈત્યાદિ આગમના વચનોને અનુસરી શુદ્ધ મૂળ ગુણવાળા ગુરૂને આ આચારીનો ભેદ છતાં પણ તજવા નહીં કદાચ કોઈક પ્રમાદવાળા જોવામાં આવે તો મધુર ઉપાયવડે એટલે પ્રિયવચન, અંજલી અને પ્રણામપૂર્વક-' કારણ વિના પરહિતમાં પ્રવર્તેલા તમોએ અમને ગૃહવાસના પાશમાંથી છોડાવ્યા તે સારૂં કર્યું છે, તો હવે ઉત્તરોત્તર સન્માર્ગમાં પ્રવર્તાવવાથી અમને આ ભયંકર ભવારણ્યમાંથી ઉતારો." ઈત્યાદિક ઉત્સાહના વચનોએ કરીને ફરીથી તેમને યથોક્ત એટલે સન્માર્ગના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તાવવા ૧૩૧

કેમ આવો ઉપદેશ આપો છો ? તે ઉપર કહે છે —

पत्तो सुसीससद्दो, एवं कुणतेण पंथगेणावि ।
गाढप्पमाइणोऽवि हु, सेलगसूरिस्स सीसेणं ॥ १३२ ॥

મૂલાર્થ—ગાઢ પ્રમાદિ થયેલા સેલગ સૂરિને તેના શિષ્ય પંથકે પણ તે પ્રમાણે કરવાથી સુશિષ્ય શબ્દ પ્રાપ્ત કર્યો હતો

ટીકાર્થ—તે પ્રમાણે કરતા એટલે ગુરૂની અનુવૃત્તિને કરતા પથક નામના સાધુએ પણ, અપિશબ્દ છે તેથી તેવા પ્રકારના બીજાએ પણ સુશિષ્ય એવો શબ્દ એટલે વિશેષણ પ્રાપ્ત કર્યો છે કહ્યુ છે કે— "કદાચ ગુરૂ સીદાય એટલે શિથિલ થાય તો પણ તેને સારા શિષ્યો નિપુણ અને મધુર વચને કરીને ફરીથી પણ માર્ગમા સ્થાપન કરે છે અહીં સેલગ અને પથકનુ દૃષ્ટાત જાણવુ " તેજ વિશેષથી કહે છે— ગાઢ પ્રમાદી એટલે અતિશે શિથિલતાવાળા સેલગ સૂરિને તેના શિષ્યે સ્થાપન કર્યો હતા

—※—

સેલગ સૂરિની કથા.

આ જ ભરતક્ષેત્રના સોરઠ દેશમા ધનદે બનાવેલી સુવર્ણ અને મણિના મહેલો તથા પ્રાકાર વડે શોભતી દ્વારકા નામની મનોહર નગરી છે તેમા હરિવશરૂપી આકાશતળમા ચદ્ર સમાન, શત્રુસમૂહરૂપી મૃગોનુ મથન કરનાર અને ઇદ્રની જેમ વિષ્ણુધને પ્રિય એવો કૃષ્ણ નામે રાજા હતો. તે જ નગરીમા થાવચ્ચા નામની એક સાર્થવાહી હતી કર્મના વશથી તેનો પુત્ર બાળક હતો, તે જ વખતે તેનો પતિ મરણ પામ્યો, તેના શોકસમૂહથી ભરાયેલી તેણે તે બાળકનુ નામ પાડયુ નહીં, તેથી તે બાળક સમગ્ર લોકમા થાવચ્ચાપુત્ર એવે નામે પ્રસિદ્ધ થયો. તે પુત્ર અનુક્રમે કળાકુશળ થઇ યુવાવસ્થાને પામ્યો, ત્યારે તેની માતાએ મહેભ્યોની બત્રીશ કન્યાઓ સાથે તેને પરણાવ્યો તેઓની સાથે નિશ્ચિતપણે દોગુદક દેવની જેમ અસમાન સુખ ભોગવતા તેનો ઘણો કાળ વ્યતીત થયો

એકદા તે નગરીમા સાધુ સમૂહથી પરિવરેલા ભગવાન શ્રીઅરિષ્ટનેમિ વિહારના અનુક્રમે પધાર્યા ત્યા રૈવતક પર્વતના સમીપે નદન નામના મનોહર વનમા દેવોએ સમવસરણ રચ્યુ તેમા ભગવાન દેશના આપવા બેઠા. તે સમાચાર સેવક પુરૂષોથી જાણીને અત્યત શોભા-

ચિત થયેલા ભરતાર્ધપતિ શ્રી કૃષ્ણ જિનેશ્વરને વાદવા ચાલ્યા. તેની સાથે સમુદ્રવિજય વિગેરે દશ દશાર્હો તથા બળદેવ વિગેરે પાચ મ હાવીરા ચાલ્યા. તેમજ સાબ વિગેરે સાઠ હજાર દુ ર્દાત કુમારો, પ્રદ્યુમ્ન વિગેરે સાડા ત્રણ કરોડ કુમારો, મહાસેન વિગેરે છપ્પન હજાર બળવાન યોદ્ધાઓ અને બીજા પણ શ્રેષ્ઠો વિગેરે અનેક પ્રકારના પૌર લોકો પણ ચાલ્યા શણગાર સજીને એકજ માર્ગે જતા સર્વ લોકોને જોઇ થાવચ્ચાપુત્રે પોતાના પ્રતિહારને પૂછયુ કે— આ સર્વ લોકો શરીરને શણગારી શીઘ્રપણે કયા જાય છે ?" તે બોલ્યો કે— "શ્રી નેમિનાથને વદન કરવા જાય છે" તે સાભળી ભકિતના ભાર થી ભરપૂર થયેલો થાવચ્ચાપુત્ર પણ રથ ઉપર આરૂઢ થઇ રાજાની સાથે ચાલ્યો, અને ત્રિલોકના નાથને નમી એકાગ્રચિત્તે તેણે ધર્મદેશના સાભળી તેમા સમગ્ર દુ ખને ઉત્પન્ન કરનાર સ સારની અસારતાને, મહા સુખના સ્થાનરૂપ મોક્ષને અને તેને મેળવવાના ઉપાયરૂ ર ચારિત્ર ધર્મને જાણી થાવચ્ચાપુત્ર સ વેગરગથી ભાવિત થયો, તેથી તેણે જિનેશ્વરને કહ્યું કે—"હે સ્વામી ! મારી માતાની રજા લઇ હુ આપની પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ " તે સાભળી જિનેશ્વરે તેને કહ્યું કે—"યુક્ત જ છે " ત્યારે તેણે પોતાને ઘેર જઇ માતાના પગ મા પડી વિન તિ કરી કે—"હે માતા ! હુ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરૂ " તે સાભળી સ્નેહમા મૂઢ થયેલી તે પણ રોતી રોતી બોલી કે- 'હે વત્સ ! પ્રવ્રજ્યા અન્ય જનોને પણ અતિ દુષ્કર છે, અને તારી જેવા સુખી જનને તો વિશેષ દુષ્કરછે હે પુત્ર! તારી આશાથી જીવતી મને-તારી માતાને તુ નિર્દય થઇને કેમ તજે છે ? અને આ વિનયવાળી બત્રીશ ભાર્યાઓને પણ કેમ તજે છે ? દાન અને ભોગમા પરિપૂર્ણ જોઇયે તેટલુ કુળક્રમથી આવેલુ આ ધન તને પૂર્વના સુકૃતથી પ્રાપ્ત થયુ છે, તો દાનધર્મમા તત્પર થઇ તેનો ભોગવટો કર અને કુળની પર પરાની વૃદ્ધિ કરી વૃદ્ધાવસ્થામા મનવાછિત કાર્ય કરજે " તે સાભળી તે બોલ્યો કે—"હે માતા ! જીવિત અનિત્ય છે, તેથી તમારૂ કહેલુ કાઇ

પણ ઘટી શકતુ નથી વળી મનુષ્ય હર્ષિત ચિત્તવડે કરીને બીજી રીતે કાર્ય કરવાનુ ચિતવે છે, અને તે વિધિના વશથી જુદી જ રીતે પરિણમે છે " ઇત્યાદિક ઉક્તિ પ્રત્યુક્તિથી પુત્રનો નિશ્ચયવાળો ઉત્સાહ જાણી થાવચ્ચાએ ઇચ્છા વિના પણ તેને અનુમતિ આપી, અને પછી શ્રીકૃષ્ણ રાજા પાસે જઇ પુત્રનુ સમગ્ર વૃત્તાત કહી તેણે દીક્ષાનો મહોત્સવ કરવા માટે રાજચિન્હો માગ્યા " તે સાભળી શ્રીકૃષ્ણે પ્રસન્ન થઇ કહ્યુ કે—" જેનો ધર્મમા આવો નિશ્ચય છે તેને ધન્ય છે, તો તમે સુખેથી રહો, તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ હુ કરીશ " પછી શ્રીકૃષ્ણે તેને ઘેર જઇ તેના પુત્રને પોતે જ કહ્યુ કે—" હે વત્સ ! તુ સુખ ભોગવ કેમકે ભિક્ષાચર્યા મહા દુઃખદાયક છે " તે સાભળી તેણે જવાબ આપ્યો કે—" હે સ્વામી ! ભયભીત થયેલાને સુખ ક્યાથી જ હોય ? તેથી સર્વ ભયનો નાશ કરનાર ધર્મ જ કરવો યોગ્ય છે " રાજાએ કહ્યુ—" હે વત્સ ! મારા હાથની છાયાતળે રહેતા તને કાઇ પણ ભય નથી જો કદાચ હોય તો મને કહે. હુ જલદી તેને નિવારીશ તે બોલ્યો " હે સ્વામી ! જો એમ હોય તો મને પ્રાપ્ત થતી વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુને નિવારો કે જેથી ચિત્તમા નિવૃત્તિ રાખી ભોગ સુખને હુ ભોગવુ ' રાજાએ કહ્યુ--' હે સુદર ! આ બન્ને બાબત જીવલોકમા નિવારી શકાય તેવી નથી. અમારી જેવા તો દૂર રહો, પરતુ ઇંદ્ર પણ તે બન્નેને નિવારી શક્તો નથી કારણ કે જીવોને કર્મના વશથી આ સસારમા જરા અને મરણ વિગેરે થયા જ કરે છે ત્યારે તે બોલ્યો કે--" એજ કારણ માટે હુ કર્મોને ખપાવવા ઇચ્છુ છુ " આ પ્રમાણે તેનો નિશ્ચય જાણીને રાજાએ કહ્યુ— હે ધીર ! બહુ સારૂ બહુ સારૂ, પ્રવજ્યા ગ્રહણ કર, અને તારા મનોરથ પૂર્ણ કર " ત્યારપછી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે આખી નગરીમા ઘોષણા કરાવી કે-' સસારના ભયથી ઉદ્વેગ પામેલો અને ધન્ય એવો થાવચ્ચાપુત્ર મોક્ષની ઇચ્છાથી પ્રવજ્યા લે છે, તો જો બીજો પણ કોઇ પ્રવજ્યા લેશે, તો તેને કૃષ્ણ રાજા અનુમતિ આપે છે, અને પાછળથી તેના કુટુબની

સાર સભાળ તે પોતે કરશે." આવી ઘોષણા સાભળી થાવચ્ચાપુત્રના સ્નેહે કરીને રાજાદિકના એક હજાર પુત્રો દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. તે સર્વનો નિષ્ક્રમણ મહોત્સવ રાજાએ કર્યો. એ રીતે થાવચ્ચાપુત્રે એક હજાર સહિત દીક્ષા લીધી અનુક્રમે તે ચૌદ પૂર્વી થયા ત્યારે જિનેશ્વરે તેને તેજ હજારનો પરિવાર આપ્યો. ત્યારથી તેઓ તે સાથે પૃથ્વીપર વિચરવા લાગ્યા

એકદા તે ભગવાન થાવચ્ચાપુત્ર વિહાર કરતા સેલકપુરમા આવ્યા ત્યા પાચસો મત્રીઓ સહિત સેલક રાજાને તેણે ઉપદેશ આપી શ્રાવક કર્યો ત્યાથી વિહાર કરી તે સૌગધી નગરીમા ગયા. ત્યા પણ સુદર્શન નામના પ્રધાન શ્રેષ્ઠીને શ્રાવક બનાવ્યો. તે સુદર્શન પ્હેલા શુક નામના પરિવ્રાજકના ધર્મમા અતિ ભક્તિવાળો હતો. તેને શ્રાવક થયો જાણી તે શુક ત્યા આવ્યો, અને સુદર્શનને ઘેર ગયો. તે વખતે શાસનના મલિનપણાના ભયથી તે શ્રેષ્ઠી ઉભો થયો નહીં, તેને પ્રણામ કર્યા નહીં, તેની સન્મુખ જોયુ નહીં, તેમજ તેને બોલાવ્યો પણ નહીં ત્યારે શુકે વિચાર્યુ કે—"જ્યા સુધી આનો ગુરૂ મારાથી સમગ્ર પરાજય નહી પામે ત્યા સુધી આને ઉપદેશ આપવો નિષ્ફળ છે" એમ વિચારી તેણે કહ્યુ કે—"હે સુદર્શન! તુ પ્હેલા અમારા શાસનમા હતો અને હમણા તે કોની પાસે જૂદી જાતનો ધર્મ ગ્રહણ કર્યો છે?" તે સાભળી ઉભા થઇ પ્રણામપૂર્વક મસ્તકપર બે હાથ જોડી ગુરૂના નામનુ સ્મરણ કરી સુદર્શને તેને કહ્યુ કે—"સર્વજ્ઞ સ્વામી શ્રી નેમિનાથના શિષ્ય થાવચ્ચાપુત્ર નીલાશોક નામના ઉદ્યાનમા રહેલા છે તે મારા ધર્મગુરૂ છે" શુકે કહ્યુ—"મને તેનુ દર્શન કરાવ, કે જેથી હુ પણ તેનો શિષ્ય થાઉં, અથવા તેનો પરાજય કરી તેને જ મારો શિષ્ય કરૂં." તે સાભળી સુદર્શને વિચાર્યુ કે—"આ શુક કપટ રહિત છે, અને ધર્મનો કામી છે તેથી ગુરૂના વચનામૃતથી સિંચાયેલો તે અવશ્ય બોધ પામશે તેમા સદેહ નથી" એમ વિચારી તેને સાથે લઇ ગુરૂ પાસે ગયો ત્યા શુકે ગુરૂને શબ્દના છળથી કેટલાક કુટિલ

પૂછયા, તે આ પ્રમાણે--"હે મુનિ! સરિસવયા માષ તથા કુલત્થી એ તમારે ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય છે?" આ શબ્દોનો એક અર્થ ધાન્ય અને બીજો અર્થ મનુષ્ય વિગેરે થાય છે તેથી આવા બન્ને અર્થવાળા પ્રશ્નો પૂછયા ગુરૂએ પણ તેનો અભિપ્રાય જાણી તેજ પ્રમાણે બે અર્થની અપેક્ષાએ તેનો જવાબ આપ્યો તે સાભળી આ સર્વજ્ઞ છે એમ શુકના મનમા પ્રતીતિ થઇ અહીં તેના પ્રશ્નોના ઉત્તરો વિસ્તાર થવાના ભયથી કહ્યા નથી તેથી તેને જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ જ્ઞાતાજી માથી જાણી લેવા પછી ગુરૂના મુખથી ધર્મોપદેશ સાભળી વૈરાગ્ય પામેલા શુકે શુદ્ધ પરિણામથી મુનિની સમીપે હજાર શિષ્યો સહિત પ્રવ્રજ્યા લીધી અનુક્રમે તે ચૌદ પૂર્વી થયા ત્યારે ગુરૂએ તેનો પૂર્વનો હજાર શિષ્યોનો પરિવાર તેને સોપ્યો તે લઇ શુકર્ષિ ભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ પમાડતા પૃથ્વીતળ ઉપર વિચરવા લાગ્યા

ત્યારપછી થાવચ્ચાપુત્ર સૂરિ શત્રુંજય પર્વત ઉપર જઇ બે માસનું અનશન કરી મોક્ષપદ પામ્યા. પછી શુકાચાર્ય પણ વિહારના ક્રમથી સેલકપુરમા આવ્યા, અને સેલગ રાજાને દીક્ષા આપવાનો અવસર જાણી ઉદ્યાનમા શુદ્ધ ભુમિ ઉપર રહ્યા ત્યા ધર્મોપદેશ કરતા સેલગ રાજા પ્રતિબોધ પામ્યો તેથી તેણે પોતાના મડ્ડુક નામના પુત્રને રાજ્ય સોપી પંથક વિગેરે પાચસો મત્રીઓ સહિત દીક્ષા ગ્રહણ કરી પછી આગમમા કહેલા વિધિ પ્રમાણે શુકાચાર્યની પાસે પાપરહિત એવા તેણે અગ્યાર અંગનો અભ્યાસ કર્યો ત્યારપછી ગુરૂએ પંથક વિગેરે પાચસો સાધુઓનો પરિવાર તેને સોપ્યો પછી મહાત્મા શુકાચાર્ય હજાર સાધુઓ સહિત શત્રુંજયના શિખરપર જઇ અનશન કરી શિવપદ પામ્યા.

ત્યાર પછી સેલગ રાજર્ષિ અયોગ્ય ભક્તાદિકનો આહાર કરવાથી દાહજ્વરથી પીડા પામવા લાગ્યા, અને અનુક્રમે વિહાર કરતા સેલગપુરમા આવ્યા. ત્યા ઉદ્યાનમા શુદ્ધ ભૂમિપર રહેલા તેને સાભળીને અત્યત હર્ષ પામેલો મડ્ડુ રાજા ગુરૂને વાદવા આવ્યો વન્દના

દિક કરી ગુરૂના શરીરની અસ્વસ્થતા જાણી રાજાએ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—"હે પૂજ્ય ! મારે ઘેર મારી યાનશાળામાં આપ પધારો કે જેથી ત્યાં પથ્ય એવા આહાર અને ઔષધાદિકે કરીને આપના ધર્મશરીરની રક્ષા માટે હું ક્રિયા-ઉપાય કરાવું ગુરૂ તેનું વચન અંગીકાર કરી તેની યાનશાળામાં પધાર્યા એટલે તેણે વિદ્વાન વૈદ્યોના કહેવાથી સ્નિગ્ધ મધુર આહારે કરીને તેની ઉત્તમ ચિકિત્સા આરંભી વૈદ્યોની કુશળતાથી અને પથ્ય આહાર તથા ઔષધાદિકથી થોડા દિવસમાં જ રાજર્ષિ રોગ રહિત અને બળવાન થયા પરંતુ સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણાદિક આહાર તથા પાને કરીને અત્યંત ગૃદ્ધિ પામેલા તેણે સુખશીલિયા થવાથી સ્થાનાંતરે વિહારની ઇચ્છા ન કરી તેને ઘણી રીતે કહ્યા છતાં પણ તે પ્રમાદથી વિરામ ન પામ્યા ત્યારે પંથક સિવાય બીજા સર્વ સાધુઓએ એકઠા મળી વિચાર કર્યો કે—"ખરેખર કર્મો ઘણા ચીકણા, કુટિલ અને વજ્ર જેવા સારવાળા હોય છે તે જ્ઞાનની સમૃદ્ધિવાળાને પણ માર્ગમાંથી ઉન્માર્ગે લઇ જાય છે આ ગુરૂએ પ્રથમ મોક્ષની ઇચ્છાથી રાજ્ય લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી હતી, તે હમણા અતિ પ્રમાદને લીધે પોતાનું પ્રયોજન વિસરી ગયા છે આપણને અવસરે સૂત્ર આપતા નથી, પૂછતા છતા પણ અર્થ કહેતા નથી, અને આવશ્યકાદિક ક્રિયાને મૂકી નિદ્રાને જ બહુ માને છે આ પણને ધર્મ પમાડી ચારિત્ર આપવાથી એ આપણા મોટા ઉપકારી છે, તેથી તેને છોડવા કે અંગીકાર કરવા એમાં શું કરવું યોગ્ય છે ? તે આપણે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકતા નથી અથવા કારણ વિના આપણે અહીં નિત્યવાસ કરવો યોગ્ય નથી તેથી આ પંથક મુનિને ગુરૂની વૈયાવચ્ચમાં રાખી ગુરૂની આજ્ઞા લઈ આપણે સર્વે ઉદ્યત વિહારી થઇયે અને જ્યાં સુધી ગુરૂ પોતાના આત્માને જાણે ત્યાં સુધી કાળ નિર્ગમન પણ કરીયે " આ પ્રમાણે વિચાર કરી પંથક સાધુને ગુરૂ પાસે સ્થાપન કરી ગુરૂની સંમતિ લઇ સર્વ સાધુઓએ સુખેથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો પંથક મુનિ પણ ગુરૂની વૈયાવચ્ચ અખંડ રીતે ભક્તિ અને બહુમાન સહિત કરવા લાગ્યો અને પોતાની ક્રિયા પણ સંપૂર્ણ કરવા લાગ્યો

એકદા કાર્તિક ચોમાસીએ મેલકસૂરિ સ્નિગ્ધ અને મધુર ભોજનનો આહાર કરી તથા મદિરાનું અધિક પાન કરી સર્વ શરીરને ઢાંકી સૂઇ ગયા હતા તે વખતે પંથક સાધુએ આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) કરી વિનય અને નયમાં નિપુણ હોવાથી ખામણાને નિમિત્તે મસ્તકવડે ગુરૂના ચરણને સ્પર્શ કર્યો તે સ્પર્શથી જાગીને કોપ પામેલા રાજર્ષિ બોલ્યા કે—' અત્યારે આ કયો નિર્લજ્જ મારા પગનો સ્પર્શ કરી મારી નિદ્રામાં વિઘ્ન કરે છે ? ' આ પ્રમાણે ગુરૂને કોપ પામેલા જોઇ સંવેગી પંથક મુનિ બોલ્યો કે—' હે પૂજ્ય ! ચોમાસીના ખામણાને માટે મે આપને દુઃખી કર્યા છે તો આ એક મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. હવે ફરી આ પ્રમાણે નહીં કરૂં કારણ કે જગતમાં ઉત્તમ પુરૂષો ક્ષમાશીલજ હોય છે " આ પ્રમાણે પંથકની મધુર વાણી સાંભળતાંજ સૂર્યોદય થતાં અંધકારની જેમ સૂરિનું અજ્ઞાન દૂર નાશી ગયું. તેથી ચિરકાળ સુધી પોતાના આત્માની નિંદા કરી સંયમમાં ઉદ્યમવંત થઇ સૂરિ ચિત્તના શુદ્ધ પરિણામથી પંથકને વારંવાર ખમાવવા લાગ્યા. પછી બીજે દિવસે રાજાની રજા લઇ સૂરિ તથા પંથક સેલકપુરમાંથી નીકળી ઉગ્ર વિહારે વિચરવા લાગ્યા તે વૃત્તાંત જાણી બીજા સર્વ મંત્રી મુનિઓ પણ ગુરૂ પાસે આવ્યા. પછી ચિરકાળ સુધી વિધિપૂર્વક પૃથ્વીપર વિહાર કરી તે સર્વે સિદ્ધાચળ ઉપર ગયા, ત્યાં થાવચ્ચાપુત્રની જેમ અનશન કરી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી તે સર્વે સિદ્ધિ પદ પામ્યા આ કથાનો સાર એ છે જે-મૂળગુણો જેના શુદ્ધ હોય એવા ગુરૂને ગીતાર્થોએ મૂકવા નહીં, અને સુસાધુ પંથકની જેમ ગુરૂને સમ્યક પ્રકારે અનુસરવા

ઇતિ સેલક રાજર્ષિ કથા

એ પ્રમાણે કરવાથી સાધુને જે ગુણ થાય છે તે કહે છે —

एव गुरुबहुमाणो, कयन्नुया सयलगच्छगुणवुड्ढी ।
अणवत्थापरिहारो, इत्ति गुणा एवमाईया ॥ १३३ ॥

મૂલાર્થ—એમ કરનારી ગુરૂનુ બહુમાન, કૃતજ્ઞપણુ, સમગ્ર ગચ્છમા ગુણની વૃદ્ધિ અને અનવસ્થા દોષનો નાશ એ વિગેરે ગુણો થાય છે

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે ગુરૂને નહીં છોડતા તથા સન્માર્ગમા ઉદ્યમ કરાવતા મુનિએ ગુરૂનુ બહુમાન કર્યું કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે- ગુરૂ બે પ્રકારના છે-સામાન્ય ગુરૂ ૧ અને પરમગુરૂ ૨ તેમા જે વર્તમાન કાળે જે આચાર્યાદિક ગુરૂ છે તે અનતર સામાન્ય ગુરૂ કહેવાયછે અને અનતર ગુરૂની પહેલાના તેની પહેલાના, તેની પહેલાના ઇત્યાદિક વિચારીયે તો સુધર્મા સ્વામી સુધી અનેક પ્રકારના જે પરપર ગુરૂ છે તે પણ સામાન્ય ગુરૂ કહેવાય છે, તથા જે ભગવાન તીર્થંકર છે તે પરમ ગુરૂ કહેવાય છે તેથી કરીને અનતર ગુરૂનુ બહુમાન કરવાથી તે ગુરૂને જેણે સ્થાપન કર્યા છે તેનુ બહુમાન કરેલુ કહેવાય છે, અને તેના બહુમાને કરીને તેની પૂર્વના ગુરૂનુ બહુમાન કર્યું કહેવાય છે, એ રીતે પૂર્વ ગુરૂને ગણતા છેવટ ગણધરને વિષે બહુમાન કર્યું કહેવાય છે અને તેથી કરીને ગણધરને પૂજવા લાયક ભગવાન પરમ ગુરૂ શ્રીતીર્થ કરને વિષે પણ બહુમાન કર્યું કહેવાય છે એજ કારણ માટે પરમ ગુરૂએ (તીર્થંકરે) કહ્યું છે કે—" જે ગુરૂનુ બહુમાન કરે છે, , તે મારૂ બહુમાન કરે છે, અને જે મારૂ બહુમાન કરે છે તે ગુરૂનુ બહુમાન કરે છે ' આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના ગુરૂનુ બહુમાન કરેલુ કહેવાય છે તથા કૃતજ્ઞતા આરાધેલી કહેવાય છે આ કૃતજ્ઞતા રૂપી પુરૂષનો ગુણ લોકમા પણ પ્રધાન કહેવાય છે કહ્યું છે કે—" આ પૃથ્વી બે પુરૂષને ધારણ કરો. અથવા

એ પુરુષોએ આ પૃથ્વી ધારણ કરી છે તે એ કે પરના ઉપકાર કરવામા જેની મતિ રહેલી છે, તથા જે કરેલા ઉપકારને વિસરી જતો નથી ” તેમજ લોકોત્તર જે એકવીશ ગુણો કહ્યા છે, તેમા પણ આ ગુણ ગુણ્યો જ છે તથા ગુરુને નહીં મૂકનારાએ સમગ્ર ગચ્છના ગુણોની વૃદ્ધિ કરી કહેવાય છે કેમકે ગુરુ આજ્ઞામા વર્તતા ગચ્છના જ્ઞાનાદિક ગુણોને વધારે જ છે જો કદાચ તે શિષ્યોને ભણાવ્યા, ગણાવ્યા અને ભાતપાણીથી પોષણ કર્યા, અને પછી પાખ આવેલા હ સની જેમ તેઓ સર્વ દિશામા ફરવા લાગે તો તેઓને ખલુક જેવા જાણી માત્ર તેમને શિખવતા નથી એટલુ જ નહીં પણ તેમનો કાલિકાચાર્યની જેમ ત્યાગ કરી દે છે તથા ગુરુને નહીં મૂકનાર સાધુએ અનવસ્થા એટલે મર્યાદાની હાનિ, તેનો પરિહાર-નાશ કર્યો કહેવાય છે (મર્યાદા પાળી કહેવાય છે) અભિપ્રાય એ છે જે-જે સાધુ અલ્પદોષવાળા એક ગુરુને છોડી દે છે, તે સાધુને બીજા ગુરુઓ રાખતા નથી. કેમકે તેવા સૂક્ષ્મ દોષો કોઇથી દૂર થઇ શક્તા નથી કદાચ બીજા ગુરુએ તેને રાખ્યો. તો તે જ સ્થિર થઇને રહેશે નહીં તેથી તે છેવટ એકલો જ રહેશે હવે તેને સ્વેચ્છાચારી અને સુખી જોઇ બીજા બીજા સાધુ પણ તેવુ જ અગીકાર કરશે આવા પ્રકારની જે અનવસ્થા-અમર્યાદા તે ગુરુની સેવા કરનારે ત્યાગ કરી કહેવાય છે એ વિગેરે બીજા પણ ગુરુ, ગ્લાન, બાળ અને વૃદ્ધાદિકનો વિનય, વૈયાવચ્ચ કરવી વિગેરે અને સૂત્રાર્થ આગમનુ સ્મરણ વિગેરે ઘણા ગુણો થાય છે ૧૩૩

—❈—

તે પ્રમાણે ન કરવાથી શુ થાય ? તે કહે છે —

—•—

इहरा वुत्तगुणाण, विवज्जओ तह य अत्तउक्करिसो ।
अप्पच्चओ जणाण, बोहिविघायाइणो दोसा ॥ १३४ ॥

મૂળાર્થ—અન્યવા કહેલા ગુણોનો અભાવ, પોતાનો ઉત્કર્ષ લોકનો અવિશ્વાસ અને બોધિનો વિઘાત વિગેરે ઘોષો થાય છે

ટીકાર્થ—ઇતરથી એટલે જો ગુરુનો ત્યાગ કરે તો કહેલા ગુણોનો એટલે ઉપર ગણાવેલા ગુરૂ બહુમાન વિગેરે ગુણોનો વિપર્યય એટલે અભાવ અથવા વિપરીત એટલે અબહુમાન અને અકૃતજ્ઞતાદિક દોષો થાય છે તથા આત્મો ત્કર્ષ એટલે પોતામા ઉત્તમપણાનો અભિમાન કે જે અનર્થની પરપરાનુ કારણ છે તે ગુરૂકુળનો વાસ તજનારાને પ્રાપ્ત થાય છે તથા સાધુ ઉપર લોકોનો અવિશ્વાસ થાય છે એટલે કે આ સાધુઓ પરસ્પર ભિન્ન છે, અને એક બીજાની ક્રિયાને દૂષિત કહે છે તો તેઓમા સત્યવાદી કોણ ? અને અસત્યવાદી કોણ છે ? તે જણાતુ નથી, એ રીતે અવિશ્વાસ થાય છે અવિશ્વાસ થવાથી શો દોષ ? તે કહે છે-બોધિનો વિઘાત એટલે તે અવિશ્વાસીઓને પરભવમા જિનધર્મની પ્રાપ્તિનો અભાવ થાય છે, અને તેના નિમિત્તભૂત સાધુને પણ બોધિની પ્રાપ્તિ થતી નથી આદિ શબ્દ છે માટે સમકિતની સન્મુખ થયેલા તથા ચારિત્રની સન્મુખ થયેલાના ભાવનો નાશ થાય છે ગુરૂનો ત્યાગ કરનારને આ સર્વે દોષો થ ય છે ૧૩૪

અહીં કોઇ શકા કરે કે—પહેલા ક્રિયાને વિષે અપ્રમાદ રૂપ ચારિત્રનુ લિગ કહ્યુ હતુ, અને હમણા તો એમ કહો છો કે ગુરૂ પ્રમાદવાળા હોય તો પણ તે ચારિત્રવાળા જ છે તેથી તેને છોડવા નહીં, તો પૂર્વાપરનો વિરોધ કેમ ન આવ્યો ? ગુરૂ જવાબ આપે છે કે-ખરી વાત છે પરતુ ચારિત્રનુ લિગ જે અપ્રમાદ કહ્યો છે તે તેના અવિનાભાવિપણાએ કરીને કહ્યુ છે જેમ અગ્નિનુ લિગ ધુમાડો છે તે તેનો અવિનાભાવી છે તેથી કદાચ કોઇ ઠેકાણે ઇધન બળી ગયા હોય તો ધુમાડા વિનાનો પણ અગ્નિ જેવામા આવે છે તેવીજ રીતે કોઇ ઠેકાણે પ્રમાદીને પણ ચારિત્ર હોઈ શકે છે

તે વિષે જ કહે છે—

बकुसकुसीला तित्थ, दोसलवा तेसु नियममभविणो ।
जइ तेहिं वज्जणिज्जो, अवज्जणिज्जो तओ नत्थि ॥ १२५ ॥

મૂલાર્થ—બકુસ અને કુશીળ એ તીર્થ કહેવાય છે, તેઓમા દોષના લેશો અવશ્ય સભવે છે જો તેવા દોષલવોથી યતિ વર્જવા યોગ્ય હોય તો ન વર્જવા યોગ્ય કોઈ પણ નહિ થાય સર્વે વર્જવા યોગ્ય જ થશે

ટીકાર્થ—આ જિનશાસનમા સાધુઓ પાચ પ્રકારના છે-પુલાક ૧, બકુશ ૨, કુશીળ ૩, નિર્ગ્રથ ૪ અને સ્નાતક ૫, તેમા નિર્ગ્રથ અને સ્નાતક નિયમે કરીને અપ્રમાદીજ હોય છે પરતુ તેઓ કદાચિત જ હોય છે, કેમકે તેઓ શ્રેણિપર આરૂઢ થતા અને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ વખતે જ હોય છે, તેથી તેઓ તીર્થના પ્રવાહનુ કારણ નથી તથા પુલાક પણ કોઇ વખતજ એટલે પુલાક નામની લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ સભવે છે આ વાતને મનમા રાખી કહે છે કે-બકુશ અને કુશીળ એ તીર્થ છે તેમા બકુશ શરીર અને ઉપકરણની વિભૂષા કરનારા હોય છે કહ્યું છે કે—"ઉપકરણ અને દેહને સાફ રાખનારા, નિરતર ઋદ્ધિ, યશ અને ત્રણે ગારવને આશ્રિત થયેલા, ઘણા સબળ ચારિત્રીઓવાળા સાધુઓના પરિવારવાળા અને છેદ પ્રાયશ્ચિત્તને યોગ્ય એવા સાધુઓને બકુશ કહ્યા છે" તથા જે અતિચાર સહિત જ્ઞાનાદિક ગુણવાળા હોય તે કુશીળ કહ્યા છે તે વિષે કહ્યુ છે કે-"આસેવના કુશીળ અને કષાય કુશીળ એ બે પ્રકારના કુશીળ હોય છે વળી તે બન્નેના પાચ પાચ પ્રકાર છે-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, અને યથાસૂક્ષ્મ તેમા જ્ઞાનાદિકવડે જે આજીવિકા કરે તે જ્ઞાનાદિક કુશીળ જાણવા, અને આ તપસ્વી છે એમ પ્રશસા સાભળી જે ખુશી થાય તે યથાસૂક્ષ્મ કુશીળ કહેવાય છે" આ બકુશ અને કુશીળ એ બે પ્રકારના

સાધુઓ જ સર્વ તીર્થ કરોના તીર્થને પ્રવર્તાવનારા સભવે છે કેમકે બીજા વિકલ્પોવાળા સાધુઓનો સર્વ કાળે અભાવ હોય છે તેથી તે બકુશ અને કુશીલ સાધુઓને વિષે દોષલવો એટલે સૂક્ષ્મ દોષો અવશ્ય સભવે છે કારણ કે તેમને અતર્મુહૂર્તના પ્રમાણવાળા પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત એ બે ગુણસ્થાનકો હોય છે તેથી જ્યારે તેઓ પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે વર્તતા હોય ત્યારે તેઓ પ્રમાદી છતા ચારિત્રવાન જ છે, કેમકે જ્યા સુધી સાતમા પ્રાયશ્ચિત્તને લાયક અપરાધ કર્યો હોય ત્યા સુધી તે ચારિત્રીજ હોય છે, ત્યારપછી તે ચારિત્ર રહિત થાય છે કહ્યું છે કે- "જ્યા સુધી છેદ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે ત્યા સુધી એકે વ્રતને તેણે ઓળગ્યું -ભાગ્યુ નથી એમ જાણવુ, અને જેણે એક પણ વ્રત ઓળગ્યુ હોય તેણે પાચે વ્રતો ઓળગ્યા છે એમ જાણવુ તેને મૂળ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ' આથી કરીનેજ કેટલાક પાસત્થાદિકનુ પણ ચારિત્ર ઇચ્છેલુ છે કહ્યુ છે કે-"જે અભ્યુત્થિત થયેલા પાસત્થાદિકને મૂળ વિગેરે પ્રાયશ્ચિત્તો કહેલા છે તે જ ચારિત્ર રહિત છે બાજા ચારિત્ર રહિત નથી." આ પ્રમાણે બકુશ અને કુશીલને વિષે અવશ્ય સૂક્ષ્મ દોષો સભવે છે તેથી જો તેવા સાધુ વર્જવા યોગ્ય હોય તો નહીં વર્જવા યોગ્ય કોઇજ નહીં રહે-સર્વ વર્જવા યોગ્ય થશે અને તેથી કરીને તીર્થનો પણ અભાવ પ્રાપ્ત થશે ૧૩૫

—•••—

આ ઉપદેશનુ ફળ કહે છે—

इय भावियपरमत्था, मज्झत्था नियगुरु न मुचंति ।
सव्वगुणसपओग, अप्पाणमि वि अपेच्छता ॥ १३६ ॥

મૂળાર્થ—આ પ્રમાણે પરમાર્થને જાણનારા મધ્યસ્થો પોતાના ગુરૂને મૂકતા નથી, કારણ કે તેઓ પોતાને વિષે પણ સર્વગુણની સામગ્રી જોતા નથી

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે એટલે પૂર્વે કહેલા પ્રકારે જેઓએ પરમા ર્થ એટલે યથાવસ્થિત પક્ષ ભાવ્યો છે એટલે મનમા પગિણમાવ્યો છે એવા મધ્યસ્થો એટલે કદાગ્રહથી દૂષિત નહીં થયેલા સાધુઓ પોતાના ગુરૂને એટલે પોતાના ધર્માચાર્યને મૂકતા નથી–ત્યાગ કરતા નથી કેમકે તેઓ પોતાને વિષે પણ સર્વ ગુણના સ પ્રયોગને એટલે સામગ્રીને જોતા નથી અહીં ભાવાર્થ એ છે જે-મધ્યસ્થ બુદ્ધિમાન સાધુ આ પ્ર માણે વિચાર કરે છે કે-' જે પ્રમાણે આગમમા કહ્યુ છે તે પ્રમાણે કરવુ દુષ્કર છે, અને યથોક્ત વાદને વિષે રહેલા એટલે શાસ્ત્રમા કહ્યા પ્રમાણે જ કરવુ એવુ માનનારા સીદાય છે માટે શક્તિ પ્રમાણે ચારિત્રની શુદ્ધિ કરવી એજ નિયત માર્ગ છે " આ મારા ગુ પણ ઉત્સર્ગ તથા અપવાદ માર્ગને જાણે છે, શક્તિ પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે, શુદ્ધ માર્ગનો ઉપદેશ આપ છે, સદ્‌ભાવની તુલના કરે છે, ઉત્કૃષ્ટ કષ્ટ કરનારની સ્તુતિ કરે છે, અને જ્ઞાનીઓને સહાય કરે છે, માટે પૂજાનુ સ્થાન છે કહ્યુ છે કે-" હાલમા કાળના દોષને લીધે શરીર તુચ્છ છે, ઠેલુ સ ઘયણ છે અને ઉત્તમ વીર્ય નથી, તો પણ મુનીંદ્રો ધર્મને માટે ઉદ્યમ કરી રહ્યા છે, તે વિદ્વાનોને પૂજવા લાયક કેમ ન હોય ? " તેથી આ અત્ય ત ઉપકારી ગુરૂની હુ આદરથી સેવા કરૂ આગમમા કહ્યુ છે કે-" જેમ યજ્ઞ કરનાર વિવિધ પ્રકારની આહુતિ અને મ ત્રોના પદોથી અભિષેક કરેલા અગ્નિને નમે છે, તેમ મનુષ્યે અન ત જ્ઞાન પામ્યા છતા પણ આચાર્યને સેવવા જોઇયે જેની પાસે હું ધર્મના પદો શીખ્યો છુ, તેની પાસે મારે મન, વચન અને કાયાવડે નિર તર વિનય કરવો જોઇયે, મસ્તકવડે સત્કાર કરવો જોઇયે અને બે હાથ જોડવા જોઇયે. " આ પ્રમાણે આગમના બહુમાનથી પોતાના ગુરૂને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધે છે ૧૩૬

વળી ગુરૂનો ત્યાગ કરનાર સાધુ અવશ્ય ગુરૂની અવજ્ઞા કરે છે, અને તેથી કરીને તે અનર્થને પામે છે, તે આગમનુ સ્મરણ કરાવવા પૂર્વક દેખાડે છે

एय अवमन्नतो, वुत्तो सुत्तंमि पावसमणो त्ति ।
महमोहनघमोऽवि य, खिंसतो अपडितप्पतो ॥ १३७ ॥

મૂળાર્થ—આ ગુરૂની અવજ્ઞાના કરનારને સૂત્રમા પાપશ્રમણ કહ્યો છે તથા ગુરૂની ખીંસા કરનાર અને અનાદર કરનાર સાધુ મહામોહને પણ બાધે છે

ટીકાર્થ—આ ગુરૂની અવગણના કરનાર એટલે હીલના કરનાર સાધુ સૂત્રમા એટલે સિદ્ધાતમા પાપશ્રમણ એટલે કુત્સિત સાધુ કહ્યો છે તે સૂત્ર આ પ્રમાણે છે–'જે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયે સૂત્ર અને વિનય શીખવ્યા છે, તેમનીજ ખીંસા હીલના કરનાર બાળ–મૂર્ખ પાપ શ્રમણ કહેવાય છે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયની જે સમ્યક્ પ્રકારે સેવા ન કરે, પૂજા ન કરે, અને સ્તબ્ધ થઈને રહે તે પાપશ્રમણ કહેવાય છે" તથા ગુરૂની ખીંસા-નિંદા કરતો અને તેમની વૈયાવૃત્ત્યાદિક કરવામા અનાદર કરતો સાધુ મહામોહનો બધક પણ થાય છે એટલે અત્યંત મિથ્યાત્વને ઉપાર્જન કરનાર પણ થાય છે અપિ શબ્દ બીજા સૂત્રને સૂચવે છે તે બીજુ સૂત્ર આવશ્યકમા મોહનીયના ત્રીશ સ્થાનકોમા કહેલુ છે કે–" જે મંદબુદ્ધિ આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયની ખીંસા કરે છે તથા જ્ઞાની એવા તેમની સમ્યક્ પ્રકારે સેવા કરતા નથી, તે મહા મોહને બાધે છે " ૧૩૭

અહીં કોઇ પ્રશ્ન કરે કે–ગુરૂની શક્તિ ન હોય અને શિષ્ય તેના કરતા અધિક તપ કરે તો તે યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે ? કેમકે તેમ કરવાથી ગુરૂની લઘુતા પ્રાપ્ત થાય છે આનો જવાબ એ છે જે–ગુરૂની

समीपे रहीने अधिक तप करे तो ते गुरुना ज गौरवनु कारण होवाथी योग्यज छे केमके शिष्य सदाचारी होय तो गुरुनो यश वधे ज छे जेम पुत्र सारो होय तो पितानो यश वधेज छे

पर तु—

सविसेस पि जयतो, तेसिमवन्न विवज्जए सम्म ।
तो दमणसोहीओ, सुद्ध चरण लहइ साहू ॥ १३८ ॥

मूलार्थ—विशेष प्रकारे पण यतना करतो भावसाधु ते गुरुनी अवज्ञाने सम्यक् प्रकारे वर्जे छे, अने तेवी करीने दर्शननी शुद्धिने लीधे ते भाव साधु शुद्ध चारित्रने पामे छे

टीकार्थ—सविशेष एटले अत्य त शोभन, अपिशब्द छे माटे समान पण, शु माराथी पण आ अधिक करे छे ? एवी भावनाए करीने यतना करतो एटले सदनुष्ठानमा उद्यम करतो शुद्ध परिणामवाळो भाव साधु ते गुरुजनोनी अवज्ञाने एटले अभ्युत्थान विगेरे न करवु तेने वर्जे छे एटले अवज्ञा करतो नथी, अने तेथी करीने दर्शनशुद्धिने लीधे ते भावमुनि शुद्ध एटले कल क रहित चारित्रने पामे छे अहीं आ भावार्थ छे-ज्ञान अने चारित्रनु कारण सम कित छे ते विषे आगममा कह्यु छे के-" दश न रहितने ज्ञान होतु नथी, ज्ञान विना चारित्रगुण होता नथी, गुण विना मोक्ष नथी, अने मोक्ष रहितने निर्वाण सुख नथी " अने ते समकित गुरुनु बहुमान करनारने ज होय छे तेथी दुष्कर क्रिया करनारे पण तेमनी अवज्ञा करवी नहि पण तेनी आज्ञामाज रहेवु कह्यु छे के-" गुरुनी आज्ञामा नहीं रहेलो साधु जो कदाच छठ्ठ, अठ्ठम, चार उपवास, पाच उपवास, पदर उपवास के मासना उपवास करतो होय तो पण अनत ससारी थाय छे " १३८.

—✻—

હવે સાધુધર્મના લિંગની સમાપ્તિ તથા તેના ફળને કહે છે

इय सत्तलक्खणधरो, होइ चरित्ती तओ य नियमेण ।
कल्लाणपरंपरलाभजोगओ लहइ सिवसोक्खं ॥ १३९ ॥

મૂલાર્થ—આ પ્રમાણે સાત લક્ષણને ધારણ કરનાર ચારિત્રી હોય છે, અને તેજ અવશ્ય કલ્યાણની પરંપરાના લાભના સંબંધથી શિવસુખને મેળવે છે

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે પૂર્વે દેખાડેલા સાત લક્ષણોને ધારણ કરનાર ચારિત્રી-ભાવસાધુ થાય છે અને તેજ અવશ્ય ઉત્તમ દેવ અને મનુષ્યપણારૂપ કલ્યાણની પરંપરાની પ્રાપ્તિના યોગથી-સંબંધથી શિવ સુખને એટલે મોક્ષના સુખને મેળવે છે ૧૩૯

શ્રાવક અને સાધુના સંબંધથી બે પ્રકારનું ધર્મરત્ન કહ્યું હવે કોણ અને કેવો મનુષ્ય આ કરી શકે ? તે કહે છે—

दुविहंपि धम्मरयणं, तरइ नरो घेत्तुमविगलं सो उ ।
जस्सेगवीसगुणरयण-संपया सुत्थिया अत्थि ॥ १४० ॥

મૂલાર્થ—જેને એકવીશગુણ રૂપી રત્નની સંપત્તિ સુસ્થિર છે, તે જ મનુષ્ય આ બન્ને પ્રકારના ધર્મરત્નને સંપૂર્ણ મેળવી શકે છે

ટીકાર્થ—બે પ્રકારનું પણ, અપિ શબ્દ છે માટે એક પ્રકારનું જ નહીં એમ જાણવું, આ ધર્મરત્ન સંપૂર્ણ રીતે, તે જ નર એટલે જાતિનો નિર્દેશ હોવાથી નરની જાતિવાળો જ તુ, માત્ર પુરૂષજ નહીં,

ગ્રહણ કરવાને तरति એટલે ધાતુના અનેક અર્થ હોવાથી શક્તિમાન થાય છે અહીં तु શબ્દ નો નિશ્ચય અર્થ છે તે નર કેવો ? તે કહે છે— જે મનુષ્યને એકવીશ ગુણ રૂપી રત્નની સંપત્તિ વિગેરે પ્રતિપાદન કરેલી વિશેષણોની વિભૂતિ સુસ્થિત એટલે કુબોધાદિ-થી દૂષિત નહીં થવાથી ઉપદ્રવ રહિત સ્થિર હોય છે અહીં કોઈ શંકા કરે કે-પ્રથમ એકવીશ ગુણની સંપત્તિવાળો ધર્મરત્નને યોગ્ય છે એમ કહ્યુ જ હતું, તો અહીં ફરીથી કેમ કહ્યું ? જવાબ-ખરૂ છે પરંતુ પ્રથમ માત્ર યોગ્યતાજ કહી હતી, જેમકે બાલ્યાવસ્થામાં વર્તતો રાજપુત્ર રાજ્યને યોગ્ય છે એમ કહેવાય છે હમણા તો તેને કરવાની શક્તિ પણ કહેવાય છે, જેમ યુવાન થયેલો રાજપુત્ર આટલુ રાજ્ય ચલાવવાને શક્તિમાન છે એમ કહેવાય છે ૧૪૦

આ પ્રમાણે હોવાથી વિશેષે કરીને પૂર્વાચાર્યોની શ્લાઘા કરે છે—

ता सुट्ठु इम भणियं, पुव्वायरिएहिं परहियरएहिं ।
इगवीसगुणोवेओ, जोगो सइ धम्मरयणस्स ॥ १४१ ॥

મૂલાર્થ—તેથી કરીને એકવીશ ગુણોએ યુક્ત એવો મનુષ્ય સદા ધર્મરત્નને યોગ્ય છે, એમ પરના હિતમા આસક્ત થયેલા પૂર્વાચાર્યોએ સારૂ કહ્યુ છે

ટીકાર્થ—જેથી કરીને આ ગુણોએ કરીને યુક્ત માણસ ધર્મ કરવા શક્તિમાન છે તેથી કરીને અન્ય જનોનો ઉપકાર કરવામા તત્પર થયેલા પૂર્વના આચાર્યોએ આ સારૂ કહ્યુ છે શું તે ? કે-એકવીશ ગુણોએ કરીને સહિત એવો પ્રાણી હમેશા ધર્મરત્નને યોગ્ય છે ૧૪૧

હવે ચાલતા પ્રકરણના અર્થનો અનુવાદ કરવા પૂર્વક ઉપસંહારની બે ગાથાઓ કહે છે —

धम्मरयणोचियाण, देसचरित्तीण तह चरित्तीण ।
लिंगाइ नाइ समए, भणियाइ मुणियतत्तेहिं ॥ १४२ ॥
तेसि इमो भावत्थो, नियमइविभवाणुसारओ भणिओ ।
सपराणुग्गहहेउ, समासओ संतिसूरीहिं ॥ १४३ ॥

મૂલાર્થ—ધર્મરત્નને ઉચિત એવા દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિવાળાના જે લિં ગો તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સિદ્ધાંતમાં કહ્યા છે તેનો આ ભાવાર્થ શાંતિસૂરીએ સ્વપરના અનુગ્રહના હેતુથી પોતાની મતિના વૈભવને અનુસારે સંક્ષેપથી કહ્યો છે

ટીકાર્થ —ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ધર્મરત્નને યોગ્ય એવા દેશચારિત્રી એટલે દેશવિરતિવાળા અને ચારિત્રી એટલે સર્વવિરતિવાળાના જે લિંગો સમયમાં એટલે સિદ્ધાંતમાં મુનિતતત્ત્વોએ એટલે સિદ્ધાન્તના સદ્ભાવને જાણનારાઓએ કહ્યા છે, તેમનો આ-ઉપર કહેલો ભાવાર્થ –તાત્પર્યાર્થ પોતાની મતિના વિભવને અનુસારે એટલે પોતાની બુદ્ધિ સંપદાને અનુસારે કહ્યો છે એટલે કે સિદ્ધાંતરૂપી સમુદ્રનો પાર પામવો અશક્ય છે તેથી જેટલું મેં જાણ્યું છે તેટલું જ કહ્યું છે શા માટે આટલો પ્રયાસ કરવો પડયો ? તે ઉપર કહે છે કે—પોતાનો અને પરનો અનુગ્રહ એટલે જે ઉપકાર, તે જ જે કહેવાનું કારણ છે તે સ્વપર અનુગ્રહના કારણથી તે અનુગ્રહ પણ આગમથીજ થઇ શકે તેમ છે એમ જો કોઇ શંકા કરે તો કહે છે કે—નહીં કેમકે આગમમાં કોઇક અર્થ કયાઇક કહ્યો છે, અને કોઇક અર્થ કયાઇક કહ્યો છે તેથી તેને અલ્પ આયુષ્યવાળા અને અલ્પ બુદ્ધિવાળા આ યુગના મનુષ્યો જાણવાને સમર્થ નથી, એમ વિચારી સંક્ષેપથી એટલે નાના ગ્રંથે

કરીને અહીં કહેલા છે કોણે? શાતિપ્રધાન એટલે મધ્યસ્થ અને સ્વસ્થ ચિત્તવાળા સૂરિઓએ એટલે આચાર્યોએ અર્થાત શાતિસૂરી નામના આચાર્યે કહ્યો છે ૧૪૨-૧૪૩

હવે શિષ્યો આના અર્થી થાય તેને માટે આ શાસ્ત્રાર્થના જ્ઞાનનુ ફળ બતાવે છે —

जो परिभावइ एय, सम्म सिद्धंतगन्भजुत्तीहिं ।
सो मुत्तिमग्गलग्गो, कुग्गहगत्तेसु न हु पडइ ॥ १४४॥

મૂલાર્થ—જે આને સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધાતને અનુસરતી યુક્તિવડે વિચારે છે, તે મુક્તિમાર્ગમા પ્રવૃત્ત થઇને કુગ્રહ રૂપી ખાડામાં પડતો નથી

ટીકાર્થ—જે કોઇ લઘુકર્મી આ પૂર્વે કહેલા ધર્મલિંગના રહસ્યને સમ્યક્ એટલે મધ્યસ્થપણાએ કરીને સિદ્ધાતગર્ભ એટલે આગમના સારવાળી યુક્તિથી સારી રીતે વિચારે છે, તે પ્રાણી મુક્તિ માર્ગમા એટલે મોક્ષનગરના માર્ગમા લગ્ન એટલે જવા પ્રવૃત્ત થઇને કુગ્રહરૂપી એટલે આ દુષમ કાળમા થનારા મતિના મોહરૂપી ખાડાઓમા એટલે ગતિનો વિઘાત કરવાનુ કારણરૂપ હોવાથી તથા અનર્થને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી કુગતિરૂપ ખાડાઓમા નથી જ પડતા અહીં હુશબ્દનો નિશ્ચય અર્થ છે તેથી કરીને જ સુખે કરીને સન્માર્ગે જાય છે ૧૪૪

આ પ્રકરણના અર્થને વિચાર કરવાનુ અનતર ફળ
કહ્યુ હવે પરપર ફળ બતાવે છે —

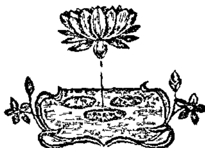
इय धम्मरयणपगरण–मणुदियह जे मणम्मि भावेंति ।
ते गलियकलिलपङ्का, नेव्वाणसुहाइ पावेंति ॥ १४५ ॥

મૂલાર્થ–આ પ્રમાણે ધર્મરત્ન પ્રકરણને હમેશા જેઓ પોતાના મનમા વિચારે છે, તેઓ પાપપક રહિત થઇ મોક્ષના સુખો પામે છે

ટીકાર્થ—इय શબ્દ પ્રાકૃત ભાષામા इति ને બદલે વપરાય છે આ પ્રમાણે હમણા કહેલા ધર્મરત્નને પ્રતિપાદન કરનાર પ્રકરણને–શાસ્ત્રને પ્રતિદિન એટલે હમેશા, ઉપલક્ષણથી દરેક સધ્યાએ તથા દરેક પ્રહરે જે કોઇ આસન્ન મુક્તિગામી મનમા ભાવે છે એટલે વિવેક પૂર્વક વિચારે છે તેઓ શુભ, શુભતર અધ્યવસાયને ભજનારાઓ, ગલિત એટલે દૂર થયો છે કલિલપક એટલે પાપમળનો સમૂહ જેનાથી એવા છતા નિર્વાણના સુખોને પામે છે તે સુખો કેવા હોય છે ? તે કહે છે " અવ્યાબાધ એવા મોક્ષને પામેલા સિદ્ધોના જીવોને જે સુખ છે તે સુખ મનુષ્યોને કે દેવોને પણ નથી જેમ કોઇ એક વનવાસી ભિલ્લ ઘણા પ્રકારના નગરના ગુણોને જાણતા છતા પણ તે વનમા (બીજા ભિલ્લોની પાસે) ઉપમા આપી શકાય તેવી વસ્તુ નહીં હોવાને લીધે કહી શકતો નથી એ જ પ્રમાણે સિદ્ધોનુ સુખ અનુપમ છે તેની ઉપમા છે જ નહીં તો પણ કાઇક વિશેષે કરીને તેનુ સાદૃશ્ય કહુ છુ, તે તમે સાભળો તે આ પ્રમાણે—

કોઇ પુરૂષ વેણુ, વીણા અને મૃદગાદિકના નાદ સહિત મનોહર અને વખાણવા લાયક કામકથાના મગીતે કરીને તન્મય થયો હોય, ભીંત વિગેરે ઉપર ચીતરેલા નેત્રને આનદદાયક અને વિલાસવાળા અનેક ચિત્રવિચિત્ર રૂપો જોઇને આનદ પામ્યો હોય, ચદન, અગરૂ

અને કર્પૂરાદિકના ધૂપથી ધૂપિત થઇને મનોહર પુટવામાદિક સુગંધોને અત્યંત સુધી સ્પૃહા-ઇચ્છા રહિત થયો હોય, વિવિધ પ્રકારના ષડ્રસવાળા અન્નનો ઇચ્છાથી પણ વધારે આહાર કરી, શ્રેષ્ઠ સુગંધિ શીતળ જળનું પાન કરી તથા ઉત્તમ સ્વાદવાળા તાંબૂલ વિગેરેનો આસ્વાદ કરી તૃપ્ત થયો હોય, તથા કોમળ રૂની તળાઇવાળા મનોહર પર્યંકમાં રહેલો અને અકસ્માત્ મેઘની ગર્જના સાંભળી અત્યંત ભય પામેલી ઇષ્ટ ભાર્યાથી ગાઢ આલિંગન કરાયેલો અથવા રતિક્રીડા કરીને ભાર્યાને આલિંગન કરી સુખે સુતો હોય, આવો પુરૂષ સર્વ ઇંદ્રિયોના વિષયોની પ્રાપ્તિથી અને સર્વ બાધાની નિવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા જે શ્રેષ્ઠ સુખને પોતાના અંતરાત્માવડે વેદે છે અનુભવે છે, તેનાથી પણ મુક્તજીવોને અનંતગણું સુખ છે એમ પંડિતો કહે છે " આ રીતે આગમના અર્થનો વિચાર કરનારાને સંવેગના અધિકપણાથી કાળ, સંઘયણ, તથાભવ્યત્વ વિગેરે સામગ્રીના વશથી પરંપરાએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે ૧૪૫

अथ प्रशस्ति ।

ગભીર અર્થવાળુ આ પ્રકરણ મહાશ્રુતરૂપી સાગરમાથી સજ્જનોના ઉપકાર કરવા માટે આદરપૂર્વક મે ઉધર્યુ છે વળી વિવરણ (ટીકા) વિના આ પ્રકરણ જડ મતિવાળાઓ જાણી શકશે નહી એમ ધારીને સુગમ અને નાની આ વૃત્તિ પણ મે રચી છે અસત્યની શકા કરનાર લોક આ યુગના આચાર્યોએ કહેલા વચન ઉપર પ્રતીતિ રાખતો નથી તેથી તેમની પ્રતીતિને માટે સિદ્ધાતના ઘણા સૂત્રો આ ગ્રથમા મેળવ્યા છે તેથી આ મારો મોટો અપરાધ આગમના તત્ત્વને જાણનારાઓએ ક્ષમા કરવો કારણકે પિતાએ એકઠુ કરી રક્ષણ કરી રાખેલુ ધન દાનના અતિવ્યસનવાળા પુત્રો ખર્ચેજ છે આ પ્રકરણમા સિદ્ધાત વિરૂદ્ધ અથવા વ્યાકરણના નિયમ વિરૂદ્ધ કાઇ પણ લખાયુ હોય તો તે નિર્મળ જ્ઞાનવાળાઓએ શોધવુ કારણ કે અતિ ગહન વનમા ભ્રમણ કરતા મદદષ્ટિવાળા અને એકલા પડેલા કયા માણસનો મતિમોહ ન થાય ? આ શાસ્ત્ર રચના મે જે કાઇ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યુ હોય તેણે કરીને હુ પુણ્ય પાપથી મુક્ત થાઉ સર્વ શાસ્ત્રના અર્થને કહેનારા અને વર્તમાન તીર્થના નાયક મહાત્મા શ્રીવર્ધમાન સ્વામીને નમસ્કાર થાઓ

શ્રી

આત્માનન્દ પ્રકાશ

જૈન કોમમા અતિ ફેલાવા સાથે પ્રખ્યાતિ પામેલુ આ માસિક આ સભા તરફથી ચોવીશ વર્ષ થયા પ્રતિમાસે પ્રગટ કરવામા આવે છે તેમા આવતા ધાર્મિક, વ્યવહારિક અને નૈતિક સબધિ ઉત્તમ લેખોથી આપણી કોમમા પ્રસિદ્ધ થતા માસિકોમા તે પ્રથમ પક્તિ ધરાવે છે દર વર્ષે તેના ગ્રાહકોને વાચનનો બહોળો લાભ આપવા સાથે, વર્ષ પૂર્ણ થતા પહેલા નવીન દ્રવ્યાનુયોગ વિગેરેના વિષયથી ભરપૂર એક ઉત્તમ ગ્રથ સુદર બાઇન્ડીંગથી અલકૃત કરી દર વર્ષે ભેટ આપવામા આવે છે એકજ પદ્ધતિએ આવી ભેટનો લાભ દર વર્ષે આ માસિકજ આપે છે હાલમા તેનુ બાવીશમુ વર્ષ ચાલે છે દરેક માસિક અને પેપરવાળાએ સખ્ત મોઘવારીના સબબે લવાજમ વધાર્યુ છતા અમોએ સમાજને ઉદારતાથી વાચવાનો લાભ આપવા તેનુ તેજ લવાજમ રાખ્યુ છે અને ભેટની બુક પણ સુદર દર વર્ષે આપવાનો ક્રમ ચાલુ રાખ્યો છે, તેથી ગ્રાહકોની સખ્યા વધતી જાય છે, વળી ગુરૂભક્તિ નિમિત્તે નીકળતા આ માસિકની લઘુ વય છતા ગ્રાહકોની મ્હોટી સખ્યા તેજ તેની ઉત્તમતાનો પુરાવો છે વાર્ષિક મૂલ્ય રૂા ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ચાર આના રાખવામા આવેલ છે તેના પ્રમાણમા લાભ વિશેષ છે નફો જ્ઞાન ખાતામા વપરાય છે, જેથી દરેક જૈન બધુઓએ તેના ગ્રાહક થઈ અવશ્ય લાભ લેવા ચુકવુ નહિ

આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ગુજરાતી ભાષાનાં પુસ્તકો.

—•⊱(◎)⊰•—

૧	શ્રી જૈન તત્ત્વાદર્શ (શાસ્ત્રી)	૫–૦–૦
૨	નવતત્ત્વનો સુંદર બોધ	૦ ૧૦ ૦
×૩	દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ	૦–૩–૦
૪	જીવવિચાર વૃત્તિ	૦–૬–૦
×૫	અજ્ઞાન તિમિર ભાસ્કર	૨–૮–૦
૬	જૈન ધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦–૮–૦
૭	જૈનતત્ત્વસાર મૂળ તથા ભાષાંતર	૦–૬–૦
૮	દંડક વિચાર વૃત્તિ મૂળ અવચૂરિ	૦–૮–૦
૯	નયમાર્ગદર્શક	૦ ૧૨ ૦
૧૦	હંસવિનોદ (શાસ્ત્રી)	૦ ૧૨ ૦
×૧૧	વિવિધ પૂજાસંગ્રહ	૦–૮–૦
૧૨	કુમાર વિહાર શતક મૂળ. અવચૂરિ અને ભાષાંતર સાથે (શાસ્ત્રી)	૧–૮–૦
૧૩	જૈન તત્ત્વસાર ભાષાંતર	૦–૨–૦
૧૪	પ્રકરણ સંગ્રહ	૦–૪–૦
૧૫	નવાણું પ્રકારી પૂજા અર્થ સહિત	૦–૮–૦
૧૬	આત્મવલ્લભસ્તવનાવલી	૦–૬–૦
૧૭	મોક્ષપદ સોપાન	૦ ૧૨ ૦
×૧૮	ધર્મબિંદુ ગ્રંથ મૂળ ટીકા અને ભાષાંતર સાથે	૨–૮–૦
૧૯	પ્રશ્નોત્તર પુષ્પમાળા (શાસ્ત્રી)	૦ ૧૪ ૦
×૨૦	ધ્યાનવિચાર (ગુજરાતી)	૦–૮–૦
૨૧	શ્રાવક કલ્પતરૂ	૦–૮–૦
૨૨	આત્મપ્રબોધ ગ્રંથ (શાસ્ત્રી)	૨–૮–૦
×૨૩	આત્મોન્નતિ	૦ ૧૦ ૦
૨૪	પ્રકરણપુષ્પમાળા પ્રથમ પુષ્પ	૦–૮–૦
૨૫	જંબુસ્વામી ચરિત્ર	૦–૮–૦
૨૬	જૈન ગ્રંથ ગાઇડ (ગુજરાતી)	૧–૦–૦
૨૭	તપોરત્ન મહોદધિ ભાગ ૧–૨ તમામ તપ વિધિ સાથે	૧–૦–૦
×૨૮	વિવિધ પૂજાસંગ્રહ (બી. આવૃત્તિ)	૧–૪–૦
૨૯	સમ્યક્ત્વ સ્તવ	૦–૪–૦
×૩૦	શ્રી શ્રાદ્ધગુણ વિવરણ	૨–૦–૦
૩૧	ચંપકમાળા ચરિત્ર	૦–૮–૦

× આ નીશાનીવાળા ગ્રંથો સીલીકમાં નથી

×૩૨ કુમારપાળ ચરિત્ર (હિંદી) નથી
૩૩ શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી , ૧–૦–૦
૩૪ પ્રકરણ પુષ્પમાળા
બીજું રત્ન ૦–૮–૦
૩૫ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર ૦–૮–૦
૩૬ અધ્યાત્મ મમત પરીક્ષા ૦–૪–૦
૩૭ ગુરૂગુણ છત્રીશી ૦–૮–૦
૩૮ શ્રી શત્રુંજય તીર્થ
સ્તવનાવલી ૦–૫–૦
×૩૯ શ્રી આત્મકાન્તિ પ્રકાશ ૦–૪–૦
૪૦ જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ
(જ્ઞાનસાર અષ્ટક ગદ્ય
પદ્ય અનુવાદ સહિત) ૦ ૧૨ ૦
૪૧ શ્રી દેવ ભક્તિમાળા
પ્રકરણ ૧–૦–૦
૪૨ શ્રી ઉપદેશ સપ્તતિકા ૧– –૦
૪૩ સંબોધ સિત્તરી ૧–૦ ૦
૪૪ ગુણમાળા (પંચપરમે
ષ્ઠિના ૧૦૮ ગુણનું
વર્ણન અનેક કથાઓ
સહિત) ૧–૮–૦
૪૫ સુમુખનૃપાદિ કથા ૧–૦–૦
૪૬ શ્રી નેમનાથ ચરિત્ર ૨–૦–૦
૪૭ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર
ભાષાંતર ભા ૧ લો ૮–૦–૦
૪૮ આદર્શ–સ્ત્રીરત્નો ૧–૦–૦
૪૯ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર
ભાગ ૨ જો ૨–૮–૦
૫૦ દાનપ્રદીપ ભાષાંતર ૩–૦–૦
૫૧ શ્રી નવપદજી પૂજા અર્થ
સહિત ૧–૪–૦
૫૨ શ્રી કાવ્ય સુધાકર ૨–૮–૦
૫૩ આચારોપદેશ ભાષાંતર ૦–૮–૦
૫૪ ધર્મરત્ન પ્રકરણ
ભાષાંતર ૧–૦–૦
૫૫ શ્રી કુમારપાળ પ્રતિબોધ છપાય છે
૫૬ શ્રી ધર્મ બીન્દુ ભાષાંતર ,
આવૃત્તિ બીજી ,,
૫૭ શ્રી પંચપ્રતિક્રમણ અર્થ ,,
સહિત

છપાયેલા જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથો
(શ્રીમાન્ પ્રવર્તકજી શ્રી કાન્તિવિજયજી
ગ્રંથમાળા)

૧ વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી ૧–૦–૦
×૨ કૃપા રસકોષ ૧–૦–૦
×૩ શત્રુંજય તિર્થોદ્ધાર પ્રબંધ ૧–૦–૦
×૪ પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ
ભાગ ૧ લો ૧–૦–૦
૫ દ્રૌપદી સ્વયંવર નાટક ૦–૪–૦
૬ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભાગ
૨ જો ૩–૮–૦

× આ નીશાનીવાળા ગ્રંથો સીલીકમાં નથી